

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

SCCKRIR

SCCcr.ir

دیپارتمان شورای عالی انقلاب فرهنگی

کتابشناسی جامع تحول در علوم انسانی

مجری: زینب انصاری

کاربر: دیپارتمان شورای عالی انقلاب فرهنگی

واحد علمی: شورای تخصصی تحول و ارتقاء علوم انسانی

تابستان ۱۳۹۶

SCCcr.ir

Athoor:zenab Ansari

مجری: زینب انصاری

عنوان طرح: کتاب شناسی جامع تحول در علوم انسانی

Subject: Bibliography of transformation of Humanities

۴۶۰ صفحه / جدول و نمودار ندارد

پیوست: ندارد.

ناظر: شورای تخصصی تحول و ارتقاء علوم انسانی / کاربرد: دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی

تابستان ۱۳۹۶

دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی

مشخصات مجری طرح پژوهشی:

آدرس پستی: تهران، خ شهید بهشتی، خ احمد قصیر بخارست، نبش کوچه سوم، پلاک ۸، طبقه سوم

آدرس پایگاه الکترونیکی:

آدرس پست الکترونیکی: zeyneb_d5@yahoo.com

نمابر:

تماس: ۲۲۱۶۴۳۲۱

مشخصات کارفرما:

آدرس پست: تهران، خ انقلاب، خ فلسطین شمالی، پلاک ۳۰۹، دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی

آدرس پایگاه الکترونیکی: www.iranculture.org

آدرس پست الکترونیکی: info@iranculture.org

نمابر: ۶۶۹۷۶۶۵۴

تماس: ۶۶۹۷۶۶۵۲/۶۶۴۶۸۲۷۲

کلیه حقوق این طرح برای دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی محفوظ می باشد.

SCCcr.ir

همکاران طرح

ناظر طرح:

جناب آقای دکتر سیدحمید طالبزاده

تشر و قدردانی

از کلیه همکاران دبیرخانه شورای تحول علوم انسانی به ویژه سرکار خانم هاشمی و کتابداران محترم کتابخانه ملی، کتابخانه مجلس، دانشگاه تهران، دانشگاه شهید بهشتی، دانشگاه علامه طباطبایی «ره»، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، موسسه امام خمینی «ره» قم و موسسه حوزه و دانشگاه، دانشگاه اصفهان و دانشگاه فردوسی مشهد به جهت همکاری در انجام طرح سپاسگزارم.

کتابشناسی جامع تحول در علوم انسانی

این پژوهش می‌کوشد تا برای نخستین بار در ایران کتابشناسی‌ای جامع از آثاری که به سه زبان فارسی، عربی و انگلیسی که به نوعی مستقیم یا غیر مستقیم در حوزه تحول علوم انسانی است ارائه دهد. فرضیه ما آن است که هر گونه تحلیل، آسیب‌شناسی و ارائه برنامه راهبردی و تدوین اسناد در حوزه تحول علوم انسانی مستلزم شناخت وضع موجود مطالعات از طریق کتابشناسی است. روش ما در این پژوهش تحقیق کتابخانه‌ای و جست‌وجوی هدفمند متناسب با پرسش‌های راهنما در طرح نامه پیشنهادی بوده و جامعه آماری ما کتاب‌های فارسی با مراجعه مستقیم به متون و کتابشناسی‌های برگزیده ناشران و موسسات برجسته در حوزه علوم انسانی، و روش تحلیل ما در صدد تصویری نسبتاً گویا از کلیت و اهمیت آثار بوده است. این بخش به خوبی می‌تواند آئینه نسبتاً جامعی از وضعیت بالفعل و واقعی تحول در علوم انسانی در حوزه، دانشگاه و آثار مکتوب ارائه دهد. در بخش عربی و انگلیسی به دلیل عدم دسترسی مستقیم به بسیاری از منابع و هزینه هنگفت تامین کتب خارجی، به صورت ویژه فهرست کتابشناختی آثار عمده در این حوزه به تفکیک موضوعی ارائه شده است. نتایج حاصل از پژوهش در قالب پاسخ به پرسش‌های محوری چهارگانه طرح و با ارائه پیشنهاداتی برای ارتقای وضعیت مطالعات در جمع بندی پایانی آمده است.

کلید واژه‌ها: تحول علوم انسانی، تحلیل وضعیت، کتابشناسی، کتب فارسی، کتب انگلیسی، کتب عربی.

SCCcr:ir

فهرست مطالب

۱	فصل اول کلیات تحقیق
۲	۱-۱ بیان مسئله
۳	۲-۱ ضرورت تحقیق
۴	۳-۱ اهداف تحقیق
۴	۴-۱ سؤالات تحقیق
۵	۵-۱ پیشینه تحقیق
۷	فصل دوم تعاریف مفهومی و چارچوب‌های موضوع
۸	۱-۲ مقدمه
۱۱	۲-۲ اسلامی سازی علوم انسانی
۱۲	۳-۲ بومی سازی علوم انسانی
۱۶	۴-۲ روزآمدی علوم انسانی
۱۷	۵-۲ کاربردی سازی علوم انسانی
۱۹	فصل سوم کتابشناسی توصیفی فارسی
۲۰	۱-۳ کتابشناسی اسلامی سازی
۷۸	۲-۳ کتابشناسی بومی سازی
۱۰۴	۳-۳ کتابشناسی روزآمدی
۱۱۸	۴-۳ کتابشناسی کاربردی سازی

فصل چهارم کتابشناسی عربی ۱۳۱

۱-۴ کتابشناسی دین و علوم (معرفت شناسی، علوم طبیعی و علوم انسانی) ۱۳۲

۱-۴-۱ نسبت علم و دین ۱۳۲

۱-۴-۲ روش شناسی علم اسلامی ۱۳۳

۱-۴-۳ معرفت شناسی اسلامی ۱۳۴

۱-۴-۴ طبقه بندی و فلسفه علوم در تمدن اسلامی ۱۳۵

۱-۴-۵ فلسفه علوم اجتماعی اسلامی ۱۳۵

۲-۴ کتابشناسی اسلام، سکولاریزم و علوم انسانی ۱۴۲

۳-۴ بازخوانی سنت فرهنگ اسلامی با توجه به مسائل فرهنگ و علوم انسانی معاصر ۱۵۰

۴-۴ کتابشناسی بازتاب غرب شناسی در مباحث معاصر علوم انسانی و اسلامی ۱۵۸

۵-۴ مباحث تاسیسی در علوم اجتماعی اسلامی ۱۶۷

۶-۴ کتابشناسی مقالات مجله «اسلامیه المعرفه» ۱۷۰

فصل پنجم کتابشناسی انگلیسی ۱۸۵

۱-۵ کتابشناسی ضیاء الدین سردار؛ از پیشگامان اسلامی سازی علوم انسانی در غرب ۱۸۶

۲-۵ کتابشناسی اسلام، مدرنیته و علوم انسانی ۲۰۴

فصل ششم جمع بندی تحلیلی ۴۴۷

۱-۶ جمع بندی وضعیت شناسی تحول در علوم انسانی و تاملاتی انتقادی در باب آن ۴۴۸

۲-۶ در پاسخ به پرسش اول که میزان بهره‌گیری مطالعات انجام شده در حوزه تحول علوم انسانی از سنت

فکری ایرانی/اسلامی چقدر بوده است؟ ۴۴۸

۳-۶ تاسیس گروه فلسفه علوم انسانی در پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و انتشار فصلنامه تخصصی روش شناسی

علوم انسانی ۴۵۱

۴-۶ در پاسخ به اینکه در میان مطالعات موجود، کدامیک راهکارهای عملیاتی بهتری برای حرکت از وضع

موجود به وضع مطلوب علوم انسانی ارائه می دهند؟ ۴۵۸

۵-۶ در پاسخ به این پرسش کلیدی که کدام رویکرد توانسته است فراتر از نقدهای سلبی به فلسفه علوم انسانی در غرب دیدگاه‌های ایجابی و تاسیسی ارائه کند؟..... ۴۵۸

SCC.ir

SCCcr.ir

SCCr.ir

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱ بیان مسئله

پس از انقلاب شکوهمند اسلامی ایران، نخستین تلاش‌های جدی در راستای تحول در علوم انسانی، با شکل‌گیری دو حرکت از حوزه علمیه قم آغاز شد. حرکت نخست، طرح بازسازی علوم انسانی اسلامی بود که از سوی آیت‌الله محمدتقی مصباح یزدی آغاز شد و به تأسیس (دفتر همکاری حوزه و دانشگاه) انجامید و حرکت دوم، تأسیس (دفتر مجامع مقدماتی فرهنگستان (آکادمی) علوم اسلامی) از سوی سید منیرالدین حسینی شیرازی بود.

گروه نخست، به دنبال نوسازی علوم انسانی اسلامی از طریق نقد تئوری‌های غربی در این رشته‌ها و ارائه نظریه‌های اسلامی به جای آنها بود و گروه دوم، علوم انسانی موجود را از اساس برخاسته از فلسفه مادی می‌دانست و در پی تأسیس دانش‌هایی کاملاً متفاوت با علوم غربی بود. آیت‌الله مصباح یزدی با تأسیس (بنیاد فرهنگی باقرالعلوم (ع) و سپس (مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)) همان اندیشه نخستین را عمده‌تاً در قالب برگزاری دوره‌های آموزشی رسمی در سطوح عالی علوم انسانی و نیز انجام پژوهش‌هایی در این راستا توسعه بخشید.

در محیط‌های غیر حوزوی پس از انقلاب، مراکز آموزشی پژوهشی همچون (دانشگاه امام صادق (ع))، (مدرسه عالی شهید مطهری «ره»)، (دانشگاه علوم اسلامی رضوی (ع))، (پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی)، (پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی و . . . نیز از مؤسساتی هستند که ضمن اذعان به امکان و ضرورت اسلامی (یا بومی) سازی علوم انسانی کوشیده‌اند تا گام‌های نخستین در این راه بردارند (سبحانی، ۱۳۸۹: ۱۲).

در سال‌های اخیر (مشخصاً از آغاز دهه هشتاد)، تلاش‌های جدیدی برای تبیین مبانی فلسفی و روش‌شناسی علوم انسانی آغاز شده است؛

۱- تأسیس گروه فلسفه علوم انسانی در پژوهشگاه حوزه و دانشگاه (۱۳۸۵) و انتشار فصلنامه تخصصی

«روش‌شناسی علوم انسانی» توسط این گروه

۲- تأسیس گروه فلسفه علوم انسانی مجمع عالی حکمت اسلامی (۱۳۸۷) و برگزاری بیش از ۳۰ نشست علمی در باب مبانی فلسفی علوم انسانی و ظرفیت‌شناسی علوم اسلامی (فلسفه و کلام، فقه و تفسیر، اخلاق و تاریخ و...) برای علوم انسانی

۳- تأسیس گروه فلسفه علوم انسانی اسلامی مؤسسه آموزش عالی حوزوی اندیشه، وابسته به پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی (۱۳۹۰) که در دو سطح کوتاه و بلند مدت به تدوین نقشه راه تحول در علوم انسانی و تدوین نظام موضوعات علوم انسانی اسلامی و تعریف پروژه‌های علمی و همچنین ساماندهی، مدیریت و راهبری موضوعات مرتبط با تحول علوم انسانی در پژوهشگاه مبتنی بر نقشه راه می‌پردازد.

علیرغم فعالیت‌های قابل ملاحظه‌ای که بعد از انقلاب در جهت تحول در علوم انسانی انجام شده (که در بخش قبلی به جریان‌های مهم آن اشاره شد)، هنوز کتاب‌شناسی جامعی از وضع موجود به منظور وضعیت‌شناسی و شناخت نقاط قوت و ضعف و تحلیل و نقادی آن (که در بخش پایانی آمده) صورت نگرفته است.

۱-۲- ضرورت تحقیق

با توجه به آئین نامه تشکیل شورای تخصصی تحول و ارتقاء علوم انسانی (مصوبه جلسه ۶۵۰ شورای عالی انقلاب فرهنگی مورخ ۸۸/۷/۲۱) و در راستای اهداف سه‌گانه و وظایف و اختیارات ده‌گانه، به ویژه بند ۳ اهداف و بندهای ۲، ۶، ۷ و ۱۰ وظایف و اختیارات و همین‌طور آئین نامه فعالیت کارگروه‌های ویژه شورای تحول و شورای برنامه‌ریزی، در چارچوب وظایف هفت‌گانه مربوط به حوزه تحول و ارتقاء و وظایف یازده‌گانه مربوط به حوزه برنامه‌ریزی آموزش عالی به ویژه ماده ۲، با در نظر گرفتن شاخص‌های اسلامی‌سازی، غنا بخشی، روز آمدی، بومی‌سازی، از تیرماه ۹۰ تا اسفند ۹۱، یکی از اهداف و در عین حال وظایف دبیرخانه شورا رصد و وضعیت‌شناسی مقالات، کتاب‌ها، پایان‌نامه‌ها، نشست‌ها، مجلات، همایش‌ها و سایت‌های مرتبط با تحول در علوم انسانی است. از سوی دیگر طراحی سند چشم‌انداز تحول و ارتقاء علوم

انسانی مستلزم شناخت دقیق از وضع موجود است که این کتاب‌شناسی جامع، نخستین گام- و در عین حال ضروری ترین گام- در این جهت خواهد بود.

۱-۳-اهداف تحقیق

ارائه تصویری نسبتاً جامع و مستند از وضعیت موجود مطالعات و فعالیت‌های انجام گرفته در حوزه تحول در علوم انسانی است. ضمن اینکه خروجی کار می‌تواند در قالب کتاب در اختیار اعضای کارگروه‌های پانزده‌گانه شورای تحول قرار گیرد تا نسبت به مباحث نظری موجود اشراف نسبتاً کاملی داشته باشند. هر گونه پاسخ به پرسش‌هایی از سنخ آنچه در طرح نامه اولیه آمده موکول به بررسی جامع وضعیت مطالعات یشین است که این طرح در جهت نوعی وضعیت‌شناسی مستند و برخی تاملان نظری به عنوان پاسخ‌هایی مستند به این کتاب‌شناسی است که در بخش پایانی (ذیل عنوان جمع‌بندی نهایی) آمده است.

۱-۴-سؤالات تحقیق

با توجه به ماهیت پژوهش که کتاب‌شناسی است باید توجه داشت که نمی‌توان در این سنخ از مطالعات کتاب‌شناسانه، از مسئله یا مسائل محوری تحقیق سخن گفت، چرا که کتاب‌شناسی بنا به تعریف، دقیقاً ناظر به بررسی وضعیت مطالعات در حوزه تحول علوم انسانی است و به طور خاص ناظر به یک مسئله یا مسائل خاص نیست. البته ما در طرح اولیه پیشنهادی چون باید مطالب اولیه خود را در قالب فرم مصوب شورا ارایه می‌دادیم طبیعتاً در آن چارچوب به این سه پرسش اشاره کرده بودیم و تاکید ما آن بود که کوشیده‌ایم در گزینش منابع و تدوین نهایی، پرسش‌های زیر مبنای کار قرار می‌گیرد؛

۱- میزان بهره‌گیری مطالعات انجام شده در حوزه تحول علوم انسانی از سنت فکری ایرانی / اسلامی وفادارتر بوده است؟

۲- در میان مطالعات موجود، کدامیک راه‌کارهای عملیاتی بهتری برای حرکت از وضع موجود به وضع مطلوب علوم انسانی ارائه می‌دهند؟

۳- کدام رویکرد توانسته است فراتر از نقدهای سلبی به فلسفه علوم انسانی در غرب دیدگاه‌های ایجابی و تاسیسی ارائه کند؟

در جمع بندی پایانی این تحقیق، تلاش شده تا ضمن مرور تلاش های انجام شده در ایران معاصر، به نوعی هر سه محور فوق را به نوعی در تحلیل نهایی ارائه دهیم.

۱-۵- پیشینه تحقیق

با اینکه تاکنون کتابشناسی های متعددی در حوزه های تخصصی علوم انسانی همچون کتابشناسی توصیفی فلسفه، جامعه شناسی، تاریخ، علوم تربیتی، مدیریت و .... انجام شده که بنابر بررسی اولیه حدود ۴۸ کتاب و مقاله کتابشناختی در این زمینه وجود دارد، معهدا کتابشناسی مستقلی در حوزه مطالعات تحول علوم انسانی و در قلمرو زبانی فارسی، عربی و انگلیسی به صورت یکجا صورت نگرفته ولی در هریک از منابع زیر به طور پراکنده برخی کتابشناسی های مختصر و گزینشی آمده است؛

۱- باقری، خسرو. هویت علم دینی: نگاهی معرف شناختی به نسبت دین با علوم انسانی، تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۲.

۲- بستان، حسین (و همکاران). گامی به سوی علم دینی: ساختار و امکان تجربی علم دینی، تهران: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۴.

۳- پایا، علی. «آینده علوم انسانی در ایران»، «فصلنامه حوزه و دانشگاه»، سال دوازدهم، شماره ۴۷، پائیز ۱۳۸۵.

۴- پیروزمند، علیرضا. رابطه منطقی دین و علوم کاربردی، تهران: امیرکبیر، ۱۳۷۶.

۵- حسینی، سید حمید رضا، مهدی علی پور، و سید محمد تقوی. علم دینی: دیدگاه‌ها و ملاحظات، تهران: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه ۱۳۸۵.

۶- ریاحی، حسین، فرنوش صفوی فر و مازیار عطاری. «علم دینی: امکان و چگونگی»، «قبسات»، شماره‌های ۷۶ و ۷۷، زمستان ۱۳۸۳.

۷- گلشنی، مهدی. از علم سکولار تا علم دینی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۸۵.

۸- علوم انسانی و ماهیت تمدن‌سازی آن، مجموعه مقالات، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، ۱۳۸۸.

SCC.ir

فصل دوم

تعاریف مفهومی و چارچوب‌های موضوع

۲-۱ مقدمه

شورای عالی انقلاب فرهنگی در جلسه ۶۵۰ مورخ ۱۳۸۸/۷/۲۱، بنا به پیشنهاد مورخ ۱۳۸۸/۷/۷ کمیسیون تحول علوم انسانی و با هدف ایجاد تحول پایدار در علوم انسانی و به منظور طراحی، سازماندهی، برنامه‌ریزی، مدیریت و هدایت تحول علوم انسانی در دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی و پژوهشی، به استناد ماده ۱۸ آیین‌نامه داخلی شورای عالی انقلاب فرهنگی، شورای تخصصی تحول و ارتقاء علوم انسانی، را تاسیس نمود. اهداف تاسیس این شورا عبارتند از؛

- ۱- ابتدای علوم انسانی بر مبانی نظری جمهوری اسلامی و انسان‌شناسی اسلامی
  - ۲- اصلاح و ارتقای آموزش و پژوهش در علوم انسانی در جهت انطباق با سیاست‌ها و راهبردها و کارآمدسازی آن در شئون کشور
  - ۳- هماهنگی و هم‌افزایش نهادها و مسئول و فعال در حوزه علوم انسانی
- به جز ماموریت اول که عملاً نوعی تاکید دوباره و بازگشت به راهبردی نظری یعنی اسلامی‌سازی اواخر دهه پنجاه و اوایل دهه شصت می‌باشد. دو ماموریت دوم و سوم به وجوه کاربردی تر علوم انسانی و گره‌گشایی از معضلات و مسائل پیش روی نظام تاکید می‌کند. ضمن اینکه ماموریت سوم عملاً ناظر به این معناست که بعد از گذشت سه دهه از انقلاب اسلامی، با نوعی کثرت و تنوع در نهادهای فعال و مسئول در حوزه علوم انسانی مواجه‌ایم.
- ذیل ماده سوم مصوبه فوق، وظایف و اختیارات گسترده‌ای برای این شورا در نظر گرفته شده که تحقق آن مستلزم تحولاتی- بعضاً ساختاری- در سیاست‌گذاری علم و فناوری کشور است و شاید بیشترین نقطه اصطکاک، تبیین سازوکار تعامل وزارت عتف (در حوزه علوم انسانی) با ماموریت‌ها، اهداف، وظایف و اختیارات این شورا است؛

۱- تدوین و تصویب اولویت‌ها، سیاست‌ها و برنامه‌های مناسب آموزشی و پژوهشی در ۲ سطح؛ آموزش عالی و آموزش و پرورش

۲- نظارت راهبردی و مؤثر بر فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی نهادهای فعال در حوزه علوم انسانی و

اتخاذ تدابیر لازم برای ارزیابی، آسیب‌شناسی و اصلاح ساختارها، محتوا، فرآیندها، ضوابط و آئین‌نامه‌های مربوطه

۳- اتخاذ تدابیر لازم برای تقویت آموزش و پژوهش در سطح نهادهای علمی و تربیت نیروی انسانی مستعد بویژه استاد.

۴- تدوین ضوابط لازم برای منطقی و متوازن ساختن کمیت پذیرش دانشجو، بویژه در رشته‌های مهم علوم انسانی براساس استانداردهای مصوب شامل میزان کارآمدی، ظرفیت‌های اشتغال مفید در کشور و تناسب با مبانی نظری اسلامی و فرهنگ اسلامی- ایرانی

۵- برنامه‌ریزی برای تقویت تولید علم و نظریه‌پردازی در حوزه علوم انسانی

۶- طراحی و ایجاد یک نظام منسجم برای انتشار و ترویج آثار مناسب در حوزه علوم انسانی با هدف ارائه به مخاطبین و استفاده‌کنندگان این آثار

۷- ارائه راهکارهای مناسب برای حمایت مؤثر از پروژه‌های اساسی و تحقیقات و تولیدات زیربنایی و نیز اندیشمندان و نهادهای فعال در جهت ارتقاء علوم انسانی

۸- فراهم کردن ساز و کارهای لازم برای فعالیتهای علمی مشترک میان دانشگاه و حوزه در علوم انسانی از قبیل قطب‌ها و ...

۹- نهادینه‌سازی کرسی‌های نظریه‌پردازی، نقد و مناظره و آزاداندیشی در علوم انسانی و معارف اسلامی در دانشگاه و حوزه، با مشارکت هیئت حمایت از کرسی‌های نظریه‌پردازی، نقد و مناظره و آزاداندیشی در جهت مواجهه انتقادی با علوم انسانی ترجمه‌ای.

۱۰- برنامه‌ریزی برای تولید منابع علوم انسانی و معرفی آن در صحنه‌های بین‌المللی.^۱

هر یک از محورهای دهگانه فوق مستلزم بازتعریف وظایف و اختیارات نهادهای مرتبط از سویی و

طراحی و ارائه برنامه جامع (سند) راهبری تحول علوم انسانی در کشور است.

^۱- همان، ص ۱۰

اولین گام این شورا، شناسایی رشته های اولویت دار برای تحول و ارتقاء است که در بررسی های انجام شده، این رشته ها به عنوان اولویت مطرح شده اند؛

- علوم اجتماعی
- فلسفه
- فلسفه دین
- علوم سیاسی
- علوم تربیتی
- علوم ارتباطات و رسانه
- روانشناسی
- مدیریت
- تاریخ
- اقتصاد
- مطالعات زنان
- حقوق

شورا در گام بعد و متناسب با هر رشته، کارگروهی از اساتید دانشگاه های مختلف کشور در حوزه علوم انسانی (تهران و شهرستان) تشکیل داد و در قالب آئین نامه داخلی مصوب و طی تفاهم نامه ای با وزارت عتف، امر برنامه ریزی درسی و تدوین سرفصل های آموزشی را به کارگروه ها واگذار نمود. حاصل بیش از صد و سی جلسه شورای تحول و هفتصد جلسه (مجموعاً) کارگروه ها، تصویب حدود ۵۳ برنامه درسی حوزه های مختلف علوم انسانی در مقاطع سه گانه کارشناسی، ارشد و دکتری بوده است. نکته قابل ملاحظه آن است که برخی از این رشته ها تاسیسی بوده و برای اولین بار در ایران تصویب و عملیاتی شده اند که از آن جمله می توان به رشته مطالعات الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت، رشته مردم شناسی در مقطع دکتری، رشته دکتری هنرهای اسلامی، کارشناسی ارشد مالیه اسلامی و ... اشاره کرد.

به تصریح دکتر غلامعلی حداد عادل رئیس شورای تحول، این شورا به کارگروه‌ها ماموریت داده تا با در نظر داشتن چهار مولفه؛

۱- اسلامی سازی

۲- بومی سازی

۳- روزآمدی

۴- کاربردی سازی

با تاکید و اولویت بر مولفه اول، به تاسیس، بازنگری و ارزیابی برنامه‌های آموزشی علوم انسانی پردازند.^۱ منابعی که به زبان فارسی در این کتابشناسی آمده بر اساس همین چهارمولفه طبقه بندی شده است. البته ما به دلیل محدودیت جدی اعتبارات و عدم دسترسی به اصل متن کامل متون عربی و انگلیسی و محدودیت زمانی، امکان رعایت این طبقه بندی در متون غیر فارسی را نداشته ایم. در بخش پایان نامه‌ها هم علیرغم مکاتبات مکرر و مراجعه حضوری و جلسه با رئیس مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران (ایران داک) امکان قراردادن اطلاعات در اختیار ما را منوط به عقد قرارداد مالی قابل ملاحظه ای (به لحاظ اعتبار مالی) نمودند که دبیرخانه چنین حمایتی را ممکن نمی‌دانست. در اینجا به بیان چارچوب موضوعی و تعاریف مفهومی ذیل چهارمولفه فوق می‌پردازیم؛

۲-۲ اسلامی سازی علوم انسانی

منتقدان علوم انسانی مدرن طیفی شامل گروه‌های زیر هستند؛

۱. دکتر حداد عادل در همایش برنامه ریزی آموزشی که در وزارت علوم برگزار شد به این نکته تصریح کرد که «موضوع تحول علوم انسانی به ۴ موضوع محتوا و برنامه‌ها، استادان، دانشجویان و پایان نامه‌های دانشگاهی و مجلات پژوهشی تفکیک شده و در باب محتوا و برنامه، چهار مفهوم اصلی اسلامی سازی محتوا و برنامه، بومی سازی، کارآمدی و روزآمدی مشخص شده است. حداد عادل اظهار داشت: اعتقاد راسخ دارم که تحول و ارتقای علوم انسانی کاری تمدن ساز است و باید آهسته، پیوسته، با ایمان و بصیرت و به دور از تعصب و جنجال انجام شود و مستلزم هماهنگی و همکاری این شورا با وزارت علوم، تحقیقات و فناوری است و تحول علوم انسانی به همان اندازه که مبنایی و محتوایی است مدیریتی و اجرایی نیز است.»، رک

<http://www.msrt.ir/fa/news/Pages>

الف) گروه سنت‌گرایان؛ این گروه بر این باورند که عیوب، نواقص و کمبودهای علوم انسانی، ریشه در ماهیت مدرن خود آنها دارد و امکان رفع و حل آنها وجود ندارد و از این رو، چاره‌ای جز طرد و ردّ علوم مدرن و سکولار نیست. پس باید ضمن طرد این علوم، اقدام به بازسازی و احیا یا ایجاد و تدوین علوم سنتی کرد.

ب) گروه دوم برآنند که این مسائل و مشکلات عمدتاً ریشه در ماهیت غیردینی علوم انسانی دارد. از این رو، حل و رفع آنها با حفظ این ماهیت، کاری نشدنی است ولی در عین حال، احیاء علوم سنتی نیز کارآمد و مفید نیست و در نتیجه، بنابراین چاره‌ای جز ساخت شکنی علم جدید و غیردینی وجود ندارد. بنابراین ضمن تجدید نظر در موضوع، روش و هدف علم سکولار باید به ساخت و پرداخت علوم دینی کارآمد و مفید به حال جامعه دست زد.

ج) گروه دیگری سعی دارد که با حفظ ماهیت و ساختار غیردینی علوم انسانی، مسائل و معضلاتی را که دامنگیر آن علم و جوامع شده‌اند، حلّ و رفع کنند. این گروه بر این باورند که با تغییر جهانی، ارزشها و پیشرفتهای حاکم بر این علوم، یا تغییر بستر جغرافیایی آنها یا تغییر مقام کشف و گردآوری و الهام از متون دینی، و گاهی حتی با تغییر فرد عالم و دانشمند، علمی هماهنگ با فرهنگ و باورهای حاکم بر جوامع دینی پدید خواهد آمد.

د) رویکرد آخر نیز باور به گفتمان علم و دین برای ساخت و پرداخت علوم انسانی دارد. راهکار عملی این رویکرد تلفیقی است از رویکردهای گذشته. این دیدگاه برای ایجاد علم دینی مراحل چندگانه‌ای را در نظر می‌گیرد که شامل تغییر پیشرفتهای، تغییر علم جدید، احیای علوم سنتی با روش جدید و... می‌باشد.^۱

۲-۳ بومی سازی علوم انسانی

صرف نظر از تعاریف و اصطلاحات و کاربردهای گوناگون معنایی در باب «بومی سازی» که در برخی از پژوهش‌ها تا ۲۲ تعبیر و اصطلاح هم احصاء شده است^۲، می‌توان بومی شدن رانوعی واکنش از سمت

^۱ - باورهای علم دینی، مجید کافی، روش‌شناسی علوم انسانی، ش ۲۳، تابستان ۱۳۷۹، صص ۴۲-۴۳.

^۲ - سنخ دیدگاه‌های نویسندگان ایرانی در باب علم بومی، غلامرضا ذاکر صالحی، طرح پژوهشی موسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، ۱۳۸۹.

فرهنگ‌ها و تمدن‌های غیر اروپایی به جهان شمولی فلسفه، علوم انسانی و اجتماعی و هنر و ادبیات غربی به منظور ارائه الگو و ساختاری معرفت‌شناختی، مبتنی بر بنیادها و زمینه‌ها و بافتار فرهنگی، دینی، تاریخی، سیاسی، اقتصادی و ناظر به مسائل انضمامی این اقالیم حیات (یا زیست بوم‌های حیات فرهنگی غیر غربی) دانست. جریانی که هم در قبل و هم بعد از انقلاب اسلامی در ایران به نوعی در حوزه فلسفه و علوم انسانی و اجتماعی حضور دارد. فراستخواه در بررسی خود و به درستی سه روایت متفاوت بومی‌سازی در ایران را از یکدیگر تفکیک می‌نماید؛

۱- بومی‌سازی به مثابه یک ایده‌دانشگاهی: این روایت در اواخر دوره پهلوی و در مواجهه با الگوی نوسازی دولتی و غرب‌گرایانه از بالا بر ساخته شد.

۲- بومی‌سازی در شکل یک ایدئولوژی مذهبی و پروژه سیاسی: در بحبوحه انقلاب فرهنگی و پس از آن به صورت پروژه اسلامی‌سازی علم و دانشگاه بر ساخته شد.

۳- بومی‌سازی به مثابه یک تابو و فویای شبه مدرن و شبه پوزیتیویستی: در واکنش به تأویلات، سوانح و پی‌آمدهای سیاسی روایت دوم، که بر فضای دانشگاهی-روشنفکری سایه‌انداز شد^۱.

سید فرید العطاس در کتاب *گفتمان‌های جایگزین در علوم اجتماعی آسیا*^۲ هدف خود را در این پژوهش که جدی‌ترین و جامع‌ترین مطالعه در باب بومی‌گرایی علوم اجتماعی غیر اروپامحور است، ارائه نقدی فراگیر از وضعیت علوم اجتماعی در کشورهای آسیایی و نیز سنجیدن بدیل‌های مختلفی است که در سرتاسر این منطقه پدید آمده‌اند، می‌داند. در پیشگفتار کتاب به ذکر نام و نشان برخی از متفکران معاصر ایران از جمله دکتر علی شریعتی اشاره‌ای مختصر شده و وظیفه‌ی کنونی کنشگران عرصه‌ی علوم اجتماعی را بسط مفاهیم و راهبردهایی دانسته تا بتوان به سوی ایجاد مکتب‌های علوم اجتماعی مستقل و آزاد از مفهوم‌فکری و ساختاری مسلط غرب حرکت کرد.

^۱ - مقایسه سه روایت از «بومی‌گرایی در علم» در ایران، مقصود فراستخواه، در مجموعه مقالات همایش علم بومی و علم جهانی: امکان یا امتناع؟ (خلاصه مقالات همایش): تهران: انجمن جامعه‌شناسی ایران، ۱۳۸۶، ص ۴۶.

^۲ - گفتمان‌های جایگزین در علوم اجتماعی آسیا، سید فرید العطاس، ترجمه محمود عبد‌الله‌زاده، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۱.

کتاب از ۹ فصل تشکیل شده است. مولف در فصل اول مسأله‌ی اصلی در کتاب را از طریق شرحی مختصر و اجمالی از نقد علوم اجتماعی غربی و با بررسی تشخیص‌های آسیایی این مسأله و نیز فراخوان‌هایی برای ایجاد گفتمان‌های جایگزین ارائه می‌کند. تشخیص‌های آسیایی به‌صورت نظام‌مند در فصل دوم پی‌گرفته می‌شود. در فصل سوم نویسنده به تفصیل بر روی وابستگی دانشگاهی از بعد ساختاری متمرکز شده است. در فصل چهارم پیدایش مجموعه‌ای از آراء و عقاید ناشی از تأمل نظری در وضع علوم اجتماعی آسیا را که در فصل‌های پیشین بحث شده‌اند، مورد بازبینی قرار می‌دهد.

در فصل‌های پنجم تا هشتم، شماری از موضوع‌های مهم پیرامون فراخواندن برای ایجاد گفتمان‌های علوم اجتماعی جایگزین مطرح می‌شود. در فصل پنجم اختلاف بین علوم اجتماعی بومی و مستقل را بررسی می‌کند. فصل ششم به نقد نظری‌تر از گفتمان‌های جایگزین پرداخته و در فصل هفتم شناخت موانع رویارویی گفتمان‌های جایگزین از نظر رابطه بین گفتمان و قدرت، مدنظر قرار می‌گیرد. در فصل هشتم به عرصه‌ی تدریس می‌پردازد و روش‌های طرح گفتمان‌های جدید در کلاس‌های درس، مورد بررسی قرار می‌گیرد و نهایتاً در فصل نهم کتاب با اظهارنظرهایی درباره‌ی لزوم رسیدگی به مسائل باقی‌مانده در علوم اجتماعی در آسیا به پایان می‌رسد.

فرید العطاس به دنبال پدر (سید حسین العطاس) و عموی خود (سید نقیب العطاس) در حوزه‌ی نقد گفتمان‌های علوم اجتماعی سال‌های زیادی فعالیت کرده و در سطوح آسیا از جمله مشهورترین دانشمندان علوم اجتماعی محسوب می‌شود. این شهرت را وی مدیون آشنایی کم‌ویش عمیق با جریان‌های عمده‌ی فکری در کشورهای مختلف آسیا از جمله هند، ژاپن، چین، مالزی، سنگاپور، فلیپین و ایران است. کتاب گفتمان‌های جایگزین در علوم اجتماعی آسیا می‌تواند تصویری نسبتاً کامل از دستاورد فعالیت‌های انتقادی - بومی دانشمندان علوم اجتماعی در آسیا در جهت هویت‌یابی علمی و بومی‌سازی علوم اجتماعی تلقی کرد نویسنده پس از تشریح مقدماتی وابستگی تولید دانش به شرایط اجتماعی در توضیح رقابت‌پذیری علوم اجتماعی آسیا و غرب، به چهار جریان یا فعالیت عمده در علوم انسانی و اجتماعی غرب اشاره می‌کند که عبارتند از:

الف) تولید داده‌های فراوان برای پژوهش علوم اجتماعی به شکل مقالات علمی در مجلات معتبر، کتاب‌ها و مقالات کاری و پژوهشی.

ب) دسترسی جهانی به اندیشه‌ها و اطلاعات موجود.

ج) توان تأثیرگذاری بر کشورهای دیگر به دلیل استفاده‌ی بسیار زیاد آن کشورها از علوم اجتماعی آن‌ها.

د) قدردانی، احترام و اعتبار فراوان در داخل و خارج از کشور و قدردانی از آن‌ها^۱

در مقابل این جریان غالب، جمع‌آوری داده‌های تجربی، محدود، غیرنظری و فاقد مفهوم‌سازی‌های لازم، ویژگی عمده‌ی تولیدات علوم انسانی و اجتماعی در آسیا بوده است: «تا وقتی که دانشگاهیان در جنوب به انجام دادن کار عمدتاً تجربی که غالباً محدود به موارد منفرد در کشورها یا مناطق خودشان و در نتیجه فاقد دیدگاه تطبیقی است ادامه می‌دهند، چشم‌انداز نوآوری نظری یا مفهومی مأیوس‌کننده خواهد بود»^۲

از عمده‌ترین ویژگی‌ها، مباحث مهم و برجسته‌ی کتاب، می‌توان از اشاره به تاریخ رشد اندیشه و در این راه تأسیس دانشگاه‌ها در قرن بیستم و نفوذ دانش کشورهای مختلف و به تبع آن پیدایش صاحب‌نظران منتقد در علوم اجتماعی در کشورهای مختلف آسیا، تشخیص مسأله‌ی ناکارآمدی علوم اجتماعی غرب در فهم و تبیین مسائل اجتماعی در آسیا، شروع مباحث انتقادی با موضوع نقد اروپامحوری، و مسائل آسیب‌شناسی علوم اجتماعی در آسیا نام برد؛ به عنوان نمونه به موارد زیر اشاره نموده است:

۱- وجود گرایش اروپامحور که در آن اندیشه‌ی هدف‌الگوها، گزینش مسأله، روش‌ها، فنون و حتی اولویت‌های پژوهشی منحصر از آثار آمریکایی، بریتانیایی و تا حدی فرانسوی و آلمانی نشأت می‌گیرند.

۱- نادیده گرفتن کلی تکالیف ادبی و فلسفی محلی.

۲- فقدان خلاقیت دانشمندان علوم اجتماعی بیرون از حوزه‌ی اروپایی.

۳- تقلید شامل پذیرش کورکورانه یا تقلید از الگوهای علوم اجتماعی غربی.

۱- گفت‌وگوهای جایگزین در علوم اجتماعی آسیا، سید فرید، العطاس، صص ۳ و ۴.

۲- همان، ص ۹.

۴- تأیید آنکه آن‌ها نقطه مقابل آن چیزی هستند که اروپا معرف آن است.

۵- نبود نقطه نظرات اقلیت.

۶- هم‌پیمانی با دولت.

۷- امپریالیسم دانشگاهی^۱

۲-۴ روزآمدی علوم انسانی

تحلیل دیدگاه مسئولان شورای عالی برنامه‌ریزی، استادان و دانشجویان در مورد وضعیت موجود و وضعیت مطلوب برنامه‌ریزی درسی در آموزش عالی نشان می‌دهد که استادان و دانشجویان شش گروه عمده آموزشی (پزشکی، علوم انسانی، علوم پایه، فنی و مهندسی، کشاورزی و دامپزشکی و هنر) برنامه‌های درسی گروه خود را از نظر هماهنگی با پیشرفت‌های علمی و هدف‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و توجه به کیفیت نهایی بروندهای آموزش عالی، و توانایی برنامه‌ریزی درسی مناسب تشخیص نداده^۲ و اصلاح وضعیت آن را در پرهیز از تمرکزگرایی کنونی اعلام داشته و پیشنهاد نموده‌اند تا با افزایش ضریب مشارکت استادان و حتی دانشجویان در کنار شورای عالی برنامه‌ریزی، دانشگاه‌ها توان پاسخگویی بیشتری به نیازهای جامعه در حال توسعه بیابند.

در این‌باره نیز محتوای رشته‌های دانشگاهی و مراکز آموزش عالی کشور نشان از این واقعیت دارد که همراهی نظام‌مدار و هم‌افزا با توسعه روزآمد ندارد. البته شاید بتوان از ابهام در نوع شاخص‌های مناسب برای ارزیابی علوم انسانی به عنوان مهم‌ترین چالش ارزیابی کیفیت علوم انسانی در کشور یاد کرد. رشته‌های فنی-مهندسی و علوم پایه به دلیل ماهیت و کارکردی که دارند.

از نوعی جهان شمولی برخوردارند و فی‌المثل کارکردهای مشابهی در آمریکا، عربستان، ایران و چین دارند، اما جامعه شناسی و در معنای کلی آن علوم انسانی متناسب با مسائل انسانی و اجتماعی آمریکا، با

۱- همان، صص ۳۰-۳۱.

۲- نظام برنامه‌ریزی درسی در آموزش عالی ایران؛ ویژگی‌ها و جهت‌گیری‌ها، مزده وزیری، پایان‌نامه دکتری دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم

انسانی، ۱۳۷۸. به نقل از <http://www.ensani.ir/fa/content/88585/default.aspx>

جوامعی مثل عربستان، چین و ایران متفاوت است. قاعدتا به دلیل تفاوت تلقی‌ها، کارکردها و انتظاراتی که در جوامع گوناگون از رشته‌های مختلف می‌رود، باید خود اساتید و پژوهشگران علوم انسانی با نظر داشتن به تجارب جهانی و مسائل ایرانی به تدوین این شاخص‌ها بپردازند^۱.

۲-۵ کاربرد سازی علوم انسانی

به رغم اینکه بر سر نقش مهم و تمدن ساز علوم انسانی اجماع در خور توجهی در ایران معاصر وجود دارد، این حوزه معرفتی در سه دهه اخیر با چالش‌هایی روبه‌رو شده است که عبارتند از:

- ۱- ضعف مبانی نظری- پارادایمی، به ویژه از منظر نسبت دین و علوم انسانی
- ۲- غیر بومی و ناکارآمد بودن این مجموعه معرفتی و ناتوانی در رفع معضلات جامعه ایران
- ۳- روزآمد نبودن منابع و برنامه‌های درسی و در واقع نوعی ترجمه زدگی و تاخیر در مباحث علوم انسانی جهان معاصر

در بحث کاربردی سازی علوم انسانی باید به پرسش‌هایی از این دست، توجه جدی داشت؛

۱. مراد و مقصود از کاربردی سازی علوم انسانی چیست؟ وجوه تمایز و تشابه آن با مفاهیمی چون نوآوری، اشتغال، تجاری سازی، کارآفرینی، کارکردگرایی، بومی گرایی، مهارت آفرینی، نقش آفرینی، روزآمدی و .... کدام است؟
۲. آیا کاربردی سازی علوم انسانی ممکن است؟ چرا؟ (دلایل معرفتی، غیر معرفتی، نهادی، تاریخی و ....)
۳. پیشینه کاربردی سازی علوم انسانی و مکانیسم‌های آن؟
۴. آیا همه شاخه‌های علوم انسانی باید کاربردی شوند یا باید قائل به تفصیل شد؟ برای مثال فلسفه کاربردی و اقتصاد کاربردی اقتضائات و مدالیل واحدی دارند یا باید قائل به تفصیل شد؟

---

^۱ - برای نمونه رک به: تدوین و ارائه الگویی برای ارزیابی و اعتبارسنجی آموزش عالی بر مبنای تجارب جهانی و ایرانی، مقصود فراستخواه، پایان‌نامه دکتری رشته آموزش عالی دانشکده علوم تربیتی، زیر نظر دکتر عباس بازرگان، با مشاوره دکتر محمود قاضی طباطبایی و دکتر کارولوکس. دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۵.

۵. تلقی پیشگامان علوم انسانی مدرن در ایران از چیستی، کارکرد، غایات و نسبت علم انسانی غرب با فرهنگ ایرانی-اسلامی چه بود؟

۶. سازوکار و اقتضائات (چگونگی) کاربردی سازی علوم انسانی کدامند؟

۷. آینده کاربردی سازی علوم انسانی در ایران کدام سمت و سو را خواهد داشت؟

به نظر برخی از کنشگران علوم انسانی در ایران معاصر^۱، کمابیش گفتمان غالب درباره علوم انسانی و اجتماعی در ایران امروز، این بوده و هست که این علوم سودمند و کارآمد نیستند. اما حقیقت این است که تاکنون در باره کاربردی بودن علوم انسانی و اجتماعی در ایران هیچ گزارش تجربی ای ارایه نشده است

یعنی هیچ تحقیق تجربی در مورد وضعیت کاربردی این علوم موجود نیست. بنابراین همه کسانی که از سودمند نبودن این علوم دم می زنند، هیچ استنادی به هیچ تحقیقی نمی کنند و تنها بر اساس دیدگاه‌های نظری و یا شهودی در این باره قضاوت می کنند.

این در حالی است که از سال‌های ۱۹۹۰ میلادی به بعد، یعنی از زمانی که بحث‌های «نظام ملی نوآوری» مطرح شد، ایده ای با عنوان «ارزیابی تأثیر کاربرد تحقیقات» شکل گرفت که روشی استاندارد شده برای سنجش میزان تأثیرگذاری علوم انسانی و اجتماعی در سطح ملی بود. امروزه ایالت متحده آمریکا، بریتانیا، ترکیه و... به طور سالانه این پروژه را اجرا می کنند تا میزان کارآمدی و بهره‌وری علوم انسانی را ارزیابی کنند. اما متأسفانه جامعه ما تا به حال چنین تحقیقاتی را برای سنجش میزان تأثیرگذاری علوم انسانی و اجتماعی ترتیب نداده است و صرفاً با تکیه بر پیش فرض‌های نظری و شهودی در رابطه با کارایی این علوم به قضاوت می نشیند.

---

^۱- چیستی، جرای و چگونگی کاربردی سازی علوم انسانی و اجتماعی، نعمت‌الله فاضلی، در وبگاه
<http://www.farhangshenasi.ir/persian/node/1113>;

فصل سوم

کتابشناسی توصیفی فارسی

۳-۱ کتابشناسی اسلامی سازی

۳-۱-۱ نهضت نرم‌افزاری از نگاه مقام معظم رهبری (زید عزه)، پژوهشگاه علوم و فرهنگ

اسلامی، ۱۳۸۷

نهضت نرم‌افزاری را باید جزو مسائل «راهبردی» نظام اسلامی به شمار آورد که هر گونه برخورد نامناسب یا سهل‌انگاری در خصوص آن، نظام را با بحران هویت و کارآمدی در سطح ملی و بین‌المللی روبه‌رو می‌کند. بر اساس همین حساسیت، مقام معظم رهبری علاوه بر مطالبه‌ی جدی این مهم از نهادهای مولد فکر در جامعه، خود رأساً ابعاد و زوایای مختلف این موضوع را در مجامع مختلف فرهنگی و علمی مطرح فرمود. لذا لازم است در گام نخست این موضوع و ابعاد و زوایای آن در کلام مقام معظم رهبری به خوبی روشن گردد تا بر اساس آن، ادبیات مشترکی در بین نخبگان علمی فرهنگی شکل بگیرد؛ ادبیاتی که در آن اهداف، گستره و راهبرد این حرکت و خیزش عظیم علمی به خوبی روشن گردد. تحقیق حاضر در راستای تحقق همین هدف صورت گرفته، در آن سعی شده است تمامی رهنمودهای رهبری حول این موضوع و موضوعات مرتبط با آن بررسی شود. این تحقیق سه بخش دارد: محتوا و مؤلفه‌های مفهوم نهضت نرم‌افزاری بر اساس اندیشه‌ی والای مقام معظم رهبری؛ مهم‌ترین ارکان برنامه تحقق این نهضت (موانع و راهکارهای تحقق نهضت نرم‌افزاری)؛ رهنمودهای ایشان در باب وظایف حوزه‌ها، دانشگاه‌ها و نهادهای اجرائی نظام اسلامی در تحقق این نهضت. مقصود مقام معظم رهبری از «تولید علم» ایجاد افق‌ها و راه‌های جدید در مجموعه علوم و شکستن مرزهای علوم موجود می‌باشد. در تاریخ علم، بسیاری از رشته‌های علمی و نظریه‌های آن وجود نداشت، و به تدریج در اثر تلاش‌های جمعی ایجاد گردید. بشر روز به روز برای رسیدن به کارآمدی‌های گوناگون و بالاتر، افق‌های جدیدتری از علوم گشوده و نظریه‌های قوی‌تری به دست آورده است. تئوری‌های قوی‌تر نیز باعث «سرعت، دقت و کارایی» بالاتری در توسعه جامعه‌گرویده‌اند، لذا ما هم می‌توانیم در میدان‌های گوناگون و در فضای معرفت علمی امروز به تولیدات جدید برسیم.

۳-۱-۲ درآمدی بر آزاداندیشی و نظریه‌پردازی در علوم دینی، ۴ جلد، انتشارات

مرکز مدیریت حوزه علمیه قم، ۱۳۸۳

جلد اول) نخستین جلد از متن سخنرانی نشست‌های موسسه آموزش عالی باقرالعلوم (ع) است که در سال ۱۳۸۱ با عنوان نهضت نرم‌افزاری تولید علم برگزار گردیده و طی آن چگونگی عوامل و موانع تولید علم بررسی، همچنین قابلیت‌ها و کاستی‌ها، نیز سرمایه‌ها و چشم‌انداز آینده در این باره بیان شده است. عناوین مباحث جلد عبارت‌اند از: «آسیب‌شناسی علوم حوزوی و دانشگاهی / عبدالله جوادی آملی»، «علل و موانع فرهنگی - اجتماعی تولید علم در ایران / تقی آزاد مکی»، «وحدت حوزه و دانشگاه؛ بیم‌ها و امیدها / علیرضا اعرافی»، «وجوه نرم‌افزاری علم و آسیب‌شناسی دانشگاه / عماد افروغ»، «بومی شدن علم / حمید پارسانیا»، «علل ناکارآمدی نهادهای علمی کشور / محمدرضا حسینیان»، «ماهیت نرم‌افزاری و موانع فراروی / محمد تقی سبحانی»، «تبیین نهضت نرم‌افزاری / علی اکبر صادقی رشاد»، «موانع تاریخی - ساختاری نظریه‌پردازی در ایران / سید عباس صالحی»، «فرهنگ و دانش کار آمد / علیرضا صدرا»، «بومی کردن علم توسعه در ایران / ابراهیم متقی»، «انقلاب فرهنگی و اسلامی شدن رشته‌های علمی / اکبر میر سپاه» و «روش معرفت‌ترکیبی و تولید علم دینی / سید عباس نبوی».

جلد دوم) جلد دوم از این مجموعه دربردارنده‌ی مقالاتی در باب نظریه‌پردازی و زمینه‌های آزاداندیشی در فضای علوم و معارف است که عبارت‌اند از: "موانع نظری تولید علم در حوزه‌های علمیه / سید حسن اسلامی"، "تأثیرات دو سویه‌ی فرهنگ، علم و تکنولوژی / احمد بخشایشی اردستانی"، "تفاوت بدعت و نوآوری و تولید علم / یعقوب علی برجی"، "تعامل علم و دین در تولید علم جدید / محمدحسین پژوهنده"، "بررسی موانع و راه‌کارهای نهضت نرم‌افزاری و تولید علم / علیرضا پیروزمند"، "بایسته‌های نهضت نرم‌افزاری دینی / مصطفی جمالی"، "آسیب‌شناسی جنبش نرم‌افزاری / عبدالحسین خسروپناه"، "موانع اقتصادی و اجتماعی تولید علم در ایران / شاپور رواسانی"، "بحران پست‌مدرنیستی معرفت / احمد فرامرز قراملکی"، "مناسبات آزادی و دانش / شریف لک‌زایی" و "مفاهیم، راه‌کارها، و مدیریت نظریه‌پردازی روش‌مند در حوزه دین / خلیل منصوری".

جلد سوم) این کتاب، دفتر سوم از مجموعه‌ی مصاحبه‌هایی است که در آن‌ها از عوامل و موانع تقلید علم سخن رفته است. موضوع گفت و شنود، و افراد حاضر عبارت‌اند از: "مناسبات دین و جامعه/ مسعود ادیب"، "مطالعات تطبیقی = راهبرد تولید/ حسین بستان"، "نظریه‌پردازی، در گرو سرمایه‌گذاری و نوآوری/ مهدی پیشوایی"، "ذخایر علمی و اهمیت بازنگری در آن‌ها/ مصطفی جعفرپیشه‌فرد"، "گفت و گویی با ادیان و مذاهب: ضرورت ویژه/ قاسم جوادی"، "تولید علم و رویارویی با تجدد/ سید صادق حقیقت"، "ضرورت فراغت‌سازی برای اهل اندیشه/ علیرضا شجاعی زند"، "تحول در سایه‌ی تحمل/ هادی صادقی"، "عوامل و موانع نظریه‌پردازی فقهی/ جود فخار طوسی"، "درون‌گرایی، مانع تولید/ علیرضا قائمی‌نیا"، "هویت جمعی - تاریخی علم/ مجید کافی"، "پای‌بست‌ها یا نقش ایوان؟/ مهدی مهریزی"، "تقلید‌گریزی، لازمه‌ی تولید‌گری/ علی اکبر میرسپاه" و مدیریت تولید‌گر/ محمد حسن نبوی".

جلد چهارم) مجموعه نظریات و تحلیل‌هایی است درباره مسائل تولید علم. از جمله درباره رابطه سنت و علم و نقش هرمنوتیک بحث می‌شود. تولید علم همان نظریه‌پردازی است که با تعمق در میراث گذشته و با نگاه به آینده صورت می‌گیرد. در این مجموعه از راهکارها، مقدمات و بنیان‌ها و موانع نظریه‌پردازی بحث شده و رابطه تولید علم با فلسفه علم و با مجموعه علوم اسلامی تبیین شده است. مدیریت و تولید علم، فرهنگ و تولید علم، بنیان‌های نظری آزاداندیشی دیالوگ و نظریه‌پردازی، هرمنوتیک دینی و موانع تولید علم از مباحث اصلی این کتاب است.

۳-۱-۳ تولید و تکوین علوم انسانی اسلامی: تحریر درس گفتارهای اولین دوره آموزشی -

پژوهشی فلسفه علوم انسانی، حمید پارسانیا و عبدالحسین خسروپناه، مؤسسه پژوهشی

حکمت و فلسفه ایران، ۱۳۹۲

ساختار کتاب شامل سه بخش می‌باشد:

الف. تبیین مدل‌های علم دینی: این بخش تحریر درس گفتارهای حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر خسروپناه است که مطالعه‌ای فلسفی-منطقی درباره علم دینی است و مطالعه‌ای است ذیل منطق پژوهش و در سه قسمت تدوین شده است. در قسمت ابتدایی مروری تاریخی بر سیر ایده علم دینی و رویکردهای اصلی آن دارد. در

قسمت دوم مدل‌های مختلفی که در باب علم دینی ارائه گشته در چهار دسته تقریر و معرفی گشته‌اند: مخالفین علم دینی، طرفداران غرب‌ستیز، طرفداران غرب‌گریز و طرفداران غرب‌گزین. در این قسمت به صورت خلاصه پنج نظریه از مخالفان علم دینی و یازده نظریه از موافقان علم دینی تقریر و لب‌تیین آنها مورد بررسی قرار گرفته‌است.

قسمت سوم این بخش تبیین مدل پیشنهادی در دو بخش است، در بخش اول با تنقیح مبادی تصویری و تصدیقی، علم دینی مورد نظر توصیف و امکانش اثبات می‌گردد و در بخش دوم کلیات الگوی حکمی-اجتهادی، به عنوان مدلی از اسلامی سازی علوم انسانی است که با بهره‌گیری از فلسفه مطلق و فلسفه مضاف اسلامی و با تبیین نظام انسان‌شناسی، روش‌شناسی اسلامی، نظام ارزشی و مکتبی به توصیف انسان تحقق یافته و توصیف انسان شایسته و توصیه انسان بایسته با رویکرد اسلامی می‌پردازد به عنوان راهکاری در عرصه روش‌شناسی علوم انسانی اسلامی تشریح می‌شود. ب. فلسفه، فرهنگ و تکوین علوم انسانی اسلامی: این بخش تحریر درس‌گفتار حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر پارسانیا است که هرچند بعد فرهنگی تکوین علوم انسانی را به صورت پررنگ‌تر مورد توجه قرار داده، اما با توجه به پس‌زمینه فلسفی علوم انسانی نشان داده که چگونه می‌توان از افتادن در وادی نگرش‌های نسبی‌گرایانه پرهیز نمود، ایشان ریشه رویکرد نسبی‌گرایانه را در انکار ربط منطقی مبادی معرفتی و نظریه‌ها و تقلیل مبانی معرفتی نظریه‌ها به مبادی وجودی غیرمعرفتی می‌دانند و پس از بررسی چیستی علم و نظریه‌پردازی و تمایزهای تحقق یک نظریه در سه جهان نفس‌الامر، ذهن نظریه‌پرداز و عالم بین‌الاذهان ربط نظریه‌ها را مبانی خویش در این سه جهان مورد بررسی قرار می‌دهد و در نگاهی جامع هم مدل‌های تحلیل فلسفی نظریه‌ها را معرفی می‌نماید و هم بسترها و زمینه‌های تکوین نظریه‌ها در جامعه را بررسی می‌نماید.

ایشان با بررسی مبادی وجودی نظریه‌ها و آثار و پیامدهای انتقال نظریه‌ها از یک فرهنگ به فرهنگ دیگر، بازسازی بومی نظریه‌ها را به عنوان واکنش طبیعی و فعالانه فرهنگها در برابر نظریه‌های غیربومی معرفی می‌نماید. در پایان نیز با بررسی رابطه علم بومی و علم اسلامی و تفاوت‌های آن راهکارهای تحقق بومی و تکوین علوم اسلامی معرفی می‌شود. ج. تولید علوم انسانی اسلامی و جهاد علمی: هرچند توجه به ابعاد منطقی

و فلسفی علوم انسانی اسلامی و اعتبار الگوهای نظریه‌پردازی دینی از اهمیت بسیاری برخوردار است، اما تداوم طولی و امتداد عینی این تحقیقات ایجاب می‌کند برای تقویت نهضت تولید علم مطالعه در باب علم به عنوان پدیده‌ای اجتماعی نیز مطالعاتی ضابطه‌مند و بررسی‌هایی موشکافانه صورت گیرد و نحوه برنامه‌ریزی و ساماندهی برای تقویت بنیانهای تولید علم مورد توجه قرار گیرد. بخش سوم به این مسأله می‌پردازد که چگونه جهاد علمی و تولید علم، به نهضتی پویا میان دانش‌پژوهان تبدیل می‌شود. هدف اصلی این فصل ارائه چهارچوبی نظری برای مطالعات اجتماعی غیرتاریخی در باب «نهضت تولید علم در ایران» با تأکید خاص بر «علوم انسانی اسلامی» است، تا از این طریق بتوان با تکمیل این مطالعات به رشد و پویایی این نهضت یاری رساند. در این بخش با مطالعه دقیق اسناد، تمامی ایده‌های مستقل در قالب مفاهیم و مضامین فرعی شناسایی و با دسته‌بندی مضامین فرعی، چهار مضمون اصلی زیر شناسایی گردید: «سازمان‌دهی پژوهشگران و اجتماعات علمی»، «شکل‌گیری و مدیریت هسته‌های علمی»، «هدایت برنامه‌های پژوهشی»، «تعارض جبهه‌ای علم دینی و علم سکولار» و بر اساس عوامل شناسایی شده در مضامین اصلی فوق دو پیشنهاد اصلی ارائه شده است: الف. «مدیریت محتوایی در هسته‌های مولد علم» بر اساس «تدوین و بسط برنامه‌های پژوهشی»؛ ب. «مدیریت ستادی نهاد علم» بر اساس «تقویت جبهه علمی انقلاب اسلامی» و «حمایت از هسته‌های مولد علم».

۳-۱-۴ اولویت‌های پژوهشی اقتصاد اسلامی، محقق: مجید حبیبیان نقیعی؛ ویراستار: ابراهیم

کاظمی، قم: مرکز مدیریت حوزه علمیه قم. ۱۳۹۴

بیان برخی از بایسته‌های پژوهش در حوزه اقتصاد اسلامی و مسائل مربوط به آن است. در این نوشتار به نیازسنجی تحقیق در زمینه ابعاد مختلف علم اقتصاد پرداخته شده و برخی از تعالیم اسلامی در این زمینه مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. نویسنده در همین راستا به بیان مسائلی مانند: مکاتب و روش‌شناسی اقتصاد اسلامی، ریاضیات و روش‌های مقداری، اقتصاد خرد و کلان، اقتصاد پولی و مالی، اقتصاد عمومی و رفاه، نسبت بین حقوق و اقتصاد، نیروی کار، اقتصاد بین‌الملل، سازمان‌های صنعتی، مدیریت و اقتصاد بازرگانی، بازاریابی و کارآفرینی، تکنولوژی اقتصادی، نظام‌های اقتصادی، اقتصاد کشاورزی و شهری و سایر موضوعات وابسته به آن پرداخته و برخی از بایسته‌های پژوهش در این حوزه را بررسی نموده است.

۳-۱-۵ اولویت‌های پژوهشی تفسیر و علوم قرآن، محقق: محمدرضا آقایی؛ ویراستار: ابراهیم

کاظمی، قم: مرکز مدیریت حوزه علمیه قم. ۱۳۹۴

بیان برخی از بایسته‌های امر پژوهش در حوزه علوم قرآن و تفسیر است. در ابتدای این اثر ضمن ارایه کلیاتی از علوم قرآن، تاریخ آن و نیز مباحث مهم مندرج در این قبیل از علوم، به بررسی اولویت‌های پژوهشی در زمینه تفسیر و علوم قرآنی پرداخته شده و پژوهش در زمینه مسائلی مانند: وحی شناسی و نزول قرآن، اسباب نزول، جایگاه مهم این کتاب آسمانی به عنوان یکی از مهمترین منابع معرفت، اسماء و صفات الهی مندرج در آن، آیات و سوره ای مکی و مدنی، تحریف ناپذیری قرآن، آیات محکم و متشابه، ناسخ و منسوخ، اعجاز قرآن، دیدگاه مستشرقان در مورد این کتاب آسمانی و تاریخ آن، ترجمه قرآن، دانش تفسیر، تاریخ تفسیر، مکاتب تفسیری، مبانی و قواعد مربوط به علم تفسیر، روش‌های تفسیری، گرایش‌های تفسیری، تاریخ مفسران و روش‌های توسعه در این علوم، مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. نویسنده برخی از چالش‌ها در این زمینه را بیان نموده و راهکارهایی برای تقویت آن ارایه نموده است.

۳-۱-۶ اولویت‌های پژوهشی مناسبات دین و روان‌شناسی، محقق: علیرضا فاضلی مهرآبادی،

حمید مهدی‌زاده؛ ویراستار: علی محمدی‌دک، قم: مرکز مدیریت حوزه علمیه قم.

۱۳۹۴

بیان برخی از بایسته‌های پژوهش در حوزه رابطه بین دین و روانشناسی است. در این اثر به تبیین ابعاد مختلف علم روانشناسی و جنبه دینی آن پرداخته شده و برخی از آسیب‌های موجود در این زمینه مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. نویسنده به همین مناسبت به بیان ابعاد اجتماعی، فلسفی، فیزیولوژیکی، اخلاقی، آموزشی، خانوادگی و پزشکی روانشناسی پرداخته و جنبه‌هایی از روانشناسی شخصیت، انگیزش و هیجان، روانشناسی رشد، فراروانشناسی، روانشناسی سلامت و نیز مناسبات بین آن‌ها با مسایل دینی پرداخته و نقش دین در تبیین این قبیل از مباحث را بررسی نموده است. وی به روش پژوهش در موضوعات ذکر شده را بیان نموده و اولویت‌های پژوهشی مربوط به مناسبات دین و روانشناسی را بررسی نموده است.

۳-۱-۷ اولویت‌های پژوهشی نظام تعلیم و تربیت حوزه علمیه، محقق: علی‌نقی فقیهی؛
ویراستار: علی میرزایی، قم: مرکز مدیریت حوزه علمیه قم. ۱۳۹۲.

پژوهشی در زمینه راهکارها، روش‌ها، مبانی و اهداف مربوط به نظام تعلیم و تربیت در حوزه علمیه و اولویت‌های پژوهشی در این عرصه است. در ابتدای این اثر تعریفی از چیستی تربیت و مبانی تربیتی ارائه شده و پس از آن اهداف تربیت، اصول و مبانی مربوط به آن، موانع تربیت، شرایط یک مربی مطلوب و آفات مربوط به آن، در نظر گرفتن شرایط متربی، تعاملات تربیتی، محتواهای مربوط به آن، برنامه ریزی صحیح در این زمینه، مراحل و فرایند تربیت در حوزه علمیه مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. نگارنده اولویت‌ها، راهبردها و روش‌های تعلیم و تربیت در حوزه را مورد مطالعه قرار داده و اولویت‌هایی مانند: آموزش مهارت‌های اخلاقی، اجتماعی، فرهنگی، علمی، آموزشی، سیاسی، تبلیغی، ادراکی، عاطفی، دینداری، عرفانی، مدیریت جنسی، مهارت‌های جسمانی و اقتصادی را در این عرصه، مورد تأکید قرار داده و راهکارهایی نیز برای پیشرفت در این زمینه‌های ارائه نموده است.

۳-۱-۸ مبانی علوم انسانی اسلامی، احمدحسین شریفی، انتشارات آفتاب توسعه، ۱۳۹۳

در فصل اول با عنوان «مباحث کلی و مقدمات» مباحثی چون: تاریخچه علوم انسانی اسلامی و اهمیت و ضرورت تولید علوم انسانی اسلامی مورد بحث قرار گرفته است. فصل دوم با عنوان «چیستی علوم انسانی» به مفهوم‌شناسی علوم انسانی و ویژگی‌های موضوع علوم انسانی اختصاص یافته است. البته در انتهای این فصل بحث مختصری نیز پیرامون روش و هدف نهایی علوم انسانی صورت گرفته است. فصل سوم به «معناشناسی علوم انسانی اسلامی» اختصاص یافته و پس از یک اصطلاح‌شناسی مختصر، مراد از علوم انسانی اسلامی تبیین گشته است. فصل چهارم نیز در ارتباط با «موافقان علوم انسانی اسلامی» است و دیدگاه‌های نظریه‌پردازان در این باب مورد بحث قرار گرفته است.

اما فصل پنجم که مهم‌ترین فصل این کتاب به نظر می‌آید، به اهم «مبانی فلسفی علوم انسانی اسلامی» پرداخته است. مبانی هستی‌شناختی، الهیاتی و دین‌شناختی، انسان‌شناختی و ارزش‌شناختی مورد بحث قرار گرفته است. فصل ششم نیز «روش تحقیق در علوم انسانی اسلامی» را بیان کرده است. مؤلف محترم در این

فصل به نقد و بررسی نظریات مخالف در باب روش‌شناسی علوم انسانی پرداخته و در همان راستا نیز نظریه خود را تبیین کرده است.

فصل هفتم نیز با عنوان «نقش نظام ارزشی در علوم انسانی» به ارائه مباحث مرتبط پرداخته است. فصل هشتم نیز با عنوان «علوم انسانی اسلامی، واقع‌بینی و آزاداندیشی علمی» به تبیین مطالبی چون: فضائل اخلاقی و واقع‌بینی علمی و فضائل اخلاقی و آزاداندیشی علمی پرداخته است. اما در فصل آخر مولف محترم به بررسی ادله مخالفان «علوم انسانی اسلامی» پرداخته است.

در مجموع این کتاب تلاش داشته است تا در جایگاه یک مدافع تمام عیار از علوم انسانی اسلامی برآید و انتقادات مخالفان را با تفصیل پاسخ گوید. بنابر دیدگاه مولف، آنچه که تمایز اساسی میان این کتاب و دیگر آثار منتشر شده در این باب به وجود می‌آورد تمرکز آن بر علوم انسانی، مسئله‌محوری و آموزشی بودن محتوای کتاب است. از همین رو این کتاب همانند غالب کتاب‌هایی که با رویکرد آموزشی تدوین شده‌اند، در انتهای هر بخش خلاصه‌ای از مباحث مطرح شده در آن فصل و همچنین سؤالات و منابعی برای مطالعه بیشتر را در بر دارد.

۳-۱-۹ همایش مبانی فلسفی علوم انسانی - جلد اول، مولف: جمعی از نویسندگان، انتشارات

موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره) ۱۳۹۳

کتاب حاضر در بردارنده گفت و گوهایی با برخی از اندیشمندان معاصر در مورد بایسته‌های اسلامی سازی علوم انسانی و تولید علوم انسانی اسلامی است. در این اثر دغدغه‌های برخی از صاحب نظران علوم اسلامی و انسانی در مورد تنگناهای علوم انسانی و نقد مبانی مربوط به آن منعکس شده و راهکارهایی که آنان برای اسلامی کردن علوم انسانی و خارج کردن مبانی فکری غرب از این علوم ارایه کرده اند بیان گردیده است. در همین راستا گفت و گوهایی با برخی از این اندیشمندان در مورد نقشه راه تولید علوم انسانی اسلامی، بررسی جایگاه علم دینی، اسلامی سازی علوم انسانی در دانشگاه‌های ایران، ویژگی‌های یک محقق در عرصه پژوهش در زمینه علوم انسانی اسلامی، بررسی حقیقت جامعه و نقد اومانیسم در علوم اجتماعی، چگونگی

برخورد اندیشمندان جامعه اسلامی با علوم انسانی، گرایش سکولار در علوم انسانی، بررسی ورود علوم انسانی غرب به ایران و چستی علوم اجتماعی و انسانی صورت گرفته است.

۳-۱-۱۰ همایش مبانی فلسفی علوم انسانی، ۳جلد، انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۹۳

۱. جستار هائی در فلسفه علوم انسانی از دیدگاه مقام معظم رهبری حضرت آیه الله العظمی خامنه ای دامت برکاته، ۲. جستار هائی در فلسفه علوم انسانی از دیدگاه حضرت آیه الله علامه مصباح دامت برکاته، ۳. مبانی فلسفی علوم انسانی؛ گفتگوها، ۴. مجموعه مقالات مبانی فلسفی علوم انسانی جلد اول؛ ۵. مجموعه مقالات مبانی فلسفی علوم انسانی جلد دوم. در کتاب اول مجموعه فرمایشات حضرت آقا در پنج زمینه معرفت شناختی، هستی شناختی، انسان شناختی، روش شناختی و ارتباط این علوم با دین فراهم آمده است. در کتاب دوم به همین شکل مجموعه گفتارها و نوشتارهای حضرت استاد علامه مصباح گردآوری شده اند و در کتاب سوم با نه نفر از شخصیت‌های طراز اول این دانش در عالم اسلام؛ حضرات آیات عظام علامه مصباح، علامه جوادی آملی، استاد محی الدین حائری شیرازی، استاد عباس کعبی، استاد محمود رجبی، استاد غلامرضا فیاضی و اساتید محترم دانشگاه دکتر محمد لگن هاوسن، دکتر محمدجواد لاریجانی و دکتر غلامعلی حداد عادل، گفت و گوهای بسیار پر ثمری صورت گرفته است که تماما در این کتاب منعکس شده است. کتابهای چهارم و پنجم هم به مقالات علمی در زمینه علوم انسانی اختصاص یافته که انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره) آنها را منتشر کرده اند.

۳-۱-۱۱ علامه طباطبائی؛ فیلسوف علوم انسانی - اسلامی، ۲ج، عبدالحسین خسروپناه و همکاران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۱

هدف از این تحقیق که برای همایش علامه طباطبائی، فیلسوف علوم انسانی اسلامی به مناسبت روز جهانی فلسفه تهیه شده است، نشان دادن مبانی فلسفی علوم انسانی و چگونگی تأثیرگذاری آنها بر علوم انسانی معاصر و امکان تحقق علم دینی در عرصه علوم رفتاری و اجتماعی است.

پرسش‌های اصلی این تحقیق عبارت از این است که آیا اسلامی سازی علوم انسانی ممکن است یا خیر؟ آیا علامه طباطبایی و مکتب نو صدرایی در تأسیس فلسفه علوم انسانی اسلامی نقشی داشته است؟ پاسخ و فرضیه اصلی این پژوهش، مثبت است. این تحقیق در بردارنده نوآوری‌ها و نقدهای متعددی بر نظریه‌های علوم انسانی سکولار است. تبیین رابطه علم و دین، نظریه علم دینی از منظر علامه طباطبایی و مکتب نو صدرایی، معرفی مبانی منطقی و معرفت‌شناختی و انسان‌شناختی و نظریه اعتباریات و نظریه اجتماع در فلسفه نو صدرایی و تأثیر آن بر علوم انسانی، نقد پارادایم‌های علوم انسانی سکولار و معرفی پارادایم اسلامی و نقد برخی نظریه‌های غربی در عرصه علوم رفتاری و اجتماعی، از جمله نوآوری‌ها و نقدهای این نگاشته است. کتاب «علامه طباطبایی؛ فیلسوف انسانی - اسلامی» در نه فصل و دو جلد تنظیم شده که زیست‌نامه علامه طباطبایی، رابطه علم و دین در مکتب علامه طباطبایی، علم دینی در مکتب علامه طباطبایی، مبانی منطقی و معرفت‌شناختی علامه طباطبایی، مبانی انسان‌شناختی علامه طباطبایی، نظریه اعتباریات علامه طباطبایی، مبانی اجتماعی - سیاسی علامه طباطبایی، پارادایم‌های علوم انسانی غربی و اسلامی و مبانی اسلامی و تحول نظریه‌های علوم انسانی عناوین فصول آن را تشکیل می‌دهند.

۱۲-۱-۳ دانشگاه و مرجعیت علمی (با تأکید بر دانشگاه امام صادق(ص))، کمیل رودی،

انتشارات دانشگاه امام صادق(ع)، ۱۳۸۹

برخی، مرجعیت علمی را در مصادیق تاریخی بازمی‌شناسند و آن را گاه در یونان، گاه در ایران و گاه در جهان غرب به تصویر می‌کشند. این بازشناسی تاریخی می‌تواند در تصویرسازی از این پدیده یاریگر باشد. برخی دیگر، مرجعیت علمی را با برتری میان دانشگاه‌ها یا بهتر بگوییم، کسب رتبه برتر در رتبه‌بندی دانشگاه‌ها، بر اساس شاخص‌های از پیش تعیین شده، تعریف می‌کنند. گو این که یک نهاد علمی، هرچه رتبه بالاتری به دست آورد، «مرجع» تر شده است. اما، واقعیت این است که مرجعیت علمی، نه برتری میان دیگر دانشگاه‌ها، نه استفاده از دانش‌آموختگان دانشگاه در مراکز اجرایی و نه حتی پرنمودن فاصله علمی میان ایران و جهان است، بلکه مرجعیت علمی، ایجاد بنای مستقل علمی با استفاده از فرهنگ و معارف الهی است. در

کتاب حاضر نخست، مفاهیم دانشگاه مرجعیت علمی، یعنی: دانشگاه، مرجع، علم و مرجع علمی بیان شده است. سپس، روش دست‌یابی به مدل مفهومی مرجعیت علمی بررسی شده است و در پایان، ویژگی‌های مرجعیت علمی و مدیریت این حوزه تبیین می‌شود. ضمن آن که در کتاب، جدول‌ها و نمودارهایی در جهت تفهیم بیش‌تر مطالب، مندرج است.

۱۳-۱-۳ روش‌شناسی مطالعات اسلامی در غرب، گروه مطالعات تمدنی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۹۴

مجموعه گفتارهایی از عبدالعزیز ساشادینا در مورد روش‌های اندیشمندان غرب در زمینه مطالعه علوم و معارف اسلامی است. در این نوشتار دیدگاه‌های این اندیشمند و شرق‌شناس در زمینه روش تحقیق متفکران مغرب‌زمین و نظام معرفتی حاکم بر غرب در مورد انواع مطالعات اسلامی با توجه به ذهنیت آنان از اسلام و معارف اسلامی، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و نکات دقیقی را که وی در این زمینه از مطالعات غرب در مورد اسلام، استخراج نموده است، منعکس شده است. در همین زمینه دیدگاه وی در مورد مسائلی مانند: دوره اول تا پنجم دین پژوهی در غرب، ویژگی اسلام‌شناسی در غرب، پدیده سیاسی مطالعه اسلام در غرب و آغاز اسلام‌شناسی سیاسی و زمینه‌های شکل‌گیری موج جدید مطالعه اسلام و مسلمانان در جهان غرب منعکس شده و روش‌شناسی عبدالعزیز ساشادینا در زمینه اسلام‌شناسی نیز بیان شده است.

۱۴-۱-۳ مطالعات اسلامی در غرب، دکتر محسن الویری، انتشارات سمت، ۱۳۹۳

شرق‌شناسی به مفهوم امروزی آن شامل مطالعات اسلامی در غرب نیز است. نتایج و دستاوردهای شرق‌شناسی و به تبع آن، مطالعات اسلامی در غرب ریشه‌تلقی کنونی غربیها درباره اسلام و کشورهای اسلامی است و بی‌توجهی به این جریان و ابعاد و پیامدهای آن سبب خواهد شد که ما در مواجهه با غرب، چه در حوزه هجوم فرهنگی و چه در حوزه گفتگوی تمدن‌ها، نتوانیم نقشی بایسته ایفا نماییم. جهت‌گیری اصلی و روح حاکم بر این اثر توجه دادن به این موضوع بنیادی است که به نظر می‌رسد می‌تواند اساس تفکر و نگاه ما را به تاریخ و تمدن اسلامی دگرگون سازد. این هدف از طریق نگاه به مفهوم، ریشه‌ها، سیر تحول و ابعاد و روشهای

مطالعات اسلامی در غرب و تأثیر آن در محیط‌های اسلامی شرقی، و موضع کنونی و بایسته نسبت به آن دنبال شده است. محورهای عمده کتاب عبارتند از؛ فصل اول: شرق‌شناسی و اسلام‌شناسی: مفاهیم و کلیات، فصل دوم: پیشینه مطالعات شرقی در غرب و بررسی تأثیر آن در مطالعات اسلامی، فصل سوم: دیدگاهها درباره مراحل مطالعات اسلامی در غرب، فصل چهارم: حوزه‌ها و زمینه‌های مطالعات اسلامی، فصل پنجم: انواع فعالیت‌های اسلام‌شناسی و انگیزه‌های آن، فصل ششم: تأثیر مطالعات اسلامی در جهان اسلام و موضع بایسته نسبت به آن.

۳-۱-۱۵ کاوش‌های نظری در الهیات و تمدن، حبیب‌الله بابایی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ

اسلامی، ۱۳۹۳

پژوهشی در زمینه ویژگی‌های نظام تمدنی و شاخص‌ها و مؤلفه‌های تشکیل دهنده تمدن است. در این نوشتار مباحثی در مراحل شکل‌گیری تمدن و الهیات تمدنی و رویکردهای اجتماعی و فرهنگی مربوط به آن ارایه شده و نسبت بین عقلانیت و تمدن و بایسته‌های مربوط به آن و نیز کارکردهای مختلف تمدن و آفات و چالش‌های پیش روی آن بررسی شده است. بیان نقش جامعه و فرهنگ در تمدن، رویکرد صوفیانه در تمدن، توصیف فرهنگ تکثرگرای غربی و چالش‌های نوپدید آن در هویت مسلمانان، بررسی نقش الهیات عملی در اندیشه دینی مدرن، نسبت بین الهیات و فرهنگ، مروری بر تحولات فکری الهی‌دانان مسیحی در مطالعات فرهنگی، چالش‌های زیستی و هویت دینی در وضعیت فرامدرن، بررسی اسلام و تمدن در اندیشه حسن حنفی و مالم‌بن نبی، نسبت بین ایمان و تمدن، نسبت بین عرفان و تمدن، ماهیت مطالعات تمدنی و ضابطه‌مندی آن‌ها از جمله مباحث مهم مطرح شده در این نوشتار است که به صورت مقاله ارایه شده است.

۱-۱۶-۳ تأملی بر الگوی اسلامی - ایرانی توسعه علم و فناوری از دیدگاه

صاحب‌نظران، مصطفی تقوی و یاسر خوشنویس، مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور،

۱۳۸۸

علم و فناوری اموری نیستند که در جوامع مختلف، به نحوی یکسان توسعه یابند؛ عوامل و ویژگی‌های اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، جغرافیایی، دینی، اقتصادی و غیره که از جامعه‌ای به جامعه دیگر تفاوت می‌کنند در توسعه علم و فناوری دخالت دارند. بررسی و شناخت این عوامل برای سیاست‌گذاران مبتنی بر شناخت این عوامل برای توسعه علم و فناوری، یک ضرورت است. در این کتاب پس از بحث‌های مقدماتی که ناظر بر بیان صورت مساله است، گزارش گفت‌وگو با هشت تن از صاحب‌نظران حوزه علم و فناوری مطرح شده است. در این گفت‌وگوها، الگوی پیش‌گفته از چهار منظر فلسفه علم و فناوری، جامعه‌شناسی، دین پژوهی و سیاست پژوهی بر حسب تخصص صاحب‌نظران بررسی شده است.

۱-۱۷-۳ در جستجوی علوم انسانی اسلامی - جلد اول: تحلیل نظریه های علم دینی

و آزمون الگوی حکمی - اجتهادی در تولید علوم انسانی اسلامی، عبدالحسین

خسروپناه، دفتر نشر معارف، ۱۳۹۳

این اثر در دو جلد به نقد و بررسی جریان های مختلف در زمینه علم دینی می پردازد که از جمله آن می توان به آثار دفتر فرهنگستان علوم انسانی، شهید محمد باقر صدر، اسماعیل فاروقی، طه جابر العلوانی، آیت الله جوادی آملی، سید حسین نصر، نقیب العطاس و ... اشاره کرد. کلیات علوم انسانی اسلامی، نظریه های غرب گرایانه، نظریه های غرب ستیزانه، نظریه های غرب گریزانه و نظریه های گزینانه، عناوین پنج بخش جلد نخست این کتاب را تشکیل می دهند.

جلد دوم این اثر با عناوین آزمون الگوی حکمی - اجتهادی علوم انسانی در نظریه های سیاسی، آزمون الگوی حکمی - اجتهادی علوم انسانی در نظریه های علوم اقتصادی، آزمون الگوی حکمی - اجتهادی علوم انسانی در نظریه های جامعه شناختی، آزمون الگوی حکمی - اجتهادی علوم انسانی در نظریه های روان شناختی و آزمون الگوی حکمی - اجتهادی علوم انسانی در نظریه های مدیریتی به چاپ می رسد.

چیستی علوم انسانی، پیشینه علم دینی، علل ظهور مسأله علم دینی، جریان شناسی علم دینی، تحول در علوم انسانی از دیدگاه امام و رهبری، مدیریت تحول در علوم انسانی، نظریه علم دینی اجتهادی عام، مدل پارادیم اجتهادی دانش دینی، نقد نظریه اسلامی سازی معرفتی، نقد و بررسی نظریه تهذیبی - تاسیسی، نقد و بررسی دیدگاه نقیب العطاس، نقد نظریه علم قدسی، نقد و بررسی نظریه حاکمیت جهان بینی دینی و دانش، نقد و بررسی نظریه علم دینی حداکثری از جمله مطالبی است که در این کتاب به چشم می خورد.

۱۸-۱-۳ فلسفه علوم انسانی (بنیادهای نظری)، عبدالحسین خسروپناه، نشر تعلیم و تربیت

اسلامی، ۱۳۹۲

کتاب مذکور دارای پنج فصل با عناوین «چیستی علوم انسانی»، «مبانی علوم انسانی سکولار»، «مبانی علوم انسانی اسلامی»، «قلمروی اسلام در عرصه علوم انسانی» و «تأثیر مبانی بر نظریه های علوم انسانی» است. در بخشی از مقدمه این اثر نگاشته شده است که «بهره گیری از مبانی حکمت اسلامی برای علوم انسانی در تولید علم دینی، نقش اساسی دارد. علم دینی، مبحثی است که از دهه سی در قرن بیستم، توسط متفکران اسلامی مطرح شد. پیش از آن، برخی از فیلسوفان نوتوماسی، مانند: اتین ژیلسون، دغدغه فلسفه مسیحی را داشت و به تدوین آن پرداخت. بسیاری از دانشمندان و طرفداران علم دینی، اسلامی سازی علوم را به معنای تولید علوم جدید اسلامی نگرفتند و قصد آن داشتند که با تغییر عناصر کلیدی علم غربی و استفاده از عناصر کلیدی اسلامی، غرب زدایی از معرفت کنند (سیدمحمدنقیب العطاس)، یا با احیاء دانش های دوران تمدن اسلامی، غرب زدایی از فرهنگ سنتی نمایند (سیدحسین نصر) و ...»

در بخش دیگری از مقدمه آمده است، ضرورت بحث از تبیین و آسیب شناسی مبانی و بنیادهای نظری علوم انسانی در نظام آموزش کشور، بیش از هر زمان دیگری در جامعه ما احساس می شود. بحث درباره این مسأله باعث می شود مسئولان و دست اندرکاران و علاقمندان به تعلیم و تربیت، شناخت بیشتری نسبت به این مسائل و مشکلات پیدا کنند.

۳-۱-۱۹ روش شناسی علوم انسانی نزد اندیشمندان مسلمان، محمد تقی ایمان و احمد

کلاته ساداتی، همت پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۳

کتاب حاضر در ۱۰ فصل تقسیم بندی شده است؛ فصل اول «ظهور جریان های احیاگرانه فکری»، فصل دوم «اسماعیل را جا الفاروقی؛ تلفیق میراث اسلامی با میراث تفکر مدرن»، فصل سوم «سیدمحمد نقیب العطاس؛ آموزش و پرورش و علم اسلامی»، فصل چهارم «ضیالالدین سردار و اجمالیون؛ علم اسلامی و اجتهاد»، فصل پنجم «سیدحسین نصر؛ در جست و جوی "علم مقدس"»، فصل ششم «موريس بوکای؛ ارزیابی و حیانت قران زیر نور علم مدرن»، فصل هفتم «مسعود العالم چودری؛ پارادایم جهانی و نظام جهانی اسلامی»، فصل هشتم «ارزیابی سه مدل روش شناختی از علم دینی در ایران»، فصل نهم «رنالیسم مفهومی خلاقانه؛ ارائه مدلی روش شناختی از علم اسلامی» و بالاخره فصل دهم «افق و چشم اندازهای نوین به علم اسلامی». در فرازی از کتاب چنین آمده است: «ضعف، انحطاط و وابستگی جهان اسلام در عصر حاضر، مسئله ای است که بسیاری از متفکران مسلمان آن را مورد نقد و واکاوی قرار داده اند. یکی از مهم ترین دلایل این افول فکری و اجتماعی که فاروقی آن را "بیماری امت" نام گذاشته است، عدم شکل گیری علم و معرفت اسلامی است. علمی که بتواند در در مقابل نظریات رقیب، از موجودیت نظری و عملی خود دفاع کند. با نگاهی به میراث علم اسلامی و وضعیت امت، اهمیت این نکته برجسته می گردد که علم اسلامی، امری مطلوب و ممکن است. مطلوبیت آن، ارجاع به نیاز حوزه های مختلف فکری، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی جهان اسلام به آن دارد. شکل گیری آن نیز با شناسایی سلسله مراتب معرفتی، چگونگی تقسیم کار معرفت و در نهایت شکل گیری "روش شناسی علم اسلامی" ممکن است.

۳-۱-۲۰ معنا، امکان و راهکارهای تحقق علم دینی، حسین سوزنچی، پژوهشکده مطالعات

فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ۱۳۸۹

این کتاب در چهار بخش با نام های «ماهیت علم»، «ماهیت دین»، «دیدگاه های موجود در باب ماهیت علم دینی» و «ماهیت علم دینی و راهکارهای تحقق آن از دیدگاه نگارنده» نگارش یافته است. اگر از کسانی که به دلیل غلبه نگاه پوزیتیویستی به علم یا به خاطر نفی معرفت زایی گزاره های دینی، منکر هرگونه معنایی برای

«علم دینی» هستند، صرف نظر کنیم، موضع بقیه جریانهای معرفتی موجود در کشور را در یک تقسیم کلی به دسه دسته می توان تقسیم کرد: (۱) دیدگاههایی که اصالت را به آموزه های نقلی می دهند و سعی در تحویل یا اندراج دستاوردهای تجربی در ذیل آموزه های نقلی دارند؛ (۲) دیدگاههایی که اصالت را به روش تجربی و دستاوردهای تجربی بشری می دهند و سعی در تحلیل معنای علم دینی با تاکید بر روش تجربی دارند؛ و (۳) دیدگاههایی که سعی در نوعی جمع بین هر دو با توجه به تبیین جایگاه هر یک در منظومه معرفتی انسان می نمایند و سخن از ضرورت تلازم و برقراری هماهنگی بین تمامی راههای کسب معرفت می کنند. کتاب «معنا، امکان و راهکارهای تحقق علم دینی» درصدد است با بررسی تمامی دیدگاههای موجود در باب علم دینی در کشور ما و قضاوت در میان آنها، دیدگاه منقحی درباره معنای صحیح و قابل دفاعی از علم دینی، شرایط امکان آن، و راهکارهایی از مقوله زمینه سازی برای تحقق چنین علمی، مطرح سازد. از آنجا که این دیدگاهها هر یک بر مبانی علم شناختی و دین شناختی خاصی استوارند، قضاوت در باب آنها بدون منقح کردن این دو دسته از مبانی میسر نیست؛ لذا نویسنده مباحث کتاب خویش را در چهار بخش تنظیم کرده است: دو بخش برای تبیین مبانی علم شناختی و دین شناختی؛ بخشی پیرامون تقریر و نقد و بررسی دیدگاههای صاحب نظران کشور در رابطه با این موضوع؛ و بخش آخر، جمع بندی و اتخاذ موضع و ارائه راهکار. اگرچه بحث از علم دینی، ماهیتا از سنخ بحثهای پیرامون علم به معنای «رشته علمی» (؛) و لذا از سنخ مباحث فلسفه علم است؛ اما با توجه به ابتدای بسیاری از آراء فیلسوفان علم بر مباحث معرفت شناسی، در بخش نخست که به بررسی ماهیت علم اختصاص دارد، علم به معنای «تک گزاره معرفتی» (که موضوع مباحث معرفت شناسی است) از علم به معنای «یک رشته علمی» (که موضوع مباحث فلسفه علم است) تفکیک گردیده، و مبانی مورد نیاز از این دو دسته از مباحث که در بحث علم دینی نقش آفرینی می کند، مورد بحث قرار گرفته است. برای پرهیز از برخی اشتباهات، نویسنده تاکید دارد که در مباحث این بخش، است (از علم به معنای «یک رشته علمی» (که موضوع مباحث فلسفه علم است) تفکیک گردیده، و مبانی مورد نیاز از این دو دسته از مباحث که در بحث علم دینی نقش آفرینی می کند، مورد بحث قرار گرفته است. برای پرهیز از برخی اشتباهات، نویسنده تاکید دارد که در مباحث این بخش، بین علم «در مقام ثبوت و حقیقت علم» و علم «در

مقام اثبات و تحقق تاریخی» تفکیک کند و با نیم‌نگاهی به دو تلقی اسلامی و غربی از علم، مهم‌ترین مولفه‌های علم را که هنگام پرداختن به مسأله علم دینی باید مدنظر قرار داد، مورد بررسی قرار دهد. در بخش دوم به سه مسأله مهم در حوزه دین‌شناسی، یعنی «ماهیت و اعتبار معرفت دینی»، «جایگاه و اعتبار عقل در میان منابع دین» و «حوزه و قلمروی دین، و نوع تعامل بین متون دینی و علوم بشری» پرداخته شده است؛ بحث اول اصل معرفت‌زایی گزاره‌های دینی را مورد توجه قرار می‌دهد، و دو بحث بعدی به تبیین چگونگی ارتباط بین معرفت‌های حاصل از گزاره‌های دینی با معرفت‌هایی که با ابزارهای دیگر کسب معرفت (حس، استدلال و شهود) به دست می‌آوریم، اختصاص دارد. در بخش سوم مهم‌ترین دیدگاه‌هایی که در جامعه ما موضعی در باب علم دینی اتخاذ کرده‌اند، در ذیل سه دسته‌ای که اشاره شد مورد نقد و بررسی قرار گرفته و مولف نشان داده که اگرچه رایج‌ترین تلقی‌ای که در محافل غیرتخصصی از «علم دینی» وجود دارد (خصوصاً در میان مخالفینتاً در بخش چهارم با توجه به مبانی مطرح در دو بخش نخست، دیدگاه مختار نویسنده در باب ماهیت علم دینی بدین تقریر ارائه شده است: «در هر موضوعی از موضوعات که علمی تولید می‌شود، اگر آن علم: اولاً بر مبانی معتبر فلسفه الهی (یعنی نگرش توحیدی و لوازم فلسفی آن) تکیه کند؛ ثانیاً از منابع معرفتی مورد قبول اسلام (عقل و نقل) تغذیه کند؛ و ثالثاً در راستای غایات مورد نظر اسلام باشد؛ آن علم، یک «علم اسلامی» است؛ و پس از توضیحاتی برای جلوگیری از کج‌فهمی‌هایی که ممکن است در فهم این معنا رخ دهد، مختصری از راهکارهای کلان برای تحقق علم دینی مطرح گردیده است. نویسنده در پایان کتاب خویش اظهار می‌دارد که جدای از توصیه‌ها و راهکارهایی که برای تحقق علم دینی ارائه کرده، خود این اثر را می‌توان به عنوان مصداقی از توصیه‌های خود، یعنی به عنوان گامی در مسیر تولید عملی علم دینی از طریق ارائه نظریاتی در برخی از عرصه‌های فلسفه‌های مضاف (به‌ویژه فلسفه علم، فلسفه دین و فلسفه اخلاق) مشاهده کرد.

۲۱-۱-۳ تحول در علوم انسانی - جلد اول: مجموعه میزگردها و سخنرانی‌های همایش

تحول در علوم انسانی، انتشارات کتاب فردا، ۱۳۸۹

همایش «تحول در علوم انسانی بزرگ داشت دهمین سال گرد ارتحال استاد سید منیر الدین حسینی الهاشمی» که به همت «فرهنگستان علوم اسلامی» قم و همکاری «دانشگاه تهران» در تاریخ ۲۱ اردیبهشت ۱۳۹۰ در تالار «علامه امینی» دانشگاه تهران برگزار شد.

حاصل کار این همایش عظیم در یک مجموعه سه جلدی فراهم شده است. کتاب حاضر جلد اول این مجموعه می باشد که شامل سخنرانی‌ها و میزگرد های این همایش می باشد. در این مجموعه سخنان اساتیدی چون رضا داوری اردکانی، آیت الله حائری شیرازی، حجت الاسلام اکبر رشاد، استاد میر باقری، سعید زیباکلام، محسن غروی‌ان، محمد جواد ارسطو، مسعود درخشان، جمیله علم الهدی بیان شده است. متن میزگردهای همایش هم که حاوی مطالب بسیار مفیدی می باشند در انتهای کتاب آورده شده است.

۲۲-۱-۳ کتابشناسی گزیده توصیفی تاریخ و تمدن ملل اسلامی، دکتر شهره روغنی،

انتشارات سمت، ۱۳۹۴

به منظور برآورده ساختن نیاز جامعه دانشگاهی به کتابشناسی‌هایی تخصصی که در آن منابع مرجع، کتب درسی و کمک‌درسی رشته‌های گوناگون معرفی شده باشد، شورای پژوهشی سازمان «سمت» به پیشنهاد معاونت پژوهشی وقت، طرح تدوین کتابشناسی گزیده رشته‌های مختلف دانشگاهی را تصویب نمود. این کتاب از حیث جغرافیایی به کل جهان اسلام و از نظر زمانی، از پیدایش اسلام تا فروپاشی خلافت عباسی در قاهره به دست سلطان سلیم اول می‌پردازد. دانشجویان رشته‌های مختلف، در طول تحصیل و به ویژه آنگاه که مکلف به انجام تحقیق می‌شوند، با پرسشهایی در این موارد مواجه‌اند، کتابهای موجود در آن زمینه، عنوان دقیق و صحیح کتاب، زبان متن اصلی، نام مؤلف و محل یافت، ترجمه فارسی در صورت وجود و دهها پرسش دیگر که نداشتن پاسخ حتی برای بخشی از آنها، پیشرفت تحقیق و وصول به اهداف آن را دشوار می‌سازد. لذا ضرورت تدوین کتابشناسیها امری بدیهی به نظر می‌رسد. محورهای عمده کتابشناختی عبارتند از

؛ تاریخنگاری و فلسفه تاریخ، کتابهای تاریخی، آثار جغرافیایی و سفرنامه‌ها (جغرافیای تاریخی)، علم و فرهنگ و تمدن، هنر و معماری اسلامی، کتابهای مرجع و ....

۳-۱-۲۳ علم دینی؛ دیدگاهها و ملاحظات، مجموعه مقالات اساتید حوزه و دانشگاه به همراه نقد و تحلیل دیدگاههای آنها، به کوشش سید حمیدرضا حسنی، مهدی علیپور و سید محمد تقی موحد ابطحی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۹

پژوهش در مبانی فلسفی، معرفت‌شناختی و روش‌شناختی علم دینی و بررسی نسبت بین علم و دین به منظور بررسی و تبیین امکان، ضرورت و ساختار علم دینی از ضرورت‌های پژوهشی در حوزه فلسفه علوم انسانی و اجتماعی به شمار می‌رود. یکی از مباحث مهم و بحث‌برانگیز مطرح در روابط بین علم و دین، بحث مدل‌های تبیین علم دینی است که اظهارات و نظریات متکثری را از سوی صاحب‌نظران مسلمان به دنبال داشته است. پس از پیروزی انقلاب اسلامی و ایجاد انقلاب فرهنگی، اسلامی شدن مراکز آموزش عالی از اصلی‌ترین اهداف انقلاب فرهنگی شد و در این راستا استاد و شورای عالی انقلاب فرهنگی اقدامات بسیاری انجام دادند. وجود چنین جریانی به طور طبیعی جریانهای فکری موافق و مخالفی را در راستای اندیشه علم دینی و ضرورت، امکان و چگونگی تحقق آن به دنبال داشت که «علم دینی؛ دیدگاهها و ملاحظات» برخی از مهمترین این دیدگاهها را به علاقه‌مندان مباحث علمی و نظری عرضه می‌دارد. این کتاب پس از مقدمه حاوی ۸ مقاله مجزا است: «جهان بینی اسلامی و علم جدید» از دکتر سید حسین نصر با ترجمه ضیاء تاج‌الدین، «نظریه علم دینی بر پایه سنجش معادلات علم و دین» از حجت الاسلام علی عابدی شاهرودی، «بازخوانی دیدگاه دکتر مهدی گلشنی در زمینه علم دینی»، «مدل تاسیسی علم دینی در دیدگاه دکتر خسرو باقری»، «تعلیقات و تقویم دینی علوم» از دکتر سعید زبیاکلام، «علم دینی ابزار تحقق اسلام در عمل اجتماعی» که گفتگویی است با حجت الاسلام سید مهدی میرباقری، «پیش فرض‌های بازسازی اسلامی علوم انسانی» از مصطفی ملکیان و «اسلام و علوم اجتماعی؛ نقدی بر دینی کردن علم» از دکتر عبدالکریم سروش.

نمایی کلی از دیدگاههای مطرح شده در این مجموعه را می‌توان چنین خلاصه کرد: برخی، از جمله ملکیان و سروش علم دینی را نه ممکن می‌دانند و نه ضروری و بر این عقیده اند که مفهوم علم دینی منطقا

پارادوکسیکال است. در مقابل آنان دیدگاه های دیگر علم دینی را امری ضروری، ممکن و حتی برخی تحقیق یافته می دانند. در میان قائلان به امکان و ضرورت علم دینی، عده ای بر این عقیده اند که تمامی مفاهیم، روش ها، روش شناسی ها و حتی قواعد منطق و ریاضیات می توانند دینی یا غیردینی باشند و دانشمندان مسلمان باید به دینی کردن تمامی ساحت های معرفتی توجه کنند. در تلقی دیگر، مانند دیدگاه آقای گلشنی، داشتن رویکردی خداباورانه، جهت تفسیر دستاوردهای علمی برای دینی نامیدن علم کافی قلمداد شده است. از زاویه ای دیگر، آقای نصر بر آن است که علمی که مسلمانان در دوران تمدن اسلامی تولید کردند علوم دینی و قدسی بوده اند. حال آنکه آقای میرباقری معتقد است که علوم در هیچ مقطعی از زمان دینی نبوده اند. در نگاهی دیگر، آقای زیباکلام تنها به دنبال اثبات امکان علم دینی است و برخی دیگر، از جمله آقای باقری راه های دخالت باورهای دینی در ساختن علوم را نشان داده و کوشیده اند تا به علم دینی دست یابند. از جهت دیگر و در برخی دیدگاهها، از جمله آقای ملکیان و سروش در پاسخ به سؤال امکان علم دینی بحث از تعریف علم و دین آغاز شده و مطابق این تعاریف درباره ضرورت و امکان علم دینی موضع گیری شده است. در مقابل برخی دیگر، نظیر آقایان زیباکلام و گلشنی با اشاره به تاریخ علم و نظریات علمی از امکان علم دینی بحث کرده اند.

۳-۱-۲۴ گامی به سوی نظریه پردازی در تعلیم و تربیت اسلامی، فتحی حسن ملکاوی،

ترجمه غلامرضا متقی فر و اسدالله طوسی، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

(۵)، ۱۳۸۱

سعی و قصد نویسنده کتاب این است تا مبانی تعلیم و تربیت اسلامی را در قیاس با شیوه های تربیتی مغرب زمین نشان دهد. از همین رو مباحثی از این دست را در کتاب فراهم آورده است: "تعریف نظریه تربیتی"، "ابعاد نظریه تربیتی"، "ویژگی های نظریه تربیتی"، "ساخت نظریه تربیتی"، "فلسفه تعلیم و تربیت"، "اهداف نهایی تربیت در قرآن و سنت"، "شناخت تربیتی معاصر (لیبرالیسم، مارکسیسم، اسلام)"، "روش علمی در تحقیقات تربیتی"، "جایگاه آموزش فنی - حرفه ای در تعلیم و تربیت"، "مراحل رشد انسان و مسائل تربیتی".

۳-۱-۲۵ علوم انسانی در بستر فرهنگ و ارزش‌های اسلامی: مجموعه مقالات دومین کنگره

ملی علوم انسانی، به اهتمام: محمدرضا امیری تهرانی زاده، پژوهشگاه علوم انسانی و

مطالعات فرهنگی، ۳ جلد،

۱۳۹۲ دومین کنگره ملی علوم انسانی از سوی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی و به همت شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی با حضور جمعی از اندیشمندان فرهیخته و پژوهشگران توانا و با همکاری اعضای هیات علمی دانشگاه شهید بهشتی در مرکز همایش‌های بین‌المللی این دانشگاه در ۱۴ و ۱۵ دی ماه ۱۳۹۰ برگزار شد. در پاسخ به فراخوان این کنگره بیش از ۴۰۰ مقاله و چکیده مقاله به دبیرخانه رسید که پس از داوری در کمیته‌های علمی و تخصصی در شش بخش گزینش و منتشر گردید.

شکل یک مقالات منتشر شده در کنگره ملی علوم انسانی

نویسنده	عنوان مقاله
آرمند محمد	آسیب شناسی برنامه‌ها و سرفصل‌های درسی علوم انسانی (رشته‌ی علوم تربیتی در دوره کارشناسی)
آهنچیان محمدرضا	سیمای علوم انسانی در مطالعات آمایش آموزش عالی کشور: مورد استان خراسان رضوی
آیت الهی حمیدرضا	چالش‌های فرارو در راهبری مدیریت‌های پژوهش در علوم انسانی
ابطحی سیدحسین، بودلایی حسن، کوشکی جهرمی علیرضا	درآمدی بر مبانی انسان شناسی الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت
اخوان کاظمی بهرام	تحقق علم نافع، راهبردی بنیادین در اصلاح و اعتلای علمی کشور
ادریسی افسانه، رحمانی خلیلی احسان	بررسی و تبیین عملکرد پژوهشی مراکز مطالعات فرهنگی - اجتماعی با مجوز قطعی از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
اسماعیل زاده یوسف	آشنایی با متون تاریخی به زبان فارسی، آسیب شناسی و راهکارها
افروز غلامعلی	علوم انسانی؛ پایه‌های علمی یا کلیشه‌های ذهنی
افقه سیدمرتضی	مفهوم توسعه: مقایسه‌ی مفهوم توسعه از دید اسلام و ادبیات موجود؛ آیا مفاهیم متفاوت‌اند؟
اکرمی فرامرز	مروری بر بایدها و کارکردهای نظام آموزشی در آغاز هزاره‌ی سوم
امانی احمد، محسن زاده فرهاد	سواد هیجانی، مفهومی زیرساختی و فراموش شده در آموزش

آموزش و پژوهش میان‌رشته‌ای در جغرافیای تاریخی	باستانی راد حسن
نسبت سیاست‌گذاری علم و فناوری با علوم انسانی	بسجی احمدرضا
الگوی مدیریت دانش / مدیریت ساخت شناخت، شکوفایی خلاقیت و نوآوری در آموزش علوم انسانی و علوم دیگر	بهرنگی محمدضا
علوم انسانی و یگانگی معرفت	پاریاد رحمان
متن به مثابه‌ی فرهنگ، یا کنش متقابل متن و فرهنگ	پاکتچی احمد
علوم انسانی و میراث تمدن اسلامی: کاربردی سازی میراث فلسفی اسلامی در نظام آموزش و پژوهش کشور در حوزه‌ی علوم انسانی	پرتو امین
بررسی یک مدل تحول در علوم انسانی با ابتناء بر میراث تمدن اسلامی	پور حسن قاسم
الگویی درباره‌ی نظارت و کنترل در مدیریت اسلامی	تصدیقی محمدعلی، تصدیقی فروغ
نواندیشی دینی در پرتو چرخش زبانی در فلسفه‌ی معاصر	توسلی رکن آبادی مجید
روش‌شناسی تفکر انتقادی و مسئله‌محوری در محتوای درسی علوم انسانی با هدف کارسازی کردن آن	توکلی فائزه
مبانی اسلامی حقوق انسانی با تأکید بر رویکرد انسان‌شناسی حقوقی	جاوید محمدجواد
آسیب‌شناسی اصطلاحات بیگانه در عرصه‌ی نقد ادبیات معاصر فارسی	جاهد هادی
تحلیل محتوای کتب درسی پایه‌ی چهارم ابتدایی مطابق با مؤلفه‌های جهانی در حوزه‌ی برنامه‌ریزی درسی، نظام آموزش و پرورش در ایران	جباری فر تقی، کریمی نژاد هاجر
نقدی بر کتب درسی دانشگاهی رشته‌های علوم تربیتی در ایران	حسینی سیدمحمدحسین
پایه‌ریزی نظریه‌ی عزت و کاربری آن در سیاست‌گذاری‌های علوم انسانی	حمیدی زاده محمدرضا
کاربرد علم و کارکرد عالم در اسلام	خاتمی احمد
مبانی نظری زبان‌شناسی اسلامی	خاقانی اصفهانی محمد
کاربست فرضیه در پژوهش‌های تاریخی	خلیلی محسن
تأسیس رشته‌ی برنامه‌ریزی زبان فارسی گامی به سوی بومی‌سازی رشته‌ی زبان‌شناسی	داوری اردکانی نگار، جلیلیان آذردهخت، کازرانی معصومه
آموزش زبان فارسی به غیر فارسی‌زبانان گامی به سوی جهانی‌سازی فرهنگ ایرانی	داوری اردکانی نگار، محمودی طاهره، نواب سمیه
علوم انسانی، از آرمان تا واقعیت و ضرورت‌ها، کندوکاوی در سیاست‌ها و راهبردهای علوم انسانی از منظر اسناد بالادستی و ارائه‌ی چارچوبی برای سند راهبردی علوم انسانی	دزی بهروز

مطالعات فرهنگی دانشگاهی در ایران: دستاوردها، چالش‌ها و افق‌ها	ذکایی محمدسعید
ارائه‌ی الگویی برای تدوین درسنامه‌های رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی	ذوالفقاری حسن
شناخت جهان متن به عنوان پایه نقد ادبی	رامین نیا مریم
اصول معرفت‌شناختی و تقابل فرانظریه‌ی روابط بین‌الملل در رهیافت جریان اصلی با اسلام	رحمتی رضا
بررسی مروری جایگاه تفکر انتقادی و خلاق در تعلیم و تربیت دانشگاهی و کاربست آن در برنامه‌ریزی درسی	رستمی مازیار
بررسی محتوای کتاب جواهر البلاغه تألیف احمد الهاشمی	رسولی حجت، عدالتی نسب علی
فن بازار تخصصی، ضرورت تجاری‌سازی و توسعه فناوری علوم انسانی	رضایی سیدمحمد
دشواری کار جامعه‌شناسی در ایران	رضایی محمد
گونه‌شناسی منابع درسی و شاخص‌های ارزیابی متون آموزشی	رضی احمد
تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی مدارس ایران از نظر میزان کاربرد واژه‌های حامل خشونت و واژه‌های حامل ملایمت و صلح	روشن بلقیس، قاسم پور مقدم حسین، عزیزی حسین
نقد تاریخ پژوهی متداول و تبیین روش تاریخ پژوهی کلامی شیعی؛ مبتنی برقرآن و حدیث و اصول کلامی شیعه (مطالعه‌ی موردی، صلح حدیبیه)	روشن بین ایمان
جامعه‌شناسی اسلامی در ایران	زاهد سیدسعید
دانشگاه اسلامی، مؤلفه‌ها و راهبردها	سمیعی اصفهانی علیرضا، فتحی مظفری عبدالرضا
جامعه، علوم انسانی و سیاست‌گذاری در ایران	سمیعی اصفهانی علیرضا، کرمی علی
ایران اسلامی: بانی موضوع و انگاره‌ی جدید در جامعه‌شناسی	شجاعی زند علیرضا
از متنیت متن تا فرامتنیت متن: رویکرد نشانه - معناشناختی	شعیری حمیدرضا
ضرورت و راهبردهای تحول در علوم انسانی	شمس مورکانی غلامرضا
بومی‌سازی فلسفه مطالعه‌ی موردی: مجموعه مصنفات افضل‌الدین کاشانی، معروف به باباافضل	شهرآئینی سیدمصطفی
بررسی میزان آشنایی و پای‌بندی دانش‌آموزان ایرانی پایه‌ی سوم دبیرستان و پیش‌دانشگاهی در کویت نسبت به هویت ملی	صالحی علیرضا، علی اکبری بابوکانی احسان، بهجتی احسان، پری پور اعظم
نهادهای آموزشی و ضرورت تحول نگرش درباره‌ی ماهیت و روش‌های آموزش و پژوهش در علوم انسانی	صفارحیدری حجت
تبیین رویکرد مسئله‌محوری در محتوای کتب علوم انسانی دوره‌ی متوسطه‌ی جمهوری اسلامی ایران	صمدی پروین، مهماندوست زهرا

طاهری قدرت اله	علوم انسانی و طبقه بندی آن در غرب (انگلیسی زبان) و مقایسه‌ی آن با جامعه‌ی علمی ایران
ضیایی مؤید محمد	نقد و بررسی مبانی روش شناختی کتاب‌های روان‌شناسی، جامعه‌شناسی و اقتصاد دوره‌دیرستان
عبادالهی حمید، خستو زهرا	تعاملات بین کنشگران علمی: پیش‌زمینه‌ی اجتماعی نوآوری و بومی سازی علوم انسانی در ایران
عبدالهی بیژن	یادگیری پژوهش محور برای پرورش روحیه‌ی تحقیق و تتبع در دانشجویان
عزیزی نعمت اله	بررسی راه‌های بهبود عملکرد پژوهشی اعضای هیأت علمی در علوم انسانی
عسگری غلامرضا	آسیب شناسی جذب اساتید علوم انسانی
عصاری ناصر	تحول در علوم انسانی با استفاده از الگوی اجتماع پژوهشی
عصاره رضا	آسیب شناسی برنامه‌های درسی علوم انسانی دانشگاهی
علیزاده بیرجندی زهرا	رویکرد میان رشته‌ای راهکاری برای تعمیق و غنای پژوهش‌های تاریخی
غفاری ابوالفضل، تقوی مریم	بررسی مقایسه‌ای جایگاه علوم انسانی در برنامه‌ی درسی اگزینیستنیالیستی و اسلامی
غفاری هسجین زاهد	لزوم توجه به فرهنگ ایثار و شهادت در محتوای رشته‌ها و دروس علوم انسانی به عنوان یک سرمایه‌ی اسلامی و ملی
فاضلی فیروز، راز عبدالله، حسنی درگاه حسین	نقش مطالعات میان‌رشته‌ای در توسعه و بومی‌سازی علوم انسانی
فام تی چان هوین	روش‌های کمی و کاربرد آن در بررسی منابع تاریخ نگاری سنتی ایران (بر مبنای مدل پیشنهادی رودیک فلود)
فتحی واجارگاه کورش	پیشنهاد و اعتباریابی الگویی برای اصلاح و بازنگری برنامه‌های درسی رشته‌های علوم انسانی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی
فرستخواه مقصود	علوم اجتماعی و نظام برنامه ریزی آموزش عالی
فرهنگی سهیلا	جایگاه تحلیل گفتمان در واکاوی متون ادب فارسی
فکوهی ناصر	جهان محلیت در علوم اجتماعی و مسئله‌ی همسازی و تعارض سطوح محلی/ ملی/ جهانی
فیاض انوش ابوالحسن	
قبادی حسینعلی	کاربردهای بازخوانش میراث‌های ادبی فارسی در عصر حاضر
قربانپور دشتکی علی	گذار از تاریخ نگاری سیاسی

علم، دانش و اعتقاد دینی در محتوای دروس علوم انسانی	کارنما اسداله
تحول در علوم انسانی با استفاده از الگوی اجتماع پژوهشی	کریمی روح اله
آسیب شناسی تأثیر تحولات سیاسی بر محتوای کتاب‌های درسی تاریخ معاصر ایران (۱۳۵۸-۱۳۸۸) با رویکردی تطبیقی به کتاب‌های درسی تاریخ ایران پیش از انقلاب	کریمی فقیه منصوره
تجلی دین، ادبیات و فرهنگ شرقی و اسلامی در ادبیات روسیه	کریمی مطهر جان اله
مبانی انسان شناختی علوم انسانی بومی	کشاوری سوسن
بومی شدن علوم انسانی و سوالات وجودی	کمالی افسانه
آموزش مسئله محور (از راه فضاهاى یادگیری الکترونیکی)	کهنه پوشی سیدمصلح، ایرانی هادی
ویژگی‌های ساختاری اثربخش برای نگارش کتاب‌های درسی دانشگاهی	کیان ارثی فرحناز، سیف علی اکبر
واکاوی مؤلفه های هویت ملی در پایان‌نامه‌های دانشجویی	لقمان نیا مهدی، احمدی یگانه طیبه
جایگاه علوم انسانی در پایگاه‌های استنادی علوم با تأکید بر مفاهیم اسلامی (نگاهی تطبیقی به ایران و جهان)	متقی زاده عیسی، حسن زاده محمد
تشدید و تعمیق آسیب‌های اجتماعی با تأکید بر علوم انسانی غیراسلامی - غیربومی	محمدی مهدی
مسیرهای تعامل و تعارض علوم انسانی در ایران و جهان	محمدی مهدی
روش‌شناسی مناسب در تدوین دروس علوم انسانی بر مبنای منطق فازی	محمدی نعیم، زارعیان مریم
گامی به سوی طراحی الگوی مطلوب برنامه‌ی درسی تربیت اجتماعی مبتنی بر قرآن و روایات در دوره‌ی ابتدائی	مذبوحی سعید، حسینی فاطمه سادات، طاهری معصومه
در باره شرایط امکان اشتغال به علوم انسانی	مصباحیان حسین
بازاندیشی ساختار و محتوای درس پول، ارز و بانکداری در ایران	مکیان سیدنظام الدین
تأملی در آموزش دانش تاریخ در ایران با تأکید بر دوره‌ی پس از انقلاب فرهنگی	ملایی توانی علیرضا
بررسی ادله‌ی مخالفین علم دینی	موحد ابطحی سیدمحمدتقی
برنامه‌های پیشنهادی برای برنامه‌ریزی در مسیر تحول علوم انسانی، به ویژه رشته‌ی حقوق	موسوی سیدفضل اله
تحلیل محتوای سؤالات آزمون پایانی دروس رشته‌های علوم انسانی	مهرام بهروز، فلاح رضوی مریم،

دانشگاه پیام نور از حیث تطابق با انتظارات حیطةى شناختی	ثاقب زهرا، باقری امین
نقد علوم اجتماعی در ایران: ارائه راهکاری برای ارتقای آن	میرسندی سیدمحمد
بازخوانی ابن رشد در اندیشه‌ی سیاسی نواعترالی	نجف زاده رضا
قرآن، حیات معقول و علوم انسانی یا مدلی برای علوم انسانی اسلامی - ایرانی	ندرلو بیت اله، موسی زاده، نعلبند صدیقه
علوم انسانی: سامان دهنده و هدایتگر فعالیت‌های جامعه	نقی زاده محمد
تأملی در جایگاه علوم انسانی در خلق فضای الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت	نقی زاده محمد، شریفیان احسان
برنامه ریزی درسی و چالش‌های فراروی زبان و ادبیات فارسی	نیک منش مهدی
نظریه های متن و تأثیر آنها در نقد ادبی	نیکویی علیرضا
مقایسه‌ی تطبیقی و تحلیلی برنامه های درسی رشته‌ی علوم تربیتی در ایران و آلمان	نیلی احمدآبادی محمدرضا
پیشنهاد چارچوبی برای تدوین یک کتاب درسی مطلوب در زمینه‌ی اقتصاد کلان	واعظ محمد، مقدم وحید
علوم انسانی از منظر اندیشمندان غربی	واعظی اصغر
ضرورت، شرایط و ابزارهای تأثیرگذاری علوم انسانی در ایران	هاشمی سیدضیاء
بومی سازی رشته‌ی تحصیلی مشاوره و راهنمایی بر پایه‌ی ارزش‌های مذهبی، بن مایه‌های فرهنگی و رویکردهای علمی	هدایتی مهرنوش
نحوه‌ی مطالعات تطبیقی حوزه‌ی علوم انسانی؛ <u>التقاط، تفکیک یا تلفیق</u>	یثربی سیدعلی محمد

۳-۱-۲۶ پیشرفت علم، بررسی عوامل رشد و انحطاط دانش در یونان باستان، تمدن

اسلامی، قرون وسطی و غرب جدید با تأکید بر نقش دین، محسن عباس نژاد، بنیاد

پژوهش های قرآنی حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۱

در این نوشتار سعی شده است تا در دوره های مهم حیات علم، به تفکیک به بررسی کارنامه دانش آن دوره پرداخته و در هر یک، عواملی را که موجبات پیشرفت یا انحطاط علم و تمدن را فراهم کرده اند بررسی نماید، و در نهایت سهم دین را در این عوامل آشکار سازد.

۳-۱-۲۷ از علم سکولار تا علم دینی، مهدی گلشنی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات

فرهنگی، ۱۳۸۵

کتاب حاضر تلاش می‌کند تا به طور محققانه نشان دهد که علم دینی نه تنها معنادار است بلکه به لحاظ ثمرات، بسیار غنی است. در این کتاب بیان می‌شود که علوم طبیعت چه در جهان اسلام و چه در تمدن جدید غرب ابتدا با یک بینش دینی شکل گرفت و سپس در دو قرن اخیر جنبه‌ی سکولار پیدا کرد. این کتاب همچنین نشان می‌دهد که ایدئولوژی‌ها و گرایش‌های فلسفی در کاوش‌های علمی و تفسیر داده‌های تجربی نقش ایفا می‌کنند و مطالعه‌ی طبیعت، جامعه و انسان می‌تواند در چارچوب جهان‌بینی دینی (اسلامی) انجام گیرد. با توجه به محدودیت‌های بینش سکولار و ثمرات نامطلوب آن در عرصه‌ی عمل، در این کتاب پیشنهاد می‌شود که علم باید بار دیگر، جنبه‌ی دینی به خود بگیرد تا زمینه برای شکوفایی سایر ابعاد وجودی انسان فراهم شود و ارائه‌ی طرح اسلامی کردن دانشگاه‌ها در راستای تحقق این هدف است.

این کتاب دارای شش فصل است. در فصل اول به سکولار شدن جوامع علمی و نیز علل و پیامدهای آن اشاره می‌شود. نویسنده معتقد است علم و دین چه در جهان اسلام و چه در جهان غرب، در آغاز تعارضی با یکدیگر نداشتند اما پیدایش یک جریان ضدعقلی و همچنین حاکمیت بعضی حاکمرانان متعصب بر جهان اسلام سبب شد تا علوم عقلی به طور کلی و علوم طبیعی و ریاضی به طور خاص در انزوا قرار گیرد. ولی در همین هنگام که این علوم در جهان اسلام رو به خاموشی رفت دنیای غرب به آن روی آورد و به پیشرفت‌هایی نایل شد. ظهور گرایش‌های فلسفی تجربه‌گرا در کنار توفیق چشمگیر علوم، انسان‌گرایی را به خود وا گذاشت و او را از دین دور کرد. از این رهگذر علم، جایگزین دین سنتی شد. حاکم شدن بینش پوزیتیویستی بر جوامع علمی و رسوخ آن به جوامع اسلامی موجب شد تا برخی افراد در جامعه‌ی اسلامی ارزش‌های دینی را کنار گذارند و برخی دیگر درصدد برآیند تا با استناد به قرآن و حدیث نشان دهند اسلام با علم جدید سازگار است؛ و گروه سوم نیز اسلام و علم جدید را دو قلمرو مستقل به حساب آوردند. در ادامه‌ی این فصل، مشکلات جایگزینی علم دینی با علم سکولار بیان و به راه حل هر یک از آنها اشاره می‌شود.

در فصل دوم، دیدگاه‌های مختلف درباره‌ی رابطه‌ی علم و دین بیان می‌شود. نویسندگان با پیروی از تقسیم‌بندی مشهور ایان باربور، مواضع دانشمندان درباره‌ی رابطه‌ی علم و دین را در چهار مقوله‌ی: تعارض، استقلال، گفتگو و وحدت جای می‌دهد. به عقیده‌ی وی در بینش اسلامی، علم در عرض دین نیست بلکه در طول آن است. بنابراین، در این بینش علم و دین تعارضی با یکدیگر ندارند و اگر تعارضی احیاناً در گذشته مشاهده شده است ناشی از نادیده گرفتن محدودیت‌ها و مرزهای علوم تجربی از سوی اصحاب آن و یا ناشی از دخالت ناروای برخی متدینین در اموری است که صلاحیت اظهارنظر درباره‌ی آنها را نداشته‌اند. در ادامه، نویسندگان اظهار می‌کنند در حالی که در نیمه‌ی دوم قرن نوزدهم و نیمه‌ی اول قرن بیستم، دین در جوامع علمی کنار نهاده شد و حتی دانشمندان دیندار دلبستگی‌های دینی خود را بروز نمی‌دادند اما در چند دهه‌ی گذشته و به‌ویژه در دو دهه‌ی اخیر، شاهد گرایش روزافزون دانشمندان به سوی دین و معنویت هستیم. در این فصل دلایل این پدیده ذکر و شواهد این احیا بیان شده است.

فصل سوم به تبیین جایگاه علوم طبیعت از دیدگاه اسلام اختصاص دارد. مؤلف معتقد است از دیدگاه قرآن همه‌ی موجودات، آیات خداوندند پس مطالعه‌ی طبیعت را می‌توان مطالعه‌ی آثار صنع خداوند دانست و از این رو کار علمی نوعی فعالیت دینی به شمار می‌آید. مطالعه‌ی طبیعت از راه کار علمی و در زمینه‌ی اسلامی ویژگی‌هایی دارد که در این فصل به هفت ویژگی اشاره می‌شود از جمله: هدفداری نظام آفرینش، اعتقاد به واقعیتی فراتر از جهان فیزیکی، کل‌نگرانه بودن معرفت‌شناسی اسلامی و نفی تحویل‌گرایی.

در فصل چهارم، علل پیدایش تمدن درخشان اسلامی در چند قرن اول هجری بیان می‌شود. تشویق قرآن و سنت به فراگیری علوم، فراهم کردن امکانات آموزشی و پژوهشی از راه‌های گوناگون، احساس جهان‌وطنی در علمای مسلمان و حاکمیت روح تسامح در زمره‌ی این عوامل قرار دارند. در پایان این فصل تأکید می‌شود که بر مسلمانان لازم است که علل شکوفایی و عقب‌افتادگی خود را بررسی کنند تا با برداشتن موانع رشد و تقویت عوامل شکوفایی، زمینه را برای پایه‌ریزی تمدن اسلامی فراهم آورند. نیل به این هدف نیازمند برنامه‌ریزی است و در دو فصل بعدی، دو برنامه ارائه می‌شود: برنامه‌ی کوتاه‌مدت و برنامه‌ی بلندمدت.

در فصل پنجم برنامه‌ی کوتاه‌مدت برای وصول به وضعیت مطلوب ترسیم می‌شود. در این فصل نویسنده اظهار می‌کند امروزه دو نهاد، متولی دانش در کشوراند: حوزه و دانشگاه. جدایی این دو، سبب جدایی علم و دین در اذهان دانش‌پژوهان مسلمان شده است. وی با برشمردن عوامل عمده‌ی جدایی حوزه و دانشگاه، حل این مشکل را در گرو وحدت هدف در این دو می‌داند و می‌گوید باید تمام لوازم رسیدن به این وحدت فراهم شود تا دوگانگی علوم دینی و علوم طبیعت از میان برود و همه‌ی این علوم در خدمت بالابردن سطح علمی و معنوی جامعه‌ی اسلامی قرار گیرد. وی اقداماتی را برای تحقق وحدت حوزه و دانشگاه سفارش می‌کند و در پایان می‌نویسد: در دو دهه‌ی اخیر اقداماتی در این زمینه صورت گرفته است اما هیچ کدام به طور جدی و در حد لازم دنبال نشده است. مهم‌ترین عامل رسیدن به این وحدت آن است که دانشگاهیان حوزه‌های علمی را جدی بگیرند و حوزویان نیز به دانشگاهیان و علوم دانشگاهی توجه بیشتری کنند و هیچ یک از آنها دیگری را مانع پیشرفت دانش‌های مربوط به خود ندانند و برای دیگری شأن لازم قایل شود.

هدف فصل ششم، آخرین فصل کتاب، تبیین مسئله‌ی اسلامی کردن علم و ارائه‌ی برنامه‌ی بلندمدت اسلامی کردن دانشگاه‌ها است. ب

به عقیده‌ی مؤلف علم دینی از دو جهت معنادار و حایز اهمیت است. نخست آنکه: پیش‌فرض‌های متافیزیکی علم می‌تواند متأثر از جهان‌بینی دینی باشد. و دوم آنکه بینش دینی در جهت‌گیری‌های کاربردی علم مؤثر است. وی توضیح می‌دهد که علم فارغ از پیش‌فرض‌های متافیزیکی نیست. علوم تجربی با مشاهده‌ها و انجام آزمایش‌ها آغاز می‌شود. آنچه آزمایشگر در آزمایشگاه انجام می‌دهد و می‌بیند می‌تواند در شرایط آزمایشگاهی یکسان در همه جای دنیا یکی باشد اما هنگامی که سراغ نظریه‌های فراگیر می‌رویم و می‌خواهیم نظریه‌ی جهان‌شمول بسازیم، پیش‌فرض‌های فلسفی زیادی در کار است. مثلاً هنگامی که سراغ مسائل مرزی می‌رویم و می‌خواهیم تکلیف اول و آخر جهان طبیعت را روشن کنیم کسی که دارای جهان‌بینی الهی است قضایا را به گونه‌ی می‌بیند و شخص منکر وجود خداوند مسئله را به گونه‌ی دیگر توجیه می‌کند به عبارت دیگر در این موارد، جهان‌بینی دانشمند به او در نظریه‌پردازی و گزینش میان نظریه‌ها جهت می‌دهد. مؤلف شواهد متنوعی را در این باره ارائه می‌دهد و معتقد است تقریباً همه‌ی کسانی که از اسلامی کردن علم

سخن می‌گویند منظورشان آن است که از چیزهایی که از خارج علم به آن افزوده می‌شود، غفلت نشود و کلیت قضایا در چارچوب جهان‌بینی اسلامی دیده شود. وی سپس نقش جهان‌بینی را در جهت‌گیری‌ها و کاربردهای علم توضیح می‌دهد و اظهار می‌کند اگر کار علمی در پرتو جهان‌بینی الهی انجام شود نتیجه‌اش تأمین نیازهای مادی و معنوی بشر خواهد بود ولی اگر در پرتو جهان‌بینی سکولار انجام شود تضمینی برای مخرب بودن آن نیست. نویسنده، دانشگاه اسلامی را دانشگاهی می‌داند که علم و فن در آن در بالاترین سطح تحقیقات روز باشد و در عین حال، بینش و منش دینی بر آن حاکمیت داشته باشد. وی هدف دانشگاه اسلامی را بالا بردن مرزهای دانش و رفع نیازهای جامعه و علاوه بر این، فراهم کردن شرایط لازم برای تهذیب اخلاقی دانشجویان و مجهز ساختن آنها به بینش اسلامی می‌داند و در ادامه مسیر دستیابی به این اهداف را بیان می‌کند.

۲۸-۱-۳ روش‌شناسی علم و الهیات، منصور نصیری، مرکز انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۸۳

در این کتاب دیدگاه‌های "نسی مورفی" در باب روش‌شناسی علم و الهیات نقد و بررسی شده است. گفتنی است که نسی مورفی، دانشیار فلسفه مسیحی در دانشگاه الهیات فولر و نیز کشیش گماشته در کلیسای "برثرن" است. او پس از آن که دکترای فلسفه علم را دریافت کرد، مسائل مطرح درباره عقلانیت اعتقادات مسیحی را جالب‌تر و پرداختن به آنها را ضروری‌تر یافت و از همین رو به رشته الهیات و فلسفه دین پرداخت و موفق شد، دکترای خود را در این رشته از (GTU) دریافت کند. در بخشی از کتاب آمده است: "درباره ارتباط علم و دین، دیدگاه‌ها و رویکردهای گوناگونی مطرح شده است. دیدگاه مورفی، جدیدترین دیدگاهی است که با رویکرد عدم ضدیت علم و دین و با دغدغه دفاع از دین ارائه شده است؛ اما... مورفی رابطه این دو را با توسل به فلسفه علم و روش‌شناسی علوم طبیعی تبیین کرده و راه دفاع عقلانی از دین را توسل به فلسفه علم و روش‌شناسی علوم می‌داند....".

۳-۱-۲۹ درآمدی بر نقد مبادی علوم جدید، اسماعیل شفیعی سروستانی، انتشارات

هلال، ۱۳۹۰

نویسنده معتقد است که هیچ‌یک از شاخه‌ها و شعب علوم جدید که پس از رنسانس در غرب جوانه زده و به برگ و بار نشسته‌اند، بی‌تاثیر و منفک از سه رشته مهم زیست‌شناسی، روانشناسی و جامعه‌شناسی نبوده و نیستند و اساساً بدون توجه به جایگاه و تعریف انسان در این علوم امکان گفت‌وگو درباره او و سازکارش در این پهنه عالم بیهوده می‌نماید. در همین راستا، این کتاب درصدد نشان دادن جایگاه انسان در این علوم و نحوه تفکیک‌ناپذیر آنها است تا مقدمه‌ای برای گشودن باب گفت‌وگو درباره مبادی علوم جدید شود.

این کتاب در دو فصل تنظیم شده که در فصل اول با عنوان از راز تا مساله تفاوت‌های فکری و روحی انسان پیشین و انسان امروز غربی را بیان می‌کند و به مخاطب نشان می‌دهد که حکیمان عالی مقام و بزرگان اهل معرفت در پی کشف چرایی‌ها بودن. چرا آمدن و چرا رفتن؟ اما انسان غرب زده در پی چگونگی است و حتی مترصد آن است که با تکیه بر علوم جدید بر مرگ نیز فایق بیاید. در این فصل دو نگاه و دو نوع شناسایی متفاوت رحمانی و شیطانی پیرامون انسان مطرح است که در کنار بسیاری از شاخصه‌های مرعوبیت افراد نسبت به غرب یکی از ملاک‌های مهم تفاوت گفتمان غربی نوع نگاه به بشر و نسبت آن با جهان هستی معرفی می‌شود.

نظریه تکامل و بسط آن در روانشناسی و جامعه‌شناسی عنوان فصل دوم کتاب است که نویسنده چرخش ۱۸۰ درجه‌ای غرب را به تصویر می‌کشد و پیوند و پیوستگی سه علم مهم و محوری این عصر با تحولات فکری و فرهنگی اروپای عصر روشنگری و رنسانس را نشان می‌دهد. مؤلف در این فصل با ارایه نظرات اندیشمندان غربی نوع نگاه آنان نسبت به هستی و انسان را برای مخاطب روشن و از بی‌توجهی و انکار ماورای طبیعت آنان سخن می‌گوید و تاکید دارد که این سیر تحول نوعی افراط در رویکرد به طبیعت است.

۳-۱-۳۰ مهندسی تمدن اسلامی (موانع و الزامات)، عبدالعی رضائی، انتشارات فجر ولایت،

۱۳۸۶

مؤلف در فصل اول به مقایسه زیر بناها و رو بناهای هر دو تمدن الهی و مادی پرداخته و ارکان و لوازم هر دو تمدن را شناخت خاستگاه تاریخی هریک از جوامع براساس یک فلسفه تاریخی متقن، به علاوه شناخت پایگاه فکری آنها براساس یک نظام فکری منسجم و در نهایت شناخت جایگاه اجتماعی هریک براساس یک الگوی عملی کارآمد، تنها شیوه برخورد صحیح با فرد و جامعه در گذار از وضع «موجود» به وضع «انتقالی» و از آن جا به وضع «مطلوب» است که بر تمام این سه وضع تنها یک جهت حاکم است که این جریان رو به رشد را به آنچه در کلام وحی مضبوط است، نائل می سازد، و اگر امروزه برای بسیاری از صاحبان علم - به خصوص دانش مندان مشرق زمین که با وجود داشتن گذشته درخشان، چند صد سال است که به مصرف زدگی و اقتباس علمی خو گرفته اند - تصدیق این نکته دشوار باشد که پیش از رنسانس علمی، اطوار دیگری از علم با زیر ساخت ها و پیش فرض های متفاوت و البته کارآمدی دیگر وجود داشته است و در آینده نیز امکان ظهور گونه های دیگری از دانش بشری وجود دارد، علت این ناباوری را باید در غلبه لائیسزم و سکولاریسم بر روح و فکر صاحبان علم جست وجو کرد.

در ادامه به تاریخچه رنسانس اشاره می شود که چگونه به وجود آمد و چه تأثیراتی در سرنوشت بشر امروز گذاشت و محصول دوره رنسانس که توأم با مادی گرایی بود، تمدن غرب است که انسان امروز را غرق در مادیات کرده و از اعتقادات دینی دور ساخته و روابط اجتماعی را بر پایه قوانین خودساخته و سست قرارداد. در ادامه این بخش به نظرات چند تن از دانش مندان غربی از جمله کانت و دکارت و هیوم اشاره شده است که درباره تمدن غربی و تأثیرات آن بر اعتقادات و باورهای دینی مردم سخن رانده اند. در پایان این فصل به دست اندرکاران نظام اسلامی توصیه می شود که چنانچه اندیشه احیای تمدن الهی را در سر می پروراند، اگر نتواند به صورت عینی و در قالب یک جنبش و انقلاب نرم افزاری گسترده، فناوری جدیدی به بشر تشنه معارف الهی عرضه کنند، حتماً تمدن الهی کماکان در محاق عزلت باقی خواهد ماند و میدان را برای قدرت نمایی بیش تر تمدن مادی و هماورد خواهی آن خالی خواهد کرد و نیز اگر در تولید علم و شیوه های توزیع و

مصرف آن دقت و نظارت نداشته باشند، جنبش نوپای نرم‌افزاری اسلامی با شکست مواجه خواهد شد و نیز برای پیاده‌سازی و تثبیت قوانین اسلامی و مشروعیت دینی نیاز به بسترسازی و مقبولیت اجتماعی است. هم-چنین باید با تغییر شرایط و گذشت زمان مناسک و پرستش نیز بازخوانی شود و حدود این مناسک مشخص شده باشد و از افراط و تفریط در این زمینه جلوگیری شود.

فصل دوم به مبانی مهندسی تمدن اسلامی پرداخته و راه‌های تحقق انقلاب فرهنگی و تولید نرم‌افزار و سخت‌افزارهای متناسب با فضای حاکم بر نظام اسلامی را بررسی می‌کند، در فصل سوم مواضع و دیدگاه‌های اندیش‌مندان درباره تمدن اسلامی یا به اصطلاح استقرار حکومت اسلامی نقد و بررسی شده و نظریاتی در خصوص رابطه دین و سیاست و شریعت و معیشت مطرح شده است.

۳-۱-۳۱ علم و فلسفه، حمید پارسانیا، کانون اندیشه جوان، ۱۳۸۳

این کتاب به بررسی مبانی علم مدرن می‌پردازد، علمی که مدعی بوده است بشریت را از بندهای اندیشه‌ها، اعتقادات و ایدئولوژی‌های محدودیت آور رها می‌سازد، لیکن خود محدودیت‌آورترین موضع را تحمیل کرده و علمی را از میراث فرهنگی و علمی اقوام متعدد بیرون رانده است که زمانی بنیان‌ها و متن تمدن‌هایی عظیم را تحکیم می‌بخشیدند. علم دینی، بدین ترتیب، به مدت چند سده خارج از مدارس عالی و دانشگاه‌های سراسر دنیا به حیات خود ادامه داده است. البته، این علم در بخش‌هایی از جهان حفظ شده است به خاطر بنیادهای هستی‌شناختی و معرفت‌شناختی مستحکم و تعریف مشخصی که از آن برخوردار است. مؤلف در این کتاب زوایای گوناگون علم مدرن و علم دینی و تعاریف مختلف فلسفه را در ارتباط با معانی علم بررسی می‌کند.

۳-۱-۳۲ درآمدی بر دانشگاه تمدن ساز اسلامی: بایسته‌های نظری، پژوهشکده مطالعات

فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ۱۳۸۲

نظریه دانشگاه تمدن ساز از دو منظر آرمانی و واقع‌نگر، سعی دارد پاسخی درخور به دو پرسش و خواهش بزرگ جامعه پیرامون کارکرد و ماموریت دانشگاه ارائه نماید. از منظر آرمانی دانشگاه تمدن ساز با

نگاه توامان به تمدن ناب، اصیل و پیشرو ایرانی از یک سو و آموزه های تمدنی نجات بخش، فطری و تمام عیار اسلامی از سوی دیگر، با پرهیز بی چون و چرای انگاره های غیر اسلامی و غیر ایرانی غایتی دست یافتنی و آرمانی شدنی را فراروی اندیشه و دل و ضمیر فرهیختگان و دانشگاهیان قرار دهد. از این منظر دانشگاه تمدن ساز یک آرمان، قله و هدف محسوب می شود.

۳-۱-۳۳ گفتارهای انتقادی: ضرورت نقد، نقد درون گفتمانی، انقلاب صدرائی، امکان

جامعه شناسی دینی، وجوه نرم افزاری علم ...، عماد افروغ، انتشارات سوره مهر، ۱۳۸۵

در کتاب حاضر، نخست، به ضرورت، مبانی، اهداف، و ارکان نقد در جمهوری اسلامی و مباحث مرتبط دیگر از جمله اصول گرایی خلاق و انتقادی و بایسته های آن پس از استقرار اشاره شده و سپس تلاش شده با استفاده از روش شناسی رئالیسم، لایه های زیرین و جوهری انقلاب اسلامی تبیین گردد. در ادامه، بر پایه ی نگاهی خاص به حقوق شهروندی، فرایندهای جامعه از جمله فرایند تفکیک و فرایند انسجام و قطع نظر از حقوق سه گانه ی متعارف و شناخته شده ی فرهنگی (یعنی حق دسترسی به کالاهای فرهنگی، حق معنوی ثبت اختراعات و ابداعات و حق تعلق به خرده فرهنگ ها) به حقی در سطح عام اشاره شده است. هم چنین، در بخش بعدی با عنوان "امکان جامعه شناسی دینی" به مباحث نرم افزاری علمی و ضرورت بازنگری در ماهیت شناسی علم و نسبت آن با فرهنگ و جامعه متوجه گردیده است. نیز، ضمن اشاره به جهانی شدن حقیقی و مبانی، ملزومات، و دلالت های آن، جهانی شدن مصطلح و مبانی و اجزای آن و انطباقش با جهانی شدن حقیقی و با جهان کنونی بررسی شده است. و در پایان، سعی شده با استفاده از نگاه کلان فلسفی و تاریخی و برداشت های فرهنگی، برخی مسائل روز سیاسی تحلیل گردد.

۳-۱-۳۴ ارزش و دانش: مقدمه ای بر دانشگاه اسلامی، دکتر اصغر افتخاری، دانشگاه امام

صادق، ۱۳۸۷

در مقدمه کتاب چنین آمده است: "اگر چه امام (ره) و سایر بزرگان انقلاب اسلامی دانشگاه اسلامی را از حیث اهمیت، کارکرد، ابعاد و عناصرش مورد توجه قرار داده و در جریان تاسیس جمهوری اسلامی تاکنون

سیاست‌های متنوع و متعددی باهدف تحقق آن به اجرا گذارده‌اند از بعد نظری همچنان به تامل نیاز دارد. "مطالب کتاب" ارزش و دانش: مقدمه‌ای بر دانشگاه اسلامی" که در واقع مجموعه مقالات است در سه بخش

به شرح زیر سازماندهی شده است: بخش اول: مبانی و اصول

فصل اول: ارزش و پژوهش؛ مبادی معرفتی و روش تحقیق دانشگاه اسلامی (با تأکید بر الگوی دانشگاه امام صادق علیه السلام)، فصل دوم: ارزش و آموزش: مقدمه‌ای بر مبانی و روشهای آموزش از منظر اسلام، فصل سوم: ارزش و روش: الگوی برنامه‌ریزی در دانشگاه اسلامی (با تأکید بر دیدگاه شهید مطهری)، دکتر علی اصغر، خندان، فصل چهارم: ارزش و علم؛ درآمدی بر علوم انسانی اسلامی، بخش دوم: عوامل و مولفه‌ها، فصل پنجم: تاثیر عوامل غیر معرفتی بر اسلامی شدن دانشگاهها، فصل ششم: دانشگاه اسلامی در چشم‌انداز آینده (با تأکید به حوزه نیروی انسانی)، بخش سوم: مطالعات موردی، فصل هفتم: نظامیه بغداد؛ نخستین مدرسه رسمی دولتی در جهان اسلام، فصل هشتم: مدرسه مستنصریه؛ نخستین مدرسه چهار مذهبی جهان اسلام، فصل نهم: دانشگاه اسلامی به مثابه راهبرد جمهوری اسلامی ایران

۳-۱-۳۵ علم و دین و معنویت در آستانه قرن بیست و یکم، مهدی گلشنی، پژوهشگاه علوم

انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۸

این کتاب در یک مقدمه و چهار بخش مجزا به ترتیب زیر به زیور طبع آراسته شده است: بخش اول وضعیت علم و دین در قرون هفدهم و هجدهم، بخش دوم وضعیت علم و دین در قرن نوزدهم و نیمه اول قرن بیستم است که این عناوین را مورد بررسی قرار داده است: رشد علم در قرن نوزدهم، برخورد جریان‌های فکری با دین در قرن نوزدهم و برخورد جریان‌های فکری با دین در نیمه اول قرن بیستم. بخش سوم احیای دین و معنویات در چند دهه گذشته و علل آن نام دارد که مواردی چون: روشن شدن نقایص و آثار منفی علم سکولار، روشن شدن آثار فردی اجتماعی دین، تزلزل تحویل‌گرایی، محدودیت‌های علمی و نظری علم، مبتنی بودن علم بر مفروضات متافیزیکی و تضعیف ایده مغایر علم و دین را مورد بررسی قرار داده است. بخش آخر هم شواهد احیاء نام گرفته است.

۳-۱-۳۶ علم و دین: از تعارض تا گفت و گو، جان اف هات، ترجمه بتول نجفی،

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۸۷

در مقدمه این کتاب آمده است که نویسنده آن بعد از بیست سال تدریس این کتاب را نوشته است. وی رئیس مرکز مطالعات علم و دین یکی از دانشگاههای آمریکا می باشد و در این کتاب ۹ سوال را مطرح کرده و به آنها پاسخ می دهد که از این قرار است: آیا دین مخالف علم است؟، آیا علم یک خدای شخصی را نفی می کند؟ (برخی از مکاتب مانند آیین هندو معتقد هستند خداوند موجودی است که در همه چیز حلول نموده و تشخصی ندارد. در مقابل ما معتقد هستیم خدای متعال دارای تشخص است)، آیا تکامل، وجود خدا را رد می کند؟ آیا حیات قابل تحلیل علمی است؟ برخی می گویند می توان پدیده حیات را بر اساس علم شیمی جدید، تحلیل علمی نمود. آیا این سخن صحیح است. آیا جهان مخلوق است؟ آیا جهان دارای آفریدگاری است یا از روی اتفاق و بر اساس حرکت ماده ایجاد شده است؟، آیا ما به اینجا تعلق داریم؟

۳-۱-۳۷ درآمدی بر آزاد اندیشی و نظریه پردازی در علوم دینی، دبیرخانه مرکزی

نهضت نرم افزاری و آزاد اندیشی، بوستان کتاب قم، ۱۳۸۷

ضرورت بحث از تولید و گسترش علم در کشور، مسئله آزاداندیشی و زمینه سازی های مناسب برای بیان نظریه ها و طرح دیدگاه های علمی و نیز پرسش های جدید، همواره مورد توجه و تأیید انقلاب اسلامی بوده است و اصولاً نظام جمهوری اسلامی بر آن استوار بوده و هست. حضرت امام خمینی رحمه الله و مقام معظم رهبری، بارها بر ضرورت تحول روش مند و هدف مند در عرصه پژوهش های علمی تأکید کرده اند. رهبر انقلاب در بهمن ماه سال هشتاد و یک، در نشستی با اهل قلم، بر تولید علم و آزاداندیشی تأکید معناداری داشت. ایشان در همان جلسه، توسعه حقیقی فرهنگ، اندیشه و علم را در درجه اول، به استفاده صحیح از نعمت آزاداندیشی مربوط دانست. در پی سخنان رهبر انقلاب، شماری از فرهیختگان و نخبگان حوزه علمیه قم، در نامه ای به ایشان، بر جامع نبودن نرم افزارهای تولید شده برای نظام سازی و جامعه پردازی تأکید کردند. نویسندگان در ادامه، ضرورت فراهم بودن و تضمین شدن فضای مناسب را به عنوان پیش نیاز ضروری تولید نرم افزارهای مورد نیاز خواستار شدند. مقام معظم رهبری در پاسخ به نامه نخبگان حوزه، با

تمامی مضمون نامه آقایان موافقت کرد و منشور جنبش نرم‌افزاری و تولید علم را در کشور صادر فرمود. ایشان در این منشور، راز ماندگاری انقلاب اسلامی را تحول عمیق در عرصه‌های علمی و پژوهشی دانست. از این رو، موضوع جنبش نرم‌افزاری به عنوان سیاست راهبردی جمهوری اسلامی، اهمیت بسزایی دارد و فرهیختگان جامعه علمی باید در نهضت علمی کشور تلاش خستگی‌ناپذیری انجام دهند. متأسفانه تاکنون کار جامعی درباره این موضوع صورت نگرفته است. در این نوشتار بر آن شدیم تا مسئله جنبش نرم‌افزاری را به عنوان دکترین جدید نظام و ادامه بحث‌های انقلاب فرهنگی بررسی کنیم. همچنین آسیب‌ها و آفت‌های پیش روی این جنبش و موانع توسعه علمی در کشور را بیان می‌کنیم و با اشاره به راه کارهایی در این زمینه، نقش رسانه را در تولید علم و جنبش نرم‌افزاری بررسی می‌کنیم. اثر حاضر حاصل برنامه ریزی دبیرخانه مرکزی نهضت نرم‌افزاری و آزاداندیشی است که توانسته دیدگاه‌های متفکران بزرگ معاصر داخلی و خارجی را در این باره در قالب سخنرانی و میزگرد گردآوری کند.

۳-۱-۳۸ رویکرد استاد مطهری «ره» به علم و دین، عبدالحسین خسروپناه، دفتر نشر معارف، ۱۳۹۰

نویسنده در این کتاب به واکاوی دیدگاه استاد شهید مطهری «ره» درباره علم و دین می‌پردازد. وی ابتدا به تعریف دین، منشأ دین، اهداف و رسالت آن می‌پردازد و سپس تعریف علم و قلمرو آن را بیان می‌کند.

تدوین رهیافت اصلی استاد شهید مطهری درباره علم و دین و نحوه تناسب این دو، از دیگر موضوعات این نوشتارند. در پایان این کتاب نیز مسئله علم دینی و عقل و دین از نظر شهید مطهری بررسی شده است. رابطه علم و دین، از مباحث مهم حوزه فلسفه دین و احکام جدید است و استاد مطهری به عنوان یکی از بارزترین شخصیت‌های کلامی دوران معاصر، در آثار مختلف خود به این موضوع توجه ویژه‌ای داشت. استاد، علم و دین را مکمل یکدیگر می‌داند و هر دو را در پاسخگویی به نیازهای بشری لازم و ضروری بر می‌شمرد. مطالب این کتاب در چهار فصل تنظیم شده است. دو فصل نخست به چستی دین و علم و فصل سوم و چهارم به رابطه علم و دین، عقل و دین اختصاص دارند.

۳-۱-۳۹ جهت داری علوم از منظر معرفت شناختی، سید محمدمهدی میرباقری،

ناشر: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۷

این کتاب متن تنظیم شده یکی از کرسی های نظریه پردازی و نقد اندیشه است که طی دو جلسه در تاریخ های ۸۳/۱۱/۲۱ و ۸۴/۳/۱۲ در محل پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی وابسته به دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم «جهت داری علوم از منظر معرفت شناختی» را موضوع بررسی اصحاب اندیشه قرار داده است. چنان که در طلیعه کرسی توضیح داده شد، نظریه ای که در این جا ارائه گردیده است تنها یکی از دیدگاه های موجود در باب جهت داری علوم است که به دلیل ناآشنا بودن در بین اصحاب دانش، در این کرسی به بررسی آن پرداخته شد. در این جلسه حجة الاسلام والمسلمین سید مهدی میرباقری، هیئت دانشور نقد و بررسی، حجة الاسلام والمسلمین حسن معلمی، حجة الاسلام والمسلمین دکتر رضا حاجی ابراهیم و و دبیر کرسی، حجة الاسلام والمسلمین دکتر محمد تقی سبحانی می باشند .

۳-۱-۴۰ دین، رسانه، ارتباطات اجتماعی: پیش درآمدی بر نظریه ارتباطات اسلامی، حسن

خیری، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۹

کتاب فوق از ۷ فصل تشکیل شده است؛ چستی وسایل ارتباط جمعی و پیامدهای آن، بررسی دین و رسانه در عصر رسانه ها و انکاره ها و پارادایم های اسلامی در برخی عناوین محوری و رابطه تلویزیون دین، رویکردها و نظریه های ارتباطات با تأکید بر تلویزیون و اندیشه های اجتماعی پنج اندیشه ور مسلمان (فارابی، خواجه نصرالدین طوسی، علامه طباطبایی، علامه جعفری و استاد مطهری) از مباحثی است که پنج فصل اول را تشکیل می دهد. در فصل ششم محقق تلاش کرده با ارایه مدل هویت، فضا، مراحل هویت یابی آدمی را در فضای خصوصی و عمومی با توجه بر اقتضائات تعقل و احساسات آدمی تبیین نموده و وضعیت امروز و آینده جهان را ترسیم کند. در فصل پایانی با ارایه گزارشی پیمایشی قابلیت و ظرفیت مسجد و تلویزیون در ارایه پیام های دینی مقایسه شده است. پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی (معاونت پژوهشی دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم) با درک ضرورت ورود به مباحث ارتباطی و تبلیغاتی مطابق با نیاز امروز جوامع این اثر را به جامعه

علمی تقدیم کرده است و امید است کتاب فوق‌زمینه‌های رشد و تعالی مطالعات اسلامی در زمینه ارتباطات را فراهم نموده و مورد توجه دانش‌وران عرصه علوم ارتباطی قرار گیرد.

۳-۱-۴۱ جهان‌های اجتماعی، حجت‌الاسلام دکتر حمید پارسانیا، انتشارات کتاب فردا،

۱۳۹۲

نویسنده این کتاب را در سه فصل تنظیم کرده است که هر فصل هم شامل ۱۴ بخش است. فصل اول کتاب بیشتر به مفاهیم کلی می‌پردازد و تعاریف مورد نظر نویسنده از علوم انسانی، علوم اجتماعی و... را مطرح می‌کند. پارسانیا در این فصل در برخی مسائل مهم دقیق شده و به نکاتی می‌پردازد که شاید در بسیاری از کتب مربوط به علوم انسانی مورد غفلت واقع شده باشد. مسائلی مانند اینکه آیا علوم انسانی ترجمه مناسبی برای معادل لاتین آن است؟ علوم اجتماعی چگونه؟ چه چیزی موجب شده است تا در غرب نام‌گذاری این دو مقوله متفاوت باشد حال آنکه ما در ترجمه هر دوی آنها به اشتباه از کلمه «علم» استفاده می‌کنیم؟ پارسانیا کتابش را با موضوعاتی این‌چنینی شروع می‌کند و سپس کنش انسانی و اجتماعی، و به تبع آن «علوم انسانی» و «علوم اجتماعی» مبتنی بر بنیان‌های هستی‌شناختی و انسان‌شناختی حکمت اسلامی توصیف و تعریف می‌شود.

در ادامه این فصل نویسنده تأکید می‌کند که متافیزیک به علوم انسانی ملحق نمی‌شود، همان‌گونه که به علوم طبیعی نیز ملحق نمی‌گردد؛ بلکه متافیزیک به عنوان بخش بنیادین حکمت نظری و در قبال علوم انسانی و اجتماعی قرار می‌گیرد. اما فصل دوم «جهان‌های اجتماعی» نام دارد که عنوان کتاب نیز از همین فصل برداشته شده است. عضو هیئت علمی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران در این فصل به معرفی وجود جهان‌های مختلف اعم از جمادات، نباتات، حیوانات و جهان انسانی و اجتماعی و نسبت بین این جهان‌ها می‌پردازد. نویسنده در کتاب متذکر شده است که به رغم ترکیب اتحادی جهان‌های یاد شده، هیچ یک از آنها قابل تقلیل به دیگری نیست. نویسنده در ادامه به مهمترین بحث در رابطه با جهان‌های اجتماعی می‌پردازد. نسبت بین «جهان اجتماعی» و «جهان انسانی» این بحث مهم است که پای رابطه فرد و جامعه، و عامل و ساختار هم به

میان کشیده می‌شود. تلاش نویسنده برای استفاده از ظرفیت‌های حکمت صدرایی جهت تبیین این نسبت‌ها از نکات قابل توجه این فصل است. جهان اسلام و دنیای متجدد، دو نمونه از جهان‌های معنوی و دنیوی هستند. به نظر نویسنده «تبیین هویت این دو جهان و شناخت مرزهای فرهنگی هر یک از آن دو، امکان تصمیم‌بخردانه انسان مردد امروز را برای عبور از مرزهای فرهنگی و خط‌های هویتی، فراهم می‌آورد.»

نویسنده در بخش پایانی کتاب، به شناخت اجتماعی می‌پردازد. «شناخت عمومی و شناخت علمی، انواع شناخت علمی جامعه، شناخت اجتماعی، تجربی، عقلی و شهودی و بالاخره انواع شناخت اجتماعی در قرآن، برخی از مفاهیم اساسی مربوط به این فصل است.» حجت الاسلام حمید پارسانیا در مقدمه‌ای که بر کتابش نوشته است روند شکل‌گیری فصول و ساختار کتاب را توضیح داده و آورده است که مطالب این اثر ناظر به مباحث کتاب جامعه‌شناسی سال دوم آموزش متوسطه است که در سال تحصیلی ۸۹-۹۰، وارد چرخه تدریس شده است. مطالب کتاب به گونه‌ای است که هم بکار دانشجویان و فعالان حوزه علوم انسانی می‌آید و هم می‌تواند مورد استفاده علاقه‌مندان عام این حوزه قرار بگیرد.

۳-۱-۴۲ **هویت علم دینی؛ نگاهی معرفت‌شناختی به نسبت دین با علوم انسانی، خسرو**

باقری، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات، جمعی از نویسندگان،

۱۳۹۰

کتاب «هویت علم دینی: نگاهی معرفت‌شناختی به نسبت علم و دین»، اثر دکتر خسرو باقری است که در یک مقدمه و سه بخش تدوین گردیده است. این کتاب که با استفاده از منابع دست اول به وجود آمده است، در سال ۱۳۸۲ در هزار و پانصد نسخه در قطع رقعی و با جلد شمیزی از سوی سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به چاپ رسیده است.

نویسنده در مقدمه کتاب با یادآوری اینکه طرح اولیه کتاب، مقاله‌ای بوده که در مجله حوزه و دانشگاه به چاپ رسیده، به توضیح مقصودش از «علم دینی» می‌پردازد. منظور نویسنده از «علم» در عنوان مذکور، علم تجربی، به ویژه علوم تجربی انسانی است. به نظر نویسنده، کتاب کوششی است در راستای ارائه تصویری از

علم دینی، تصویری که پیراسته از کاستیهای کارهای دیگران باشد و در عین حال بازندگی امروز آدمیان نیز سازگار افتد. این کار مستلزم آن است که هم علم را بشناسیم هم دین را. دو بخش نخست کتاب به مهم اختصاص یافته است.

در بخش نخست، دکتر باقری به هویت علم پرداخته، بر آن است تصویری از چیستی علم ارائه نماید. برای این منظور، نگاهی دارد به تعریف و ویژگیهای علم از منظر پوزیتیویسم و دیگران. نویسنده دو قطب متضاد درباب تعریف و تحدید علم ارائه می‌دارد. در یک سو اثبات‌گرایان قرار دارند که معتقداند (۱) میان علم و متافیزیک مرز قاطع و مشخصی وجود دارد، (۲) مشاهده و نظریه نیز چنینند، (۳) امور واقع ارتباطی با امور ارزشی ندارند، (۴) میان حوزه کشف و داوری نیز ارتباطی وجود ندارد.

در سوی دیگر آن، مابعداثبات‌گرایان قرار دارند که به نظر آنان، هیچ یک از تمایزهای فوق پذیرفته شده نیست. بنابراین، علم نمی‌تواند عاری از هرگونه دیدگاه متافیزیکی و پیشداوری مابعد الطبیعی باشد. در هم تنیدگی مشاهده و نظریه، گرانبار بودن نظریه، برخلاف اثبات‌گرایان که به واقع‌نمایی مطلق علم باور داشتند، از میزان واقع‌نمایی آن به شدت کاسته است. و این شأن علم امروز است. البته، لازمه آن این است که علم نتواند همان ادعای پیشین را مطرح سازد و امید به حل تمامی مسایل بشر را نوید دهد.

در بخش دوم، نویسنده تلاش می‌کند تصویری از دین ارائه نماید. به این منظور، نگاهی دارد به دیدگاه‌های مختلف. نخستین دیدگاه، دیدگاهی است که وی آن را دیدگاه دایره‌المعارفی دین می‌نامد که به گستردگی قلمرو و ساحت دین اعتقاد دارد. طبق این دیدگاه، کتاب تشریح، یعنی دین، انطباق کامل با کتاب تکوین، یعنی علوم، دارد. طبیعی است که طبق این دیدگاه، علم و دین سازگاری کامل خواهند داشت. نویسنده با نقد این دیدگاه به دومین دیدگاه در این باب می‌پردازد که آن نیز مورد نقد نویسنده است و آن دیدگاه قبض و بسط تئوریک شریعت است. وی آنگاه به بیان و نقد سومین دیدگاه، که نظریه هرمنوتیکی دین باشد، می‌پردازد. بدیهی است طبق هر دو دیدگاه مذکور، علم و دین ساحت‌ها و قلمروهای جداگانه خواهند داشت. بدین وسیله است که تعارض میان آن دو مرتفع خواهد شد.

در همین بخش، نویسنده می‌کوشد تعریف دیگری از دین و قلمرو آن ارائه نماید. براساس این تعریف، دین دارای مناطقی است که در برخی از آنها با معارف بشری تعامل دارد. در این تعریف، کثرت دینی پذیرفته شده است اما آن را کثرت روشی می‌داند. دین در این تعریف، نسبت به غرض اصلی آن که هدایت باشد، حداکثری است اما نسبت به سایر امور حداقلی است. طبق این دیدگاه، تعامل فی‌الجمله علم و دین پذیرفته می‌شود.

بخش سوم که دارای دو فصل است، به هویت علم دینی و نسبت علم و دین اختصاص یافته است. در فصل نخست این بخش به معناداری و بی‌معنایی علم دینی می‌پردازد. برحسب دو روایت از معرفت، علم دینی بی‌معنا است. یک روایت، روایت مثبتی بر وحدت معرفت شناختی است که از آن اثبات‌گرایان است. از آنجا که بنابر نظر آنان، تنها معیار علم‌بودن و معناداری، تجربه حسی است، هرآنچه در این معیار ننگند، بی‌معنا و مهمل خواهد بود. روایت دوم، روایت آنانی است که به تباین علوم و ناسازگاری آنها معتقدند و به جدای قلمرو علم و دین باور دارند که حاصل دیدگاه هرمنوتیک و قبض و بسط است. روایت سوم به تباین تداخلی آنها باور دارد که برحسب آن، علم و دین، علی‌رغم کثرت و جدایی، دارای قلمرو مشترک نیز هستند و در این مناطق مشترک می‌توانند تعامل داشته باشند، که نتیجه دیدگاه نویسنده درباب دین است. از این روست که می‌توان از «علم دینی» سخن به میان آورد و تعامل آن دو را مطرح ساخت.

فصل دوم این بخش تحت عنوان «درست و نادرست در علم دینی» به بحث درباره رویکردهایی اختصاص یافته است که تاکنون از سوی اندیشمندان مسلمان درباب ارتباط علم و دین انجام شده است. نخستین رویکرد، رویکردی است که نویسنده آن را رویکرد دایره‌المعارفی دین می‌نامد. طبق آن، دین چون مشتمل بر تمامی حقایق است، قلمرو علوم را نیز در برمی‌گیرد. دومین رویکرد، رویکرد تهذیب و تکمیل است که در سالهای اخیر در حوزه علمیه قم انجام گرفته است. نویسنده با نقد این رویکرد، به بیان سومین رویکرد پرداخته که وی آن را «رویکرد تأسیسی» می‌نامد. براساس این رویکرد، دین قدرت ارائه پیش‌فرض‌هایی را دارد که در صورت تأیید آنها با روشهای تجربی، علم مذکور دینی خواهد بود.

نویسنده آنگاه به مفروضات متافیزیکی اندیشه اسلامی پرداخته که می‌توانند بر علم تأثیر بگذارند. این مفروضات عبارتند از تصویری که اسلام از انسان و عمل انسان ارائه می‌دارد. بنابراین، نظریاتی که مبتنی بر این مفروضات باشند، می‌توانند علمی قلمداد شوند.

۳-۱-۴۳ گفتارهایی پیرامون تحول در علوم انسانی، حجت الاسلام میرباقری، انتشارات

مؤسسه فجر ولایت، ۱۳۸۹

به نظر مولف کتاب سه احتمال در علوم انسانی - اسلامی وجود دارد: ۱- ترکیب تجربه‌ی قطعی با وحی قطعی؛ ۲- تفکیک علوم انسانی - اسلامی و غربی در حوزه‌ی تئوری‌های بنیادین؛ ۳- نگاه نظام‌گرا؛ ایشان ضمن بیان این احتمالات، احتمال سوم را برگزیده‌اند. هم‌چنین به راه کارها و چگونگی ایجاد تحول اشاره کرده‌اند که ۱- ایجاد نهضت نقد؛ ۲- تولید نرم افزار در روش نقد؛ ۳- تعیین شاخصه‌های اسلامیت؛ سه بخش از آن است. رئیس فرهنگستان علوم اسلامی در بخش دیگری از این کتاب به یکپارچگی تمدن غرب و مقابله‌ی آن با اسلام اشاره می‌کنند، آن‌گاه نسبت بین عقلانیت و تمایلات و هم‌چنین انگیزه و انگیزه را بررسی می‌کنند، سپس انقلاب را در جبهه‌ی فرهنگ عمومی موفق ارزیابی می‌نمایند، اما آن را در ایجاد عقلانیت تخصصی هم‌بافت با تمدن اسلامی، در آغاز راه می‌بینند. در این بحث عقلانیت مدرن ریشه‌ی چالش‌های سیاسی و ضعف‌های اجرایی معرفی می‌شود، سپس علائم شکست تمدن غرب بررسی شده و نکات مهم برای رسیدن به عقلانیت اسلامی، نقطه‌ی شروع این حرکت و بحث‌های ریشه‌ای آن معرفی می‌شود.

مولف در این کتاب به ضرورت تحول در سازمان علمی کشور و به ویژه حوزه توجه داده‌اند. این ضرورت را به علت فراگیری تمدن غربی و مبارزه‌ی همه‌جانبه‌ی آن با تدین و به‌خصوص اسلام می‌دانند. هم‌چنین تأسیس نظام مبارک جمهوری اسلامی و انتظارات داخلی و خارجی از آن را علت دیگر ضرورت معرفی می‌کنند. ایشان سه رویکرد را در پاسخ‌گویی به مطالبات جدید بر می‌شمارند: ۱- پذیرش تجدید و اصلاح قرائت دینی؛ ۲- مدرنیته‌ی اسلامی؛ ۳- ایجاد تمدن اسلامی؛ ایشان ضمن نقد دو رویکرد اول و دوم، ضرورت انتخاب رویکرد سوم را اثبات می‌کنند. ایشان مدرنیته را یک سیستم واحد به -هم پیوسته می‌دانند که با اسلام حداکثری قابلیت جمع ندارد و اجزاء هر کدام از این دو نظام، تناسبی با نظام دیگر ندارد. بر این اساس حوزه

ی علمیه را دارای ظرفیت پرچمداری تمدن اسلامی می‌دانند که باید در پژوهش، آموزش و تبلیغ، تعالی ظرفیت و روش ایجاد کند. دانشگاه نیز در این دیدگاه باید از موضع مصرفی به موضع تولیدی بگراید و تئوری‌های متناسب با آرمان‌های اسلامی تولید کند و در کنار حوزه به یک سازمان بزرگ علمی مبدل شوند و گردش عملیاتی هماهنگ داشته باشند.

تحلیل جایگاه تاریخی انقلاب اسلامی و چشم‌انداز آینده آن از دیگر بخش‌های مهم این کتاب می‌باشد. در این بخش بیان می‌شود که این انقلاب به عنوان سر فصل و نقطه عطف جدیدی از تقابل تاریخی حق و باطل، نیازمند ارائه راه‌کاری نوین، از جمله تحقق امنیت و عدالت همه جانبه است و به‌خصوص باید بتواند از عقلانیت سکولار عبور کند و عقلانیت اسلامی را به جامعه بشری تقدیم نماید. در این صورت است که فرهنگ انقلاب اسلامی به ثمر خواهد نشست و جهان را بیش از پیش تحت تأثیر خود قرار خواهد داد. تحلیل «مأموریت روشن‌فکری دینی، در عبور از عقلانیت سکولار» نیازمند نگاهی عمیق است و باید به آن از منظر فلسفه‌ی تاریخ نگاه کرد. این که بعضی از روشن‌فکران مسلمان معاصر، از تحلیل وقایع و موضع‌گیری روشن و مفید محروم هستند به این دلیل است که، فاقد نگاه فلسفه‌ی تاریخی هستند.

۳-۱-۴۴ روش‌شناسی انتقادی حکمت صدرایی، حمید پارسانیا، کتاب فردا، ۱۳۸۶

مجموعه حاضر حاوی برخی مقالات و مصاحبه‌هایی است که از سال ۸۰ تا ۸۸ با محوریت روش‌شناسی علوم اجتماعی و سیاسی انجام گرفته است. بیشتر مقالات، سرمقاله‌هایی است که در سال‌های یاد شده در فصل‌نامه علوم سیاسی منتشر شده و به همین دلیل عناوین و مباحث این مقالات بیشتر متوجه علوم سیاسی است. مباحث مطرح شده در این اثر با آنکه ناظر به موضوع و مسائل علم و دانش سیاسی است، نسبت به دیگر رشته‌های علوم اجتماعی و از جمله جامعه‌شناسی قابل تعمیم است.

این مجموعه با مقالاتی آغاز می‌شود که درباره ماهیت علم و دانش است و به بخشی از مباحث معرفت‌شناختی که در حوزه فلسفه و دانش علوم اجتماعی تأثیر گذار است، می‌پردازد. مقالات بعدی شامل مباحث روش‌شناسی علوم اجتماعی و سیاسی می‌باشد و مقاله دوازدهم نمونه‌ای از کاربرد روش نقلی را در یکی از

مباحث بنیادین علوم اجتماعی؛ یعنی هستی‌جامعه‌ارائه می‌دهد. بخش پایانی مشتمل بر دو مصاحبه درباره وضعیت فلسفه و علوم سیاسی در حوزه‌های علمیه است. نام روش‌شناسی حکمت‌صدرایی متخذ از یکی از مقاله‌های این مجموعه با نام «رنالیسم انتقادی حکمت‌صدرایی» است.

تا هنگامی که متفکرین مسلمان، براساس علم مدرن و از زاویه نگاه این دانش به فرهنگ و دین خود می‌نگرند، به جای بازخوانی و رجوع مکرر به فرهنگ و دین خود، ناگزیر به بازسازی و تغییرات ساختار شکنانه دین و فرهنگ خود روی خواهند آورد و نتیجه این گونه تحولات، شکل‌گیری فرهنگی سکولار و دنیوی و ارائه تفسیر جدیدی از دیانت است که در ذیل این فرهنگ، ابعاد متعالی، قدسی و آسمانی خود را از دست داده و به صورت دینی سکولار درآمده باشد. دین سکولار، به جای آنکه نیازهای عصر و محیط خود را با روش اجتهادی، از طریق بنیان‌ها و اصول خود پاسخ دهد و در جهت دینی کردن عصر خود گام بردارد، ذخیره‌های فرهنگی امت اسلامی را در خدمت عرف دنیوی بشر امروز قرار می‌دهد.

۳-۱-۴۵ درآمدی بر علوم انسانی اسلامی، علی اصغر خندان، دانشگاه امام صادق (ع)،
۱۳۹۰

کتاب حاضر متشکل از سه بخش در قالب نوزده مقاله در حوزه علوم انسانی اسلامی ارائه شده است. بخش اول با عنوان «پوزیتیویسم و تأثیر آن در علوم انسانی»، متشکل از پنج مقاله به شرح زیر است. مقاله اول با عنوان «تاریخچه، مدعیات و لوازم نوپوزیتیویسم»، به بررسی تاریخچه، مدعیات و لوازم نوپوزیتیویسم پرداخته شده است. مقاله دوم با عنوان «مبانی پوزیتیویستی علوم اجتماعی» به دنبال بررسی پنج بنیان مهم و پرنفوذ نگرش پوزیتیویستی در علوم اجتماعی (علم‌گرایی، طبیعت‌گرایی، رهایی از ارزش، آفاق‌گرایی و تبیین و پیش‌بینی) می‌باشد و سعی کرده است ممیزات و اصول پوزیتیویستی در خلال بحثی فلسفه و تا حد کمی تاریخی به طور کلی مشخص نماید. مقاله سوم و چهارم با عنوان «پوزیتیویسم حقوقی و آثار و لوازم آن در دانش حقوق» و «تأثیر پوزیتیویسم در دانش اقتصاد» به بررسی پوزیتیویسم حقوقی و آثار آن در دانش حقوق

و اقتصاد پرداخته است. مقاله پنجم با عنوان «پوزیتیویسم و تأثیر آن در دانش مدیریت» به دنبال ارائه تبیینی مختصر از پوزیتیویسم و جایگاه آن در مدیریت است.

بخش دوم با عنوان «تجلی جهان‌بینی توحیدی در علوم» از پنج مقاله به شرح زیر تشکیل شده است. مقاله اول با عنوان «تجلی جهان‌بینی توحیدی در علوم تجربی» مواردی از تأثیرات یک جهان‌بینی الهی - توحیدی بر موضوع‌شناسی، روش‌شناسی و دیگر ارکان علوم تجربی را بررسی نموده است. مقاله دوم با عنوان «تجلی جهان‌بینی توحیدی در حقوق از منظر آیت‌الله جوادی آملی»، پنج اصل از اصول معرفت‌شناسی اسلامی از دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی در قالب پنج گفتار بررسی و در ذیل هر گفتار، شاهد مثال‌هایی از حقوق اسلامی که مبتنی بر آن اصول معرفت‌شناسی است بیان شده است. ابتدا در گفتار اول سخن در این است که حقایق ثابتی در عالم وجود دارد و در گفتار دوم بیان می‌شود که می‌توان به این حقایق ثابت قطع و یقین پیدا کرد، سپس روش‌های دسترسی به قطع در شناخت‌شناسی اسلامی که عبارتند از عقل و نقل به همراه محدوده حجیت آنان، در گفتار سوم بحث شده و در نهایت در گفتار چهارم و پنجم در زمینه میزان حجیت بناء عقل و ظن سخن رانده شده است. مقاله سوم با عنوان «عرصه‌هایی از تجلی جهان‌بینی توحیدی در مدیریت» در پی آن است تا مقدمه‌ای را برای ورود به نقد برخی از مبانی فکری مدیریت متداول در دنیا براساس بینش توحیدی و اسلامی ارائه دهد. مقاله چهارم با عنوان «تأثیر مبانی تفکر اسلامی در مدیریت مالی شخصی»، به اختصار اشاره‌ای به ابعاد مدیریت مالی شخصی داشته، سپس به بیان گزیده‌ای از اصول جهان‌بینی و ایدئولوژی اسلامی پرداخته، ارتباط این اصول با موضوع مدیریت مالی شخصی را بررسی نموده است. و مقاله پنجم با عنوان «تجلی جهان‌بینی اسلامی در احکام افراد دارای نسب نامشروع»، بر آن است که احکامی را که در آن‌ها مسائل خاصی نسبت به زنازادگان وجود دارد از فقه امامیه استخراج نموده و آن‌ها را به صورت کوتاه بیان نماید و در ادامه به ذکر مبانی اسلامی مربوط به آن در زمینه‌های خداشناسی، انسان‌شناسی و هستی‌شناسی پردازد.

بخش سوم با عنوان «تأثیر مبانی معرفتی در عرصه‌های گوناگون»، متشکل از شش مقاله به شرح زیر است. مقاله اول با عنوان «مبانی متافیزیکی دانش اقتصادی»، مؤلفه‌ها و مبادی مابعدالطبیعی، یعنی هستی‌شناسی

(خداشناسی (الهیات) و کیهان‌شناسی و انسان‌شناسی)، معرفت‌شناسی، ارزش‌شناسی، غایت‌شناسی را طرح نموده و اثرگذاری هر یک بر فرآیند نظریه‌پردازی اقتصادی با ذکر چند نمونه را نشان داده است. مقاله دوم با عنوان «مروری بر دیدگاه‌های مهم انسان‌شناختی و بررسی آثار حقوقی هر یک» به تفکیک دیدگاه‌های مهم انسان‌شناسی الحادی و الهی را مقایسه و آثار حقوقی هر یک را بیان کرده است و مطرح می‌نماید که رابطه وثیقی بین نگاه‌های انسان‌شناسی و احکام حقوقی برقرار است و حقوق اسلامی اجمالاً ذیل نگاه‌های الهی به انسان و حقوق غربی با تمام تنوع و تکثر آن، ذیل نگاه‌های مادی به انسان قابل طبقه‌بندی است. مقاله سوم با عنوان «مروری بر برخی احکام و قوانین ازدواج و مبانی آن‌ها» سعی دارد تا گزارشی از هر یک از نظام‌های مبانی کنوانسیون، مبانی فقه الهی و مبانی حقوق ایران در مورد نکاح را ارائه کرده و ارتباط این احکام با مبانی نظام‌های حقوقی را نشان دهد. مقاله چهارم با عنوان «لیبرالیسم؛ فلسفه اجتماعی سقط جنین»، در پی آن است که با بیان خصوصیات لیبرالیسم و توضیح آن‌ها، به بررسی موضوع سقط جنین از نگاه لیبرالیستی بپردازد و سپس این نگاه را به اجمال و در کلیات با نگاه اسلامی مقایسه کند. از این رو ابتدا به بررسی کوتاهی در باب سقط جنین و وضعیت جوامع غربی و خصوصاً ایالات متحده آمریکا در این باره پرداخته شده است. پس از آن به بیان شاخصه‌های اصلی تفکر لیبرال پرداخته و در گام بعدی نشان داده که چگونه رویکرد لیبرالیستی باعث شکل‌گیری وضعیت کنونی سقط جنین در غرب و به خصوص ایالات متحده آمریکا به عنوان یک کشور لیبرالیستی شده است. بخش پایانی این مقاله را بیانی کوتاه از تفاوت لیبرالیسم با اسلام در سه مسئله اصلی مبانی معرفت‌شناختی، انسان‌شناختی و هستی‌شناختی، تشکیل داده است. مقاله پنجم با عنوان «علم اخلاق اسلامی و غیراسلامی»، تلاش دارد تا علم اخلاق به عنوان یکی از مهم‌ترین شاخه‌های علوم انسانی از حیث اسلامی و غیراسلامی بودن مورد مذاقه و توجه قرار دهد. برای ورود به این بحث ناگزیر ابتدا مسئله علم از حیث اسلامی بودن آن، بررسی شده و سپس به تعریف اخلاق و علم اخلاق پرداخته، و در ادامه رابطه و نسبت آن را با علم و اسلامیت مشخص و با توجه به معیارهای علم اسلامی، به تبیین علم اخلاق اسلامی پرداخته شده است. مقاله ششم با عنوان «پارادایم‌های علمی بدیل»، سعی دارد تا طرحی کلی را ارائه دهد تا از گذر آن، تفاوت‌های برجسته میان پوزیتیویسم سنتی در یک سو، و در سوی

دیگر سه پارادایمی که پا به عرصه نهاده‌اند تا پوزیتیویسم را به چالش بکشند را تشریح نماید. بخش چهارم با عنوان «مبانی روش شناختی» می باشد.

۳-۱-۶۶ مطالعات اسلامی در غرب انگلیسی زبان، دکتر مرتضی اسعدی، انتشارات

سمت، ۱۳۸۱

مطالعات اسلامی در غرب که گاهی توسعاً از آن به استشراق یا شرق‌شناسی تعبیر می‌شده است؛ نزد بسیاری از مسلمانان به ویژه در ایران، عموماً طینی منفی و گاه منفور داشته است. این جریان، یعنی مطالعات اسلامی در غرب، تکویناً ضد اسلامی بوده و خاستگاه اسلام‌ستیزانه داشته، زیرا به نحوی کاملاً بارز و علنی امتداد دیگرگونه جنگهای صلیبی بوده و در دوران پس از رنسانس نیز به انواع شوائب ضد دینی یا ضد اسلامی دیگر همچون رویکرد اومانستی به دین یا رهیافتی استعماری به مطالعات اسلامی و کلاً شرقی و نظایر آن، آلوده شده بوده است. با این حال، کل کارنامه این جریان طولانی و چندصد ساله مطالعاتی، که در تکوین روشنفکری ضد دینی یا غیر دینی در جهان اسلام نیز بی‌تأثیر نبوده، به همین گونه جهات منفی محدود نبوده است. شدت عناد و اسلام‌ستیزی برخی از اهتمام‌کنندگان به مطالعات اسلامی در غرب، از این سو نیز تلقی و واکنشی آشتی‌ناپذیر را در میان بسیاری از مسلمانان برانگیخته است. با ناکام ماندن نهایی جنگهای صلیبی، که اوج تجلی خصومت غرب مسیحی با اسلام و مسلمانان بود، مرحله تازه و مضموری از این خصومت پر دامنه آغاز شد که نخستین زمینه‌ها و انگیزه‌های یک سلسله فعالیت‌هایی را که امروزه به مطالعات اسلامی مشهور است، فراهم آورد. این تحقیق شامل بررسی تاریخی و تطور مطالعات اسلامی در غرب انگلیسی زبان تا سال ۱۹۶۵ می‌شود، که در آن به بیش از دویست اثر فارسی، عربی و انگلیسی مراجعه شده است. موضوع بررسی حاضر، تحقیق در تاریخچه تکوین و تطور رویکرد فرهنگی غیر مسلمانان برای مقابله با اسلام و تحول یافتن آن به مطالعات اسلامی کنونی، در گسترده‌ترین ساخت زبانی آن، یعنی در زبان انگلیسی است.

۴۷-۱-۳ فرهنگ جاودان المیزان: فرهنگ اصطلاحات و تعابیر در حوزه علوم انسانی در

آثار علامه طباطبائی، علی تاجدینی، انتشارات مهاجر، ۱۳۶۹

این مجموعه، از نوع شناخت مبادی تصویری اندیشه‌های مرحوم علامه طباطبائی است. در نگارش این مجموعه از تمام آثار آن مرحوم تحقیق گردیده است و تعابیر و اصطلاحاتی که از آثار علامه استخراج شده است به دو دسته قرآنی و فلسفی تقسیم شده است. اما به دلیل اینکه اعم اصطلاحات فلسفی در کتاب بدایه الحکمه و نه‌ایه الحکمه از سوی انتشارات الزهرا منتشر شده است از چاپ اصطلاحات فلسفی که در دو کتاب مذکور آمده خودداری شده و کلیه اصطلاحات قرآنی و مابقی اصطلاحات فلسفی به صورت الفبایی در این کتاب آمده است و تعریف واژگان مذکور مطرح شده است و نمایه دقیقی از واژگان با ذکر شماره صفحات و ارجاعات در انتهای کتاب آمده است.

۴۸-۱-۳ قرآن و علوم طبیعت، مهدی گلشنی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی،

۱۳۸۵

این کتاب به مباحثی همچون بعد علمی امت اسلامی، نقش علم و صنعت در جامعه اسلامی، بعد علمی قرآن کریم، نگرشی بر آیات علمی قرآن کریم، پیام قرآن برای دانش پژوهان مسلمان، شناخت طبیعت از نظر قرآن کریم، هدف فضیلت‌شناسی، امکان شناخت طبیعت و مسائل مهم طبیعت‌شناسی پرداخته شده است. در فصل اول تصور اسلام از دانش مطرح شده و هدف نویسنده آن بوده که نشان دهد توصیه اسلام برای کسب دانش منحصر به معارف خاص شریعت نیست، بلکه مشتمل بر هر دانشی است که وسیله نزدیکی انسان به خدا را مهیا سازد. تمام دانش‌ها، چه علوم طبیعت و چه علوم خاص شریعت همه وسائل قرب به خدا هستند و تا وقتی که این نقش را ایفا می‌کنند اهمیت دارند. در فصل دوم دلایل اهمیت علوم طبیعی از دیدگاه اسلام بیان می‌شود و دو دلیل عمده برای آن ذکر می‌شود. یکی نقشی که این علوم در شناخت خداوند ایفا می‌کنند و دیگر نقشی که این علوم در استقلال و اعتلای امت اسلامی دارند. در فصل سوم برداشت نویسنده از دلایل اشاره به پدیده‌های طبیعی در قرآن مجید آمده است. فصل آخر مسأله شناخت طبیعت از دیدگاه قرآن مطرح می‌شود.

۳-۱-۴۹ دانش مسلمین، محمدرضا حکیمی، انتشارات دلیل ما، ۱۳۸۷

نویسنده در مقدمه‌ی این کتاب می‌نویسد: در این کتاب، که در فرصتی بس آشفته و اندک، به گردآوری آن پرداختم سخن بر سر فرهنگ و دانش مسلمین است. من با نگارش این فصل‌ها نخواستام غروری بی‌جا بیافرینم، بلکه خواسته‌ام حماسه‌ای راستین را زمزمه کنم. آنچه ما مسلمانان، درمایه‌ی علم و دانش و اندیشه و آزمون و فرهنگ و اخلاق، به جامعه‌ی بشر داده‌ایم، هسته‌ی اصلی همه‌ی چیزهایی است که امروز بشریت واجد آنها گشته است، از علوم تجربی گرفته تا اخلاق، از فقه و حقوق گرفته تا فلسفه، از ادبیات تا مکانیک، از شناخت بیماری‌ها و کشف داروهای تازه تا نظام‌های سیاسی، از آداب معاشرت فردی و صنفی تا سنت دانشگاهی، از تربیت و نگاهداری پرندگان و دامداری تا استخراج آب‌های زیرزمینی و اصول آبیاری، از آداب کشاورزی تا کشاورزی... پس چگونه شده است که با این همه، با ما مسلمانان، این‌گونه به دشمنی برخاسته‌اند، نمی‌دانم. شاید مسیحیت‌شان، یا وجدان انسانی‌شان، چنین چیزی را بر آنان فرض کرده است. غرب و مسیحیت مدیون اسلام است بی‌حرف. و اسلام، مظلوم غرب و مسیحیت است بی‌حرف.

۳-۱-۵۰ نظریه‌های جهانی شدن و دین، دکتر حسین کچویان، نشر نی، ۱۳۸۶

نویسنده به قرائت انتقادی نظریات جهانی شدن از منظر تئوری پردازان آن و جایگاه دین در این نظریه‌پردازی‌ها می‌پردازد. وی با مطالعه انتقادی نظریات متفکرانی چون الوین تافلر، دیوید هاروی، فردریک جیمسون، امانوئل کاستلز، آنتونی گیدنز، فرانسیس فوکویاما، رابرتسون و بیر معتقد است که در این نظریات دین به عنوان مانع تصویر شده است و تلاش می‌شود که به حاشیه رانده شود. او نظام ارزشی این متفکران را دنیاگرایانه می‌خواند و بر این باور است که آن‌ها با اصل گرفتن تجدد از عهده فهم وعده‌های جهانی ادیان و درک اندیشه و توان جنبش‌های دینی و چرایی آن‌ها بر نمی‌آیند. در نخستین فصل کتاب نویسنده به خوانش آرا و اندیشه‌های «الوین تافلر» در این رابطه می‌پردازد. در فصل دوم کچویان نظریه‌های جهانی شدن نسبت به دین را به دو دسته جناح چپ تجدد و جناح راست تجدد تقسیم می‌کند. در خوانش نظریه‌های چپ، کچویان به بررسی اندیشه دیوید هاروی، فردریک جیمسون و امانوئل کاستلز پرداخته است. کچویان رویکرد

مارکسیست‌ها به دین را تداوم رویکرد مارکس ارزیابی کرده که در آن به دین جنبه‌ای حاشیه‌ای داده شده است. کچویان درباره این کتاب و موضوعش می‌گوید: در اینکه جهانی شدن یک نظریه نیست و چندین نظریه است بحثی نیست. اما آیا وجه مشترکی میان این همه نظریه وجود ندارد که همه آن‌ها را تحت عنوان «نظریه جهانی شدن» جمع می‌کند؟ وی می‌افزود: به نظر می‌رسد این نکته که تمامی رسانه‌های جهان از جمله هالیوود و تمامی خبرگزاری‌های معتبر جهان به صورت هماهنگ و کاملاً جهت‌دار مشغول فعالیت هستند امری مشهود و غیرقابل انکار است و این که این‌ها همگی با یک هدف مشترک و یک رهبری مشترک فعالیت می‌کنند واضح است... به باور کچویان تمامی نظریاتی که راجع به جهانی شدن به توصیف و تبیین پرداخته‌اند مهم‌ترین نکته‌ای را که مورد بحث قرار داده‌اند بحث همگونی فرهنگ‌ها و یکپارچگی حوزه‌های فرهنگی می‌باشد. شما کتابی را پیدا نخواهید کرد که راجع به جهانی شدن بحث کرده باشد و به این نکته نپرداخته باشد. لذا عده‌ای می‌گویند حتماً یک چیزی بوده است که این همه بحث در مورد آن صورت گرفته و گرنه بحث‌ها بی‌جهت و بدون دلیل نبوده است.

۳-۱-۵۱ درآمدی بر جامعه‌شناسی اسلامی (۱): تاریخچه جامعه‌شناسی، پژوهشگاه حوزه و

دانشگاه با همکاری انتشارات سمت، ۱۳۹۲

هدف از تدوین این کتاب بررسی موضوعات اساسی و زیربنایی علوم اجتماعی است. از این رو به موضوعاتی که در متن هر یک از رشته‌ها و شعب خاص علوم اجتماعی قرار دارد نمی‌پردازد. مباحث مطرح شده در این کتاب مشتمل بر نظریات و دیدگاه‌های جدید، ابتکاری و عمیق است که با توجه به هدف اصلی کتاب یعنی طرح موضوعات کلیدی، به صورت فشرده و اختصار مطرح گردیده است. این کتاب جلد نخست از مجموعه درآمدی به جامعه‌شناسی اسلامی است که گروه جامعه‌شناسی دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، پس از تجدیدنظر اساسی و تدوین مجدد، آن را برای استفاده دانشجویان در مراکز آموزش عالی آماده کرده است

۵۲-۱-۳ درآمدی بر جامعه‌شناسی اسلامی (۲): مبانی جامعه‌شناسی، پژوهشگاه حوزه و

دانشگاه با همکاری انتشارات سمت، ۱۳۹۲

این کتاب جلد دوم از مجموعه درآمدی به جامعه‌شناسی اسلامی است که گروه جامعه‌شناسی دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، پس از تجدید نظر اساسی و تدوین مجدد، آن را برای استفاده دانشجویان در مراکز آموزش عالی آماده کرده است.

۵۳-۱-۳ اسلامی سازی معرفت، مجید مرادی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۸

اسلامی سازی معرفت، مجموعه ای است که در پی ارائه دیدگاه‌های برخی نظریه پردازان عرب زبان برآمده که از باورمندان معاصر به علم دینی به شمار می آیند. این کتاب شامل مقالاتی از دکتر لوی صافی، محمد ابوالقاسم حاج حمد، طه جابر العلوانی، عبدالحمید ابوسلیمان و اسماعیل فاروقی و نیز متن گفتگو با طه جابر العلوانی و جمل الدین عطیه است. آنگونه که در پیشگفتار این کتاب آمده پژوهش در مبانی فلسفی، معرفت شناختی و روش شناختی علم دینی و بررسی نسبت بین علم و دین، به منظور بررسی و تبیین امکان، ضرورت و ساختار علم دینی از ضرورت‌های پژوهشی در حوزه فلسفه علوم انسانی و اجتماعی به شمار می رود. از این رو پرداختن به این نوع مباحث و تبیین و بررسی نسبت اسلام و علوم انسانی و دیدگاه و نظریات نظریه پردازان در این عرصه و نیز تبیین و تعیین بخشیدن به مباحث تطبیقی در باب علوم دینی خاص اهمیتی خاص می یابد. در قرن گذشته واکنش‌های گسترده و گوناگونی در سطح جهان اسلام در برابر غرب و علم غربی صورت پذیرفته است. در اوایل دهه هفتاد برخی نخبگان در پاکستان و مالزی حرکت اسلامی کردن دانشگاه را دنبال کردند و اکنون نیز این تلاشها توسط برخی موسسات پیگیری می شود. اقبال لاهوری از شخصیت‌های اثرگذار در عرصه مذکور بوده است. مودودی در پاکستان از زمره اندیشمندانی است که از بی تفاوتی دانشگاهها در قبال دین انتقاد و بر ضرورت تحول دانشگاهها تاکید کرده است. در دهه هفتاد پروفیسور نقیب العطاس در مالزی کتابی با عنوان آموزش اسلامی نگاشت و در آن مسئله اسلامی شدن علم و دانشگاه را مطرح کرد. مصر از دیگر کشورهای اسلامی است که در این زمینه تلاش کرده است. این کشور با سابقه آموزه های

اندیشمدانی چون سید جمال الدین اسدآبادی و شیخ محمد عبده در جریان مبارزه ای که به رهبری دانشگاه الازهر و سایر محافل دینی بر ضد سکولاریسم می شد شاهد قوی ترین صحنه های برخورد جدی در مقابل حرکت سکولار شدن دانشگاهها بوده است.

«جغرافیای اسلامی سازی معرفت»، «گامی فراسوی روش شناسی اصولی مطالعات اجتماعی»، «ایده و طرح اسلامی سازی معرفت»، «درآمدی به روش شناسی معرفتی قرآن»، «نشانه های عمده طرح اصلاح روشهای اندیشه و اسلامی سازی معرفت»، «روش شناسی اسلامی و رابطه میان روشهای علوم اجتماعی و علوم دینی اسلامی سازی دانشگاه و کارآمدسازی آموزش عالی از نظریه تا اجرا»، و «توضیحاتی ناگزیر» سرفصلهای اصلی این مجموعه ۲۵۶ صفحه ای را تشکیل می دهند.

۳-۱-۵۴ نظریه پردازی اقتصاد اسلامی (امکان نظریه پردازی علمی اقتصاد اسلامی و روش

آن)، حسن آقا نظری، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۸

این کتاب به عنوان منبع پژوهش و تحقیق برای دانش‌آموختگان رشته اقتصاد تدوین شده است. این کتاب پژوهشی تحلیلی در امکان نظریه پردازی در اقتصاد اسلامی است در ۲ بخش و مباحث فرعی فراوان. در بخش اول ضمن تعریف گزاره، معیارهای اعتبار تئوریه‌ها از منظرها مختلف تحلیل شده و ویژگی مشترک نظریه های علوم اجتماعی و تفاوت آن با علوم طبیعی در نسبت با موضوع و خاستگاه اقتصاد اسلامی بررسی شده است. نویسنده به دلیل تأثیرپذیری نظریه‌های علوم انسانی از اعتبار جوانب این مبحث را بحث نموده است. بخش دوم به مباحث روش شناختی اختصاص دارد و در آن روشهای نظریه‌پردازی در اقتصاد اسلامی تبیین شده است. در این میان نظریه اثباتگرایی، ابطال‌پذیری، روش شناسی فریدمن نقد و ارزیابی شده است.

۳-۱-۵۵ تعامل دین، فرهنگ و ارتباطات: نگاهی مردم‌شناختی، ابراهیم فیاض، انتشارات

شرکت چاپ و نشر بین‌الملل، ۱۳۸۸

نویسنده در این کتاب به بررسی نظریه تولید و مبادله معنا می‌پردازد و سپس با تحلیل تولید معنا، با توجه به انسان‌شناسی فلسفی و انسان‌شناسی دینی، منابع تولید معنا، تشریح و بررسی و بر حسب تاریخ این نظریه‌ها در غرب و منابع اسلامی اندیشه‌هایی در باب تولید معنا را مطرح می‌کند. مک کوئل در کتاب مشهور خود، نظریه ارتباطات جمعی، سه رهیافت را برای مطالعه ارتباطات مطرح کرده است. اولین رهیافت، رهیافت ساختارگرا است که به طور عمده از جامعه‌شناسی گرفته شده اما دیدگاه‌های تاریخی، حقوقی و اقتصادی را نیز در بر می‌گیرد. رهیافت دیگر رهیافت رفتاری است که اگر چه ریشه در روان‌شناسی و روان‌شناسی اجتماعی دارد اما برخی جامعه‌شناسان آن را مطرح کرده‌اند. موضوع بررسی این رهیافت، رفتارهای انسانی افراد، شامل نوع پیام، فرایند آن و نوع پاسخی است که به پیام‌های ارتباطی می‌دهند.

رهیافت سوم، رهیافتی فرهنگی است که ریشه در علوم انسانی، به ویژه مردم‌شناسی (انسان‌شناسی) و زبان‌شناسی اجتماعی دارد. در این رهیافت، معنا و زبان با توجه به زمینه‌های اجتماعی و تجربه‌های فرهنگی بررسی می‌شود. همچنین این رهیافت بر رسانه‌ها تأکید دارد و بر فاصله بین آنچه رسانه ارائه می‌دهد و آنچه دریافت می‌شود. این کتاب مشتمل بر مقدمه و کتابشناسی است و در پنج فصل سامان یافته است. ادوار تاریخی اندیشه اجتماعی، تولید معنا، رهیافتهای معناگرایانه در فلسفه علوم اجتماعی، مردم‌شناسی و رهیافتهای تولید معنا و مبادله معنا فهرست عناوین این کتاب را تشکیل می‌دهند.

۵۶-۱-۳ درآمدی بر چیستی فلسفه اسلامی: گفت و گو با جمعی از اساتید حوزه و دانشگاه،

به کوشش مهدی علیپور، انتشارات پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۹۰

بی تردید فلسفه اسلامی یکی از تراث تاثیرگذار در میان علوم انسانی است که حجم وسیعی از آثار مکتوب در تمدن اسلامی را تشکیل می دهد. این میراث سترگ، در تاریخ بیش از هزار ساله خود فراز و نشیب‌ها فراوانی به خود دیده و موافقان و مخالفان زیادی نیز داشته است. در این میان، تعیین چیستی فلسفه اسلامی، تمایز آن با کلام و عرفان اسلامی، کشف توانایی‌ها و بالقوه‌گی‌های آن و نیز روزآمد نمودن آن از طریق ارائه پرسشهای عصر حاضر به آن و دریافت پاسخ‌های مناسب از آن، بسیار ضروری است. در این کتاب، امکان فلسفه دینی و اسلامی، چیستی فلسفه اسلامی و تمایز آن با کلام و عرفان و نیز نسبت آن با دین و فلسفه یونان در گفت و گو با صاحب نظرانی از حوزه و دانشگاه بررسی شده است.

۵۷-۱-۳ اسلام و علم، مظفر اقبال، ترجمه فرشته ناصری و علی آخشینی، انتشارات بنیاد

پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۳۸۹

کتاب حاضر به موضوع همبستگی دین و علم اختصاص داشته و از زوایای مختلف برخوردارهای علم و دین و روابط آن‌ها را بررسی می کند. بر همین اساس ارزیابی‌مجملی از پیشینه‌ی علم جهان اسلام و تبعات گسترش علوم جدید غرب، به ویژه در جهان اسلام ارایه می شود. همچنین یک طبقه بندی گسترده از گفتمان اسلام و علم در دوران معاصر با اشاره به سه رویکرد اخلاقی، معرفت‌شناختی و هستی‌شناختی و رویکرد متافیزیک به علم ارائه می شود. افزون بر آن مؤلف می کوشد دلایل افول سنت علمی اسلامی را بررسی کرده و عواملی که مانع از برقراری پیوند بین ممالک اسلامی با این سنت شده‌اند را بازگو نماید

۵۸-۱-۳ مقدمه‌ای بر مواجهه با علوم اجتماعی در متن سنت‌های شیعی، آرمان

ذاکری، انتشارات نگاه معاصر، ۱۳۹۳

کتاب حاضر، به علوم اجتماعی در سنت‌های شیعی می پردازد. فصل اول به طرح پاره‌ای مباحث کلی در باب اهمیت، جایگاه و سوابق بحث از نسبت اسلام و علوم اجتماعی اختصاص داده شده است. در فصل

دوم به توضیح سه مفهوم بنیادی پژوهش که در عنوان رساله نیز موجود بوده‌اند، یعنی سنجش، اسلام و علوم اجتماعی پرداخته شده است. در سه فصل بعد به ترتیب سنجش آرای «علامه حکیمی»، «آیت‌الله جوادی آملی» و «دکتر شریعتی» به عنوان نمایندگان سه سنت فکری متفاوت در نسبت اسلام و علوم اجتماعی انجام شده است. در این سه فصل تلاش شده منظومه فکری هر یک از سه متفکر، با شروع از مبادی اصلی فکرشان در نسبت اسلام و علوم اجتماعی بازسازی شود. در فصل ششم نیز، پاره‌ای تأملات حاصل از نتایج به دست آمده در فصل‌های قبلی مورد اشاره قرار گرفته است.

۳-۱-۵۹ علم و تمدن در اسلام، دکتر سید حسین نصر، ترجمه احمد آرام، انتشارات علمی

و فرهنگی، ۱۳۸۴

این کتاب با هدف این که بتوان یک دوره کامل تاریخ علوم را که محدود به متخصصین فن نباشد مطرح کرده است و همچنین یک دوره تاریخ علوم هر عصر را با توجه به آخرین تحقیقات علمی عرضه می‌دارد. و در این کتاب از فصول علوم گوناگون اسلامی قسمتهایی انتخاب گشت در نتیجه بسیاری از نکات شایسته بحث که الحق باید در یک تاریخ علوم مفصلتر بحث نمود، در این کتاب حذف شده است. کوشش مولف این بوده است که تمامیت تاریخ علوم اسلامی و روش علمی مسلمین و نمونه‌های از آثار برجسته آنان را جلوه گر سازد. اصل این کتاب در آغاز امر توسط دانشگاه هاروارد در سال ۱۹۶۸ انتشار یافت.

دکتر نصر در مقدمه تصریح می‌کند که تاریخ علم را در زمان حاضر غالباً به صورت انباشته شدن تدریجی راه و رسمها و تلطیف کمی روشهای عملی در مطالعه طبیعت در نظر می‌گیرند. با چنین نظری تنها مفهوم زمان حاضر علم معتبر شمرده می‌شود؛ و بنابراین علوم تمدنهای دیگر در پربو علم جدید مورد قضاوت قرار می‌گیرد، و ارزیابی آنها در درجه اول با توجه به «تکامل» آنها با گذشت زمان صورت می‌پذیرد. ولی هدف ما در این کتاب آن نیست که علم اسلامی را از دیدگاه علم جدید و از این مفهوم «تکاملی» تاریخ مورد مطالعه قرار دهیم؛ بر خلاف غرض ما آن است که بعضی از سیماهای علم اسلامی را؛ بدان صورت که از دیدگاه اسلامی به نظر می‌رسد؛ نشان دهیم. علوم و فنون در اسلام بر پایه‌های وحدت بنا شده اند و همین وحدت است که قلب و هسته وحی اسلامی را تشکیل می‌دهد و ممکن است چنین گفته شود هدف همه

علوم اسلامی و یا کلی تر هدف سراسر علم جهان شناسی باستانی و قرون وسطایی. نسان دادن وحدت و پیوستگی همه موجودات است؛ بنابراین برای پی بردن به ماهیت علوم اسلامی نیازمند آن هستیم که مقداری از اصول اسلام را بشناسیم.

۶۰-۱-۳ پیش نیازهای مدیریت اسلامی، محمد تقی مصباح یزدی، تحقیق و نگارش

غلامرضا متقی فر، انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی «ره» قم، ۱۳۹۱.

این مجموعه حاصل درسگفتارهای آیت الله محمدتقی مصباح یزدی در دانشکده مدیریت دانشگاه تهران می باشد. در تمامی رشته های علوم انسانی، «انسان» به عنوان یکی از موضوعات تحقیق، مورد مطالعه و بحث قرار می گیرد و آنچه که بین تمامی علوم انسانی مشترک است و ستون فقرات این علوم را تشکیل می دهد، انسان و ابعاد وجودی انسان است. هر کدام از این علوم به نحوی درباره یکی از ابعاد یا عوارض انسان بحث و گفتگو می کند، زیرا در همه علوم انسانی پیوسته این سؤال مطرح می شود که خود «انسان» چیست. وقتی که موضوع این علوم روشن تر شود، بحث از ابعاد و تجلیات وجودی موضوع «انسان» بهتر و دلنشین تر خواهد شد، بلکه منطقی تر همین است که در همه رشته های علوم انسانی، بخشی به نام «انسان شناسی» وجود داشته باشد، زیرا در تمامی این رشته ها شناخت انسان یک نیاز است. اما نیاز بعضی از آنها به شناخت «انسان» دو چندان است. محورهای عمده کتاب عبارتند از؛ انسان شناسی مقدمه مدیریت و سایر علوم انسانی، ارتباط انسان شناسی با مدیریت، راه ترویج ارزشهای اخلاقی، انسان شناسی و فلسفه اخلاق، دانشمند دینی و تحقیق عمیق در علوم اسلامی، انسان شناسی، پیش نیازی ویژه برای مدیریت، اسلام و ارزشهای برتر در مدیریت اقتصادی و ....

۶۱-۱-۳ اولویت های پژوهشی دستگاه های علمی - اجرایی در حوزه دین، مرکز مدیریت

حوزه علمیه قم، ۱۳۸۶

فهرستی از «اولویت های پژوهشی» ارگان ها و نهادهای علمی و اجرایی جمهوری اسلامی ایران، در «حوزه دین» است. اولویت های پژوهشی و مشخصات طرح های پژوهشی که در سازمان های غیر خصوصی کشور در دست اقدام بوده در این کتاب به تفکیک سازمان ها، و همراه با فهرست الفبایی و موضوعی آورده

شده است. در پایان کتاب، تحلیل آماری اطلاعات به دست آمده ارائه شده و نمودارهای مربوط به آن به چاپ رسیده است.

۶۲-۱-۳ وضعیت‌شناسی کتاب حوزه (گزارش هشت دوره کتاب سال حوزه از سال ۱۳۸۲ تا سال ۱۳۸۹)، دبیرخانه همایش کتاب سال حوزه، ۱۳۹۳

مقدمه این کتاب با اشاره به گذشت پانزده سال از نخستین دوره کتاب سال حوزه در سال ۱۳۷۸، می‌افزاید: اگر کلیات و جزئیات داوری‌ها گرد هم آیند و امتیازها سنجیده شوند و همه آنچه در این پانزده سال در دبیرخانه سخت‌افزاری و نرم‌افزاری حوزه گذشت، در دفترچه‌ای کنار هم بنشینند، امکان داوری درباره تولید اندیشه و علم در حوزه، فراهم‌تر خواهد شد. در این کتاب بخشی از اسناد و داده‌های آماری از هشت دوره کتاب سال حوزه بیرون کشیده و کنار هم چیده شده‌اند؛ این اسناد که بیشتر به زبان آماری است، چهره و سیمایی دیگر از حوزه را نشان می‌دهد. معاونت پژوهش حوزه‌های علمیه با انتشار این اثر مدعی است، اهمیت این داده‌ها و اطلاعات، چنان است که پس از این، هر محقق که سرمایه‌های علمی و نوشتاری حوزه را به تحقیق می‌گیرد، از آن‌گیزی ندارد؛ زیرا پژوهش حاضر، به ساده‌ترین و صریح‌ترین بیان، گزارشی روشن از هشت سال تکاپوی حوزویان در عرصه تحقیق و تألیف است.

برپایه این گزارش، در هشت دوره، حدود ۸۰۰۰ کتاب و اثر به دبیرخانه همایش رسیده است و از این میان، بیش از ۱۵۰۰ عنوان به مراحل داوری تخصصی و جزئی راه یافته‌اند؛ داده‌های آماری پژوهش حاضر، بر پایه کتاب‌هایی است که مرحله نخست را گذرانده‌اند و در چرخه داوری‌های محتوایی و صوری قرار گرفته‌اند. اطلاعات آماری در این کتاب، پرشمار و بسیار متنوع است؛ از موضوع‌شناسی تا محل نشر و از فقه و اصول تا ادب و هنر؛ این اطلاعات دو ویژگی دارند: اولاً از اهمیت آماری برخوردارند و ثانیاً ذیل عنوان اطلاع‌رسانی می‌گنجند. آگاهی از این داده‌های جزئی و گسترده، تحقیق درباره حوزه و کتاب حوزه و حتی کتاب دینی را آسان‌تر می‌کند و پس از این، اگر کسی بخواهد بداند که کتاب حوزه به کدام سو می‌رود و دانش‌آموختگان حوزوی چه دغدغه‌ها و توانایی‌هایی دارند، مطالعه این آمارها برای او فایده و حتی ضرورت

دارد. همچنین داده‌ها و اطلاعات این کتاب، ناظر به پرسش‌هایی است و می‌کوشد با جزئیات بیشتر و دقیق‌تر، روند کتاب حوزه را در طی دوره‌های زمانی، نشان دهد؛ چنین اطلاعاتی، گاه از هر تحلیلی گویاتر است و فرهنگ نوشتاری حوزه، به شدت به این اطلاعات نیاز دارد تا خود را بازسازی و برای رویارویی با مسائل روز، آماده‌تر کند.

۳-۲- کتاب‌شناسی بومی سازی

سرگذشت و سوانح دانشگاه در ایران: بررسی تاریخی آموزش عالی و تحولات اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی موثر بر آن، مقصود فراستخواه، موسسه خدمات فرهنگی رسا، ۱۳۸۸

نظام دانشگاهی در جهان غرب، سرگذشتی در حدود ۸۰۰ سال دارد که سه دوره تمهید، تکوین و توسعه را پشت سر گذاشته است. اما نظام دانشگاهی در ایران، در مقایسه با جهان، دچار تعویق تاریخی شده است و سرگذشتی در حدود ۸۰-۷۰ سال دارد. به عبارت دیگر به جای سه دوره تمهید، تکوین و توسعه در جهان، درخصوص ایران باید از هفت دوره پرفراز و نشیب تعویق و تاخیر؛ تمهید؛ تکوین؛ تاسیس و تشکیل؛ رشد و تکثیر؛ توسعه ناتمام؛ و تعطیل و تعویق تا تعدیل و چالش‌های توسعه محدود، سخن گفت. نگارنده در کتاب حاضر نخست تحول نهادهای علم و دانش در جهان را در دوره‌های تمدن باستانی، سده‌های میانی (دوره تمهید دانشگاه در جهان)، رنسانس تا روشنگری، و پس از روشنگری (دوره توسعه دانشگاه در جهان) بررسی کرده است. در ادامه به تحلیل تاریخی آموزشی عالی در ایران و تحولات اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی موثر بر آن از مشروطه تا دوره انقلاب اسلامی پرداخته است.

۳-۲-۲ بازسازی و توسعه علوم اجتماعی؛ با نگاهی به ساختار برنامه، پرویز اجلالی، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، ۱۳۸۶

امروزه به میزان چشم‌گیری بر تعداد فارغ‌التحصیلان رشته‌ی علوم اجتماعی افزوده شده است. ارتقای کیفیت، کاربردی کردن دانش مذکور و ایجاد توانایی در حل مشکلات فراروی جامعه توسط دانش‌آموختگان این رشته، ضرورت بازنگری در یافته‌های تحصیلی آنان را ضروری نموده است. بررسی

وجوه تجانس شیوه‌های آموزشی با الزامات محیط حرفه‌ای و مطالعه‌ی الگوی کاربست یافته‌های تحصیلی دانش‌آموختگان، برای مسأله‌شناسی و تدارک راه‌حل لازم به منزله‌ی یک اصل ضروری باید مورد توجه متولیان آموزش عالی قرار گیرد. کتاب حاضر نیز حاصل پژوهشی است که هدف اصلی آن بررسی آسیب‌شناسی ساختار و برنامه‌ی درسی علوم اجتماعی بوده است. [در این پژوهش با استناد به مطالعات نظری و بهره‌گیری از دانش و تجربیات پیشین در این حوزه، برنامه‌ای با ساختار انعطاف‌پذیر پیشنهاد شده که در قالب آن، دانشگاه‌ها بتوانند متناسب با علایق و ذائقه‌ی تخصصی هیات علمی و اولویت دانشگاه و منطقه، آن برنامه را تکمیل کنند.] بر این اساس نگارنده اطلاعاتی را در زمینه‌ی برنامه‌ی کنونی دانشگاه‌های ایران، نمونه‌هایی از برنامه‌های مطلوب اجتماعی در دانشگاه‌های خارجی، برنامه‌ی مطلوب، برنامه‌ی هدایت تحصیلی و... فراهم آورده است

۳-۲-۳ تجددشناسی و غرب‌شناسی: حقیقت‌های متضاد حسین کچویان، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۹۰

موضوع کتاب حاضر تفکیک «غرب‌شناسی» از «تجددشناسی» و بیان تفاوت‌های این دو است. نگارنده کتاب بر این باور است که تاکنون در ایران طرح مسئله‌ای در خصوص غرب‌شناسی صورت نگرفته و هر آنچه که تحت این عنوان مطرح بوده، در واقع چیزی جز تجددشناسی نبوده است. در همین راستا وی به طرح مسئله شناخت غرب به عنوان یک تمدن متمایز و خاصی پرداخته و سعی در مطرح نمودن مباحثی در همین زمینه دارد که به شناخت بایسته ما از غرب و شرایط تداوم و بقای انقلاب اسلامی در رویارویی با آن می‌انجامد. برخی از مباحث مندرج در کتاب عبارت‌اند از: تجدد و غرب‌شناسی: موضوع محوری انسان، جامعه و تاریخ اخیر جهان؛ تجددشناسی غربی: از تجدد به مثابه تاریخ عام بشری تا تجدد به منزله تاریخ خاص غربی؛ تجددشناسی اولیه ایرانیان: قبول تاریخ تجدد به عنوان تاریخ سیر طبیعی علم و عقل بشری؛ تجددشناسی جامعه‌شناختی: تداوم امتناع غرب‌شناسی؛ غرب‌شناسی و منظر غرب‌شناسانه: جایگاهی بیرون از تجدد.

۳-۲-۴ تطورات گفتمان‌های هویتی ایران: ایرانی در کشاکش با تجدد و ما بعد تجدد، حسین کچویان، نشر نی، ۱۳۸۵

مجموعه‌ی حاضر دربردارنده‌ی تحقیقات انجام شده درباره‌ی مسأله‌ی 'هویت ایرانی' است و موضوع آن عمدتاً هویت‌سازان یا راویان اصلی نظریه‌های هویتی بوده است. بر این اساس در فصل نخست، مشخص می‌شود که اصولاً مسأله‌ی هویت و بحران‌های هویتی در جهان به تحولاتی تاریخی، ارتباط داده می‌شود که این امر به ظهور غرب و تجدد منجر شده است. در فصل دوم، دو نظریه‌ی هویت اصلی دوران تجدد و ابعاد مختلف آن به بحث گذاشته شده است. فصل سوم به نحوه‌ی پیدایی معضل هویت در شرق و علل تاریخی و اجتماعی آن اختصاص دارد و از فصل چهارم تا پایان ابعاد مختلف گفتمان هویتی ایران در سه مرحله از تحولات تاریخی آن‌ها بازگو شده است. در بخش پایانی کتاب نیز، گفتمان‌های متکثری آمده که تحت تاثیر نظریه‌ی هویت ما بعد تجدد گرایی به چالش با گفتمان هویتی غالب در عصر ما بعد انقلابی ایران برخاسته‌اند.

۳-۲-۵ چهارمین موج توسعه علمی - فناورانه و پیامدهای فرهنگی و اجتماعی آن در ایران، علی پایا و همکاران، مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور، ۱۳۹۰

موضوع کتاب حاضر، بررسی توسعه‌ی فناوری‌های اطلاعات در ایران و ارزیابی تأثیرات آن در جنبه‌های فرهنگی و اجتماعی است. این مجموعه، محصول پژوهشی است که در یک دوره‌ی زمانی قریب به یک سال، با استفاده از امکاناتی که بعضاً توسط مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور فراهم آمده، به انجام رسیده است. کتاب مشتمل بر سه فصل است. فصل اول با عنوان «چهارمین موج توسعه علمی و فناورانه و تأثیرات اجتماعی و فرهنگی آن»، دربردارنده‌ی توضیحاتی درباره‌ی فناوری‌های چهارگانه، فناوری‌های همگرا و عوارض اجتماعی جانبی است. فصل دوم گفت‌وگو با پژوهشگران ایرانی درباره‌ی دانش‌های شناختی، زیستی، اطلاعاتی و نانو است و در فصل سوم، واژه‌نامه و پیشنهادهای توصیه‌های سیاست‌گذاران است.

۳-۲-۶ ترویج علم از نظر تا عمل، محمد حسن زاده، مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور، ۱۳۹۲

نیاز به نشر و ترویج علم در دنیای امروز، با توجه به افزایش روزافزون علم و آگاهی در جوامع مختلف، بیش از پیش اهمیت یافته است. موفقیت در حوزه‌ی ترویج علم، نیازمند ابزارها و صاحبان نظر و اندیشه‌ی متولیان

فراوانی است. از سوی دیگر، این حوزه با مشکلات و موانع فراوانی روبه‌روست. نگارنده در این پژوهش، با از استفاده از مستندات مربوط به برخی از کشورها نظیر ترکیه، آفریقای جنوبی، چین، آمریکا و... فعالیت‌ها و اقدامات ترویج علم در این کشورها را مورد بررسی و ارزیابی قرار داده است. سپس با توجه به مستندات فعالیت‌های سازمان‌ها و نهادهای فعال در حوزه ترویج علم در ایران، نمایی کلی از وضعیت فعلی ترویج علم در ایران را ترسیم کرده است.

۲-۲-۳ ارزیابی آموزش عالی در جهان و ایران، مهنوش بازارگادی و قاسم آزادی احمدآبادی، نشر و تبلیغ بشری تحفه، ۱۳۸۹

دگرگونی‌های دنیای امروز در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و فناوری به حدی سریع و روزافزون است که بسیاری از جنبه‌های زندگی فردی و اجتماعی انسان را دربرمی‌گیرد. در سیر این تحولات، نقش آموزش‌های جوامع بیش از پیش حائز اهمیت است. در تمام جوامع، نظام آموزش عالی، تامین‌کننده نیازهای جامعه در عرصه کسب، اشاعه و تولید دانش و توسعه فناوری است. این نظام، هنگامی قادر به انجام وظایف و ایفای نقش خود به نحو مناسب است که در راستای تحقق اهداف خود از شیوه‌های علمی بهره‌مند شده و ابزار حرفه‌ای مناسب را برای تعیین و تحلیل مولفه‌های آموزش عالی در اختیار داشته باشد.

در کتاب پیش رو سعی بر آن بوده با بهره‌گیری از منابع غنی در حوزه آموزش عالی، پس از بحث و بررسی موضوع کیفیت و ارزیابی کیفیت، روش‌های بهبود کیفیت آموزش عالی را در جهان مرور کرده و پس از این رهگذر، روش‌های نظارت و ارزیابی آموزش عالی کشور معرفی و تبیین گردد و ارزیابی آموزش عالی در ابعاد خرد و کلان مورد مذاقه قرار گیرد.

۲-۲-۸ ساختار مدیریت نظام علمی کشور، سید محمدامین قانع‌راد، مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور، ۱۳۸۲

نوشتار حاضر متناسب با نیازهای کاربردی کنونی و به منظور فراهم کردن زمینه‌های علمی و نظری لازم برای شناخت همه جانبه انتظارات برنامه سوم توسعه و دلالت‌های ساختاری و الگویی این انتظارات و

تلاش برای ابهام زدایی از بعضی ابهامات موجود در مسیر تحول وزارت علوم، و احصای مشکلات و خلاها و چاره‌جویی برای رفع آنها صورت گرفته است. این مطالعه با روش محتوای کیفی به بررسی انتظارات برنامه سوم توسعه از وزارت علوم پرداخته است و با همین روش مطالعات گوناگون، دیدگاه‌ها و نظرگاه‌های متفاوت موجود برای پاسخ‌گویی به انتظارات برنامه سوم را مورد تجزیه و تحلیل ارزیابی قرار می‌دهد".

مباحث مطرح شده در این تحقیق عبارت‌اند از: الگوهای اساسی در سیاست علمی، ویژگی‌های ساختاری نظام علمی کشور، بنیان‌های پژوهشی در سیاست علمی، و طراحی ساختار نظام سیاست‌گذاری علمی - پژوهشی.

۳-۲-۹ همایش تدوین نقشه جامع علمی کشور: اولویت‌های علمی کشور در چشم‌انداز ۲۰ ساله، سیدحیی‌الله طباطبائی، مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور، ۱۳۸۷

مجموعه حاضر حاوی سخنرانی‌های همایش تدوین نقشه جامع علمی کشور است که دانشکده مدیریت و حسابداری دانشگاه علامه طباطبائی، با همکاری مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور در اسفندماه ۱۳۸۵ برگزار کرد. مهم‌ترین انگیزه برای شکل‌گیری همایش مذکور، بیانات مقام معظم رهبری در خصوص ترسیم نقشه جامع علمی کشور بود. در این همایش ضمن تبیین دیدگاه‌های رهبر انقلاب در خصوص توسعه علوم و فناوری و جایگاه نقشه جامع علمی کشور در آن، تجارب دیگر کشورها در خصوص تهیه نقشه‌های علمی با لحاظ نمودن شرایط بومی کشور ارزیابی و سپس تهیه نقشه جامع علمی کشور بررسی شده است.

۳-۲-۱۰ نهم‌زمانی دانش: روابط علم و نظامهای اجتماعی - اقتصادی در ایران، سید محمدامین قانع‌راد، مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور، ۱۳۸۲

این مجموعه در برگیرنده مقالاتی است در باب عدم یکپارچگی علم و نهادهای اجتماعی - اقتصادی در ایران که با این عناوین به طبع رسیده است: "توسعه متوازن علمی - اقتصادی کشور و مسئله اشتغال دانش‌آموختگان"، "سیاست‌های آموزشی برای افزایش اثر بخشی نظام علمی کشور"، "الگوها و کارکردهای مدیریت نظام علمی کشور"، "ساماندهی تحقیقات دانشگاهی برای توسعه صنعتی - اقتصادی"، "نهادینه شدن علم و نگه‌داری و استقرار مغزها"، "روش‌شناسی و خلاقیت علمی"، "تولید و سیاست‌گذاری دانش: نسخه‌گرایی و حوزه عمومی" و "شیوه جدید تولید دانش: ایدئولوژی و واقعیت".

۳-۲-۱۱ جامعه‌شناسی علم و انجمن‌های علمی در ایران، محمود شارع پور و محمد فاضلی، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، ۱۳۸۶

هر تلاشی برای درک سازوکارهای پیشرفت علم و عرضه‌ی شناخت‌هایی برای تدارک راه کارهای این پیشرفت، نیازمند درک ارتباط میان این عناصر و به ویژه نشان دادن سهم هر یک در جهت دادن به کنش‌هایی است که در پایان سبب می‌شوند تا هر عضو اجتماع علمی نقشی در پیشرفت دانش ایفا کند. علوم مختلف از زوایای گوناگون به عناصر درون سازمان اجتماعی علم پرداخته‌اند. ظهور رشته‌هایی نظیر اقتصاد علم، علم‌سنجی، مدیریت تحقیق و توسعه، جامعه‌شناسی و انسان‌شناسی علم و علم‌پژوهی نشانه‌هایی از تلاش برای شناخت عناصر نظام اجتماعی علم و سازوکارهای تغییر و تحول درون آن است. سویی‌ی کاربردی این تلاش‌ها نیز تدارک اقدامات و برنامه‌هایی برای پیشبرد علم است. در دنیای جدید که قدرت کشورها نیز تا اندازه‌ی زیادی تابع میزان پیشرفت علم در آن‌هاست، این گونه تحقیقات جدی‌تر شده‌اند و سویی‌ی کاربردی آن‌ها اهمیت بیش‌تری یافته است. کتاب پیش رو کوششی برای درک ایده‌های برخی جامعه‌شناسان درباره‌ی سازمان اجتماعی علم و چگونگی نظم یافتن آن است. به علاوه کتاب ایده‌هایی درباره‌ی سازوکار انگیزش افراد به کار کردن درون سازمان اجتماعی علم در خود دارد. هم‌چنین نویسنده سعی دارد ضمن پرداختن به ادبیات علم‌پژوهی در ایران، رویکردهای غالب در بررسی مقوله‌ی علم در کشور را مورد توجه قرار داده و با توجه به نقش فراگیر انجمن‌های علمی در پیشبرد علم، نقش و کارکرد این انجمن‌ها را به منزله‌ی بخشی از نظام اجتماعی علم بررسی کند.

۳-۲-۱۲ روند اعزام دانشجویان به خارج در ایران، علی محمد حاضری، انتشارات سمت، تهران، سال ۱۳۷۳

مروری بر سیر تاریخی پدیده اعزام دانشجویان به خارج از کشور است. به باور مولف، این کتاب در درس جامعه‌شناسی آموزش و پرورش در رشته‌های جامعه‌شناسی و علوم تربیتی و نیز در درس‌های تاریخ فرهنگ ایران و تاریخ معاصر می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد. کتاب دارای پنج بخش است. در بخش اول و ضمن تعاریف و کلیات، به سابقه روابط فرهنگی ایران و اروپا در دوره صفویه و سیر اجمالی تاریخ تحصیلات

خارج از کشور پرداخته شده است. در بخش دوم با بررسی و تحلیل مسایل مربوط به تحصیلات خارج از کشور، طرق مختلف تامین هزینه تحصیل، بررسی ضوابط و شرایط و نحوه گزینش محصلان خارج از کشور و انتخاب محل تحصیل و ارتباط آن با وضعیت داخلی و سیاست خارجی کشور، مورد ارزیابی قرار گرفته است. در بخش سوم، تحصیلات خارج از کشور در جمهوری اسلامی ایران، طبقه‌بندی و بررسی آماری و سیر تحول ضوابط مربوط به اعزام در جمهوری اسلامی بررسی شده است. بخش چهارم، نظری اجمالی به دیدگاه‌ها و استدلال‌های موافقین و مخالفین و توصیف و طبقه‌بندی دیدگاه‌های ابراز شده و ناگفته‌ها در ضرورت یا ضرورت نداشتن اعزام دانشجویان به خارج، دارد؛ و نهایتاً در بخش پنجم، به نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها و ملاحظات موثر بر نتیجه‌گیری و سیاست‌های جانشین پرداخته شده است.

۳-۲-۱۳ مجموعه مقالات کنگره ملی علوم انسانی تهران ۲۴ - ۲۲ اسفند ۱۳۸۵: وضعیت علوم انسانی در ایران معاصر نگاهی به آموزش علوم انسانی و شاخه‌های آن در ایران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۸ جلد، ۱۳۸۸

ج ۱، وضعیت علوم انسانی در ایران معاصر (کلیات -) ج ۲، وضعیت علوم انسانی در ایران معاصر (نگاهی به آموزش علوم انسانی و شاخه‌های آن در ایران (دفتر نخست -) ج ۳، وضعیت علوم انسانی در ایران معاصر (نگاهی به آموزش علوم انسانی و شاخه‌های آن در ایران (دفتر دوم -) ج ۴، علوم انسانی بومی - دینی - ج ۵، آسیب‌شناسی علوم انسانی در ایران (جستارهایی در موانع فرهنگی و ساختاری رشد علوم انسانی در ایران -) ج ۶، آسیب‌شناسی علوم انسانی در ایران (با نگاهی به موانع نظام آموزشی و پژوهشی و مشکلات پاره‌ای از رشته‌های تحصیلی -) ج ۷، راهبردهایی برای ارتقاء علوم انسانی در کشور - ج ۸، راهکارهایی برای ارتقاء علوم انسانی در کشور.

موضوع برخی از مقالات عبارت‌اند از: علوم انسانی دینی؛ تعاملات دوسویه اسلامی کردن دانشگاه‌ها و تقویت علوم انسانی؛ چالش‌ها و پرسش‌های انسان‌شناسی ایرانی؛ ضرورت تکوین پارادایم در ایجاد علم اقتصاد بومی؛ مدیریت منابع انسانی در حکومت اسلامی؛ و روش نظریه‌پردازی علم اقتصاد اسلامی و ...

۳-۲-۱۴ علوم انسانی و برنامه ریزی توسعه، رضا داوری اردکانی، انتشارات در انتظار فردایی دیگر، ۱۳۹۱

مolf کتاب در مقدمه می نویسد: من هم چهل سال است که می اندیشم آیا علوم انسانی دیگری غیر از آن چه هست امکان دارد؟ باید به این امکان فکر کرد و گرنه، کسی که از علوم انسانی چیزی نمی داند چگونه علوم انسانی نو بسازد؟ هر علم جدیدی در دامن علم قدیم پدید می آید. اگر علوم انسانی باید متحول شود، این تحول و به اصطلاح «گسست اپیستمولوژیک» در آثار دانشمندان این علوم ظاهر می شود و این مهم را به عهده اغیار نمی توان گذاشت.

این نوشتار دربرگیرنده مقالاتی است که دشواری مسایل سیاست علم، رغبت دانشمندان و صاحب نظران به پژوهش و لزوم تأمل و بر حذر داشتن جاهلان از دخالت در علم را نشان می دهد. مقالاتی که می توانند به مباحث گوناگون و جاری در ایران امروز که پیرامون علوم انسانی و اجتماعی طرح می شوند، وضوح بیشتری ببخشند و به مخاطبان خود یادآور شوند که پیش و بیش از هر چیز در این عرصه باید مسایل و پرسش ها را جدی گرفت و محققانه و با جدیتی تام و تمام گام در راه نهاد. داوری در بخشی از کتاب می نویسد، ما می توانیم بپرسیم که آینده مان چه صورتی خواهد داشت و برای سیر در راه آینده چه امکاناتی داریم و چه می توانیم بکنیم، چرا که این بررسی ها شاید حداقل به قوام چیزی که آن را علم اجتماعی بومی می خوانند، بینجامد. به نظر ایشان، اگر می خواهیم علوم انسانی داشته باشیم، باید علوم انسانی غربی را مطالعه کنیم، باید دریابیم که از علوم انسانی غربی چه کاری برمی آید. آنگاه اگر خواستیم می توانیم از آن استفاده کنیم. من فکر می کنم که علوم اجتماعی در غرب ناظم جامعه و کنترل کننده زندگی متجدد است. اما ما در اینجا علوم اجتماعی را برای اینکه باید برنامه توسعه را با آن تدوین کنیم، می خواهیم. اگر علوم اجتماعی در اروپا و آمریکا بیشتر ناظر و مواظب بود، اینجا باید کارساز باشد و اگر این علوم در حال ضعف و بیماری باشد، چگونه جامعه نامتعادل را به تعادل برساند. وقتی علم اقتصاد، یا علم سیاست، یا علم مدیریت، بیمار باشد بیماریش با بیماری جامعه تناسب دارد. در جامعه غربی وقتی تجدد دچار بحران شد، علوم اجتماعی پدید آمد تا آن را علاج کند؛ مارکس پزشک جهان متجدد است. او بناکننده و سازنده غرب نیست او بحران را در

سرمایه‌داری دیده و سوسیالیسم را درمان درد شناخته است. دورکیم و وبر... هم آمده‌اند تا بگویند چگونه می‌شود این بحران‌ها را مهار کرد یا جلوی آن‌ها را گرفت. اما ما چه وضعی داریم و چه می‌خواهیم؟ ما به صورت بریده بریده از اقتصاد و دانش و تکنولوژی و تربیت اجزاء تجدد را گرفته‌ایم، بدون آنکه یکپارچگی آن را دریابیم. به باور این استاد فلسفه صاحب‌نظران بزرگ علوم انسانی و اجتماعی سخن‌گویان تاریخ و زمان خویش‌اند و به این جهت، تقلید از آنها وجهی ندارد، بلکه با مطالعه آثار آنان باید زمان آنان را شناخت و با این شناخت، زمان خود را بهتر یافت. آنچه وی بر آن تأکید دارد پرداختن به این پرسش‌مقدماتی و ضروری است که آیا ما به علوم انسانی و اجتماعی نیاز داریم؟ و اگر چنین است این نیاز، چگونه نیازی است؟ نویسنده بر این باور است که علم نه همچون امری نهایی که عالمان می‌دانند در نهایت چگونه محقق می‌شود بلکه همچون فرآیندی است که نمی‌توان گفت راه به کجا خواهد برد. باید قدم در راه گذاشت و پرسشها را کاوید و پیش رفت. در صورتی که اگر از پیش بگوییم که راه چیست و به کجا باید رسید کوشش برای تحصیل آن محصول از پیش مشخص لازم نخواهد بود. وی که خواست تأسیس علم اجتماعی مبتنی بر معارف دینی و علوم انسانی رویداده از زمین فرهنگ تاریخی و بالیده در هوای سنن دینی و قومی را اخلاقاً مجاز می‌داند، بر آن است که این مسئله هنوز به درستی مطرح نشده و امکان چنین چیزی را، بدون تأمل و تحقیق، مسلم انگاشتن، سخنی از سنخ خطابه و گفتار تبلیغاتی سیاسی است. داوری می‌گوید ما می‌توانیم بیرسیم که آینده‌مان چه صورتی خواهد داشت و برای سیر در راه آینده چه امکاناتی داریم و چه می‌توانیم بکنیم، چرا که این بررسیها شاید لااقل به قوام چیزی که آن را علم اجتماعی بومی می‌خوانند بینجامد. (علمی که خود آن را علم اجتماعی محققانه می‌نامد.

کتاب "علوم انسانی و برنامه‌ریزی توسعه" دربرگیرنده مقالاتی است که مؤلف آنها می‌کوشد دشواری‌های مسائل سیاست علم و رغبت دانشمندان و صاحب‌نظران به پژوهش و لزوم تأمل و بر حذر داشتن جاهلان از دخالت در علم را نشان دهد؛ مقالاتی که می‌توانند به مباحث گوناگون و جاری در ایران امروز که پیرامون علوم انسانی و اجتماعی طرح می‌شوند، وضوح بیشتری ببخشند و به مخاطبان خود یادآور شوند که پیش و پیش از

هر چیز در این عرصه باید مسایل و پرسش ها را جدی گرفت و محققانه و با جدیتی تام و تمام گام در راه نهاد.

۳-۲-۱۵ گفتمان های جایگزین در علوم اجتماعی آسیا، فرید العطاس، محمود عبدالله زاده ، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی ، ۱۳۹۱

پرفسور فرید العطاس در حوزه نقد گفتمان های علوم اجتماعی سال های زیادی فعالیت کرده و در سطح آسیا از جمله مشهورترین دانشمندان علوم اجتماعی محسوب می شود. وی این شهرت را مدیون آشنایی با جریان های عمده فکری در کشورهای مختلف آسیا از جمله هند، ژاپن، چین، مالزی، سنگاپور، فیلیپین و ایران است. کتاب «گفتمان های جایگزین در علوم اجتماعی آسیا» می تواند تصویری از ماحصل فعالیت های انتقادی دانشمندان علوم اجتماعی در آسیا در جهت هویت یابی علمی و بومی سازی علوم اجتماعی تلقی کرد. از عمده ترین ویژگی های، مباحث مهم و برجسته کتاب، می توان از اشاره به تاریخ رشد اندیشه و در این راه تأسیس دانشگاه ها در قرن بیستم و نفوذ دانش کشورهای مختلف و به تبع آن پیدایش صاحب نظران منتقد در علوم اجتماعی در کشورهای مختلف آسیا، تشخیص مساله ناکارآمدی علوم اجتماعی غرب در فهم و تبیین مسائل اجتماعی در آسیا، شروع مباحث انتقادی با موضوع نقد اروپا محوری و مسائل آسیب شناختی علوم اجتماعی در آسیا نام برد.

۳-۲-۱۶ محتوا گرایی و تولید علم، عماد افروغ ، انتشارات سوره مهر، ۱۳۸۶

این کتاب در نه بخش به موضوعاتی مانند: وجوه نرم افزاری علم، جایگاه مطلوب دانش و آسیب های آن، دانشگاه و تحول فرهنگی، رئالیسم علمی، امکان جامعه شناسی دینی، سؤال ها و چالش های اساسی وحدت حوزه و دانشگاه، امکان دانشگاه اسلامی، وضعیت نظریه پردازی در کشور و جایگاه و فلسفه ی وجودی شورای عالی انقلاب فرهنگی می پردازد.

۳-۲-۱۷ نظریه پردازی، سید رضا حسینی، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ۱۳۸۷

کتاب حاضر مشتمل بر دوازده مقاله در خصوص اهمیت نظریه، معنای نظریه، شیوه‌های نظریه‌سازی و جز آن است.

۳-۲-۱۸ فلسفه در روزگار فروبستگی، رضا داوری اردکانی، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ۱۳۹۰

فلسفه در روزگار فروبستگی در دو گفتار فراهم آمده است. گفتار اول با عنوان «علوم انسانی در چالش»، به دو بخش تقسیم شده است. در بخش اول، با عنوان «درآمدی بر علوم انسانی» تلاش شده است، ضمن نگاه تاریخی به جریان شکل‌گیری و تکوین علوم انسانی به مثابه علم جدید، به چیستی و ماهیت آن پرداخته شود.

۳-۲-۱۹ تولید علم و علوم انسانی، ابراهیم فیاض، انتشارات سپیده باوران، ۱۳۸۹

کتاب دو بخش دارد که مقالات و گفت‌گوها بخش‌های این کتاب هستند. فرمولی برای علوم انسانی اسلامی، اقتصاد اسلامی پیشرفته، مردم‌شناسی دینی فلسفه، فقهت و نوآوری، فلسفه تاریخ ایرانی و نوآوری، خلاقیت و سازمان، علم کلام و نوآوری، شرق و غرب معرفتی و نوآوری، علوم انسانی و سیاست‌گذاری کلان، دانش و قدرت، پسا‌صداریسیم، سازمان و دانش، انقلاب فرهنگی و دانشگاه اسلامی و وحدت حوزه و دانشگاه: زمینه‌های معرفتی، عناوین مقالات این کتاب هستند. بخش گفت‌گوها هم که مصاحبه‌هایی با ابراهیم فیاض است، شامل عنوان‌های اشرافیت معرفتی در مصاف با علم بومی، تولید ثروت ملی در گرو وحدت حوزه و دانشگاه، فاجعه علوم انسانی، وضعیت علوم انسانی در ایران، ایران بدون مردم‌شناسی به جایی نخواهد رسید، فلسفه متاخر ایرانی، ساز فرهنگ با نوای ایرانی، مظلومیت فرهنگ برآیند فقر معرفت دینی، مصرف‌گرایی از کالا تا اندیشه، غرب دیگر شاخص نیست و حرکت ایران به سوی سرمایه‌داری می‌شود.

؟ انسان خلق شده تا در این جهان زندگی کند یا نه، چرا در جهان پیچیدگی یافت می شود؟، آیا جهان

دارای هدف است؟، آیا دین مسئول پاسخ به مساله محیط زیست است؟

۲-۲۰-۳ مجموعه مطالعات پشتیبان سند تحول راهبردی علم و فناوری، ۵ جلد، دبیرخانه شورای عالی علوم، تحقیقات و فناوری و مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۸۹

کتاب حاضر با تلاش نخبگان و صاحب نظران حوزه علم و فناوری کشور گردآوری شده است. بر مبنای مصوبات سند تحول راهبردی علم و فناوری کشور در وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و امضای وزیر علوم در تاریخ ششم مرداد ماه سال ۱۳۸۸، این نوشتار توسط مرکز نشر دانشگاهی تدوین، ویرایش، حروف چینی و منتشر شده است.

این مجموعه دارای عناوین «مبانی ارزشی و بینشی»، «فناوری»، «آینده‌نگری علم و فناوری (آینده‌نگری رقابتی منطقه و پیشگامان جهانی در حوزه علم و فناوری)»، «ذهن کاوی (ذهن کاوی و بررسی نظام ترجیحات و ارزش‌ها و اهداف نظام علم و فناوری)» و «پژوهش» در پنج جلد منتشر و دیگر مجلدات این کتاب نیز در دست انتشار است. تیم تدوین این کتاب تلاش کردند تا با استفاده از موانع ارزشی و بینشی اسلام، وضعیت مطلوب دستیابی به سند تحول راهبردی علم و فناوری را ترسیم کنند. برای تحقق چشم‌انداز این سند باید صورت مباحث و روش استنباط آنها را مورد بررسی قرار داد. در بخشی از مقدمه کتاب نوشته شده که توسعه در هر حوزه مبتنی بر شناخت دقیق وضعیت موجود و طراحی وضعیت مطلوب در فرآیند زمانی مشخص است، بنابراین قلمرو دانش نیز از این امر مستثنی نیست. اگرچه کشورهای توسعه نیافته به لحاظ موانع فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و... کمتر موفق به تولید علم نظیر کشورهای توسعه یافته شده اما بسیاری از آنها تلاش دارند تا با پیوستن به سازمان تجارت جهانی مسیر موفقیت را طی کنند. برخی از محورهای مهم که در این مجموعه دنبال شده عبارتند از؛ گزارش تطبیقی عوامل و موانع فرهنگی اجتماعی رشد علم و فناوری در جوامع همگن و پیشرفته، پیشینه و جمع بندی پژوهش‌های انجام شده پیرامون عوامل اجتماعی فرهنگی تحول علم و فناوری در ایران، عوامل و موانع فرهنگی اجتماعی رشد علم و فناوری، تعیین شاخصهای لازم برای تحلیل ثانویه و فراتحلیل داده‌ها، تحلیل تبیینی تاریخی از تحولات علم و فناوری در ایران، سیاستهای

پیشنهادی اجتماعی و فرهنگی تحول علم و فناوری، پیشینه پژوهش و بررسی عناصر فرهنگی اجتماعی سیاست‌های توسعه علم و فناوری در جهان، خلاصه گزارش طرح راهبردهای فرهنگی اجتماعی تحول علم و فناوری، اولویت بندی نیازهای حال و آینده جامعه ایرانی، اولویتها و محورهای مطالعاتی و پژوهشی فرهنگی و اجتماعی تحول علم و فناوری، گزارش تفکر ارزشی، مبانی ارزشی و بینشی علم و فناوری، مطالعه، شناخت و تجزیه و تحلیل وضعیت موجود و طراحی وضع مطلوب پژوهش کشور و مطالعه تطبیقی با کشورهای منتخب، شناخت و تجزیه و تحلیل وضعیت موجود و طراحی وضع مطلوب فناوری کشور و مطالعه منتخب، مطالعه و شناخت و تجزیه و تحلیل وضعیت موجود و طراحی وضع مطلوب فناوری کشور و مطالعه تطبیقی با کشورهای منتخب (ترکیه، ژاپن، ایالات متحده آمریکا، رژیم اشغالگر قدس، انگلستان، هند، پاکستان، مالزی)، بررسی و ارزیابی وضعیت موجود و مطلوب و تحلیل شکاف علم و فناوری کشور و مطالعه تطبیقی با کشورهای منتخب (ترکیه، ژاپن، ایالات متحده آمریکا، رژیم صهیونیستی، انگلستان، هندوستان، پاکستان و مالزی، پیشنهاد نگاشت نهادی مطلوب نظام علم، فناوری و نوآوری کشور در افق ۱۴۰۴، خلاصه گزارش گروه ذهن کاوی طرح تحول نظام علم و فناوری، سناریوهای علم و فناوری در جهان و ایران و .....

۲-۲۱ بازخوانی مکتب انتقادی در حوزه علوم اجتماعی، اصغر افتخاری، انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۸۸

ادعای اصلی مکتب انتقادی آن است که تئوری، اساسا در درون و جوهره خود دارای نطفه ای عملی است. مکتب انتقادی را از حیث جایگاه روش شناسانه می توان در میان دو مکتب اثباتی و تفسیری ارزیابی نمود. به عبارت دیگر این مکتب به دنبال آن است تا برآیندی از دو مکتب بدیلش باشد. شاید به همین دلیل است که اصحاب مکتب انتقادی، طیف متنوعی از اندیشه گران را شامل می شود .

در اثر حاضر نگارنده ضمن بررسی محورهای اصلی مکتب انتقادی، برنامه عملیاتی این مکتب را در مقام شناخت پدیده های اجتماعی معرفی می نماید و در پایان نیز نکات مثبت و منفی آن را در ذیل عنوان نقد و بررسی مکتب انتقادی به اختصار می آورد .

۲-۲-۲۲ چکیده مقالات همایش بین المللی علوم انسانی در ایران، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ۱۳۸۹

انقلاب اسلامی ایران از جمله جنبش هایی است که ظرافت و اهمیت تحول در علوم انسانی را برای دستیابی به جایگاه شایسته در میان ملت های جهان به خوبی دریافته است و در طول سالیان اخیر به تناوب از ضرورت برنامه ریزی برای این کار سخن گفته شده است. همایش بین المللی علوم انسانی در ایران که به همت پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و رایزنی ایران در بریتانیا و ایرلند برگزار می شود، از جمله تلاش هایی است که به همین منظور و در راستای تعالی فکری و معرفتی در محیط های علمی و دانشگاهی کشور صورت می گیرد. این کتاب به بیان چکیده مقالات ارائه شده در این همایش می پردازد.

۲-۲-۲۳ درآمدی بر علوم انسانی انتقادی، مسعود آریایی نیا، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ۱۳۸۸

کتاب «علوم انسانی انتقادی» مشتمل بر مجموعه مقالاتی است که با به پیش نهادن پرسش های بنیادین در این رابطه، در صدد بر آمده است تا راه را برای کاوش و تامل و در پی آن، گفتگو و مباحثات بیشتر درباره آن بگشاید. در این کتاب، تحلیل و تبیین روند شکل گیری و تکوین جریان های معاصر اندیشه جامعه شناختی و بررسی نقادانه آنها، در کنار پژوهش هایی قرار گرفته است که با تمرکز بر تحولات جدید در اندیشه انسانی - از جمله با ظهور پسامدرنیسم در اندیشه غربی و یا تفکر پسااستعماری در مناطق غیر غربی جهان - ظرفیت ها و چالش های پیش روی تاسیس علوم انسانی بر پایه هنجارهای فرهنگی، تمدنی غیر غربی را مورد ارزیابی قرار می دهند. امید است کوشش ها و برنامه های علمی و پژوهشی پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در عرصه های مختلف علمی، فرهنگی و اجتماعی و در سطوح و لایه های مختلف جامعه دانشگاهی، زمینه توسعه و شکوفایی را فراهم آورد و بتواند در فرآیند شکل گیری گفتمان بومی دانش به طور مؤثر ایفای نقش کند.

۳-۲-۲۴ علم و دین، ایان باربور، ترجمه بهالدین خرمشاهی، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۷

بحث علم و دین و رابطه آن‌ها با یکدیگر از مباحثی است که از دیرباز مورد توجه دانشمندان و الهی‌دانان بوده است. رجوع به تاریخ، گواه این مطلب است که گرچه در اسلام و در بین مسلمانان این بحث چندان جدی نبوده؛ چون بین آموزه‌های الهیاتی اسلام و قرآن با داده‌های علمی تعارض اصیلی وجود نداشت، اما این بحث در جهان غرب و بین مسیحیان بسیار پررنگ و حساس بوده است، به گونه‌ای که در طی قرون متمادی هزینه‌های سنگینی برای این امر پرداخت شده است.

علم و دین کتابی است که در تطبیق فلسفه دین و به‌کندو کاو در روش‌های پژوهش در علم و دین، و رابطه انسان با طبیعت و رابطه خداوند با طبیعت و رهبردی که بویژه در سه قرن اخیر در حوزه علم و دین نسبت به این مسائل معمول بوده می‌پردازد. این کتاب در ۱۳ فصل به بررسی این مسائل می‌پردازد.

۳-۲-۲۵ نظم اشیاء: دیرینه‌شناسی علوم انسانی، میشل فوکو، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ۱۳۸۹

کتاب حاضر، ترجمه‌ای از کتاب «نظم اشیاء، دیرینه‌شناسی علوم انسانی»، نوشته «میشل فوکو» است. فوکو از طلایه‌داران اندیشه پست‌مدرن است که در این کتاب تلاش دارد، نشان دهد که در هر فرهنگ، بین استفاده از آن چیزی که می‌توان آن را قوانین نظم‌بخش نامید و تأمل بر روی خود نظم، تجربه ناب نظم و حالت‌های وجودی آن قرار دارند. وی در توضیح این مطلب نشان می‌دهد که به چه شیوه‌ای فرد - برخلاف شیوه‌های مرسوم - زبان را چنان که صحبت شده است، مخلوقات طبیعی را چنان که ادراک شده‌اند، دنبال می‌کند؛ همچنین به چه شیوه‌ای فرهنگ هر انسانی وجود نظم را آشکار می‌سازد و چگونه موجودات زنده، ماندگاری‌شان را به انواع حالت‌های نظم‌مدیون هستند. وی در واقع درصدد اثبات این مسئله است که دانش در کدامین فضای نظم تشکیل شده است.

فیلسوفان پست‌مدرن از جمله اندیشمندانی بودند که با تأکید بر زیان‌های مدرنیته برای زندگی وجودی انسانی، به کالبدشکافی این مضرات پرداختند و هریک به گونه‌ای به واکاوی و پرده‌گشایی از وجوه پنهان سیطره مدرنیته بر حیات بشری دست‌یازیدند. میشل فوکو را باید از جمله طلایه‌داران اندیشه پست‌مدرن

دانست که از یک سو با تاسی به میراث فکری متفکرانی چون نیچه و هایدگر و از سوی دیگر با اتکا به تلاش خستگی ناپذیر شخصی در جستجو برای مدارک و شواهد و مستندات چگونگی تاثیر گذاری قدرت مدرن بر زندگی روزمره و حیات اجتماعی انسان غربی در دوران پس از رنسانس، نظام اندیشه ای غرب در قرن بیستم را به لرزه درآوردند.

۲-۲۶-۳ درآمدی به بحران جامعه شناسی جهانی معاصر، منوچهر آشتیانی، پژوهشکده-مطالعات-فرهنگی-و-اجتماعی-وزارت-علوم،-تحقیقات-و-فناوری، ۱۳۹۰

جامعه‌شناسی، دانشی است که به همراه علم تاریخ، اقتصاد سیاسی و مناسبات اجتماعی به مطالعه، نقد و برداشت عملی و نظریه‌ای می‌پردازد. نگارنده در کتاب حاضر، عامل اصلی انحرافات و نابه‌سامانی در دانش جامعه‌شناسی را خود سرمایه‌داری جهانی، یعنی بورژوازی متقدم و متاخر می‌داند که به علت وجود تضادها و فسادها در عمق هستی، تحولات انقلاب‌گونه و پیچیده سرمایه‌داری جدید را به وجود آورده است. سپس التهاباتی را که در متن جامعه و تاریخ بشریت وجود داشته، بررسی کرده است. کتاب شامل ۴ فصل است که در فصل سوم و چهارم آن به نظریات و دیدگاه‌های جامعه‌شناسانی مانند گورویچ و لفور پرداخته است.

۲-۲۷-۳ فرهنگ، فلسفه و علوم انسانی، رضا داوری اردکانی، انتشارات سخن، ۱۳۹۳

این مجموعه متضمن پاسخ به پرسش‌های گوناگون جمعی از فضلا و نویسندگان در باب مسائل زمان و زندگی در این کشور است؛ فلسفه دینی و فلسفه اسلامی، بحثی در باب پایان تاریخ روشنفکری دینی، فلسفه معاصر ایران، وضع فلسفه، علوم انسانی و فرهنگ در ایران، آسیب شناسی علوم انسانی، علوم انسانی جدید در ایران و ... از محورهای عمده گفتگوهاست نویسنده در بخشی از مقدمه کتاب می‌نویسد: «من سعی کرده‌ام اگر از سیاست و روشنفکری و علوم انسانی و ورزش و تعلیم و تربیت و ... می‌گویم، بی‌تکلف باشم و مسائل را چنانکه هست و در چشمان می‌آید و نه به صورتی که در اوهام نقش بسته است بینم و آنها را از حجابهای ضخیم توهم که در آنها پیچیده شده است تا حدی که می‌توانم بیرون آورم. ما در مورد فلسفه و

عقل و پیشرفت و علم و پژوهش و بخصوص علوم انسانی گرفتار تصدیق‌های بلا تصور هستیم و خطر بزرگ آن است که می‌خواهیم این مسائل و بطور کلی مسئله حقیقت را در کوچه و خیابان و با تصدیق و تأیید همگانی حل کنیم. درک کوچه و خیابان اهمیت دارد اما ملاک و میزان همه چیز نیست؛ کوچه و خیابان باید سالم باشد و بکوشیم پاکیزگی اش حفظ شود. ولی مسائل عقل و علم و تاریخ را باید در زاویه‌های تفکر و دانایی تحقیق و حل کرد.

۲-۲۸-۳ آشنایی ایرانیان با فلسفه های جدید غرب، کریم مجتهدی، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۶

در کتاب «آشنایی ایرانیان با فلسفه های جدید غرب» نویسنده سعی دارد برخورد فکری و عمق آشنایی ایرانیان با فلسفه غرب در عصر قاجار را تبیین نماید. مسیحیت، مشخصه فرهنگ غرب، مبلغان مسیحی و متکلمان شیعی در عصر جدید، فلسفه در ایران دوره صفوی به روایت شاردن، جهان گرد فرانسوی قرن هفدهم میلادی، گنجینه لغت از قرن ۱۱ هجری، عباس میرزا و مساله تجدد، خاطرات اوژن بوره، نخستین ترجمه فارسی گفتار در روش دکارت، حسینقلی آقا: چهره متجدد عصر قاجار به روایت کنت دو گوینو، میرزا ملکم خان و اصول نظری نظام پیشنهادی او، میرزا فتحعلی آخوندزاده و فلسفه غرب، افضل الملک کرمانی مترجم رساله گفتار دکارت، قطعاتی چند از یک متن فارسی به قلم افضل الملک کرمانی در تفسیر فلسفه دکارت، ذکر فلاسفه بزرگ غرب در کتاب بدایع الحکم، بدیع الملک میرزا عماد الدوله و...، آقای علی حکیم مدرس زنوزی و بدیع الملک میرزا، بدیع الملک میرزا و علی اکبر مدرس حکمی، خانواده امامقلی میرزا عمادالدوله و پسرش بدیع الملک میرزا و محمدعلی فروغی و سیر حکمت در اروپا عناوین فصول هجده گانه این کتاب است.

نویسنده در قسمتی از پیش درآمد کتاب می‌نویسد: مساله شناخت فلسفه جدید غرب از مساله روابط کلی ایرانیان با کشورهای غربی جدا و مجزا نیست. به همین دلیل نگارنده لازم دیده است زیربنای تاریخی بحث خود را و مواضع مهم آن را به نحوی از قبل روشن و مشخص سازد.

... نزدیک به یک قرن و نیم است که در ایران، از فلسفه های عصر جدید غرب صحبت به میان آمده است، ولی اگر قرار باشد درباره این موضوع ترازنامه ای تهیه شود، متوجه می شویم که در این مدت - با اینکه البته برای فلسفه، زمان زیادی نبوده است - یک صدم از آنچه می بایستی انجام گیرد، انجام نگرفته است .

۲-۲۹ مجموعه مقاله های سمینار جامعه شناسی و توسعه ۱ و ۲، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، ۱۳۷۳.

مجموعه مقالاتی شامل؛

- آموزش و پیشرفت (توسعه) / دکتر خسرو اسدی
- پیشرفت یا توسعه، رشد، رشد اجتماعی - اقتصادی، رشد همه جانبه اجتماعی - اقتصادی / دکتر خسرو اسدی
- نقش تحصیلات تکمیلی در فرایند توسعه ایران / علی محمد حاضری
- درآمدی به نقش هویت فرهنگی در نظام آموزشی و توسعه / دکتر کمال درانی
- روابط اجتماعی و توسعه / دکتر مهدی ساده
- تفکر درباه تحولات آینده آموزش و پرورش ایران روشهای برخورد با بحران آموزش و پرورش در دهه ۷۰ / هادی عزیززاده
- تحول فرهنگی و الگوهای آن / اصغر عسگری خانقاه
- نخستین مبلغان توسعه در ایران / مقصود فراستخواه
- عناصر مساعد و نامساعد برای توسعه در فرهنگ اسلامی ایرانیان / مقصود فراستخواه
- تحول در فرهنگ، شرط اساسی کاهش مولید / (مطالعه ای پیرامون فرهنگ باروری در میان زنان خاتون آباد) / سمیرا کلهر
- درآمدی بر «نظریه وابستگی» در جامعه شناسی توسعه / تقی آزادارمکی
- تحقیقات علمی، مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران / دکتر مهدی طالب
- جامعه شناسی تحقیقات اجتماعی در ایران / عباس عبدی

- نگرشهای مزاحم و مناسب تحقیقات اجتماعی / دکتر مرتضی کتبی
- تغییر سازمانی به عنوان الگوی توسعه اقتصادی - اجتماعی جامعه ایران / تقی آزاد ارمکی
- شهری شدن و توسعه و نظریه شهری پیشنهادی مرکز - پیرامونی / عماد افروغ
- نقد و بررسی رویکردها و نظریه‌های اصلی در زمینه توسعه جهان سوم و دیدگاه پیشنهادی مبتنی بر
- نظام اجتماعی / عماد افروغ نظریه‌های نوسازی / بیژن زارع
- مشارکت سیاسی و توسعه / حسین سراج‌زاده
- مقدمه‌ای بر دیدگاه نیازهای اساسی بشر / دکتر کامل شادپور
- توسعه و نیازهای اساسی / دکتر غلامعلی فرجادی

و.....

۳-۲-۳۰ پرسش از ماهیت مدرنیته در ایران: مجموعه مقالات، به اهتمام موسی نجفی، انتشارات سوره مهر، ۱۳۸۶

این اثر دارای چهار فصل است که در فصل اول آن، شش نظریه درباره مدرنیته در ایران صحبت شده است و در فصل دوم نویسندگان با نگاهی انتقادی به چند نظریه درباره نقد جوهر مدرنیته پرداخته‌اند. فصل سوم نوشتاری با عنوان درباره پرسش از ماهیت تجدد در ایران از نویسندگان به نگارش درآمده و در فصل آخر نیز مطالبی راجع به انقلاب اسلامی و چالش‌های فکری معاصر گفته شده است.

در بخشی از مقدمه کتاب آمده است: «پس از طرح و نقد برخی از نظریه‌های به‌وجود آمده و گفته شده در چند میزگرد، برخی مباحث مطرح دیگر را هم در این محدوده فکری مورد توجه قرار داده و به خصوص به بررسی دیدگاه‌های متفکر معاصر، دکتر رضا داوری اردکانی، پرداختیم. در ادامه کار قصد پرداختن به سایر حوزه‌های فکری را هم داشتیم و مطالب ارزنده دیگری نیز آماده شد که ناگهان ضایعه فوت دوست دانشمند و متفکر عالی‌قدر، دکتر محمد مددپور، و سنگینی فقدان وی برای مدتی کارهای علمی دوستان گروه را متوقف کرده، تحت الشعاع خود قرار داد و در نهایت با توجه به نزدیکی برگزاری همایش بزرگداشت مرحوم

مددپور، قسمت‌های اولیه کار را به سرعت جمع‌آوری کرده و سعی شد بخش اول تحقیق در این مقطع زمانی به این بهانه منتشر گردد.

دکتر موسی نجفی اصفهانی یکی از نویسندگان کتاب در مقدمه یادآوری کرده که «ترکیب و ماهیت مباحث کتاب مانند مجموعه مولفه‌ها در حوزه بین رشته‌ای قرار دارد و شامل مباحثی در حوزه تاریخ تحولات سیاسی، اندیشه سیاسی و فلسفه می‌باشد. وی همچنین می‌نویسد: «آنچه مسلم است مبحث مدرنیته چه در بعد نگرش و ساحت غرب و چه از منظر مدرنیزاسیون و یا حتی نگرش بومی به تجدد، از مباحث پیچیده و بسیار عمیقی است که بیش از یک قرن ذهن ایرانیان و حتی سایر جوامع اسلامی و شرقی را نیز به خود معطوف داشته است و متأسفانه علیرغم گذشت این فاصله نسبتاً طولانی در برخی حوزه‌های فکری حتی صورت مساله نیز به درستی و در ابعاد علمی و واقعی‌اش تبیین نشده است. این موضوع مهم به خصوص در کشور ما با دو پدیده استعمار خارجی و استبداد شبه مدرن در دوران پهلوی قرابت یافت که شناخت آن را از حوزه‌های اجتماعی و حتی فکری صرف به حوزه‌های سیاسی نیز تسری داده، بحث پیرامون آن را در دوران بعد از انقلاب اسلامی نیز همچنان جذاب و مهم نمایان ساخته است. این اهمیت تا آنجا ادامه می‌یابد که امروز در کمتر حوزه فکری و سیاسی و اجتماعی و ملی می‌توان وارد شد و از ابعاد و اثرات این بحث اثری ندید. لذا تلاش دوستان و محققین این اثر نیز بیشتر فتح باب نمودن و طرح درست صورت مساله است تا جواب دادن و ارائه طریق داشتن. آنچه مسلم است این صورت مساله نه تنها گذشته و حال ما را واضح‌تر نمایان می‌کند، بلکه افق آینده را نیز می‌تواند روشن‌تر و شفاف‌تر نشان دهد و حاصل آن، ضرورت تفکر و تعمق بیشتر در مسائلی است که بیش از آنکه مربوط به بیگانه باشد مربوط به سرنوشت خود ما است.

۳-۲-۳۱ اصغری، فیروزه، علوم انسانی از دیدگاه صاحب‌نظران؛ مجموعه مصاحبه‌ها و گفت‌وگوها، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، ۱۳۹۳

آشنایی با نظرات و دیدگاه‌های صاحبان اندیشه در زمینه و رشته‌ای که فعالیت می‌کنند از جمله روش‌های مناسب برای فهم و درک بهتر نسبت به مسائل، موضوعات و مشکلات مطرح در آن حوزه است. این آشنایی همچنین می‌تواند افق‌های پیش‌رو برای آن رشته یا حوزه مطالعاتی را ترسیم نماید. علوم انسانی نیز از این

قاعده مستثنی نمی‌باشد. علوم انسانی منظر صاحب‌نظران علوم انسانی که سالیان زیادی از وقت و عمر خود را در آن حوزه گستره و برای آن صرف نموده‌اند حایز اهمیت است. توجه ویژه‌ای که در این سال‌های اخیر به علوم انسانی و صاحب آن شده است اهمیت این آشنایی را دوچندان می‌کند.

کتاب «علوم انسانی از دیدگاه صاحب‌نظران؛ مجموعه مصاحبه‌ها و گفت و گوها»، برگرفته از مجموعه مصاحبه‌ها و گفت و گوهایی است که در دو ماهنامه فارابی - که توسط پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی به چاپ می‌رسد - از اواخر سال ۸۶ تا ۹۰ به چاپ رسیده و با تلاش خانم اصغری، عضو هیئت علمی این پژوهشکده، در ۶۲۱ صفحه و پنج بخش باز نشر یافته است. در این باز نشر تلاش شده است که با انجام دسته‌بندی و حذف و اضافاتی مطالب در قالب و شکلی بهتر ارائه شود. به گفته تدوینگر این مجموعه به دلیل حجم بالای مطالب، بخشی از مصاحبه‌ها ذیل عنوان «علوم انسانی و کرسی‌های آزاد اندیشی» و «توسعه علوم انسانی از نگاه اندیشمندان خارجی» در جلد دوم خواهد آمد. این مصاحبه‌ها نه بر اساس تاریخ بلکه براساس حوزه مباحث به پنج محور دسته‌بندی شده است. کتاب شامل ۶۶ مصاحبه و یک میزگرد است. سهم بخش اول ۲۴ مصاحبه می‌باشد. این بخش ارتقای جایگاه علوم انسانی (موانع و راهکارها) نام گذاری شده است. بخش دوم با عنوان بومی سازی علوم انسانی در ایران با ۲۰ مصاحبه و یک میزگرد، بخش سوم با عنوان آموزش و پژوهش در علوم انسانی با ۱۱ مصاحبه، بخش چهارم مالکیت فکری و اخلاق علمی در علوم انسانی ۷ مصاحبه و بخش پنجم علوم انسانی و ترجمه در ایران با ۴ مصاحبه سامان یافته است.

آشنایی با آراء و نظرات نزدیک به ۶۶ نفر از صاحب‌نظران حوزه علوم انسانی، که در این کتاب آمده، بسیار مغتنم است. از مقدمه بر می‌آید که مخاطبین اصلی کتاب؛ سیاست‌گذاران، مدیران دانشگاه‌ها و سایر مراکز دانشگاهی و سر آخر هم علاقمندان و پژوهشگران جوان علوم انسانی هستند که هر یک به فراخور حال و موقعیت از این اندیشه‌ها بهره خواهند برد. شمارگان کتاب در ایران، به عنوان نمونه همین کتاب، نشانه‌های خوبی را از وضعیت مطالعه و بهره‌مندی از اندیشه اندیشمندان و صاحب‌نظران نمایش نمیدهد. اگر چه امید است محققان جوان و پژوهشگران علاقمند علوم انسانی با خواندن این کتاب بتوانند از تجربیات صاحبان اندیشه و نظر بهره‌وافر ببرند. بهر روی قرار است محققین جوان سخنان این برزگان را آویزه گوش کنند و

سیاستگذاران پیام صاحب نظران را دریافت و در تصمیم‌گیری‌های کلان خود از آن سود جویند. این هدف‌گذاری و دغدغه بسیار خوب و مهم است، بخصوص با نقشی که این علوم در مدیریت و کشورداری ایفا می‌کنند و در جوامعی مانند کشور ما که بیشتر مدیران حتی مدیران نهاد دانش و دانشگاه از میان مهندسان انتخاب می‌شوند آشنایی و فهم بهتر از علوم انسانی توسط مسئولین و مدیران بیشتر احساس میشود. حال سخن این است که مدیران و سیاستگذاران چگونه باید از این اندیشه‌ها در تصمیمگیری‌ها و سیاستگذاری‌های خود از آن سود جویند؟ لابد با خواندن کتابی با ۶۲۰ صفحه! جلسات متعدد و متفاوتی که مدیران دارند مسلماً به کمتر مدیری وقت مطالعه این کتاب را میدهد. بهتر بود در انتهای هر بخش خلاصه‌ای کاربردی و سیاستگذارانه از مهمترین اندیشه‌ها و دیدگاه‌ها مطرح آورده میشد. این کار باعث میشود که ضمن آشنایی با عصاره و خلاصه اندیشه‌ها و نظرات در وقت نیز صرفه جویی شده و کتاب را برای مدیران و سیاستگذاران کاربردی‌تر کند. نمایه نیز در گزینش مطالب و موضوعات و صرفه جویی در وقت هنگام استفاده خوانندگان - بخصوص مدیران - نقش خوبی را می‌توانست ایفا کند که متأسفانه کتاب فاقد آن است. امید است در چاپ‌های بعدی این نقیصه رفع شود.

در آغاز هر مصاحبه، سال گفت و گو و محل کار مصاحبه شونده آمده است. به نظر می‌رسد - با اینکه برخی از صاحب‌نظران برای جامعه علمی کاملاً شناخته شده اند - معرفی هر چند کوتاه و مختصر از مصاحبه شونده و حوزه تخصص و جایگاه علمی ایشان خالی از فایده نباشد. همانطور که در مقدمه کتاب هم آمده است جالی خالی برخی افراد و مصاحبه‌ها کاملاً احساس می‌شود که قرار است در جلد دوم مصاحبه‌های جدید بدان افزوده شود. پیشنهاد می‌شود به موضوعات و مباحثی که در این چند سال اخیر علوم انسانی در ایران با آن درگیر بوده نیز توجه جدی شود؛ مانند تجربه بومی سازی و اسلامی سازی علوم انسانی و همچنین موضوعات کاربردی‌تری مانند نقش علوم انسانی در خصوص مسائل و مشکلات جامعه و نهاد دانش و دانشگاه، از جمله تقلب علمی که گریبان‌گیر نظام دانشگاهی در ایران شده است.

۳-۲-۳۲ میراث تمدنی ایران: از ایران باستان تا ایران انقلاب اسلامی (با تأکید بر علوم انسانی)، سعیدرضا عاملی؛ ویراستار: عبدالعزیز تانار- پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، ۱۳۹۰

در این کتاب با ارائه دوره‌بندی تاریخی روندهای تمدنی ایران، عناصر سه‌گانه تمدنی در دوره‌های مختلف تاریخی ایران بررسی می‌شود. در این راستا نخست با تکیه بر پیشینه‌های نظری و مفهومی ضمن تحلیل مفهوم تمدن، به تحلیل دو فضایی شدن تمدن‌ها و ظرفیت‌های جدید تمدنی که در پرتو تمدن مجازی جدید فراهم می‌شود، پرداخته و سپس تأثیر علوم انسانی در شکل‌دهی تمدن ایران شرح داده می‌شود. در گام بعدی از کتاب هفده دوره تمدنی یعنی دوره ایران باستان که منعکس‌کننده تاریخ تمدنی ایران از آغاز تا دوره ساسانیان است؛ دوره ساسانیان؛ دوره ورود اسلام به ایران تا حمله مغول؛ دوره آغاز حمله مغول تا دوره صفویه؛ دوره صفویه تا قاجاریه؛ دوره قاجاریه تا انقلاب اسلامی؛ دوره معاصر - بعد از پیروزی انقلاب تاکنون مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. در پایان نیز در مطالعه‌ای میدانی و به صورت کمی و کیفی حس ایرانیان درباره تمدن ایرانی - اسلامی و رابطه علوم در شاخه‌های مختلف و به صورت خاص علوم.

۳-۲-۳۳ مدرنیته زایا و تفکر عقیم: چالش تاریخی دولت مدرن و باروری علوم انسانی در ایران، مجید ادیب‌زاده، ققنوس، ۱۳۸۹

این کتاب ضمن تشریح پدیده مدرنیته در غرب و چگونگی ظهور و زایش علوم انسانی از دل آن، چگونگی شکل‌گیری دولت مدرن را در ایران، همزمان با گسترش علوم انسانی شرح می‌دهد. نگارنده پس از بررسی دلایل عدم ظهور «فردگرایی شناخت‌شناسانه» در ایران، شرایط تاریخی و چگونگی ظهور نهادهای علمی آموزشی جدید از درون دولت مدرن را تشریح کرده است. همچنین نگرشی تاریخی و آسیب‌شناسانه به کارکردهای حوزه تولید و آموزش علوم انسانی را مورد مطالعه قرار داده و در آخر با توجه به سرکوب پرسشگری انتقادی، عدم پیدایش جنبش‌های انتقادی در علوم انسانی را در ایران به چالش کشیده است.

۳-۲-۳۴ علوم اجتماعی در ایران و چشم‌انداز آینده آن، گردآورنده: سیدضیاء هاشمی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۲

مجموعه حاضر، شامل مباحث ارائه شده در سه نشست علمی است که هر یک دربرگیرنده دو میزگرد است. نشست‌های تخصصی به علوم اجتماعی «علوم اجتماعی در ایران و چشم‌انداز آینده آن» در اردیبهشت سال ۱۳۹۰ از سوی گروه علوم اجتماعی شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی در پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی برگزار شد. هدف از برگزاری این نشست‌های تخصصی ایجاد فضایی برای بحث و گفتگو با حضور اساتید و سایر دست‌اندرکاران علوم اجتماعی، بررسی وضعیت فعلی و ترسیم آینده علوم اجتماعی در ایران است. در این دو روز، شش میزگرد برگزار و محورهای مختلفی به بحث گذاشته شد. عناوین برخی از این میزگردها عبارتند از: «نگاه‌های اقتصادی به علوم اجتماعی؛ نقد درونی و بیرونی»، «نسبت علوم اجتماعی در ایران با اقتضات بومی و علم جهانی»، و «جایگاه علوم اجتماعی در نظام برنامه‌ریزی آموزش عالی در ایران».

۳-۲-۳۵ مدرن، یا امروزی شدن فرهنگ ایران: رویکردی انسان‌شناختی و مطالعات فرهنگی، نعمت‌الله فاضلی، پژوهشگاه مطالعات فرهنگی و اجتماعی، ۱۳۸۷

نظریه پردازان اجتماعی اغلب مدرن را به مثابه نوعی وضعیت یا ساختار اجتماعی و فرهنگی تلقی می‌کنند که در آن فرآیندهایی مانند تفکیک‌پذیری نهادی، عقلانیت، شهرنشینی، صنعتی شدن، دموکراتیک شدن، رشد فردیت یا استقلال و آزادی فردی و تقسیم کار اجتماعی به نحو گسترده‌ای رخ داده و نهادی شده است. این مجموعه فرآیندها، در نهایت منجر به تحول شیوه زندگی افراد خواهد شد. از این رو، می‌توان مدرن شدن را نوعی تحول در شیوه زندگی اجتماعی دانست که در نهایت در آثار هنری و فکری و فلسفی نیز بازتاب می‌یابد. کتاب حاضر مجموعه‌ای از مطالعات موردی مردم‌نگارانه است که در آن نگارنده به بررسی و بازتابی انسان‌شناسانه فرآیندهای مدرن یا امروزی شدن در ایران معاصر، از منظر مطالعات فرهنگی می‌پردازد. وی سیر تحول برخی از بنیادهای فرهنگ ایرانی شامل خانه، روستا، مسجد، نوروز و باورهای عامیانه تحت تاثیر فرآیندهای امروزی شدن را بررسی می‌کند و نشان می‌دهد که نهادها و باورهای دیرین که

ریشه در اعماق تاریخ و عواطف ایران و ایرانیان دارند، در دنیای امروز به صورت‌های جدید بازتولید شده‌اند، و مطابق شرایط امروز دارای کارکردهای مختلف اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی هستند.

۳-۲-۳۶ علوم انسانی و ماهیت تمدن‌سازی آن، به‌اهتمام: علی خورسندی‌طاسکوه - پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، ۱۳۸۸

علوم انسانی در جوامع پیشرفته و توسعه‌یافته، از جایگاه تمدن‌سازی و اعتبار «سرمایه‌ای» برخوردار است و برنامه‌ریزی‌های اجتماعی و سیاست‌گذاری برای دست‌یابی به سرمایه‌های مورد نیاز زندگی اجتماعی در عصر مدرن بر اساس سرمایه‌گذاری روی علوم انسانی بنیان گذاشته می‌شوند. این در حالی است که در جوامع کم‌تر توسعه‌یافته یا جوامعی که در تلاش برای دست‌یابی به توسعه و پیشرفت هستند، علوم انسانی، غالباً به مثابه دانش‌هایی انتزاعی و ذهنی توصیف می‌شوند که با مجموعه‌ای از کلیات، مفاهیم، معناها، مضامین و موضوعات غیرملموس و مقدارناپذیر سروکار دارند. به زبان برنامه‌ای، در چنین کشورهایی سیاست‌گذاری در عرصه علوم انسانی به جای ارزش «سرمایه‌ای» اعتبار «هزینه‌ای» دارد و در نتیجه ارزش و اعتباری که برای دانش‌ها و معرفت‌های علمی نظری علوم طبیعی، فناوری و مهندسی قایل می‌شوند، از دانش‌های انسانی دریغ می‌شود. مجموعه حاضر مشتمل بر هشت مقاله علمی و تحلیلی در حوزه علوم انسانی تحت برخی از این موضوعات است: علوم انسانی و تمدن‌سازی دینی، ظهور تکوین علوم انسانی در غرب، علوم انسانی و رهایی‌بخش: عرفان مدنی، و تمدن‌سازی علوم انسانی.

۳-۲-۳۷ معرفت به مثابه فرهنگ: جامعه‌شناسی معرفت جدید، ای. دی مک‌کارتی؛ زیر نظر: محمدعلی توکل کوثری؛ مترجم: کمال خالق‌پناه - پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، ۱۳۸۸.

«جامعه‌شناسی معرفت» از جمله رشته‌های متاخری است که در قرن بیستم و در مواجهه با غلبه نگرش عینی به امور اجتماعی در محافل علمی و پژوهشی پدید آمد. مسئله جامعه‌شناسی معرفت، کاوش در خاستگاه، منشا و محل ظهور و جلوه‌گری اندیشه‌ها و ذهنیت‌های اجتماعی است، تا بدان وسیله شرایط اجتماعی و همچنین نسبت متغیرهای موثر بر شکل‌گیری معرفت اجتماعی شناسایی و با تدبر و تعمق در آن،

اطلاق و خلوص ادعا شده در معرفت‌های عینی مورد تشکیک قرار گیرد. در واقع، از نظر متفکران و منادیان این گرایش جامعه‌شناسی فلسفی، آنچه در نگرش عینی و پوزیتیویستی در شناخت اجتماعی مورد غفلت قرار گرفته است، نقش عناصر ارزشی، هنجاری و ایدئولوژیکی است که به معرفت شکل می‌بخشند و این موضوعی است که اندیشه اجتماعی را دچار خدشه و انحراف جدی ساخته است. از همین رو، «جامعه‌شناسی معرفت» محور تلاش خود را تعیین اجتماعی ایدئولوژی‌ها و ارزش‌های جاری و غالب در طبقات و گروه‌های مختلف اجتماع قرار می‌دهد. نگارنده در کتاب حاضر، از یک سو تحولات صورت گرفته در رشته جامعه‌شناسی معرفت را به خواننده نشان می‌دهد و از سوی دیگر تمایزات این چشم‌انداز را از رویکرد کلاسیک در جامعه‌شناسی معرفت - که بر پایگاه طبقاتی و ایدئولوژیک تاکید داشت - به نمایش می‌گذارد. مباحث کتاب از این قرارند: جامعه‌شناسی معرفت و فرهنگ، چیستی معرفت، معرفت‌های حقیقی و کاذب، ساختارهای معرفت، معرفت‌های به خود، معرفت جنسیتی، و معرفت به مثابه فرهنگ.

۳-۲-۳ بومی و جهانی: تغییرات اجتماعی در آسیای جنوب شرقی، ریاض حسن، مترجم: ابوالفضل مرشدی، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، ۱۳۸۹

کتاب حاضر، حاوی هفده مقاله از اندیشمندان جهان است که در آنها به معرفی و نقد جریان‌های روشن فکری و اجتماعی کشورهای اسلامی و عمدتاً کشورهای جنوب شرق آسیا، پرداخته شده است. در جای جای این مقاله‌ها، تلاش بر آن بوده است تا آرا و نظرات «سیدحسین العطاس» - جامعه‌شناس و روشن فکر فقید مالزیایی - در موضوعاتی چون: دین، توسعه، سیاست، سرمایه‌داری استعماری و... مورد توجه قرار گیرد. برخی از مباحث مطرح شده در این مقاله‌ها عبارت‌اند از: فرهنگ معرفتی و رابطه آن با توسعه؛ مفهوم سکولاریزاسیون در بستر تاریخی و اجتماعی؛ آزادی دانشگاهی و...

۳-۲-۳۹ آموزش عالی در گستره تاریخ و تمدن اسلامی، به اهتمام: امیرحسین چیت‌سازبان؛ ویراستار: مصطفی صادقی؛ ویراستار: کورش گوهریان - پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، ۱۳۸۸.

کتاب حاضر، حاوی ۱۲ مقاله از محققان و نویسندگان حوزه و دانشگاه در باب آموزش عالی در گستره تاریخ و تمدن اسلامی است که به روش توصیفی و تحلیلی - اکتشافی تهیه شده است. نگارندگان اهداف کاربردی این طرح مطالعاتی را چنین برشمرده‌اند: شناسایی دانشگاه آرمانی اسلام و تبیین وضع مطلوب از طریق تاریخچه، سیر تکوینی فلسفه، اهداف و ویژگی‌های آموزش عالی از صدر اسلام تاکنون؛ بررسی و شناسایی راهبردها و خط‌مشی‌های لازم برای ایجاد تحول اسلامی در دانشگاه‌ها؛ و شناسایی عوامل موفقیت مراکز علمی جهان اسلام در طول تاریخ و دلایل رکود و سستی بعدی آنها. در کتاب هم‌چنین به برخی از پرسش‌ها در زمینه تاریخ آموزش عالی و پژوهش در میان مسلمانان از صدر اسلام تا دوران اخیر پاسخ گفته شده است. بخش پایانی کتاب نیز به رهیافتی از تمام مباحث طرح شده و بیان پیشنهادها اختصاص یافته است. عناوین برخی مقالات عبارت‌اند از: نگاهی به آموزش در مساجد، آموزش عالی زنان، رصدخانه مراغه، و مدرسه بزرگ مستنصریه.

۳-۳- کتابشناسی روزآمدی

۳-۳-۱ غرب‌شناسی: سیری در تحولات فرهنگی - سیاسی غرب از یونان باستان تا پایان هزاره دوم، سیداحمد رهنمایی، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۷۹

(غرب‌شناسی) مشتمل بر مباحثی در باب تحولات فرهنگی - سیاسی غرب از یونان باستان تا پایان هزاره دوم است که در پنج فصل فراهم آمده است. نگارنده ذیل هر فصل ضمن معرفی آرا و اندیشه‌های گوناگون هر دوره، مهم‌ترین مکاتب آن را بررسی و ارزیابی می‌نماید. فصل نخست شرحی است از عصر تاثیرپذیری از تمدن‌های شرقی و ظهور و تکوین مبانی اندیشه‌های غرب در دوره پیش از قرون وسطا. فصل دوم به تشریح ویژگی‌های عصر جاهلیت فرهنگی - سیاسی غرب یعنی قرون وسطا اختصاص دارد. در فصل سوم مهم‌ترین

دوره غرب، یعنی دوره رنسانس که عصر اصلاح طلبی، بازیابی و بازسازی اندیشه‌ها بر مبنای بی‌ارزش کردن دین استوار بود، بررسی می‌شود. در دو فصل بعدی پایه‌های اساسی اندیشه‌های مدرنیسم و پست مدرنیسم تحلیل و ارزیابی می‌گردد.

۳-۲-۳ دایره‌المعارف آموزش عالی، ۲ جلد، زیر نظر: نادرقلی قورچیان و همکاران، بنیاد دانشنامه بزرگ فارسی، ۱۳۸۳

این مجموعه، منبعی است در حوزه مسائل، مباحث، نکات، راهبردها، اصطلاحات، تعاریف، و به طور کلی موضوعات مربوط آموزش عالی که بر حسب الفبای فارسی تدوین شده است. جلد نخست این دایره‌المعارف با موضوع "آزادی علمی" آغاز می‌شود و سرانجام، با بررسی "فناوری و مدیریت" خاتمه می‌پذیرد. در ابتدای کتاب خاطر نشان شده است: "اقتصاد جهانی دانش بر، تغییرات سیاسی، اجتماعی و حرفه‌ای پسانوین گرایانه، تغییر بافت جمعیت دانشجویی، محدودیت منابع، تنوع مشروعیت بخشی آموزش عالی، توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات، و جهانی شدن موجبات تحول دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی را فراهم کرده‌اند. گذر از تحولات در هم تنیده و مراحل تجمعی و تکاملی آموزش عالی به ظهور نهادهای دانشگاهی نوین با الگوها و پارادایم‌ها (انگاره‌های عالی) جدید در هزاره سوم منتهی شده است که در ادبیات آموزش عالی از آن به انقلاب‌های آموزش عالی با سه واژه جدید یاد می‌شود. هر یک از این واژگان، رسالت‌ها، مسئولیت‌ها و انتظارات جدیدی را در نظام آموزش عالی ایجاد کرده‌اند." جلد دوم از دایره‌المعارف آموزش عالی هم متضمن مدخل‌هایی است که طی آن مسائل و موضوعات آموزش عالی - با هدف شناخت راه کارها و ایجاد توسعه - تشریح شده است. مطالب کتاب بر اساس الفبای فارسی تدوین شده نخستین و آخرین عبارات آن "فناوری اطلاعات و آموزش عالی" و "یادگیری در آموزش عالی" است. در پایان این مجموعه نمایه متن فراهم آمده است.

۳-۳-۳ گزیده مقالات دایره‌المعارف آموزش عالی، برتون کلارک و همکاران، ترجمه داود حاتمی و همکاران، موسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی ۱۳۷۸

کتاب حاضر شامل گزیده‌ای از مقالات مندرج در دایره‌المعارف آموزش عالی ((Encyclopedia of Higher Education)) است که طی آن نظام‌های آموزش عالی در ۲۲ کشور جهان معرفی شده‌اند. این مقالات با هدف (معرفی و انتقال دانش سازمان یافته جهانی در حوزه تخصصی آموزش عالی) به رشته تحریر درآمده‌اند.

۳-۳-۴ نظام ارتباطی آموزش در ایران: آموزش متوسطه و آموزش عالی با تأملی بر علوم انسانی، علی خورسندی‌طاسکوه و همکاران، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، ۱۳۸۵

این مجموعه متضمن مقالاتی است شامل بررسی و توصیف وضعیت ارتباطی موجود میان آموزش متوسطه و آموزش عالی به مثابه‌ی دو بخش اصلی نظام آموزش کشور و توصیف عوامل و موانع اصلی برقراری ارتباط ساختاری و فرایندی مطلوب و معنادار میان آموزش متوسطه و آموزش عالی است. بر این اساس در کتاب با توصیف عمده‌ترین انتقاداتی که در دو دهه‌ی اخیر به لحاظ آسیب‌شناسی بر عملکرد نظام آموزش کشور وارد شده، زمینه‌ها و رهیافت‌های اصلی برقراری ارتباط پویا و بالنده و هم‌گرایی میان این دو بخش اصلی نظام آموزش کشور مطرح می‌شود. مقالات کتاب عبارت‌اند از: "تأسیس شورای هماهنگی آموز؛ راهبرد ارتباطی میان آموزش متوسطه و عالی / علی محمد کاردان"، "الگوی آموزش پرسش‌محوری به جای پاسخ‌محوری / محمود مهرمحمدی"، "بازنگری در معنای یادگیری / فریده مشایخ"، "تعلیم و تربیت کثرت‌گرا / زهرا گویا"، "گسست میان آموزش متوسطه و آموزش عالی / خسرو باقری"، "چالش فراروی آموزش در ایران / محمدجعفر جوادی"، "نظام آموزشی در ایران؛ تقلید بدون تطبیق / علی‌رضا مهاجری"، "کارآفرینی برای فارغ‌التحصیلان علوم انسانی / فوزیه فکری"، "علوم انسانی به مثابه مدیر جامعه / مصطفی عطاران" و "بازنگری در نظام امتحان محوری / حسین مدرسی". در پایان کتاب، ضمن اشاره به وضع مطلوب نظام ارتباطی آموزش، راه‌های رسیدن به آن در ایران بیان می‌شود.

۳-۳-۵ درآمدی بر توسعه آموزش عالی در ایران با تأکید بر علوم انسانی، نعمت‌الله عزیزی، وزارت

علوم، تحقیقات و فناوری، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، ۱۳۸۶

کارکرد موثر دانشگاه در تربیت نیروی انسانی متخصص و آموزش شهروندان فرهیخته بیانگر نقش محوری آموزش عالی در روند بازسازی و نوسازی جامعه است. از این رو تلاش برای فراهم آوردن شرایط مناسب به منظور ورود و جذب دانش‌آموختگان به توسعه پایدار جامعه کمک موثری می‌نماید. اثر حاضر پژوهشی در باب ضرورت توسعه کیفیت در آموزش عالی به ویژه در علوم انسانی است. نویسنده در کتاب با برشمردن عمده‌ترین چالش‌های فرا روی دانشگاه‌ها از جمله دیوان‌سالاری، تعدد مراکز تصمیم‌گیری، تمرکزگرایی و آیین‌نامه‌های دست و پاگیر آموزشی و پژوهشی، ارتقا و توسعه را مرهون تأکید بر اهداف، روش‌ها و شاخص‌های کیفی معرفی می‌کند. موضوعات کتاب بدین‌قرار است: نقش آموزش عالی در توسعه اقتصادی، علوم انسانی: چیستی و چرایی، نگاهی به تاریخچه تحولات آموزش عالی ایران، تحلیل وضعیت آموزش و پژوهش در علوم انسانی: آسیب‌شناسی عملکرد دانشگاه‌ها در حوزه علوم انسانی، و راهبردهای توسعه کیفی: در جست‌وجوی الگوهایی برای بهبود کیفیت در علوم انسانی. نگارنده در پایان پیشنهادهایی عرضه کرده که از آن جمله است: ۱- بازنگری اهداف، برنامه‌ها و محتوای دوره‌ها و روش‌های آموزش با تکیه بر اهداف روش دقیق و کیفی و با تأکید بر شیوه برنامه‌ریزی بین‌رشته‌ای، ۲- لزوم تأکید بر کارآمد کردن جریان تدریس از طریق آموزش، توسعه، و ارزیابی مهارت‌های حرفه‌ای اعضای هیات علمی، ۳- لزوم انجام اطلاعات لازم در انتخاب آموزش و توسعه مهارت‌های مدیران دانشگاهی و تأکید بر شیوه‌های نوین در مدیریت، ۴- لزوم توجه به اولویت‌های اساسی در برنامه‌ها و فعالیت‌های آموزشی، ۵- لزوم توجه دقیق به توقعات و نیازهای مشتریان خدمات آموزشی و ۶- تأکید بر شیوه‌های برنامه‌ریزی استراتژیک برای تحقق اهداف استراتژیک.

۳-۳-۶ وضعیت تولیدات علمی ایران و کشورهای منطقه در سال ۲۰۰۵ و ۲۰۰۶ بر اساس آمار
موسسه اطلاعات علمی (ISI)، عبدالرضا نوروزی چاکلی و همکاران، مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور،

۱۳۸۷

به دلیل نقش و اهمیتی که ارتباط علمی در دست‌یابی به یافته‌های جدیدتر برعهده دارد، سنجش و
ارزیابی تولیدات و فعالیت‌های علمی همواره مورد توجه متخصصان علم‌سنجی بوده است. بررسی تولیدات
علمی ایران در سال ۲۰۰۵، ۲۰۰۶ در پایگاه WOS، نشان‌دهنده رشد درصد مقالات در سال ۲۰۰۶ است.
بیش‌ترین تولیدات علمی در موضوعات مختلف در این پایگاه در سال ۲۰۰۶، مربوط به ترکیه، مصر و رژیم
صهیونیستی است. نگارنده در کتاب حاضر ضمن بیان ضرورت و هدف از انجام مطالعات علم‌سنجی، به
معرفی پایگاه‌های WOS، JCR، ESI و گروه‌های موضوعی تحت پوشش پایگاه‌های SSCI، SCIE و
HCI&A پرداخته است. بررسی تولیدات علمی ایران در پایگاه‌های ESI و WOS؛ ارزیابی تطبیقی
تولیدات علمی ایران، ترکیه، مصر و رژیم صهیونیستی در پایگاه WOS؛ گزارش استنادی نشریات ایرانی
تحت پوشش پایگاه JCR در سال ۲۰۰۵؛ بررسی نشریات ترکیه، مصر و رژیم صهیونیستی تحت پوشش
پایگاه JCR در سال ۲۰۰۵، پراستنادترین تولیدات علمی ایران در پایگاه WOS و پرکارترین نویسندگان
ایران در این پایگاه از دیگر موضوعات کتاب است.

۳-۳-۷ سی سال تولید جهانی علم ایران، شاپور اعتماد و همکاران، مرکز تحقیقات سیاست علمی

کشور، ۱۳۸۳

در این مجموعه سعی شده جایگاه ایران در نظام علم جهان تعریف نشود، هم‌چنین تصویری از
ساختار درونی علمی کشور در سه دهه گذشته و نیز سیر تحول این ساختار و جا به جایی‌های مختلف معرفی
در آن طی سه دهه‌های متوالی تبیین شود. مطالب کتاب به تفکیک عبارت‌اند از: "تولید علم ایران در سال‌های
۲۰۰۱ تا ۲۰۰۳"، "تولید علم ایران در سال‌های ۱۹۹۱ تا ۲۰۰۱" و "تولید علم در ایران در سال‌های ۱۹۷۰ تا
۲۰۰۳".

۳-۳-۸ تحلیلی بر اشاعه دانش ایران در جهان (۱۹۹۳ تا ۲۰۰۷)، عبدالرضا نوروزی چاکلی و همکاران، مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور، ۱۳۸۷

آهنگ رشد کشور در زمینه تولیدات علمی نمایه شده در نمایه‌های استنادی «موسسه اطلاعات علمی»، یکی از دلایل جلب توجه بسیاری از محافل علمی داخلی و خارجی طی سال‌های اخیر بوده است. اجرای نخستین برنامه پنج‌ساله توسعه کشور در سال ۱۹۹۳ به پایان رسید و رشد تولیدات علمی در ایران در سطح بین‌المللی به ثبات بیشتری دست یافت. نویسنده در کتاب حاضر ضمن بیان مطالبی در خصوص پایگاه‌های استنادی موسسه اطلاعات علمی و معیارهای ارزیابی نشریات در این موسسه، وضعیت تولیدات علمی ایران بر اساس آمار پایگاه ESI و WOS و نشریات ایرانی نمایه شده در موسسه اطلاعات علمی، پایگاه WOS و پایگاه JCR را بررسی کرده است. افزون بر آن، وضعیت علمی برخی از کشورهای جهان مانند ترکیه، مصر، پاکستان، چین، عربستان، کره جنوبی، فنلاند و آفریقای جنوبی در موسسه اطلاعات علمی عرضه شده است. ارزیابی تطبیقی و تحلیل جایگاه ایران و کشورهای مورد مطالعه در پایگاه موسسه اطلاعات علمی از دیگر موضوعات کتاب است.

۳-۳-۹ سیمای آموزش عالی سی سال بعد از انقلاب: با نگاهی به عملکرد دانشگاه‌های تابعه وزارت طی سال‌های (۸۶ - ۸۴)، سازمان سنجش آموزش کشور، ۱۳۸۷

نظام آموزش عالی کشور، از اصلی‌ترین عوامل زمینه‌ساز تحقق سیاست‌های توسعه پایدار محسوب می‌شود. در این میان، دانشگاه‌ها از باارزش‌ترین نهادهایی هستند که جامعه برای پیشرفت و توسعه پایدار در اختیار دارد. دانشگاه‌ها از یک سو حافظ و انتقال‌دهنده میراث فرهنگی و ارزش‌های حاکم بر جامعه و از سوی دیگر پاسخ‌گوی نیازهای اجتماعی و کسب، اشاعه و توسعه دانش و فناوری هستند. دانشگاه، به منزله یک نهاد، باید در موقعیت تاریخی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی خود دیده شود. از این رو ضرورت دارد که مأموریت، اهداف، وظایف و عملکردش در برهه‌های خاص مدون شود تا ضمن ارائه تصویری از وضعیت عملکرد خطی نظام دانشگاهی، مبنایی برای برنامه‌ریزی و فعالیت‌های آن فراهم شود. کتاب حاضر، به گزارشی از عملکرد دانشگاه‌های دولتی تابعه وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و روند تغییرات آنها در طول

۳۰ سال پس از انقلاب اختصاص دارد. اطلاعات مندرج در صفحات تاریخچه دانشگاه‌ها مربوط به سال ۱۳۸۷ است. در پایان نیز دانشگاه‌های پیام نور و جامع علمی - کاربردی به صورت جداگانه بررسی شده‌اند.

۳-۳-۱۰ سیر تطوری سیاست علم و مطالعات نوآوری، بن. آر. مارتین، مترجم: فریبا نیک‌سیر، مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور، ۱۳۹۲

کتاب حاضر، به سیر تطوّر و خاستگاه سیاست علم و مطالعات نوآوری می‌پردازد. همچنین از طریق تحلیل مقاله‌های پر استنادی که سایر پژوهشگران به آن‌ها استناد کرده‌اند، به شناسایی نظام‌مند توسعه‌های فکری کلیدی این حوزه طی ۵۰ سال گذشته می‌پردازد. در این تحلیل‌ها مطالعات سازمانی، مدیریت، جامعه‌شناسی، مشارکت‌های علمی بین‌رشته‌ای، اقتصاد نوآوری، فناوری و رشد، اقتصاد فناوری و نوآوری، دیدگاه منبع محور بنگاه، نوآوری سازمانی، نظام‌های نوآوری، سنجش فناوری و نوآوری، پتنت‌ها و سایر معیارهای مالکیت معنوی، دیدگاه منبع محور بنگاه و ... مورد بررسی و توجه قرار گرفته است.

۳-۳-۱۱ مبانی معرفت‌شناسی علوم انسانی، محمد حسین زاده، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۹۳

این کتاب در سه بخش به نگارش در آمده که بخش اول آن به مبانی یا اصول معرفت‌شناختی پرداخته است. در بخش دوم، آموزه‌های معرفت‌شناسی دینی تعیین شده است و بخش سوم کتاب، منطق فهم یا قواعد عقلایی گفتمان را نشان داده است. در این کتاب، دو محور، جداگانه بررسی می‌شود: محور اول مبانی اصول معرفت‌شناختی در اندیشه اسلامی که زیر بنای نظریه‌ها و راه‌حل‌ها در دانش‌های گوناگون، به ویژه علوم انسانی اند؛ محور دوم، چگونگی به کارگیری آن مبانی یا اصول در علوم انسانی را نشان می‌دهد که به سه صورت زیر مطرح شده است؛

۱. بررسی مهمترین مسائل فلسفه علوم انسانی و تبیین چگونگی ارتباط آن مبانی یا اصول با آنها

۲. نگاهی گذرا به مسائل هر یک از علوم انسانی و بررسی نظریه های مطرح شده و کشف مبانی معرفت شناختی و ارزیابی آنها و سپس تبیین چگونگی ارتباط مبانی یا اصول معرفت شناختی علوم انسانی با آن نظریه ها؛

۳. راهبرد دوم با پژوهشی مکتب محور و نه نظریه محور؛ مانند اینکه درباره پیامد بطلان سوپراکتیویسم، نسبت گرایی و مانند آنها در مکتب های مطرح در فلسفه دین یا کلام جدید، جامعه شناسی دین، جامعه شناسی، روان شناسی رشد و ... نحوه ارتباط آن اصول با این مکتب ها و دیدگاه ها تحقیق می شود. در این نوشتار، تنها مهم ترین مبانی یا اصول معرفت شناختی در اندیشه اسلامی بیان شده سپس در دفتری دیگر، چگونگی کار بست آن مبانی یا اصول در علوم انسانی با اولین شیوه راهبرد پی گرفته می شود.

۳-۳-۱۲ پژوهشی تطبیقی در معرفت شناسی معاصر، محمد حسین زاده، مرکز انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۸۳

نوشتار حاضر پژوهشی تطبیقی در حوزه معرفت شناسی معاصر است. این حوزه رویکرد ویژه ای در معرفت شناسی است که به فیلسوفان تحلیلی و فلسفه کشورهای انگلیسی زبان اختصاص دارد. در این اثر، عمده ترین مباحثی که در معرفت شناسی معاصر مطرح شده، در ضمن چند فصل عرضه می گردد. در فصل اول، معرفت شناسی مطلق و مقید و رویکردهای معرفت شناسی مطلق؛ یعنی رویکرد قدما، رویکرد مدرن و رویکرد معاصر؛ شرح داده شده، جایگاه معرفت شناسی معاصر در فلسفه مغرب زمین تبیین شده است. در فصل دوم، ابتدا معانی و کاربردهای لغوی واژه "معرفت" شرح داده شده، تفاوت آن با تحلیل فلسفی مطرح گردیده، سپس تعریف رایج معرفت ذکر شده، نقد و بررسی می شود. مباحث دیگر کتاب عبارت اند از: "باور"، "صدق"، "موجه سازی"، "مبناگروی"، "نقد مبناگروی"، "قرائت های مبناگروی"، "مبناگروی از منظر اندیشمندان مسلمان".

۳-۳-۱۳ گذار از جهان بسته به کیهان بی کران، الکساندر کویره، ترجمه علیرضا شمالی، نشر نگاه معاصر، ۱۳۸۷

الکساندر کویره یکی از برتر تاریخ‌نگاران علم در سده بیستم است، بی‌شک درک هم‌دلانه او از اندیشه پیشینیان، توانمندی بی‌مانندش در راه جستن به جهان فکری افرادی چون یاکوب بومه، نیوتن و دکارت و آن‌گاه، به نقش کشیدن جهان بدان‌سان که در چشم آن‌ها جلوه می‌کرده است، الگوی درخوری برای تاریخ‌نگاران پس از وی فراهم آورده است. آغاز شیوهٔ هرمنوتیکی در تاریخ‌نگاری علم نیز به او نسبت داده شده است. کویره در تاریخ‌نگاری درونی علم به محتوای اندیشگی علم می‌اندیشد و بر این نکته دست می‌گذارد که هر نظریهٔ علمی بر بستری از پیش‌فرض‌های مابعدالطبیعی تکیه زده است. برای کویره، دانش نوین آن‌چنان که در کار کپرنیک، کپلر و نیوتن بیان شده است، وامدار کشف یک روش علمی نوین نیست، بلکه وامدار داد و ستد آدمیانی است که دست‌اندرکار ساماندهی دانش بوده‌اند و نگاهی تازه به مابعدالطبیعه است که راه را بر دانش و اندیشهٔ مدرن هموار ساخته است. وی بر آن است که بی‌مدد مابعدالطبیعهٔ افلاطونی یا نوافلاطونی علم نوین ممکن نمی‌باشد. کویره در کتاب حاضر اشاره‌ای به جنبهٔ امکانی و نه ضروری، داد و ستد علم و مابعدالطبیعه دارد. در نظر وی، در فرجام سیر از جهان بسته به کیهان بی‌کران، این مابعدالطبیعهٔ دکارتی بود که با علم نیوتنی پیوند خویشاوندی بست و مابعدالطبیعهٔ خدا‌باور نیوتن را، که در پشتگاه فلسفی علم نیوتنی خانه کرده بود، به خوابگاه فراموشی روانه ساخت. در این کتاب هم‌چنین تاریخچهٔ کیهان‌شناسی با نگاهی به آرای دانشمندانی چون کپلر، نیوتن، دکارت، لایب‌نیتس و... بیان شده است.

۳-۳-۱۴ چپستی علم: درآمدی بر مکاتب علم‌شناسی فلسفی، آلن چالمرز، ترجمه سعید زیباکلام، انتشارات سمت، ۱۳۹۰

هدف از تألیف این کتاب، طرح ساده، روشن و ابتدائی نظرگاه‌های نوین دربارهٔ ماهیت علم است. در عصر جدید به علم ارج بسیار گذاشته می‌شود. ظاهراً عموم چنین می‌پندارند که علم و روش‌هایش دارای خصوصیات ویژه است. نسبت «علمی» دادن به بعضی ادعاها، استدلالها و آثار تحقیقی به صورتی انجام می‌شود که نوعی امتیاز یا نوع خاصی اعتماد از آن اراده می‌شود. «روش علمی چیست؟» که به حسب ادعا به

نتایج خصوصاً ممتاز و قابل اتکاء منجر می‌شود؟ چستی علم در آمدی است ساده و روزآمد به نظریات جدید علم‌شناسی فلسفی؛ و تا آنجا که امکان داشته، فارغ از اصطلاحات پیچیده است. ارج گذاری به علم منحصر به زندگی روزمره و وسایل ارتباط جمعی نیست، بلکه آشکارا در کانونهای علم و تحقیق و در تمام اجزای جهان معرفت مشاهده می‌شود.

۳-۳-۱۵ ساختار انقلابهای علمی، توماس کوهن، ترجمه سعید زیباکلام، انتشارات سمت، ۱۳۸۹

این کتاب توفانی در رشته‌های تاریخ علم، فلسفه علم و جامعه‌شناسی ایجاد کرده و تاکنون به بیش از ۲۰ زبان ترجمه شده است. کوهن باور داشت مقبولیت نظریه‌های علمی بیشتر به خاطر توافق تاریخی است که در هر دوره میان دانشمندان ایجاد می‌شود. مترجم این کتاب را پس از سال‌ها با مقدمه‌ای ۳۰ صفحه‌ای ارائه کرد که با عنوان «جانشین مقدمه» محتوای نظرات متفکران بزرگی نظیر: «ریچارد رورتی»، «کواین»، «دیویدسون» و... راجع به کتاب کوهن است. این مقدمه نشان می‌دهد تا چه حد، حتی رشته‌هایی چون سیاست و اقتصاد تحت تاثیر آن کتاب هستند.

۳-۳-۱۶ تحلیلی از دیدگاههای فلسفی فیزیکدانان معاصر، مهدی گلشنی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۷۶

فصل اول کتاب درباره انقلاب کوانتومی و آثار آن مثل کنار گذاشتن هستی‌شناختی، طرد تصویرپذیری حوادث فیزیکی، طرد موجیت، طرد تحویل‌پذیری سیستم‌های کوانتومی و همچنین حاکمیت پوزیتیویسم و ایده آلیسم بر تفکر فیزیکدانان است. گلشنی در چند فصل بعد به مبانی فلسفی تفکر بور و اینشتین می‌پردازد. فصل پنجم کتاب هم بیان نظریه بوهم است. فصل ششم و هفتم به دو موضوع اصلی فلسفه کوانتوم یعنی عدم قطعیت و واقعیت فیزیکی اختصاص یافته است. در فصل آخر با یکی از سئوال‌های جالب در جامعه فیزیک مواجه می‌شویم: «آیا فیزیکدانان از فلسفه مستغنی هستند؟» کتاب بسیار مستند و سرشار از نقل قول است و فصول آن تقریباً خالی از فرمول و معادله و... است. بنابراین خواننده علاقه‌مند با کمی پیش‌زمینه درباره

فیزیک (مثل تحصیلات دبیرستانی) و البته علاقه مند به فلسفه علم می تواند با خواندن کتاب به درک بهتری از مبانی فلسفی مکانیک کوانتومی دست یابد .

۳-۳-۱۷ فلسفه علم در قرن بیستم، دانالد گیلیس، ترجمه حسن میاناداری، سمت، ۱۳۸۱

این کتاب مبنای خود را عنوان علم دقیق، فیزیک قرار داده و سعی کرده است هم به شیوه‌ای تاریخی و هم به صورتی گفتمانی سیر تطور اندیشه از دیدگاه‌های مختلف را در آن مورد تدقیق قرار دهد. فیزیک علمی مبناست که می‌تواند الگوی سایر علوم از لحاظ دقت قرار گیرد چرا که از سویی رابطه‌ای تنگاتنگ و خواهرانه با ریاضیات برقرار می‌سازد و به تعبیری جهان را به عنوان نظامی عددی می‌بیند و از سوی دیگر این الگوی عددی ریاضیات (و جهان به مثابه محدود) را در دنیای انضمامی به کار می‌بندد و نتایج کاربردی بسیاری هم بر آن مترتب می‌شود. بدین ترتیب فلسفه علم به تعبیری عبارتست از سیر تحول و تطور علوم بر پایه علم مبنایی به نام فیزیک و البته باید دانست که فلسفه علم، فلسفه است و نه علم. این کتاب در چهار بخش به بیان این فلسفه و مطالب پیرامون آن می‌پردازد .

۳-۳-۱۸ بحران دنیای متجدد، رنه گنون، ترجمه ضیال‌الدین دهشیری، انتشارات حکمت ۱۳۸۷

کتاب حاضر، یکی از سه اثر اصلی «رنه» گنون (۱۸۸۶-۱۹۵۱ م) عالم مابعدالطبیعه، اندیشمند و نویسنده فرانسوی - درباره مهم ترین اندیشه های وی در انتقاد از فرهنگ و اندیشه غرب است. به نظر نگارنده، شرایط هولناکی را که دنیای متجدد در آن به سر می‌برند، عمدتاً باید از طریق روشن کردن تعلیم ادواری آیین هندو بیان کرد، که به موجب آن بشریت در حال سقوط و انحطاط به وضعی بیش از پیش انجماد یافته و مادی شده است و بیش از هر زمان دیگری نسبت به اثرات معنوی تاثیرناپذیر گشته است. گنون بر این باور است که هیچ ترمیم ممکن وجود ندارد و از فاجعه آخرالزمان گریزی نیست. وانگهی آنچه از یک جنبه ممکن است بدینی دنیایی تلقی شود، از جنبه دیگر همچون خوشبینی آسمانی جلوه گر می‌شود. زیرا پایان یک دور، نشانه تکمیل آن و استقرار مجدد نظم حقیقی است. گنون این کتاب را آنگاه نوشت که هنوز در غرب مشکلاتی که امروزه در مقابل چشم همگی هویدا است ظاهراً وجود نداشت و مغرب زمین با اطمینان فراوان به آینده

خویش در حال از بین بردن باقی مانده های سنت های معنوی خود و سایر تمدن های جهان بود. پیش بینی هایی که گنون در این آثار از وضع آینده جهان کرده است دلیل کافی برای حکمت و عمق نظر او است.

۳-۳-۱۹ تمدن و تفکر غربی، دکتر رضا داوری اردکانی، ساقی، ۱۳۸۹

تفکر اساس همه تمدن هاست و اساس تمدن جدید فلسفه است و هرچه روی می دهد از آثار تحولی است که در تفکر فلسفی پیش آمده است. این کتاب مجموعه ی چند مقاله است که اول بار در سال ۱۳۵۵ با عنوان «مبانی نظری تمدن غربی» منتشر شده است. مقالات این کتاب بر قائم بودن تمدن بر تفکر استوار است و این که هر جا تفکر نیست، از قرار و ثبات و نظام هم کمتر نشانی می توان یافت. چنان که تکنیک کنونی با تمام عظمت و قدرتی که دارد عنان گسیخته می نماید، زیرا از اصل خود دور افتاده است و شاید در راه خردمندی نباشد و چه بسا وجود بشر را به مخاطره افکند. نویسنده از خلال بررسی نسبت نظر و عمل در سیر تفکر غربی و نظر متفکران یونانی و مسیحی در مورد انسان و نیز مفهوم عنایت الهی در فلسفه ی توماس آکویناس، مناسبات انسانی و خانواده در غرب، افکار و احوال کیپر کگارد و بررسی کتاب چنین گفت زرتشت به تبیین نظرات خود پرداخته است. علوم اجتماعی و انسانی و عقل عادی مردمان جز آنکه به ما در تدابیر جزئی که اثر محدود و موقت دارد کمک کند داعیه ای ندارد، زیرا این علوم به اساس و مبنای تمدن کاری ندارد بلکه تابع آن است.

عالم با تفکر بنیاد می شود و مردم در آن با نظر به افقی که فرا رویش گشوده است مسکن می گزینند و درک و فهم خاصی پیدا می کنند و با آن فهم صورتی از زندگی و تمدن را پدید می آورند.

تکنولوژی کنونی نیز تحقق اندیشه تکنیک است که در قرون شانزدهم و هفدهم ظهور کرد و تا این زمان بسط یافت. تکنیک کنونی بیش از هر زمان عظمت و قدرت دارد، اما چون از اصل خود دور افتاده است، شاید پیوسته در راه خردمندی نباشد و چه بسا که وجود بشر با آن به مخاطره افتد.

۳-۳-۲۰ فایرآبند و معقولیت معرفت علمی، امیرمهدی بخشی زاده، انتشارات کتاب فردا، ۱۳۹۰

اهمیت اندیشه‌های فایرآبند در حوزه معقولیت، در این است که او یکی از بزرگترین ناقدان معقولیت علمی در فلسفه علم می‌باشد. در عین حال او و "کوهن"، مسئول ایجاد و توسعه جریان نسبی‌گرایی که موج سوم فلسفه علم در قرن بیستم توصیف شده است، هستند. به همین دلیل مهم است تا بررسی شود که نظر فایرآبند در مورد معقولیت چیست. این پژوهش بر آن است تا نظریه معقولیت فایرآبند را از خلال آثارش بازسازی و بررسی کند و نقدهای مهمی که در مورد برخی جنبه‌های آن صورت گرفته است را شرح دهد. نظریه معقولیت علمی فایرآبند با نسبی‌گرایی و قیاس‌ناپذیری او نیز سازگار است. این سازگاری طوری ایجاد شده است که با سنت عقل‌گرایی غربی در تقابل جدی است.

۳-۳-۲۱ قیاس‌ناپذیری پارادایم‌های علمی، غلامحسین مقدم حیدری، نشر نی، ۱۳۸۸

تامس کوهن، مشهورترین و پرنفوذترین فیلسوف و مورخ علم معاصر است که نظریه پارادایمی وی تحولی جدید در علم‌شناسی فلسفی به وجود آورد. ویژگی عمده و مهم نظریه وی تأکیدی است که بر خصلت انقلابی تحولات علمی دارد، چندان که پارادایم‌های پیش و پس از انقلاب علمی را قیاس‌ناپذیر می‌داند. بنابراین نمیتوان از پیشرفت علمی به معنای انباشت معرفت علمی یا نزدیک شدن نظریه‌های علمی به واقعیت صحبت کرد. این نتایج مناقشه‌برانگیز درباره پیشرفت علم، معقول بودن و نقش منافع یا متعلقات اجتماعی در ارزیابی نظریه‌های علمی سبب شده تا قیاس‌ناپذیری پارادایم‌های علمی در مرکز توجه فیلسوفان علم قرار گیرد و بحث‌های فراوانی را برانگیزد.

در این اثر سعی شده که آراء کوهن درباره قیاس‌ناپذیری بازسازی شود و به شیوه او برای درک این مفهوم، جنبه‌ها و پیامدهای آن از شواهد تاریخ علم استفاده شده است. البته نقدهای وارد بر کوهن نیز هر جا که به نظر میرسیده به درک عمیق‌تر فلسفه وی کمک می‌کنند، بیان شده اند.

۳-۲۲ آشنایی با علم سنجی (مبانی، مفاهیم، روابط و ریشه ها)، دکتر عبدالرضا نوروزی چاکلی، انتشارات سمت با همکاری دانشگاه شاهد، ۱۳۹۲

علم سنجی یکی از رشته‌های دانشگاهی تازه‌ای است که از قدمت چندانی در ایران برخوردار نیست. ریشه‌های علم سنجی به کتاب سنجی باز می‌گردد که در ابتدا با هدف خدمات‌رسانی به علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی پا به عرصه وجود گذاشت. اما پس از مدتی، قابلیت‌های آن با استقبال سطح گسترده‌تری از سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان پژوهشی کشورها روبه‌رو شد و در بسیاری از مراکز دانشگاهی و پژوهشی مورد توجه قرار گرفت. در واقع، لزوم تعیین صحیح‌ترین مسیر برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری علم و فناوری حال و آینده در سطح بین‌المللی، ملی، سازمانی و حتی فردی، مهم‌ترین دلیل توسعه این حوزه علمی به شمار می‌رود. با توجه به لزوم دارا بودن درکی صحیح از زمینه‌ها، دامنه‌ها و ابعاد گوناگون علم سنجی، در این کتاب سعی شده است به صورتی جامع به تمامی این موارد پرداخته شود. از مهم‌ترین مباحث این کتاب می‌توان به مواردی همچون دامنه‌های مفهومی، کارکردی و تاریخی علم سنجی، پیشگامان و ریشه‌های علم سنجی، روابط علم سنجی با سایر حوزه‌ها، نمایه‌ها و پایگاه‌های استنادی ملی و بین‌المللی، نقشه‌های علمی، مفاهیم مرتبط با ارزیابی، و روش‌های ارزش‌گذاری علم، فناوری و نوآوری در علم سنجی، اشاره کرد. مطالعه این کتاب به همه کسانی که از رشته‌های گوناگون به آشنایی با علم سنجی علاقه‌مند هستند، و به ویژه به تمامی مدیران و دست‌اندرکاران عرصه‌های پژوهش و فناوری توصیه می‌شود. با این حال، این کتاب به طور مستقیم برای بهره‌برداری در درس آشنایی با علم سنجی دوره کارشناسی علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی تدوین شده و در درس مبانی علم سنجی دوره کارشناسی ارشد علم سنجی نیز قابل استفاده است.

۳-۲۳ دانش ایران در سطح بین‌المللی، حسین غریبی و سکینه انصافی، مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران، ۱۳۸۳

مطالب این کتاب از پایگاه موسسه اطلاعات علمی آمریکا [شامل نمایه نامه استنادی علوم (SCI)، نمایه نامه استنادی علوم اجتماعی (SSCI) و نمایه نامه استنادی هنر و علوم انسانی] گرفته شده که

دربردارنده‌ی اطلاعات کتاب‌شناختی کلی از نشریات علمی روزآمد و معتبر دنیا است. در این مجموعه، تولید علمی ایران در سطح بین‌المللی به تفکیک گروه‌ها و رشته‌های تحصیلی به همراه نشریات، مراجع و ارجاعات آن‌ها از سال ۱۹۹۹ تا سال ۲۰۰۲ عرضه شده است.

۳-۳-۲۴ نظم اشیاء: دیرینه‌شناسی علوم انسانی، میشل فوکو؛ مترجم: یحیی امامی، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، ۱۳۸۹

کتاب حاضر، ترجمه‌ای از کتاب «نظم اشیاء، دیرینه‌شناسی علوم انسانی»، نوشته «میشل فوکو» است. فوکو از طلایه‌داران اندیشه پست مدرن است که در این کتاب تلاش دارد، نشان دهد که در هر فرهنگ، بین استفاده از آن چیزی که می‌توان آن را قوانین نظم‌بخش نامید و تأمل بر روی خود نظم، تجربه ناب نظم و حالت‌های وجودی آن قرار دارند. وی در توضیح این مطلب نشان می‌دهد که به چه شیوه‌ای فرد - برخلاف شیوه‌های مرسوم - زبان را چنان که صحبت شده است، مخلوقات طبیعی را چنان که ادراک شده‌اند، دنبال می‌کند؛ همچنین به چه شیوه‌ای فرهنگ هر انسانی وجود نظم را آشکار می‌سازد و چگونه موجودات زنده، ماندگاری‌شان را به انواع حالت‌های نظم‌مدیون هستند. وی در واقع درصدد اثبات این مسئله است که دانش در کدامین فضای نظم تشکیل شده است.

۳-۴- کتابشناسی کاربردی سازی

۳-۴-۱ ماهیت و چیستی پیشرفت در اسلام، عبدالحمید ثابت، محمدعلی نظری، نصرالله نظری، قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی(ص). ۱۳۹۴

بررسی نظریه‌های مختلف پیشرفت در فرهنگ اقتصادی اسلام و مبانی معرفتی و اخلاقی مبتنی بر آن است. در ابتدای این اثر به بررسی پیشینه تجدد و توسعه در بین اندیشمندان مسلمان و غرب پرداخته شده و معانی مختلف پیشرفت از منظر آنان بررسی شده است. آن‌گاه نویسنده به رابطه بین پیشرفت با عقلانیت و مدرنیته پرداخته شده و مبانی هستی‌شناختی و معرفت‌شناختی مربوط به آن و نیز عرصه‌های مختلف مربوط به آن بررسی شده و دیدگاه‌های متفکرانی همچون: مرتضی مطهری، امام خمینی و علامه سیدمحمدحسین طباطبایی

در این زمینه منعکس شده است. در ادامه به بیان نظری قرآن کریم در این زمینه پرداخته شده و سطوح مختلف توسعه و پیشرفت از منظر آموزه‌های اسلامی، مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. نویسنده پیشرفت مثبت را موجب تعالی فرد و جامعه عنوان کرده و آن را موضوع اصلی تربیت اسلامی دانسته و پیشرفت بدون هدف و ایدئولوژی مشخص را مایه سقوط انسان و جوامع بشری عنوان کرده است.

۳-۴-۲ مکتب و مکان دانشگاه (کنکاشی در جایگاه علمی دانشگاه‌های برگزیده ایران و جهان)، غلامعلی منتظر، مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور، ۱۳۸۷

طی سه دهه گذشته ورود دانشگاه‌ها به بازار رقابت برای جذب دانشجویان و کسب منابع مالی جدید، موجب پدید آمدن فهرست‌های مختلفی درباره رتبه و جایگاه دانشگاه‌ها در حوزه‌های علمی شده است. موسسه «تایمز» یکی از قدیم‌ترین فهرست‌ها را در این زمینه منتشر می‌کند، اما اخیراً در سیاهه جدید «شانگهای» و «وب سنجی» نیز در عرصه رتبه‌بندی‌های دانشگاه‌های جهان وارد شده‌اند. مجموعه بحث‌های کتاب در سه گفتار گردآمده است: در گفتار اول نسخه‌های ارزیابی دانشگاه‌ها بر اساس سه مدل شانگهای، تایمز و وب‌سنجی بررسی و در گفتار دوم ویژگی‌های ۱۵ دانشگاه از کشورهای مختلف آمریکایی، اروپایی و آسیایی و هشت دانشگاه مهم ایران ارزیابی شده است. گفتار سوم نیز به تحلیل قیاسی سنج‌های مختلف دانشگاه‌های ایرانی و خارجی اختصاص یافته است.

۳-۴-۳ درآمدی بر اقتصاد علم: مبانی نظری، آرش موسوی، مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور، ۱۳۸۸

کتاب حاضر، مروری نقادانه بر آن دسته از مکاتب و نحله‌های فکری است که روی هم رفته قلمرو نوظهور «اقتصاد علم» را در خلاء نیم قرن اخیر در ادبیات جهانی به وجود آورده‌اند. نگاه به علم به مثابه کالای عمومی، تلقی علم هم‌چون نهادی اجتماعی و تلقی آن در هیات یک شبکه اقتصادی - اجتماعی - سه مکتب عمده در اقتصاد علم هستند که هر کدام از این مکاتب از طریق تمرکز بر مهم‌ترین چهره‌ها و آثار کلیدی آنها،

در کتاب بازخوانی شده و نقدهای وارد بر هریک به بحث گذاشته می‌شوند. بحث درباره مسائل اصلی و محوری در اقتصاد علم، با نگاه به مجموعه‌ای از مقولات ویژه که در مرز میان اقتصاد علم و سایر شاخه‌های اقتصاد دانش به طور کلی قرار دارند، تکمیل می‌گردد. در پایان، با نگاهی ویژه به ایران و ویژگی‌های ساختاری اقتصاد آن و با طرح مجموعه‌ای از پرسش‌های باز دربارهٔ وجوه اقتصادی، نهاد علم در ایران، مطرح شده است.

۳-۴-۴ برنامه درسی بین رشته‌ای در آموزش عالی (مبانی، اصول، رویکردها و الگوها)، دکتر حسن ملکی، دکتر جمال سلیمی، انتشارات سمت، ۱۳۹۴

رویکرد بین‌رشته‌ای در برنامه‌های درسی دانشگاهی زمانی اهمیت و اعتبار یافت که فعالیت‌های رشته‌ای و تخصص‌گرا در شناخت و فهم درست مسائل و واقعیت‌های پیچیده کارایی خود را از دست دادند. بر این اساس دانشمندان و پژوهشگران عرصه‌های مختلف علوم انسانی، اجتماعی، طبیعی و فناوری با تشریک مساعی و بهره‌گیری از شیوه‌های گوناگون تلفیق به پژوهش پرداختند. بدون تردید گره‌گشایی در عرصه واقعیت‌های حیات بشر بدون استفاده از جهت‌گیری و روش‌های بین‌رشته‌ای امکان‌پذیر نخواهد بود. فصل اول: مبانی نظری برنامه درسی بین‌رشته‌ای در آموزش عالی، فصل دوم: برنامه درسی بین‌رشته‌ای در آموزش عالی؛ گونه‌شناسی، رویکردها و الگوها

فصل سوم: الگوی نظری برنامه درسی بین‌رشته‌ای در آموزش عالی، فصل چهارم: طراحی دروس بین‌رشته‌ای؛ ارائه الگوی کاربردی، فصل پنجم: طراحی الگوی برنامه درسی بین‌رشته‌ای کارشناسی علوم اجتماعی، فصل ششم: تجارب نظام‌های آموزشی در طراحی برنامه‌های درسی بین‌رشته‌ای، پیوست‌ها: معرفی دوره‌های بین رشته‌ای به عنوان بخشی از مدرک کارشناسی...

۳-۴-۵ پارادایم‌های تحقیق در علوم انسانی، نورمن بلیکی، ترجمه سید حمیدرضا حسنی، سید مسعود ماجدی، محمد تقی ایمان، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۱

نورمن بلیکی به عنوان استاد جامعه شناسی، کتاب حاضر را که یک کتاب درسی است پس از ۲۵ سال فعالیت در حوزه فلسفه علم، علوم اجتماعی، روش شناسی تحقیقات اجتماعی و روش های کمی و کیفی تحقیق، تألیف کرده است. در این کتاب، الگو یا انگاره های فکری حاکم بر تولید علم معاصر به خوبی تبیین شده و پرسش بنیادین فلسفی موجود در آنها بازنمایی شده است. در مجموع می توان گفت این کتاب راه را بر پذیرش پارادایم تکثرگرایانه علم هموار نموده است. در این کتاب تلاش شده تا مطالب مورد بحث در پارادایم های کلاسیک و معاصر علوم انسانی ارائه و سپس به نقد آنها پرداخته شود. در ادامه بحث، به توضیح چهار منطق تحقیق تحت عنوان استراتژی های تحقیق پرداخته شده و در نهایت، مطالب در جمع بندی ارائه گردیده است. تمرکز این کتاب بر منطق تحقیق، می تواند در جهت اصلاح تفکر صرفاً روش مدار در حوزه تحقیقاتی علوم انسانی در ایران مفید واقع شود. حوزه تحقیق علوم انسانی در ایران به لحاظ نظری و عملی دچار فقر مباحث روش شناختی است که این کتاب می تواند کمکی برای رفع این مشکل باشد. گفتنی است، تحقیقات صرفاً روش مدار سبب می شوند حوزه پارادایمی، منطقی یا نظری آنها تضعیف و اشکال های ساختاری بر آنان عارض شود. کلیات، علم اجتماعی چه نوع علمی است؟ «پاسخ های کلاسیک»، علم اجتماعی چه نوع علمی است؟ «پاسخ های پارادایم های معاصر»، مرور و نقد پارادایم های علوم انسانی، استراتژی های تحقیق (۱): استراتژی های استقرائی و قیاسی، استراتژی های تحقیق (۲): استراتژی های پس کاوی و استفهامی، انتخاب از بین پارادایم ها و استراتژی ها، فصول هفتگانه این کتاب را تشکیل می دهند.

۳-۶- نهضت تولید علم با نگاهی به فرهنگستان علوم اسلامی، محمد حسن جعفر زاده، انتشارات فجر ولایت. ۱۳۸۲

در این کتاب با نگاهی به دیدگاه فرهنگستان علوم اسلامی، نهضت تولید علم، جنبش نرم افزاری و تحول در علوم انسانی مورد بررسی قرار گرفته شده و در مجموعه حاضر سعی شده است ابعاد مختلف این حرکت مورد بررسی قرار گیرد.

۳-۴-۷ ساختار نظریه های علمی در علوم طبیعی و علوم اجتماعی، هادی صمدی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۶

کتاب حاضر در سه فصل نخست تلاشی است در ارائه گزارشی از مهم ترین کارهای انجام شده در فلسفه علم در معرفی ساختار نظریه های علمی. فصل چهارم به رابطه میان آزمایش و نظریه می پردازد و فصل پنجم به بررسی شباهت ها و تفاوت های علوم طبیعی و علوم اجتماعی اختصاص یافته است. آیا نظریه های موجود در علوم طبیعی تن به محک آزمایش می دهند؟ و یا تفاوت های اساسی در آزمایش های موجود در این دو حیطه وجود دارد؟ در این فصل به این منظور پاسخگویی به این قبیل سوالات گفتگویی میان یک مخالف و یک موافق این نظر که علوم طبیعی و علوم اجتماعی تفاوت های اساسی دارند ترتیب داده شده است.

۳-۴-۸ علوم انسانی و ماهیت تمدن سازی آن، به اهتمام علی خورسندی طاسکوه و جمعی از نویسندگان، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ۱۳۸۸.

نویسنده معتقد است، علوم انسانی در جوامع پیشرفته و توسعه یافته، از جایگاه تمدن سازی و اعتبار «سرمایه ای» برخوردار است و برنامه ریزی های اجتماعی و سیاستگذاری برای دستیابی به سرمایه های مورد نیاز زندگی اجتماعی در عصر مدرن براساس سرمایه گذاری روی علوم انسانی بنیان گذاشته می شوند. این در حالی است که در جوامع کمتر توسعه یافته و یا جوامعی که در تلاش برای دستیابی به توسعه و پیشرفت هستند، علوم انسانی، غالباً به مثابه دانش هایی انتزاعی و ذهنی توصیف می شوند که با مجموعه ای از کلیات، مفاهیم، معناها، مضامین و موضوعات غیرملموس و مقدار ناپذیر سروکار دارند. به باور نویسنده، در چنین کشورهایی، سیاستگذاری در عرصه علوم انسانی به جای ارزش «سرمایه ای»، اعتبار «هزینه ای» دارد و در نتیجه ارزش و اعتباری که برای دانش ها و معرفت های علمی نظیر علوم طبیعی، فناوری و مهندسی قائل می شوند، از دانش های انسانی دریغ می شود.

وی می نویسد: به مثابه یک رویکرد متعارف تاریخی و فرهنگی، چنین طرز تفکری، کم و بیش، و در ادوار مختلف بر نظام سیاستگذاری و دستگاه شناختی علوم انسانی جامعه ما جریان داشته است و به رغم اینکه در دهه

اخیر، علوم انسانی در ایران از نشاط قابل ملاحظه‌ای برخوردار شده، همچنان آسیب‌پذیر و آسیب‌مند جلوه می‌کند. بنابراین و با وجود چنین آسیب‌هایی، و فراوانی کمبودها و خلأهای موجود در نظام سیاستگذاری و مدیریت آموزش و پژوهش حوزه علوم انسانی و نیز باورمندی به این رویکرد و تفکر که دانش‌های انسانی از اعتبار سرمایه‌ای و ماهیت تمدن‌سازی برخوردارند. پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری پژوهش و بازیابی بنیان‌های نظری، مطالعه و آسیب‌شناسی ساختارهای مدیریتی و جهت‌گیری‌های کلان و جدید علمی در حوزه علوم انسانی را به عنوان جزئی از سیاست‌های برنامه‌ای و تحقیقاتی خود قرار داده است.

۳-۴-۹ فلسفه تکنولوژی، آثاری از مارتین هایدگر، دن آیدی، یان هکینگ، تامس کوون و دونالد مکزی، ترجمه شاپور اعتماد، انتشارات مرکز، ۱۳۷۶

مترجم در مقدمه کتاب آورده است، «بنابر تصور متعارف، تکنولوژی ابزار است و پیشرفت آن ما را به سوی آرمانشهر هدایت می‌کند اما ظاهراً سر از ویرانشهر در آورده ایم. پس تکنولوژی حتی اگر ابزار هم باشد، چیز نیست: وسیله صرف نیست. امری خنثی نیست. به سخن دیگر آیا تکنولوژی تجربه آدمی را تغییر می‌دهد یا نسبت به آن بی‌اعتناست؟». در کتاب فلسفه‌ی تکنولوژی مقاله هایدگر با عنوان «پرسش از تکنولوژی» مقاله اصلی است. هایدگر از نخستین متفکرانی بود که تکنولوژی را به موضوعی برای فلسفه تبدیل کرد و از این رو طبیعی است در کتابی که در زمان ما درباره‌ی فلسفه‌ی تکنولوژی تدوین می‌شود سهمی عمده داشته باشد: سه مقاله از او و دو مقاله درباره‌ی دیدگاه‌های او که با توجه به دشواری نوشته‌های هایدگر می‌توانند در فهم سخن او بسیار کارساز باشند. دست کم دو سنت فکری و فلسفی دیگر نیز به مساله‌ی تکنولوژی توجه داشته‌اند، یکی فلسفه‌ی تحلیلی انگلوساکسون و دیگری مارکسیسم. مقاله‌ی فلسفی در زمینه‌ی آزمایش‌های فیزیکی که مبشر جریان تازه‌ای در فلسفه علم است و مقاله‌ی درباره‌ی مفهوم تاویل و ماهیت انقلاب‌های علمی به آشنایی با دیدگاه‌های فلسفه‌ی تحلیلی کمک می‌کنند و مقاله‌ی «مارکس و ماشین» به بررسی نظرات مارکس درباره‌ی جبر تکنولوژیک می‌پردازد.

۳-۴-۱۰ روش در علوم اجتماعی، رویکردی رئالیستی، آندرو سائر، ترجمه عماد افروغ، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۸۷

نویسنده معتقد است که رئالیسم و سوال درباره روش، کماکان از موضوعات اساسی مورد بحث است و هنوز راه زیادی را باید در توسعه یک بحث سازنده درباره روش متأثر از فلسفه رئالیستی پیمود. یکی از مشکلات اساسی در آثار موجود در مورد نظریه اجتماعی و فلسفه علوم اجتماعی این است که سهم سازنده ناچیزی در موضوع روش تحقیق تجربی به خود اختصاص داده اند و متن‌های موجود در مورد روش نیز با نادیده انگاشتن پیشرفتهای فلسفی و نظریه اجتماعی این فقدان علاقه را متقابلاً پاسخ داده اند. در مقدمه کتاب به پیشفرض‌های معرفت‌شناختی رئالیستی اجتماعی اشاره می‌شود. فصل اول به معرفت در زمینه اختصاص دارد که ناظر به دو معرفت عملی و معرفت ناشی از تعامل‌های ارتباطاتی است.

در فصل دوم اعتبار معرفت اجتماعی بحث و ضمن آن درباره رابطه نظریه و واقعیت و در نهایت معیار توافق بینا ذهنی و کفایت عملی با هشدار در مورد میثاق‌گرایی و پراگماتیسم پیشنهاد می‌شود. موضوع فصل سوم رابطه با اهمیت اما به تعبیر نویسنده مغفول بین تحقیقات انتزاعی و انضمامی، ماهیت روابط اجتماعی و ساختارها و نقش انتزاع در این خصوص، ماهیت تعمیم و تفاوتش با انتزاع است. در فصل چهارم ضمن بررسی روش در رابطه با هستی‌شناسی یا ماهیت و ساختار جهان اجتماعی و طبیعی و لایه بندی آن، دلالت‌های آن برای کشف قوانین و تبیین و پیش‌بینی در علوم اجتماعی ارزیابی می‌شود. فصل پنجم که به نظر نویسنده انحرافی از کتاب است ناظر به برخی از ناکامی‌ها و مشکلات فلسفه علم و به طور خاص آرای کارل پوپر است و مسائلی از قبیل استقراء هستی‌شناسی جزء نگر، علیت، ضرورت، جوهر‌گرایی، منطق و قیاس‌گرایی در آن بحث می‌شود. فصل ششم، روش‌های کمی، سازگاری آنها با موضوع مطالعه و ارزیابی انتقادی کاربرد الگوهای آماری را در بر می‌گیرد. فصل هفتم، ناظر به ارزشیابی، اثبات‌پذیری و ابطال‌پذیری نظریه‌ها و تحلیل علمی اجتماعی است. فصل هشتم که به زعم نویسنده انحراف دوم کتاب برای آشنایان با فلسفه علم ارتدوکس تنظیم شده به طور خاص مربوط به نقدهای وارد بر دیدگاه‌های پوپری از ابطال‌گرایی است.

فصل نهم به مسئله تبیین در علوم اجتماعی و روش های ژرفانگر و پنهانگر و محدودیت های این دو روش اختصاص دارد.

۳-۴-۱۱ کند و کاوها و پنداشته‌ها: مقدمه‌ای بر روشهای شناخت جامعه و تحقیقات اجتماعی، فرامرز رفیع پور، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۴

نگارنده کتاب حاضر، بر آن است که روش های قابل اطمینان دست یابی به شناخت در علم جامعه شناسی را معرفی نموده و پاسخ پرسش هایی چون شناخت ها چگونه تحصیل می شوند؟ چگونه روابط علت معلولی بین آنها برقرار می شود؟ چگونه این روابط استدلال یا اثبات می شوند؟ و چگونه و تا چه حد ارزش های شخصی در شناخت های تحصیل شده موثرند؟ را در اختیار مخاطب خویش قرار دهد. کتاب مشتمل بر ۹ فصل است که از آن میان می توان به این موارد اشاره کرد: نظریه های شناخت و روش شناسی؛ تئوری سازی؛ سنجش؛ پرس و جو؛ و استخراج. از ویژگی های بارز این کتاب تجدید چاپ های پی در پی آن است. این کتاب نیز از پرطرفدارترین کتابهای رفیع پور در میان دانشجویان و نخبگان جامعه شناسی محسوب می شود. آنچه که رفیع پور در این کتاب مطرح می سازد همان «روشهای قابل اطمینان» دستیابی به شناخت به عنوان عنصر اساسی «دانش» می باشد که می بایست در مورد جامعه شناسی پیاده شود.

۳-۴-۱۲ درآمدی بر توسعه آموزش عالی در ایران با تأکید بر علوم انسانی، نعمت‌الله عزیزی، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، ۱۳۸۶

کارکرد موثر دانشگاه در تربیت نیروی انسانی متخصص و آموزش شهروندان فرهیخته بیانگر نقش محوری آموزش عالی در روند بازسازی و نوسازی جامعه است. از این رو تلاش برای فراهم آوردن شرایط مناسب به منظور ورود و جذب دانش آموختگان به توسعه‌ی پایدار جامعه کمک موثری می‌نماید. اثر حاضر پژوهشی در باب ضرورت توسعه‌ی کیفیت در آموزش عالی به ویژه در علوم انسانی است. نویسنده در کتاب با برشمردن عمده‌ترین چالش‌های فرا روی دانشگاه‌ها از جمله دیوان‌سالاری، تعدد مراکز تصمیم‌گیری، تمرکزگرایی و

آیین‌نامه‌های دست و پاگیر آموزشی و پژوهشی، ارتقا و توسعه را مرهون تاکید بر اهداف، روش‌ها و شاخص‌های کیفی معرفی می‌کند. موضوعات کتاب بدین‌قرار است: نقش آموزش عالی در توسعه اقتصادی، علوم انسانی: چیستی و چرایی، نگاهی به تاریخچه‌ی تحولات آموزش عالی ایران، تحلیل وضعیت آموزش و پژوهش در علوم انسانی: آسیب‌شناسی عملکرد دانشگاه‌ها در حوزه‌ی علوم انسانی، و راهبردهای توسعه‌ی کیفی: در جست‌وجوی الگوهایی برای بهبود کیفیت در علوم انسانی. نگارنده در پایان پیشنهادهایی عرضه کرده که از آن جمله است: ۱- بازنگری اهداف، برنامه‌ها و محتوای دوره‌ها و روش‌های آموزش با تکیه بر اهداف روش دقیق و کیفی و با تاکید بر شیوه‌ی برنامه‌ریزی بین رشته‌ای، ۲- لزوم تاکید بر کارآمد کردن جریان تدریس از طریق آموزش، توسعه، و ارزیابی مهارت‌های حرفه‌ای اعضای هیات علمی، ۳- لزوم انجام اطلاعات لازم در انتخاب آموزش و توسعه‌ی مهارت‌های مدیران دانشگاهی و تاکید بر شیوه‌های نوین در مدیریت، ۴- لزوم توجه به اولویت‌های اساسی در برنامه‌ها و فعالیت‌های آموزشی، ۵- لزوم توجه دقیق به توقعات و نیازهای مشتریان خدمات آموزشی و ۶- تاکید بر شیوه‌های برنامه‌ریزی استراتژیک برای تحقق اهداف استراتژیک.

۳-۴-۱۳ معنا، امکان و راهکارهای تحقق علم دینی، حسین سوزنچی - پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، ۱۳۸۹

کتاب حاضر، در چهار بخش تدوین شده است: در بخش نخست، که به بررسی ماهیت علم اختصاص دارد، علم به معنای «تک گزاره معرفتی» از علم به معنای «یک رشته علمی» و علم در مقام «ثبوت و حقیقت علم»، از علم در مقام «اثبات و تحقق تاریخی» جدا شده و با نیم نگاهی به دو تلقی اسلامی و غربی از علم، مهم‌ترین مؤلفه‌های علم؛ که هنگام پرداختن به مسئله علم دینی باید مدنظر قرار داد، مورد بررسی قرار گرفته است. در بخش دیگر، به مسائل مهم در حوزه دین‌شناسی، یعنی «ماهیت و اعتبار معرفت دینی»، در جایگاه و اعتبار عقل در میان منابع دین و «حوزه و قلمروی دین و نوع تعامل میان متون دینی و علوم بشری»، پرداخته شده است. در بخش بعدی، مهم‌ترین دیدگاه‌هایی که در جامعه ما موضعی درباره علم دینی اتخاذ کرده‌اند، مورد نقد و

بررسی قرار گرفته؛ و در پایان، دیدگاه نگارنده درباره موضوع ارائه شده و مختصری از راه کارهای کلان برای تحقق علم دینی، مطرح شده است.

۳-۴-۱۴ مطالعات میان رشته‌ای در ایران، ابراهیم برزگر، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۸۶.

مطالعات میان‌رشته‌ای، موضوعی غیررشته‌ای است که در قلمروی علم و رشته‌ی خاصی نمی‌گنجد و در مرز محدودی متوقف نمی‌شود؛ بلکه هم‌چون مسائل عام از قبیل فلسفه‌ی علم، معرفت‌شناسی یا روش‌شناسی علوم با تمامی رشته‌ها پیوند دارد. از این رو دامنه‌ی آن صرفاً در مقوله‌ی کتاب‌های درسی نیست و اصولاً با مطالعات مبنایی در علوم و راه‌اندازی رشته‌های مختلف مرتبط است. کتاب حاضر حاوی مقالاتی در باب مطالعات میان‌رشته‌ای است. برخی مقالات عبارت‌اند از: "علوم تربیتی و مطالعات میان‌رشته‌ای / علی محمد کاردان"، "شالوده‌ی خلاقیت و نوآوری؛ مطالعات میان‌رشته‌ای / علی رضائیان"، "انقلاب و مطالعات میان‌رشته‌ای / عباس منوچهری"، "علم و پیش‌بینی؛ مطالعات میان‌رشته‌ای / اصغر پورعزت"، "فرهنگ پژوهشی و جایگاه آن در نظام تحقیقات میان‌رشته‌ای / ناصر تکمیل همایون"، "بودجه‌بندی دولتی و مطالعات میان‌رشته‌ای / مهدی ابراهیمی‌نژاد" و "طرح عملیاتی مطالعات میان‌رشته‌ای در دانشگاه‌های ایران / ابراهیم برزگر" و ....

۳-۴-۱۵ کتاب درسی دانشگاهی، ۲جلد؛ جلد (۱): ساختار و ویژگیها و جلد (۲): فناوری اطلاعات و ارزشیابی، جمعی از مؤلفان، انتشارات سمت، ۱۳۸۵

این اثر دربرگیرنده مقالات اولین همایش بین‌المللی «کتاب درسی دانشگاهی» است که به همت مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی «سمت» و با حمایت دفتر منطقه‌ای سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی ملل متحد (یونسکو) در تهران، کمیسیون ملی یونسکو در ایران و شورای عالی اطلاع‌رسانی در تاریخ ۲۷ و ۲۸ دیماه ۱۳۸۵ در محل سازمان «سمت» برگزار شد. مقالات این مجموعه عبارتند از؛ اصول و معیارهای تدوین محتوای کتاب درسی دانشگاهی به عنوان راهنمای عمل (زهرآزین‌الدینی میمند)

بررسی رابطه میان نیازها و علایق دانشجویان با یادگیری مطالب کتابهای درسی دانشگاهی (آزیتا ستار) نهضت تفکر و تحلیل انتقادی گفتمان در کتابهای درسی دانشگاهی (دکتر حسن شعبانی) بررسی میزان تحقق معیارهای تدوین کتابهای درسی در کتابهای دوره کارشناسی علوم تربیتی (دکتر احمدرضا نصر، بتول جمالی زواره و محمد آرمند)

یادگیری از متن کتاب درسی عامل اثربخش در فرایند یاددهی - یادگیری نظام آموزش عالی (رضا نوروززاده و دکتر محرم آقازاده) کتاب درسی و نقش آن در تولید علم در تمدن اسلامی (نمونه مورد مطالعه: شرایع الاسلام الی مسائل الحلال و الحرام) (دکتر محمد سپهری)

ساختار کتب درسی دانشگاهی بر اساس دیدگاه سازنده گرایی (دکتر مصطفی شیخزاده)

تأثیر نظریه‌های یادگیری در چگونگی طراحی محتوای کتب درسی (مهستی رسولی و مینا جعفر صابونچی) استانداردهای طراحی و تولید کتاب درسی دانشگاهی به صورت چندرسانه‌ای آموزشی (دکتر اسماعیل زارعی زوارکی و ایرج عوضزاده)

ویژگیهای کتاب درسی دانشگاهی (منصوره کافی‌زاده و دکتر نعمت‌الله موسی‌پور)

درآمدی بر ویژگیهای کتاب درسی علوم انسانی دانشگاهی (دکتر رضا فاضل) ملاحظات کارآمدسازی کتاب درسی دانشگاهی (با تأکید بر علوم اقتصادی) (دکتر یدالله دادگر)

چهارچوب مرجع و نیاز به پرداختن به مهارتهای سطح بالای شناختی و فکری در کتابهای درسی (دکتر عبدالمهدی ریاضی)

طراحی متن کتاب درسی دانشگاهی: بایدها و نبایدها (دکتر محرم آقازاده و رضا نوروززاده) طراحی گرافیکی کتابهای درسی دانشگاهی (مسعود کیانی و دکتر سیدمصطفی شریف)

عناصر و مؤلفه‌های محتوایی کتب درسی دانشگاهی در حوزه علوم انسانی (دکتر بابک شمشیری)

معیارهای زبان‌شناختی در تدوین کتابهای دانشگاهی (دکتر والی رضایی) تحلیل انتقادی گفتمان و بررسی زبان‌شناختی متن در متون دانشگاهی (آرزو آدی‌بیک و ارغوان گلباز)

کتاب تخصصی روش تحقیق به منزله حلقه مفقوده (نمونه‌ای موردی از روش تحقیق در زبان‌شناسی) (دکتر بهروز محمودی بختیاری)

کاربرد آموزه‌های تحلیل گفتمان و کاربردشناسی در تعیین شاخصهای متون علمی (دکتر فردوس آقاگلزاده)
ضرورت غنی‌سازی کتابهای درسی ادبیات عربی با میراث ادبی اهل‌البیت علیهم‌السلام (دکتر سیدعلی میرلوحی)

تأثیر فرایند تفکر حل مسئله در ساختار کتاب درسی (دکتر حسن ملکی)

ساختار محتوای کتاب درسی دانشگاهی با رویکرد کاوش - محور (دکتر حسن ستایش) تأثیر مدل‌های تدریس نوین (پیش‌سازمان‌دهنده) بر سازماندهی محتوای کتابهای درسی دانشگاهی (طرحی نو در سازماندهی محتوای کتابهای درسی) (دکتر حسین جعفری ثانی و اسدالله زنگویی)

اصول و روشهای سازماندهی محتوای کتاب درسی دانشگاهی (حسین شکوهی فرد، محمدحسینائی و اسدا... زنگویی) اصول طراحی و تولید کتاب درسی دانشگاهی به صورت چندرسانه‌ای آموزشی (دکتر اسماعیل زارعی زوارکی و ایرج عوض‌زاده)

بررسی و مقایسه کاربرد دو الگوی برنامه درسی تلفیقی و موضوعات مجزا در سازماندهی برنامه و محتوای مواد درسی دانشگاهی رشته‌های علوم تربیتی از دیدگاه اعضای هیئت علمی و دانشجویان (دکتر سیدشمس‌الدین هاشمی مقدم)

نظریه‌های یادگیری و طراحی کتب درسی زبان انگلیسی دانشگاهی در ایران (دکتر زهره کسائیان)
رویکردی انتقادی به تدوین کتب دانشگاهی در ایران (محمودرضا مرادیان و نورالدین یوسفی)

و ....

SCCcr.ir

فصل چهارم
کتابشناسی عربی

٤-١- کتابشناسی دین و علوم (معرفت شناسی، علوم طبیعی و علوم انسانی)

٤-١-١- انبست علم و دین

- ١) أبو زید، منی. (الدین والعلم فی فکر زکی نجیب محمود) المسلم المعاصر، س ١١: ع ٦٩ و ٧٠ (صفر- رجب ١٤١٤هـ/ أغسطس- ینایر ١٩٩٤م) ص ١٠٧- ١٥٠.
- ٢) باشا، أحمد فؤاد. (العلم فی منظوره الجدید: دعوة إلى الإیمان علی بصیرة). نقد کتاب روبرت م. أغروس وجورج ن. ستانسیو: العلم فی منظوره الجدید، ترجمه جمال خلایلی. الکویت: عالم المعرفة، ١٩٨٩م، المسلم المعاصر، س ١٥: ع ٦٠ (شوال- ذو الحجة ١٤١١هـ/ مایو- یولیو ١٩٩١م) ص ١٨١- ١٩٢.
- ٣) (مراجعة کتاب: الإسلام والعلم: الأرثوذكسیة الدینیة والصراع من أجل العقلانیة، تألیف بیرفیز هود بهوی، تقدیم محمد عبد السلام، نشر زد بوکز لیمتد ١٩٩١م. منبر الحوار، س ٩: ع ٣٢ و ٣٣ (ربیع و صیف ١٩٩٤م)، ص ١٧٦- ١٩٦.
- ٤) خلیل، عماد الدین. العلم فی مواجهة العلمانیة: قراءة فی کتاب حدود العلم. بغداد: مکتبة ٢٠ تموز ١٩٨٤ م، ص ١٢٦.
- ٥) عابد، عابد منصور. (موقف الإسلام والدیانات الأخرى من العلم) الدراسات الإسلامیة. مج ٢٣: ع ٤ (محرم- ربیع الأول ١٤٠٩هـ/ أكتوبر- ديسمبر ١٩٨٨م) ص ٤١- ٨٨.
- ٦) فرغل، یحی هاشم حسن. (وجهة نظر فی العلاقة بین العلم والدين) فی: المنهجیة الإسلامیة والعلوم السلوكیة والتربویة: بحوث ومناقشات المؤتمر العالمی الرابع للفکر الإسلامی، ج ١، فرجینا: المعهد العالمی للفکر الإسلامی، ١٩٩٠م (سلسلة المنهجیة الإسلامیة، ٢) ص ٨٧، ١٠٦.
- ٧) القرضاوی، یوسف. الرسول والعلم. القاهرة: دار الصحوة للنشر: ١٩٨٤م، ١٦٥ ص، ٢٤ سم.

٤-١-٢ روش شناسی علم اسلامی

- ٨) باشا، أحمد فؤاد. (نسق إسلامی لمناهج البحث العلمی، تحديد الثوابت والمتغيرات). منبر الحوار، س ٥: ع ١٧ (ربیع ١٤١٠هـ/١٩٩٠م) ص ٦.
- ٩) حلمی، مصطفی. مناهج البحث فی العلوم الإسلامیة. ط ١، القاهرة: مكتبة الزهراء ١٩٨٤، ٢٣٢ ص، ٢٤ سم، بلیوگرافیة، ص ٢٢٦-٢٢٨.
- ١٠) الدسوقی، فاروق محمد. قواعد منهجیة للباحث عن الحقیقة، المنصورة، دار الوفاء، ١٩٨٥م.
- ١١) الدسوقی، محمد. منهج البحث فی العلوم الإسلامیة. بیروت: دار الأوزاعی، ١٩٨٤م، ٤٠٠ ص، ٢٤ سم. یشتمل علی کشف بلیوگرافی ص ٣٨٥-٣٩٦.
- ١٢) بركة، عبد الفتاح. (أخلاقیات العلم وأزمة الحضارة الحدیثة، حولیة کلیة الشریعة والدراسات الإسلامیة، ع ٤ (١٤٠٥هـ-١٩٨٥م) ص ٣-٣٠.
- ١٣) عبد المتعال، صلاح. (المنهجیة الإسلامیة والمعايير الأخلاقیة للبحث) فی المنهجیة الإسلامیة والعلوم السلوكیة والتربویة: بحوث ومناقشات المؤتمر العالمی الرابع للفکر الإسلامی /ج ١، فرجینا: المعهد العالمی للفکر الإسلامی، ١٩٩٠م، (سلسلة المنهجیة الإسلامیة، ٢)، ص ٢٣٢-٢٤٨.
- ١٤) ابن عمار، الصغیر. الفکر العلیم ابن خلدون. الجزائر: المؤسسة الوطنیة للكتاب، ١٩٨٤م، ١٢٦ ص، ٢١ سم.
- ١٥) باشا، أحمد فؤاد. (الاتجاه العلمی عند الهمدانی)، المسلم المعاصر، س ١٥: ع ٥٧ (المحرم - ربیع الأول ١٤١١هـ/یولیو - أكتوبر ١٩٩٠م)، ص ١٠٥-١٣٠.
- ١٦) (الاتجاه العلمی والفلسفی عند ابن الهیثم - عرض رسالة ماجستير: دولت عبد الحریم، المسلم المعاصر. س ١٥: ع ٥٨ (ربیع الآخر - جمادی الآخرة ١٤١١هـ/نوفمبر - ینایر ١٩٩١م).
- ١٧) بركة، عبد الفتاح عبد الله. (فی نشأة العلم). حولیة کلیة الشریعة والدراسات الإسلامیة، ع ٣ (١٤٠٤هـ/١٩٨٤م)، ص ٨٣-١٠٠.

١٨) الجندی، محمد. (التقييم الإبتمولوجی لمساهمات العلماء المسلمین) فی ندوة قضايا المنهجیة فی الفكر الإسلامی (١٩٨٩م: قسطنیة)

١٩) الدمرداش، أحمد سعید. (مسیرة الفكر العلمی العربی عبر التاريخ). المنهل ع ٤٥٠ (جمادی الأولى ١٤٠٧هـ/ینایر ١٩٨٧م) ص ٤٤-٤٧، ع ٤٥٢ (رجب ١هـ/مارس ١٩٨٧م)، ص ١٣٨ - ١٤١.

٢٠) سعیدان، أحمد سلیم. مقدمة لتاریخ الفكر العلمی فی الإسلام. الكويت: المجلس الوطنی للثقافة والفنون والآداب. ١٩٨٨ م، ٢١٧ ص.

٢١) العراقی، عبد الإله. (مدخل لدراسة منهج البحث العلمی عند مفكری الإسلام). الفجر، س ١: ع ٣ (جمادی الأولى - رجب ١٤٠٤هـ)، ص ٣٨ - ٤٦.

٢٢) غنیم كارم السید. (قضية العلم والمعرفة عند المسلمین). المسلم المعاصر س ١٠: ع ٣٩ (١٤٠٤هـ/٧)، ص ٤١ - ٨٧.

٢٣) الوکیل، محمد السید. الحركة العلمیة فی عصر الرسول وخلفائه. جدة: دار المجتمع، ط ١، ١٩٨٦م، ١٨٨ ص، ٢٤ سم (موسوعة المدنیة التاریخیة، ٣)

٤-١-٣ معرفت شناسی اسلامی

٢٤) باشا، أحمد فؤاد. (أبستمولوجیا العلم ومنهجیته فی التراث الإسلامی). منبر الحوار، س ٤: ع ١٦ (شتاء ١٩٨٩ م - ١٩٩٠م)، ص ٦ - ١٨.

٢٥) (مستویات الموضوعیة العلمیة ودلالاتها فی إطار نظریة العنن الإسلامیة) المسلم المعاصر، س ١٧: ع ٦٧ و ٦٨ (رجب - ذو الحجة ١٤١٣هـ/فبرایر - یولیو ١٩٩٣م)، ص ٧٥ - ١٠٠.

٢٦) (نحو صیاعة إسلامیة لنظریة العلم والتقنیة). المسلم المعاصر، س ١٤: ع ٥٤ (١٩٨٩/٢م)، ص ١٧ - ٣٣.

٤-١-٤ طبقه بندی و فلسفه علوم در تمدن اسلامی

(٢٧) صیام، محمد عبده. (خلط التصنیف للفلاسفة والعلماء المسلمین فی القرن الرابع الهجری) المسلم المعاصر، س١٧: ٦٧ و ٦٨ (رجب-ذو الحجة ١٤١٣هـ/فبرایر-یولیو ١٩٩٣ م) ص ١٢١-١٤٦.

(٢٨) عطیة، هانی محی الدین. (التحیز فی الأنظمة الغربية لتصنیف المكتبات) المسلم المعاصر، س١٨: ٧١ و ٧٢ (رجب-ذو الحجة ١٤١٤هـ/فبرایر-یولیو ١٩٩٤ م) ص ٧٣-٩٨.

(٢٩) فرحان، محمد جلوب، (الأسس المعرفیة لتصنیف العلوم عند الفارابی). دراسات عربیة، ٣: ٢٣ (١/١٩٨٧م) ص ٣٨-٧٥، بلیو جرافیا، رسوم توضیحیة.

(٣٠) موسی، جلال محمد. (تصنیف العلوم عند العلماء المسلمین). المسلم المعاصر، س١١: ٤١ (المحرم ١٤٠٥هـ) ص ١١-٣٠.

(٣١) النجار، عبد المجید. (تصنیف العلوم فی الفكر الإسلامی بین التقليد والتأصیل) فی: المنهجیة الإسلامیة والعلوم السلوكیة والتربویة: بحوث ومناقشات المؤتمر العالمی الرابع للفكر الإسلامی، ج١، فرجینا: المعهد العالمی للفكر الإسلامی، ١٩٩٠ م، (سلسلة المنهجیة الإسلامیة-٢) ص ٢٤٩-٢٩٢.

(٣٢) باشا، أحمد فؤاد. (تصور مقترح لمجالات البحث فی فلسفة العلوم برؤیة إسلامیة). المسلم المعاصر، س١٥: ٥٩ (رجب-رمضان ١٤١١هـ/فبرایر-إبریل ١٩٩١م).

(٣٣) فلسفة العلوم بنظرة إسلامیة، ط ١: القاهرة: ١. باشا، ١٩٨٤م، ١٨٩ ص، ٢٣ سم بلیو جرافیة ص ١٧٦ - ١٧٩.

(٣٤) كلشنی، مهدی. (فلسفة العلم من المنظور القرآنی، ترجمة الحسینی). التوحید، س٣: ١٤ (جمادی الأولى وجمادی الآخرة ١٤٠٥هـ) ص ٩٠-١٠٠ بلیو جرافیة.

٤-١-٥ فلسفه علوم اجتماعی اسلامی

(٣٥) رجب، إبراهیم عبد الرحمن. (مداخل التأصیل الإسلامی للعلوم الاجتماعیة). المسلم المعاصر، س١٦: ٦٣ (رجب-رمضان ١٤١٢هـ/فبرایر-إبریل ١٩٩٢ م) ص ٤٣-٨٠.

- (٣٦) (المنهج العلمى للبحث من وجهة إسلامية فى نطاق العلوم الاجتماعية ومهمة المساعدة الإنسانية) المسلم المعاصر، ص ١٧: ع ٦٧-٦٨ (رجب ذو الحجة ١٤١٣هـ/ فبراير إلى يوليو ١٩٩٣م) ص ٧٤-١١.
- (٣٧) عشوى، مصطفى. (العلوم الاجتماعية بين التنظير العلمى والتنظير الأيديولوجى). فى ندوة قضايا المنهجية فى الفكر الإسلامى (١٩٨٩م: قسنطينة)
- (٣٨) معتوق، فردريك. منهجية العلوم الاجتماعية عند العرب وفى الغرب. بيروت: المؤسسة الجامعية للدراسات والنشر والتوزيع ١٩٨٥م، ١٤٨ص، ٢٠سم.
- (٣٩) أبو ريان، محمد على. (العلوم الإنسانية وأزمة مناهجها المعاصرة، مع دراسة نقدية لأسسها وبنيتها اللاهوتية). الثقافة، س ١٦: ع ٩٦ (ربيع الأول- ربيع الآخر ١٤٠٧هـ/ نوفمبر- ديسمبر ١٩٨٦) ص ٤٣-٨١.
- (٤٠) امزيان، محمد محمد.. (نقد مناهج العلوم الإنسانية من منظور إسلامى وخطوات صياغة مناهج إسلامية للعلوم الإنسانية) المسلم المعاصر، س ١٨: ع ٧١ و ٧٢ (رجب ذو الحجة ١٤١٤هـ/ فبراير- يوليو ١٩٩٤م) ج ١.
- (٤١) أنور، علا. (أزمة المنهج فى العلوم الإنسانية) المسلم المعاصر، س ١٤: ع ٥٥ و ٥٦ (رجب- رمضان ١٤١٠هـ/ يناير- مارس ١٩٩٠م) ص ١١٥-١٣٤.
- (٤٢) عروة، أحمد. (أفاق إسلامية لفلسفة العلوم الإنسانية/ مج ٢٢: ع ٣ (يوليو- سبتمبر ١٩٨٧م) ص ٥٧-٨٢.
- (٤٣) فاردنبرغ، جاك. (إسهام الإنسانيات والعلوم الاجتماعية فى الدراسات الإسلامية) ترجمة أبو بكر باقادر. الاجتهاد، س ٦: ع ٢٤ (صيف ١٤١٥هـ/ ١٩٩٤م) ص ١٢٥-١٥٤.
- (٤٤) باشا، أحمد فؤاد. (أسس المنهج القرآنى فى بحث العلوم الطبيعية للأستاذ منتصر محمود مجاهد) المسلم المعاصر، س ١٦: ع ٦٣ (رجب- رمضان ١٤١٢هـ/ فبراير- أبريل ١٩٩٢م) ص ٢٢٥-٢٣٠.
- (٤٥) فلسفة العلوم الطبيعية فى التراث الإسلامى) المسلم المعاصر، س ١٣: ع ٤٩ (المحرم ١٤٠٧هـ) ص ٩-٢٦.
- (٤٦) سجاد، محمد عبد السميع مسلم (مترجم) تخطيط المناهج الدراسية للعلوم الطبيعية: الرؤية الإسلامية. الرياض: مكتب التربية العربى لدول الخليج، ١٩٨٧م، ١٥٤ص، ٢٤سم.

(٤٧) غنيم، كارم السيد. (العلوم الكونية والبحوث المدنية في ميزان الإسلام). الإسلام اليوم، ع٣ (١٩٨٥/٤م) ص٣٧-٤٣.

(٤٨) القصار، محمد عمر. المنهج الإسلامي في تعليم العلوم الطبيعية. مكة المكرمة: رابطة العالم الإسلامي، ١٩٨٤/١٤٠٤م، ٢٠٦ ص (دعوة الحق، ٣٠).

(٤٩) إسماعيل، فاطمة. (طلب العلم والمعرفة في القرآن الكريم): في: القرآن والنظر العقلي. فرجينيا: المعهد العالمي للفكر الإسلامي، ١٩٩٣م، (سلسلة الرسائل الجامعية، ٧: المنهجية الإسلامية) ص٨٠-٩٩.

(٥٠) بدوي، فاطمة. علم اجتماع المعرفة بين الفكر الخلدوني والفكر الغربي. بيروت جروس برس، ١٩٨٥م، ١٠٨ ص، ٢٤ سمن بيليوغرافية ١٠٣-١٠٥.

(٥١) البوطي، محمد سعيد رمضان. (أزمة المعرفة وعلاجها في حياتنا الفكرية المعاصرة) في: المنهجية الإسلامية والعلوم السلوكية والتربوية: بحوث ومناقشات المؤتمر العالمي الرابع للفكر الإسلامي، ج١، فرجينيا: المعهد العالمي للفكر الإسلامي، ١٩٩٠م، (سلسلة المنهجية الإسلامية، ٢) ص٥٥-٨٥.

(٥٢) حسون، علي. المعرفة وإدراك القلب. بيروت: المكتب الإسلامي، ١٩٨٩م، ٢١٤ ص، ٢٤ سم.

(٥٣) زيادة، خالد. (المعرفة والسلطة في الوطن العربي) الاجتهاد، س٢: ع٥ (١١/١٩٨٩م) ص٢٤٩-٢٥٤.

(٥٤) الكيلاني، ماجد عرسان. (معنى المعرفة وأهميتها- مصدر المعرفة ودور الإنسان فيها- ميادين المعرفة والظواهر المميزة لها - أدوات المعرفة: الوحي والعقل والحس) في: فلسفة التربية الإسلامية: دراسة مقارنة بين فلسفة التربية الإسلامية والفلسفات التربوية المعاصرة. مكة المكرمة: مكتبة الهادي، ١٤٠٩هـ/١٩٨٨م. ص٢١٣-٢٤١،

٤-١-٦ إسلامي ساري علوم

(٥٥) إدريس، جعفر شيخ. (إسلامية العلوم وموضوعيتهما) المسلم المعاصر، س١٣: ع٥٠ (يوليو ١٩٨٨م) ص٥-١٩.

(٥٦) (العلوم هل تكون إسلامية) أفكار، ع الافتتاحي (جمادى الأولى ١٤٠٩هـ/ديسمبر ١٩٨٨م) ص٣-١٢.

- (۵۷) إسلامیة المعرفة: المبادئ العامة - خطة العمل - الإنجازات. فرجينيا: المعهد العالمي للفكر الإسلامي، ۱۴۰۶هـ/۱۹۸۶م، ۲۲۸ ص (سلسلة إسلامیة المعرفة، ۱).
- (۵۸) إسماعیل، زکی محمد. (إنجازات الجامعات الإسلامیة فی مجال توجيه العلوم إسلامیا) فی: مؤتمر التوجيه الإسلامی للعلوم، ۶۵ ص (۱۱۹۱م: الرياض).
- (۵۹) خلیل، عماد الدین. مدخل إلى إسلامیة المعرفة. فرجينيا: المعهد العالمي للفكر الإسلامی، ۱۱۹۱، ۱۰۳ ص (سلسلة إسلامیة المعرفة، ۹)
- (۶۰) دسوقی، سید وحسن رجب. إسلامیة المعرفة، القاهرة: المعهد العالمي للفكر الإسلامی، ۱۹۹۰م، ۳۶ ص، (محاضرة).
- (۶۱) شهید، محمد. إسلامیة المعرفة، الضرورات والأهداف. الرباط: جامعة محمد الأول، کلیة الآداب، شعبه الدراسات الإسلامیة، ۱۹۹۱م، ۷۷ ص (بحث لنیل الإجازة).
- (۶۲) العلوانی، طه جابر. ابن تیمیة وإسلامیة المعرفة. فرجينيا: المعهد العالمي للفكر الإسلامی، ۱۹۹۴م، ۸۸ ص (سلسلة إسلامیة المعرفة، ۱۳).
- (۶۳) عماره، محمد. إسلامیة المعرفة. القاهرة: دار الشرق الأوسط للنشر، ۱۹۹۱م، ۱۱۷ ص، ۱۹ سم (الإسلام دین الحیاة: الكتاب التاسع).
- (۶۴) (إسلامیة المعرفة البديل الفکری للمعرفة المادیة) المسلم المعاصر، س ۱۶: ع ۶۳ (رجب-رمضان ۱۴۱۲هـ/فبراير-إبریل ۱۹۹۲م) ص ۵-۲۶.
- (۶۵) الفنجری، محمد شوقی. (حول قضیة أسلمة العلوم) الوعي الإسلامی، ع ۲۹۶ (شعبان ۱۴۰۹هـ/مارس ۱۹۸۹م) س ۴۱-۴۶.
- (۶۶) مصطفی، نیفین عبد الخالق. (مدخل لصیاغه مفهوم التوجيه الإسلامی للعلوم) المسلم المعاصر، س ۱۶: ع ۶۴ (شوال ذو الحجة ۱۴۱۲هـ/مايو-یولیه ۱۹۹۲م) ص ۹-۵۱.

٦٧) يوسف، عبد المؤمن أملاجه. نحو أسلمة المعرفة. نيجيريا: مؤسسة الفجر، ١٩٨٩م، ٤٦ ص، ١٩ سم (سلسلة الثقافة الإسلامية، ٩).

٦٨) أبو الفضل، منى. (إطلالة منهجية على مصادر التراث السياسي) في: نصر محمد عارف: في مصادر التراث السياسي الإسلامي: دراسة في إشكالية التعميم قبل الاستقراء والتأصيل. فرجينيا: المعهد العالمي للفكر الإسلامي، ١٩٩٤م، ص ٩-٣٦ (تقديم البحث).

٦٩) (نحو منهجية للتعامل مع مصادر التنظير الإسلامي بين المقدمات والمقومات) في: المنهجية الإسلامية والعلوم السلوكية والتربوية: بحوث ومناقشات المؤتمر العالمي الرابع للفكر الإسلامي، ج ١، فرجينيا: المعهد العالمي للفكر الإسلامي، ١٩٩٠ م (سلسلة المنهجية الإسلامية، ٢) ص ١٧٩-٢٣٢.

٧٠) عمارة، محمد. (السنة النبوية مصدراً للمعرفة). المسلم المعاصر، س ١٥: ع ٥٩ (رجب-رمضان ١٤١١هـ/ فبراير - إبريل ١٩٩١م) ص ١٥-٣٢.

٧١) الزيندي، عبد الرحمن. مصادر المعرفة في الفكر الديني والفلسفي. الرياض: دار المؤيد، ١٩٩٣م.

٧٢) جابر، قاسم (نظرية المعرفة عند إخوان الصفا). الثقافة الإسلامية، ع ٢٦ (٨ / ١٩٨٩م) ص ١٩٨ - ٢٠٩.

٧٣) حاجي، جعفر عباس، نظرية المعرفة في الإسلام، دراسة مقارنة لأهم الأسس والمفاهيم المتعلقة بنظرية المعرفة في الإسلام وبقية المذاهب الفلسفية الأخرى. الكويت: مكتبة الألفين / ١٩٨٦م، ٥٣٠ ص، ٢٤ سم.

٧٤) زروق، عبد الله حسن. (نظرية المعرفة عند الغزالي) المسلم المعاصر، ص ١٢: ع ٤٨ (شوال ١٤٠٧) ص ٢٧-٥٢.

٧٥) عمر، إبراهيم أحمد. العلم والإيمان: مدخل لنظرية المعرفة في الإسلام. فرجينيا: المعهد العالمي للفكر الإسلامي، ١٩٩٢م.

٧٦) الكردي، راجح. نظرية المعرفة بين القرآن والفلسفة. الرياض، دار المؤيد، ١٩٩٣م.

٧٧) النشار، مصطفى. (الغزالي ونظرية المعرفة) عالم الفكر، م ١٩، ع ٤ (١ / ١٩٨٩م) ص ١٥٧-١٧٢.

- ٧٨) أبو السعود، محمود. (المنهجية للعلوم السلوكية الإسلامية) في: المنهجية الإسلامية والعلوم السلوكية والتربوية: بحوث ومناقشات المؤتمر العالمي الرابع للفكر الإسلامي / ج ٢، فرجينيا: المعهد العالمي للفكر الإسلامي، ١٩٩٢م، (سلسلة المنهجية الإسلامية، ٢) ص ٣٧-٥٤.
- ٧٩) إدريس، بدر. (ملاحم المنهج المعرفي الإسلامي وخصائصه). الفرقان، س ٥: ع ١٦ (محرم/ صفر ١٤٠٩هـ/سبتمبر ١٩٨٨م) ص ٢٤-٢٨.
- ٨٠) إمام، محمد كمال. (أزمة المنهج في الدراسات الفقهية الحديثة) في: ندوة قضايا المنهجية في الفكر الإسلامي (١٩٨٩م: قسنطينة).
- ٨١) أمزيان، محمد محمد. (تلازم الموضوعية والمعيارية في الميتودولوجيا الإسلامية) في: ندوة قضايا المنهجية في الفكر الإسلامي (١٩٨٩م: قسنطينة).
- ٨٢) (نحو صياغة منهجية لدراسة التراث الاجتماعي في الإسلام) في: منهج البحث الاجتماعي بين الوضعية والمعيارية. فرجينيا: المعهد العالمي للفكر الإسلامي، ١٩٩١م، ص ٣٩٥ - ٤٧٦.
- ٨٣) بطاينة، محمد ضيف الله. (المنهجية الإسلامية: نظرة إلى الفقه) في: المنهجية الإسلامية والعلوم السلوكية والتربوية: بحوث ومناقشات المؤتمر العالمي الرابع للفكر الإسلامي، ج ٢، فرجينيا: المعهد العالمي للفكر الإسلامي، ١٩٩٢م (سلسلة المنهجية الإسلامية، ٢) ص ٨٥-١٠٢.
- ٨٤) الجندی، محمد. (المناهج بين النظرتين الأحادية والتعددية). في: ندوة قضايا المنهجية في الفكر الإسلامي (قسنطينة: ١٩٨٩م).
- ٨٥) الحسن، نزيه. (السيد محمد باقر الصدر: دراسة في المنهج). من ١ إلى ٧، الثقافة الإسلامية، ع ٢٢، ٢٨٤ (١٢/١٩٨٨م - ١٢/١٩٨٩م).
- ٨٦) خليل، عماد الدين. (المنهج العلمي والروح العلمية لدى ابن خلدون وصلتها بالإسلامية) في: ندوة قضايا المنهجية في الفكر الإسلامي (١٩٨٩م: قسنطينة)، ٢٩ ص.

- ٨٧) الذوادى، محمود. (ملاحح التحيز والموضوعية فى الفكر الاجتماعى الإنسانى الغربى والخلدونى) فى: ندوة إشكالية التحيز: رؤية معرفية ودعوة للاجتهد (١٩٩٢م: القاهرة).
- ٨٨) الشكعة، مصطفى. (المنهج الإسلامى فى فكر ابن خلدون فى مواجهة مناهج دراسة الغربيين). فى: الندوة الدولية حول الدراسات والأبحاث العلمية فى الحضارة الإسلامية: نظرة على العقد القادم (١٩٨٨م: استانبول).
- ٨٩) عارف، نصر محمد. (حول منهجية التعامل مع مصادر التراث السياسى الإسلامى) فى: مصادر التراث السياسى الإسلامى: دراسة فى إشكالية التعميم قبل الاستقراء والتأصيل. فرجينيا: المعهد العالمى للفكر الإسلامى، ١٩٩٤ م، ص ٥٥٥-٩٣.
- ٩٠) عبد الجبار، شاكرك. المنهج العلمى للاعتقاد. بغداد: مطبعة الخلود، ١٩٨٤، ٢٧٣ ص.
- ٩١) عبد اللاوى، محمد. (مشكلة المنهج عند المفكرين المسلمين المعاصرين وعند المحدثين) فى: مؤتمر قضايا المنهجية والعلوم السلوكية (١٩٨٧م: الخرطوم)، ٢٧ ص.
- ٩٢) عريب، محمد ياسين. (مثلث المنهج التجريبي فى الفكر الإسلامى) المسلم المعاصر، س ١٧: ع ٦٥ و ٦٦ (المحرم - جمادى الآخرة ١٤١٣هـ/أغسطس - يناير ١٩٩٣ م) ص ١١٥-١٤٦.
- ٩٣) عطيه، محى الدين. (نحو منهج للتعامل مع التراث الإسلامى) الاجتهاد، س ٦: ع ٢٤ (صيف ١٩٩٤م) ص ١٥٥ - ١٨٥.
- ٩٤) عقيلى، إبراهيم. تكامل المنهج المعرفى عند ابن تيمية. فرجينيا: المعهد العالمى للفكر الإسلامى، ١٩٩٤م، ٤١٨ ص (سلسلة الرسائل الجامعية، ٨، إسلامية المعرفة).
- ٩٥) العلوانى، طه جابر. إصلاح الفكر الإسلامى بين القدرات والعقبات. فرجينيا: المعهد العالمى للفكر الإسلامى، ١٩٩١ م، ٩٨ ص.
- ٩٦) عناية، غازى. (عناصر المنهج العلمى فى القرآن والسنة) فى: ندوة قضايا المنهجية فى الفكر الإسلامى (١٩٨٩م: قسنطينة).

- ٩٧) الفنجری، محمد شوقی. جدلیہ الإسلام: دراسة مقارنة مختصرة للكشف عن المنهج المعرفی فی الإسلام وصیغہ التوازن بین المتناقضات. الرياض: دار ثقیف، ١٩٨٩م، ٨٧ ص.
- ٩٨) قریشی، علی. (المنهج المعرفی الغربی فی البحوث الإفريقية: ملاحظات نقدیة وتأملات فی المنهج الإسلامی البديل). فی: ندوة قضايا المنهجیة فی الفكر الإسلامی (١٩٨٩: قسنطینة).
- ٩٩) الکردی، محمود السعید. ابن خلدون: مقال فی المنهج، ط ١، طرابلس، ليبيا: المنشأة العامة للنشر والتوزیع والإعلام، ١٩٨٤، ٣٦٠ ص، ٢٤ سم، بلیوگرافیة: ص ٣٥٣ - ٣٦٠.
- ١٠٠) مذکور، عبد الحمید. (المنهج فی علم أصول الفقه) فی: ندوة قضايا المنهجیة فی الفكر الإسلامی، (١٩٨٩م: قسنطینة).
- ١٠١) ملحم، م أحمد سلیم. (تلازم الموضوعیة والمعیاریة فی المیتودولوجیا الإسلامیة: تعقیب علی بحث محمد محمد امزیان) المسلم المعاصر، س ١٦: ع ٦٢ (ربیع الآخر - جمادی الآخرة ١٤١٢هـ/نوفمبر - ینایر ١٩٩٢م) ص ١٨٥ - ١٩٠
- ١٠٢) نصار، محمد عبد الستار. (منهج البحث فی علم العقیدة فی ضوء التطور العلمی المعاصر) فی: ندوة قضايا المنهجیة فی الفكر الإسلامی (١٩٨٩: قسنطینة).

٤-٢ کتابشناسی اسلام، سکولاریزم و علوم انسانی

- ١- تیخونوفا، تاتیانا: ساطع الحصری: رائد المنحی العلمانی فی الفكر القومي العربی، ترجمة توفیق سلوم، موسکو: دار التقدم، ١٩٨٧م.
- ٢- الجندی، أنور: سقوط العلمانیة، بیروت: دار الكتاب اللبنانی، (١٩٧٣م)، ١٩٩ ص (الموسوعة الإسلامیة العربیة، ٢).
- ٣- الحوالی، سفر بن عبد الرحمن: العلمانیة: نشأتها وتطورها وآثارها فی الحیاة الإسلامیة المعاصرة، مکة المكرمة: مرکز البحوث العلمیة وإحیاء التراث الإسلامی، کلیة الشریعة، جامعہ أم القرى، ١٤٠٣هـ.
- ٤- خلیل، عماد الدین: تهافت العلمانیة، بیروت: مؤسسه الرسالہ، (١٣٩٥هـ/١٩٧٥م)، ٢٢٨ ص، ٢٤ سم.

- ٥- الشریف، محمد شاکر: العلمانیة وثمارها الخبیثة، الرياض: دار الوطن، (١٤١١هـ/١٩٩٠م)، ص٤٧.
- ٦- شفیق، منیر: ردود علی أطروحات علمانیة، تونس: دار بوسلامة للطباعة والنشر والتوزیع، (١٩٨٥م)، ص٩٥ (كتاب الحکمة، ١).
- ٧- شمس الدین، محمد مهدی: العلمانیة، بیروت: المؤسسة الجامعیة للدراسات والنشر والتوزیع، (١٩٨٣م)، ص٢٢٢، ٢٤سم.
- ٨- الصاوی، صلاح: المواجهه بین الإسلام والعلمانیة، القاهرة: الآفاق الدولیة للإعلام، ط ٢، (١٩٩٢م)، ص٨٣٢، ٢٤سم.
- ٩- العرمابی، محمد زین الهادی: نشأة العلمانیة ودخولها إلى المجتمع الإسلامی، الرياض: دار العاصمة، (١٤٠٧هـ)، ص١٥١، ٢٤سم.
- ١٠- العظم، یوسف: انتصار العلمانیة علی الخرافة لا علی الدین، بیروت: مؤسسة الرسالة، ١٣٩١هـ/١٩٧١م، ص٦١.
- ١١- العظمة، عزیز: العلمانیة من منظور مختلف، بیروت: مرکز دراسات الوحدة العربیة، (١٩٩٢م) ص٣٧٨، ٢٤سم.
- ١٢- عمارة، محمد: الإسلام والعروبہ والعلمانیة، بیروت: دار الوحدة، (١٩٨١م)، ص١٨٠، ٢٤سم.
- ١٣- —، الدولة الإسلامیة بین العلمانیة والسلطة الدینیة، القاهرة: دار الشروق، (١٩٨٨م) ص٢٣٠.
- ١٤- —، العلمانیة ونهضتنا الحدیثة، القاهرة وبیروت: دار الشروق، (١٩٨٦م)، ص٢١٨.
- ١٥- —، فكرة التنویر بین العالمیین والإسلامیین، القاهرة: المركز العالمی للتوثیق والدراسات والتربیة الإسلامیة، (١٩٩٤)، (سلسلة نحو وعی إسلامی).
- ١٦- العیسمی، شبلی: العلمانیة والدولة الدینیة، بغداد: دار الشؤون الثقافیة العامه، (١٩٨٦م)، ص٢٢٥، ٢٤سم.
- ١٧- فاید، زکریا: العلمانیة: النشأة والأثر فی الشرق والغرب، القاهرة: الزهراء للإعلام العربی، (١٩٨٨م)، ص٢١٨.
- ١٨- فرج، السید أحمد: جذور العلمانیة: الجذور التاریخیة للصراع بین العلمانیة والإسلامیة فی مصر منذ البدایة وحتى عام ١٩٤٨م، المنصورة: دار الوفاء للطباعة والنشر، (١٩٨٥م)، ص١٠٨، ١٧سم (نحو عقلیة إسلامیة واعیة،

(۲).

- ۱۹- القرضاوی، یوسف: بیانات الحل الإسلامی وشبهات العلمانیین والمتغربین، بیروت: مؤسسه الرسالة، (۱۹۸۸م)، ۲۷۶ص، والقاهرة: مكتبة وهبه، (۱۹۸۸م)، ۲۵۴ص.
- ۲۰- —، وجها لوجه: الإسلام والعلمانية، القاهرة: دار الصحوة للنشر والتوزيع، (۱۹۸۷م)، ۲۴۴ص.
- ۲۱- قطب، محمد: العلمانية، الرياض: كلية الشريعة، جامعة الإمام سعود الإسلامية، ۱۴۰۲هـ، ۲۰ص.
- ۲۲- كمال، يوسف: مستقبل الحضارة بين العلمانية والشيوعية والإسلام، القاهرة: دار الوفاء، (۱۹۹۰م)، ۳۱۷ص.
- ۲۳- المجاهد، شريف: علمانية الهند، ترجمة وتعليق وتقديم إحسان حقي، بيروت: مؤسسه الرسالة، (۱۴۰۹هـ/۱۹۸۹م)، ۲۹۶ص، ۲۴سم.
- ۲۴- مشهداني، عبد الكريم: العلمانية وآثارها على الأوضاع الإسلامية في تركيا، الرياض: المكتبة الدولية ودمشق: مكتبة الخافقين، (۱۴۰۳هـ)، ۴۳۸ص.
- ۲۵- مغيزل، جوزيف: العروبة والعلمانية، بيروت: دار النهار للنشر، (۱۹۸۰م)، ۱۹۵ص.
- ۲۶- يحيى، محمد: ورقة ثقافية في الرد على العلمانيين، القاهرة: الزهراء للإعلام العربي، (۱۹۸۵م) ۱۰۵ص، ۲۱سم.
- ۲۷- حسنى، حسين بركات: العلمانية وكيف نواجهها، الرياض: جامعة الإمام محمد بن سعود الإسلامية، كلية أصول الدين، قسم العقيدة والمذاهب المعاصرة، ۱۴۰۴هـ، ماجستير.
- ۲۸- حنفي، سهير عبد السلام: نظرية الدولة العلمانية بين الفلسفة والتطبيق، الإسكندرية: جامعة الإسكندرية، كلية الآداب، قسم الفلسفة، (۱۹۹۴م)، ماجستير.
- ۲۹- السديس، محمد بن عبد العزيز: أثر العلمانية في التربية والتعليم في العالم الإسلامي، مكة المكرمة: جامعة أم القرى، كلية التربية، (۱۴۰۶هـ)، ماجستير.
- ۳۰- أركون، محمد: "الإسلام والعلمانية" الواقع (بيروت) س ۱: ع ۱ (۱۹۸۱م) ص ۱۳-۴۴.
- ۳۱- —: "الإسلام والعلمنة" دراسات عربية (بيروت) س ۲۲: ع ۵ (۱۹۸۶/۳م) ص ۱۸-۴۲.

- ٣٢- البشرى، طارق: "مستقبل الحوار الإسلامى العلمانى"، منبر الحوار (بيروت) ص ٦: ع ٢٠ (شتاء ١٩٩١م) ص ٧-٤٨ والإنسان (باريس) س ٢: ع ٨٠٦ (ديسمبر ١٩٩١م وأغسطس ١٩٩٢م) ص ٦٢-٨٦ و ص ٣٠-٤١.
- ٣٣- بلقزيز، عبد الإله: "فى نشوء وارتقاء الدعوة العلمانية فى العالم العربى"، الوحدة (الرباط) ص ٣: ع ٢٦ و ٢٧ (١١ و ١٢/١٩٨٦م) ص ٦٢-٨٠.
- ٣٤- الجباعى، جاد الكريم: "العلمانية فى المشروع القومى الديمقراطى"، الوحدة (الرباط) ص ٧: ع ٧٥ (١٢/١٩٩٠م) ص ١٢٤-١٣٦.
- ٣٥- جبور، سمير (معد): "الصراع بين المتدينين والعلمانيين فى إسرائيل: جذوره وتطوره وطبيعته وانعكاساته" نشرة مؤسسة الدراسات الفلسطينية (بيروت) س ١٣: ع ٨ (١٩٩٦/٨م) ص ٥٨٦-٦٠٦.
- ٣٦- زكريا، فؤاد: "العلمانية ضرورة حضارية" قضايا فكرية (القاهرة) ع ٨ (١٠/١٩٨٩م) ص ٢٧٢-٢٩٤.
- ٣٧- زيادة، خالد، "دور فئة الكتاب الإداريين فى علمنة الدولة العثمانية" الاجتهاد (بيروت) ع ٣ (ربيع ١٩٨٩م) ص ١٦١-١٩٦.
- ٣٨- شقير، رشيد: "حول علمانية الدولة الحديثة" الوحدة (الرباط) س ٢: ع ١٣ (١٠/١٩٨٥م) ص ٧٠-٨٠.
- ٣٩- عبد الرحمن، المحجوب: "الصراع بين العلمانية والإسلام: مقارنة النموذجين المصرى والسودانى: الفكر الجديد (لندن)، ص ١: ع ١ (رجب ١٤٢١هـ/يناير ١٩٩٢م) ص ٣٠-٤٠.
- ٤٠- عبد اللطيف، كمال: "مفهوم العلمانية فى الخطاب السياسى العربى: الحدود والآفاق"، الوحدة (الرباط) س ٣: ع ٣١ و ٢٣ (٤ و ٥/١٩٨٧م) ص ٦٠-٧٤.
- ٤١- عثمان، حسن ملا: "صور من مواقف العلمانية فى محاربة الإسلام عن طريق التعليم" مجلة كلية العلوم الاجتماعية (الرياض) ع ٧ (١٩٣٨م) ص ١٦٣-١٨٧.
- ٤٢- عمارة، محمد: "الإسلام والقومية العربىة والعلمانية" قضايا عربىة، س ٧: ع ٥ (مايو ١٩٨٠م) ص ٦٧-٩٢.
- ٤٣- —، "الحوار بين الإسلاميين والعلمانيين" منبر الحوار (بيروت) س ٤: ع ١٥ (١١/١٩٨٩م) ص ٧-١٦. والهلال (القاهرة) ص ٩٧: ع ٩ (٩/١٩٩٠م) ص ٩٤-١٠٥.

- ٤٤- — ، "مطاعن العلمانيين على المشروع الإسلامى للتغيير" فى ندوة مناهج التغيير فى الفكر الإسلامى المعاصر (١٩٩٤م: الكويت) ص٣٤.
- ٤٥- فرج، أحمد محمد: "مصطلح يثير الجدل: علمانى وعلمانية: تأصيل معجمى"، منبر الحوار (بيروت) ص ١: ٢ع (صيف ١٩٨٦م) ص ١٠١-١١٠.
- ٤٦- فكار، رشدى: "أمتنا العربية بين الإسلامىة والعلمانية"، مجلة دار الحديث الحسنية (الرباط) ٣ع (١٤٠٢هـ/١٩٨٢م) ص ٣٩٩-٤٠٩.
- ٤٧- فيرغوت، أنطون: "الدين والدنيوية فى أوروبا الغربية: اتجاهاتهما ومستقبلهما ومعناهما بالنسبة للحوار الثقافى مع العالم العربى"، شؤون عربية (تونس) ٢٨ع (١٩٨٣/٦م) ص ٩٠٠-١٠٦ والآداب (بيروت) س ٣١: ٤ع، ٥ (٤، ٥/ ١٩٨٣م) ص ٦٨-٧٦.
- ٤٨- قبانى، خالد: "الدولة اللبنانية بين العلمانية والتوقراطية"، حاليات (بيروت) ص ٩: ٣٧ع (شتاء ١٩٨٥م) ص ١١-٢٩.
- ٤٩- محرم، محمد رضا: "عن العلمانية والكهانة ومستقبل العمل السياسى فى مصر"، فكر (القاهرة) ع (نوفمبر ١٩٨٩م) ص ١١-٢٩.
- ٥٠- المسيرى، عبد الوهاب: "العلمانية: رؤية معرفية: منبر الشروق"، (القاهرة) س ١: ٣ع (سبتمبر ١٩٩٢م) ص ١٣-٣٩. والإنسان، (باريس) س ٢: ١٠ع (شوال ١٤١٣هـ/ إبريل ١٩٩٣م) ص ٤٩-٦٥.
- ٥١- — ، "العلمانية واليهودية" الإنسان (باريس) س ٢: ٨ع (صفر ١٤١٣هـ/ أغسطس ١٩٩٢م) ص ١٨-٢٩.
- ٥٢- مغيزل، جوزيف: "الإسلام والمسيحية العربية والعلمانية"، فى الندوة الفكرية عن القومية العربية والإسلام، بيروت: مركز دراسات الوحدة العربية، ١٤٠١هـ/ ١٩٨٢م، ص ٢٥.
- ٥٣- الندوة العالمية للشباب الإسلامى: "العلمانية"، الفصل ٣٧ فى: الموسوعة الميسرة فى الأديان والمذاهب المعاصرة، الرياض: الندوة العالمية للشباب الإسلامى، ١٤٠٩هـ/ ١٩٨٩م، ص ٣٦٧-٣٧٢.

- ٥٤- الهاشم، بسام: "الطائفية والعلمانية في لبنان: نحو عصرنة مخضرمة بطوائفيه مرحليه"، الواقع (بيروت): س ٢: ع ٥ و ٦ (١٩٨٣/١٠م) ص ٣٨-١٠١.
- ٥٥- وهبه، مراد: "الأصولية والعلمانية"، المنار (القاهرة) ع ٤٩ (يناير ١٩٨٩م) ص ٨٤-٩٧.
- ٥٦- يحيى، محمد: "ملاحظات حول قضية ومفهوم العلمانية"، منبر الشرق (القاهرة) س ١: ع ٣ (١٩٩٢/٩م) ص ٤٠-٥٦.
- ٥٧- الأبرش، محمد راجح: "قراءات في العلمانية"، منار الإسلام (أبو ظبي) س ١٧: ع ٥ (١٩٩١/١١م) ص ٨٦-٩٠.
- ٥٨- أبو كف، أحمد: "حملات التبشير والتنصير بين العلمانية والتدين"، التصوف الإسلامي (القاهرة) س ١١: ع ٧ (ذو الحجة ١٤٠٩هـ/ يوليو ١٩٨٩م) ص ٢٠-٢٣.
- ٥٩- أمين، جلال ورفعت السعيد: "التيار الديني والتيار العلماني في الفكر المصري الحديث: حوار مع مفكرين مصريين"، فكر (فرنسا) ع ٤ (١٩٨٤/١٢م) ص ٥١-٦٠.
- ٦٠- أوزبودون، إرجون: "الأيدولوجيا والعلمنة في تركيا"، الواقع (بيروت) س ١: ع ٢ (١٩٨١/٧م) ص ١٨٧-١٩٢.
- ٦١- بريش، محمد: "علمنة الإسلام"، الهدى (المغرب) ع ١٧/١٦ (صفر - ربيع الأول ١٤٠٨هـ/ سبتمبر - أكتوبر ١٩٨٧م) ص ٢٠-٣٦ و ع ١٨ (رجب ١٤٠٨هـ/ فبراير ١٩٨٨م) ص ٤٣-٥٢.
- ٦٢- البغدادي، أحمد: "الإسلام والعروبة والعلمانية"، المجلة العربية للعلوم الإنسانية (الكويت) س ٢: ع ٨ (خريف ١٩٨٢م) ص ١٧٩-١٨٤.
- ٦٣- بنغلي، غلام: "العلمانية"، الهداية (تونس) س ٨: ع ٤ (١٩٨١/٤٣م) ص ٥٠-٥٧.
- ٦٤- الجابري، محمد عابد: "العلمانية والإسلام"، مجلة اليوم السابع (٣ إبريل ١٩٨٩م).

- ٦٥- الجندی، أنور: "انتصار الإسلام وهزائم العلمانية"، منار الإسلام (أبو ظبي) س١٤: ع١١ (حزيران ١٩٨٩م) ص٦٥-٧٨.
- ٦٦- حاطوم، أحمد: "العلمانية بكسر العين لا بفتحها"، الناقد (لندن) س٢: ع٢٠ (فبراير ١٩٩٠م) ص٤٤-٤٧.
- ٦٧- حاطوم، نور الدين: "العروبة والعلمانية"، المجلة العربية للعلوم الإنسانية (الكويت) س٢: ع٧ (صيف ١٩٨٢م) ص٢٠٩-٢١٥.
- ٦٨- الحسيني، مصطفى محمد (معد): "صراع المتدينين والعلمانيين في إسرائيل: خلفيه وأبعاد"، الملف (قبرص) س٣: ع٤ (١٩٨٦/٧م) ص٣١١-٣١٨.
- ٦٩- حنفي، حسن: "العلمانية والإسلام"، مجلة اليوم السابع (٣ إبريل ١٩٨٩م).
- ٧٠- خليل، عماد الدين: "معاول في جدار العلمانية"، الوعي الإسلامي (الكويت) ع١٩٩ (١٤٠١/٧هـ).
- ٧١- الربيعو، تركي علي: "العلمنة بين العدوى والضرورة التاريخية"، الباحث (بيروت) س٤: ع٢٢ (٣ و٤-١٩٨٢م) ص٧١-٧٧.
- ٧٢- شافيد، اليعيزر: "العلاقات بين المتدينين والعلمانيين في دولة إسرائيل"، الملف (قبرص) س٣: ع٤ (٧-١٩٨٦م) ص٢٩١-٢٩٨.
- ٧٣- الشرفي، عبد المجيد: "العلمنة في المجتمعات العربية الإسلامية الحديثة"، الفكر العربي المعاصر، (بيروت) ع٩٢ (١٩٩١/١٢م) ص٢١-٢٦.
- ٧٤- شلق، فضل: "مفهوم العلمانية"، فكر (فرنسا) ع٤ (١٩٨٤/١٢م) ص٧٢-٧٨.
- ٧٥- شياع، كامل: "أفكار عن العلمانية والحداثة"، الاغتراب الأدبي (لندن) م٨: ع٢٣ (١٩٩٣م) ص٧٦-٨٠.
- ٧٦- صعب، دمعته، حسن حنفي: "السلفية والعلمانية في فكرنا المعاصر"، الأزمنة (فرنسا) م٣: ع١٥ (٨٩/٣)، ص٦٠=٦٩.
- ٧٧- الطاهر، جمال: "الإسلامية والعلمانية... جدلية الصراع والتعايش"، شؤون الشرق الأوسط، (فرجينيا) س١: ع٣ (ربيع / صيف ١٩٩٣م-١٤١٤هـ) ص٦١-٧٢ (حوار مع د. برهان غليون).

٧٨- عبد القدوس، محمد: "يا أقباط مصر، احذروا العلمانية"، لواء الإسلام (القاهرة) س٤٥: ع٢ (١٩٩٠/٤م) ص١٤-١٦

٧٩- عبد المنعم، عبد المبدئ أحمد: "العلمانية غارة مدمرة"، منار الإسلام (أبو ظبي) س١٠: ع٦ (١٩٨٥/٣/١٤٠٥/٦م) ص١٦-٢٩.

٨٠- العشماوى، محمد سعيد: "تناقض علمانية فصل الدين عن الدولة مع الواقع الإسلامى"، منار الإسلام (أبو ظبي) س١٦: ع٤ (١٩٩٠/١٠م) ص٢٩-٣٥.

٨١- عناية، غازى: "تناقض علمانية فصل الدين عن الدولة مع الواقع الإسلامى"، منار الإسلام (أبو ظبي) س١٦: ع٤ (١٩٩٠/١٠م) ص٢٩-٣٥.

٨٢- فريد، السيد محمد: "الدعوة السلفية والضلالات العلمانية"، الهدى النبوى (القاهرة) س٥٧: ع١ (١٩٩١/٨م) ص٣٥-٣٨.

٨٣- قبانى، خالد: "العلمانية بين الطائفية والدين"، الفكر الإسلامى (بيروت) س١٥: ع٥ (٨ و ٩ / ١٤٠٦هـ) ص٤٩=٥٥.

٨٤- قرقر، محمد مورو: "بين الإسلام والدينية" منبر الشرق (القاهرة) س١: ع٣ (١٩٩٢/٩م) ص٥٧-٥٩.

٨٥- مجاهد، إبراهيم: "الإسلام فى مواجهة العلمانية"، التصوف الإسلامى (القاهرة) م١٤: ع٨ (١٩٩٢/٢م) ص٣٢-٤٣.

٨٦- مرشو، غريغوار: "العلمانية فى حدها وحدودها"، رسالة (شهر الصيف، يونيو) الجهاد (مالطة) س٨: ع٧٨ (ذو القعدة ١٣٩٨هـ من وفاة الرسول ١٩٨٩م) ص٨٦-٩٠.

٨٧- مغربى، مهدى: "وقفه مع محمد أركون من خلال دعوته إلى علمنة الإسلام" المجتمع (الكويت) ع٨٧٢ (ذو القعدة ١٤٠٨هـ/يونيو ١٩٨٨م) ص٣٦-٣٩.

٨٨- مغيزل، جوزيف: "الطائفية: تعديلها - إلغاؤها - والعلمنة"، الآداب، س٢٥: ع٣ و ٤ (مارس / إبريل ١٩٧٧م) ص٩-٥.

٨٩- موزيكارز: "العلمنة والإسلام فى مصر"، النهج (دمشق) س٧: ع٢٧ (١٩٨٩/١٠م) ص٤٧-٥٤.

- ٩٠- الميلی، محمد: "بين العلم والعلمانية"، الإنسان (فرنسا) س ١: ع ٢ (١٩٩٠/٨م) ص ٤٨-٥٠.
- ٩١- النيفر، مصطفى: "تركيا: أولى تجارب العلماني، أول مظاهر الصحوة"، ١٥*٢١ (تونس) ع ١٨ (يناير ١٩٨٩م/ رجب ١٤٠٩هـ) ص ٤٠-٤٤.
- ٩٢- وقيع الله، محمد: "محمد أركون وعلمنة الإسلام"، الإصلاح (الإمارات) ع ٢١١، ٢١٢، ٢١٣، (١١/٣- ١١/١٠ و ١١/١١- ١١/١٨ و ١١/١٩- ١١/٢٥- ١١/٢٥) (١٩٩٢م).
- ٩٣ - زهرة: "كتابان ورؤيتان: قبل السقوط، وفي الرد على العلمانيين"، أدب ونقد (القاهرة) س ٩: ع ٨٣ (١٩٩٢/٧م) ص ٤٠-٤٦.
- ٩٤- السامرائي، نعمان عبد الرزاق: "كتاب العدد: تهافت العلمانية"، مجلة كلية العلوم الاجتماعية (الرياض) ع ٥ (١٩٨١م) ص ٦٩٧-٧٢٧.
- ٩٥- كمال، يوسف: "قراءة في كتاب: مستقبل الحضارة بين العلمانية وبشرية الإنسان"، الأزهر (القاهرة) س ٦٤: ع ٩ (١٩٩٢/٣م).
- ٩٦- مرتضى، بسام: "مراجعة كتاب تهافت العلمانية"، الحكمة (بيروت) ع ١٠ و ٩ (رجب ١٤٠١هـ) ص ٨٨-٩١.
- ٩٧- الموصلي، أحمد: "العلمانية تحت مطارق الإسلاميين"، الناقد (لندن) م ٥: ع ٥٤ (ديسمبر ١٩٩٢م) ص ٥٧-٦٠ (مراجعة).
- ٩٨- البيومي، محمد رجب: "مناظرة القاهرة مع العلمانيين" منار الإسلام (أبو ظبي) س ١٨: ع ١ (١٩٩٢/٧م) ص ٣٤-٣٨.
- ١٠٠- رسول، فاضل: "ندوة الحوار حول الإسلامية والعلمانية"، منبر الحوار (بيروت) م ٤: ع ١٥ (١١/١٩٨٩م) ص ١٧-٥٩.

٤-٣ بازخوانی سنت فرهنگ اسلامی با توجه به مسائل فرهنگ و علوم انسانی معاصر

- ١- بکار، یوسف: إحياء التراث... لماذا وكيف؟ العربي - ٢٧٠ (١٩٨١/٥)، ص ٦٢ و ٦٣.
- ٢- الصافي، عثمان عبد القادر: إحياء التراث مطلوب ولكن العبث به مرفوض، الهداية: س ٧، ع ٧٧

- ۳- نوفل، يوسف. لقاء مع عبد السلام هارون: حضارتنا وإحياء ذخائر التراث، الفيصل ٥٤:٥ (١٠/١٩٨١م)، ص ٥١-٥٧.
- ٤- الهامشي، بشير مسألة التراث وقضية إحيائه، الناشر العربي، ٨ (٢/١٩٨٧م)
- ٥- العاني، سامي: آراء حول تحقيق التراث العربي، البيان، ع ١٨٣ (يونيه ١٩٨٨م) ص ٩٦-١٠٥.
- ٦- المطوي، محمد العروسي: حول تحقيق التراث، الناشر العربي، (٦/١٩٨٣م) ص ٩٦-١٠٥.
- ٧- النص، محمد إحسان: وجهة نظر في تحقيق التراث ونشره، مجلة معهد المخطوطات العربية ٢:٢٦ (٧-١٩٨٢/١٢) ص ٨٢٥-٨٣١، بليوغرافية.
- ٨- دياب، مفتاح محمد: المكتبات الوطنية العربية ودورها في المحافظة على التراث العربي الإسلامي، مجلة كلية الدعوة الإسلامية ع ٥ (١٩٨٨م) ص ٣٣٧-٣٥٧.
- ٩- بكرى، عيسى: رشدي فكار المفكر الإسلامي العالمي في حوار متواصل حول قضايا تراث المسلمين، القاهرة: مكتبة وهبة، ١٩٨٨م.
- ١٠- بنعبد العالي، عبد السلام. هايدغر ضد هيغل، حول مسألة التراث، دراسات عربية، ٤:١٩ (٢/١٩٨٣م) ص ٩٣-٩٧.
- ١١- بوطالب، محمد نجيب: قراءة في القراءات الجدلية للتراث العربي، المستقبل العربي، ١٠:١٠٤ (١٠/١٩٨٧م) ص ١٤٤-١٥٥، بليوغرافية، جداول.
- ١٢- سعيد، خير الله رشك: جدلية العام والخاص في الموروث الإسلامي، الوحدة، ٣٥:٣٦ (٨/١٩٨٧م) ص ١٣٤-١٥٢، بليوغرافية.
- ١٣- طرابيشي، جورج: مذبحة التراث في الثقافة العربية المعاصرة، جريدة الحياة، ١٠ حلقات (يناير وفبراير ١٩٩٣م).
- ١٤- قاسم، عون الشريف: في معركة التراث، بيروت: دار القلم، ١٩٨٠م، ٤٢، ٥٢٦سم.
- ١٥- النجار، مهدي: قراءة في نحن والتراث: المدخل العام، دراسات عربية، ٥:٢٢ (٣/١٩٨٦م) ص ٩٧-١٠٦.

(مراجعة كتاب).

- ١٦- أنيس، عبد العظيم: في مسألة الوافد من التراث، الطريق، س ٤، ع ١، (١٩٨٥/٣م)، ص ١١٧-١٣٢.
- ١٧- جواد، قيس خزعل: الدين والتراث والثورة في فكر حسن حنفي، الوحدة، ٦:١، (١٩٨٥/٣)، ص ١٢٥-١٣٧، بليو جرافية.
- ١٨- الحقييل، عبدالله حمد: التراث بين السلف والخلف، الدارة، ٣:٦، (١٩٨١/٤م)، ص ١٨٥-١٨٦، بليو جرافية.
- ١٩- الرفاعي، عبد العزيز: توثيق الارتباط بالتراث العربي، ط ٦، الرياض، دار الرفاعي، ١٤٠٨هـ، ص ٢٩، اسم (المكتبة الصغيرة، ١).
- ٢٠- سحاب، فكتور: التراث والاستقلال عن الغرب، قضايا عربية، ١:١٠ (١٩٨٣/١م) ص ١٢٣-١٣٤، بليو جرافية.
- ٢١- سعيدان، أحمد: التراث الفكري: شؤون وشجون، المجلة الثقافية، ٦:٢، (-/١٩٨٥م)، ص ٦٢-٧١.
- ٢٢- سلطان، جمال: قيمة التراث، الوعي الإسلامي، م ٢٥، ع ٢٩٨، (١٩٨٩/٥م) ص ٥٤-٥٩.
- ٢٣- سلوم، توفيق: في المسألة التراثية، الطريق ٥، ٤٦ و ٦ (١٩٨٧/١٢م)، ص ٩٩-١١٧، بليو جرافية.
- ٢٤- الطويل، توفيق: في تراثنا العربي الإسلامي، الكويت، المجلس الوطني للثقافة والفنون الآداب، ١٤٠٥هـ/١٩٨٥م، ص ٢٥٩، (عالم المعرفة، ٨٧).
- ٢٥- عمارة، محمد: التراث في ضوء العقل، بيروت، دار الوحدة، ١٩٨٠م، ص ٣١٢، ص ٢٤سم.
- ٢٦- الغزالي، محمد: تراثنا الفكري في ميزان الشرع والعقل، هرندين، فرجينيا، المعهد العالمي للفكر الإسلامي، ط ٢ (منقحة ومزودة) ١٤١٢هـ/١٩٩١م، ص ٢١٧، ص ٢٣ سم (سلسلة إسلامية المعرفة، ٨).
- ٢٧- الفار، درويش مصطفى: الاهتمام بالتراث العربي الإسلامي، الدوحة، ٦:٦٩ (١٩٨١/٩م) ص ٦٤-٦٧.
- ٢٨- فرح، سهيل: حول التراث العربي الإسلامي، الفكر العربي المعاصر، ٢٠ و ٢١ و ٢٢ (صيف ١٩٨٤م) ص ١٠١-١١٠.
- ٢٩- الكبيسي، محمد علي: التراث وإشكالية القراءة، الفكر العربي المعاصر، ٢٩ (١٩٨٣/١٢-١٩٨٤/١م) ص ١٠٥-١١٢، بليو جرافية.
- ٣٠- كنون، عبد الله: نحن والتراث، المناهل، ع ٣٤ (١٤٠٦هـ/١٩٨٦م) ص ٩-١٨.

- ٣١- مبارك، أحمد: حول أزمة التراث العربي الإسلامي، شؤون عربية، ١٥ (١٩٨٢/٥م) ص ٨٤٩٨.
- ٣٢- المدني، أحمد: التراث بين تبرير القمع وتأسيس الذات الجديدة، الفكر العربي المعاصر، ٢٣ (١٩٨٢/١٢) - ١٩٨٣/١ (م) ص ١٦٢-١٦٤.
- ٣٣- المرسي، محمد محمود: في تراثنا العربي الإسلامي، مجلة العلوم الاجتماعية، ١٤: ٢ (صيف ١٩٨٦م) ص ٣٥٤-٣٥٩.
- ٣٤- مروءة حسين: مكان التراث الإسلامي في الفكر المعاصر، الطريق، س ٤٥٢، ع ١ (١٩٨٣/٤م) ص ٨٨-١١٥.
- ٣٥- مناع، محمد عبد الرازق: التراث ومعاول الهدم، بيروت: مؤسسة ناصر للثقافة، ١٩٨٠م، ١٠٦ ص، ٢٠ سم.
- ٣٦- شرباتي، إكرام محمد سليم: فهرسة التراث واقتراح جديد، المجلة العربية، ٧، ٥ (١٩٨١/١٠م) ص ٥٨ و ٥٩.
- ٣٧- صفدي، مطاع: استراتيجية التسمية: التأويل وسؤال التراث، الفكر العربي المعاصر، ٣٠ و ٣١ (صيف ١٩٨٤م) ص ٤-١٥، بليوغرافية.
- ٣٨- صفدي، مطاع: استراتيجية التسمية: كلام الكتابة بين الميراث والتراث، الفكر العربي المعاصر، ٣٢ (١٩٨٤/١٠م) ص ٤-١٩، بليوغرافية.
- ٣٩- أبو زيد، أحمد: موقفنا من التراث، عالم الفكر، مج ١٤، ع ٢ (١٩٨٣/٧م) ص ٣-١٠.
- ٤٠- الوراكلي، حسن: التراث بين موقفين: مساهمة في البحث عن الموقف الأمثل، الموقف، ع ١٠ (١٩٨٩/٥١٤٠٩م)، ص ٦١-٧١.
- ٤١- أبو الفضل، منى: إطلالة منهجية على مصادر التراث السياسي، في: نصر محمد عارف، في مصادر التراث السياسي الإسلامي: دراسة في إشكالية التعميم قبل الاستقراء والتأصيل، فرجينيا: المعهد العالمي للفكر الإسلامي، ١٩٩٤م، ص ٩-٣٦ (تقديم البحث).
- ٤٢- الجابري، محمد عابد: التراث ومشكلة المنهج، المستقبل العربي، ٨، ٨٣ (١٩٨٦/١م)، ص ٤-١٤.
- ٤٣- الجابري، محمد عابد: قراءة عصرية للتراث العربي الإسلامي: منهج وتطبيق، مجلة العلوم الاجتماعية، م ١٧، ع ٢ (١٩٨٩/٢م)، ص ٢٥١-٢٦٤.
- ٤٤- حبيب، بطرس: التراث العربي الإسلامي والإسقاطات الأيديولوجية في قراءته، آفاق عربية، ٧، ٨.

(١٩٨٣/٣م) ص ٦٢-٦٦، بيليوغرافيه.

٤٥- خواجه، أحمد: مناهج الغرب الفكرية والتراث، الفكر العربي، ٧، ٤٣ (١٩٨٦/٩م) ص ٢٩٤-٣٠٣.

٤٦- صالح، فرحان: جدلية العلاقة بين الفكر العربي والتراث، ص ١، بيروت، دار الحدائث، ١٩٨٣م، ١٦٢ص، ٢١سم.

٤٧- عارف، نصر محمد: "حول منهجية التعامل مع مصادر التراث السياسى الإسلامى"، فى: مصادر التراث السياسى الإسلامى: دراسة فى إشكالية التعميم قبل الاستقراء والتأصيل، فرجينيا، المعهد العالمى للفكر الإسلامى، (سلسلة المنهجية الإسلاميه: ٧) ١٩٩٤م، ص ٥٥-٩٣.

٤٨- عطية، محى الدين: نحو منهج للتعامل مع التراث الإسلامى، الاجتهاد، س ٦، ع ٢٤ (صيف ١٩٩٤م) ص ١٥٥-١٨٥.

٤٩- بشير، الصديق الصغير: نحو فلسفة جديدة لنشر كتب التراث، الناشر العربى، ١ (١٩٨٥/٦م)، ص ٩-٢٢، بيليوغرافيه.

٥٠- الهاشمى، بشير: تراثنا العربى والمتجهات السائدة فى نشره، الناشر العربى، ٥ (١٩٨٥/٧م) ص ٩-٢٢، بيليوغرافيه.

٥١- جدعان، فهمى: نظرية التراث ودراسات عربية وإسلامية أخرى، عمان، دار الشروق للنشر والتوزيع، ١٩٨٥م، ص ١٣-٤١.

٥٢- أمريان، محمد محمد: نحو صياغة منهجية لدراسة التراث الاجتماعى فى الإسلام، فى منهج البحث

الاجتماعى بين الوضعية والمعيارية، فرجينيا، المعهد العالمى للفكر الإسلامى، ١٩٩١م، ص ٣٩٥-٤٧٦.

٥٣- ظاهر، أحمد جمال: التراث الاجتماعى وأثره فى تطور المجتمع، مجلة العلوم الاجتماعيه، ٣، ١٢.

(خريف ١٩٨٤م) ص ١٩٥-٢١٢.

التراث التربوى

٥٤- أبيض، ملكة: التراث التربوى العربى وطرائق البحث فيه، المجلة العربية للبحوث التربويه، ٢، ٢ (١٩٨٢/٧م)

ص ٢٩-٤٨، جداول.

- ٥٥- باشا، أحمد فؤاد: التراث العلمى للحضارة الإسلامية ومكانته فى تاريخ العلم والحضارة، القاهرة، دار المعارف، ١٩٨٤م، ٢٠٠ص، ٢٤سم.
- ٥٦- الطائى، فاضل أحمد: التراث العلمى العربى أساس المنهجية الأوروبية، البحث العلمى، س ١٦، ع ٣١ (ذو الحجة ١٤٠٠هـ/أكتوبر ١٩٨٠م) ص ١٨٧-١٩١.
- ٥٧- الفنجرى، أحمد شوى: واجبنا نحو التراث الفقهى، المسلم المعاصر، الكويت، ١٢ و ١٣ (٩/١٠/١٩٨١م)، ص ٨٠-٨٣.
- التراث الفقهى
- ٥٨- عطية، محبى الدين: تكشيف التراث الفقهى، المسلم المعاصر، م ١٤، ع ٥٤ (٢/١٩٨٩م) ص ١٢٩-١٤٩.
- التراث الفلسفى
- ٥٩- آل ياسين، جعفر: المدخل إلى الفكر الفلسفى عند العرب: دراسة فى التراث، ط ٢، بيروت، دار الأندلس، ١٩٨٠م، ١٤٤ص، ٢٢سم.
- ٦٠- الجابرى، محمد عابد: نحن والتراث، قراءات معاصرة فى تراثنا الفلسفى، ط ٣، الدار البيضاء، المركز الثقافى العربى، ١٩٨٣م، ٤٨٠ص، ١٩سم.
- ٦١- الذوادى، محمود: مراجعة لكتاب: نحن والتراث: قراءة معاصرة فى تراثنا الفلسفى، المجلة العربية للعلوم الإنسانية، ٢٥، ٧ (شتاء ١٩٨٧م)، ص ٢٠٦-٢١٣.
- ٦٢- دليل الباحثين إلى المفاهيم النفسىة فى التراث (عرض وتكشيف)، ٣مج، القاهرة، المعهد العالمى للفكر الإسلامى، ١٩٩٢م، ١٨٢١ص، ٢٤سم.
- ٦٣- رسول، فاضل: ندوة الحوار: حول الأدب والتراث، منبر الحوار، م ٤، ع ١٤، (٧/١٩٨٩م)، ص ١٢-٥٢.
- ٦٤- رفاعه، إبراهيم: قضية الحدائنه والتراث، التوحيد، م ٤، ع ١٤، (٧/١٩٨٩م)، ص ٦٤-٦٨.
- ٦٥- نور الدين، صدوق: الأدبى والتراثى: بحث فى صلة الخطاب الأدبى بالتراث، الناشر العربى، ٨/٢/١٩٨٧م)، ص ٢٤-٣٦، بيليوغرافيه، رسوم توضيحية.
- ٦٦- الديق، عبد العظيم: المستشرقون والتراث، حولية كلية الشريعة والدراسات الإسلاميه، جامعه قطر، ع ٤،

- (۱۹۸۵م)، ص ۷۰۵-۷۴۷.
- ۶۷- الصفار، سامی: دور المستشرقین فی خدمة التراث الإسلامی، مجلة المنهل، س ۵۵، ع ۴۷۱، (۱۹۸۹م) ص ۱۶۷-۱۴۲.
- ۶۸- عجک، بسام داود: التراث الإسلامی والاستشراق، مجلة كلية الدعوة الإسلامیة فی ليبيا، ع ۷، (۱۹۹۰م).
- ۶۹- بنسعيد، سعيد: الأیدولوجیا، التراث: تحديث العقل العربی، الوحدة، ۲۶، ۳، ۲۷، (۱۱ و ۱۲/۱۹۸۶م)، ص ۳۱-۴۱.
- ۷۰- حنفی، حسن: التراث والتجديد، موقفنا من التراث القديم، بیروت، دار التنوير، ۱۹۸۱م، ص ۱۶۰، ص ۲۴سم.
- ۷۱- خلف الله، محمد أحمد: التراث والتجديد، المستقبل العربی، س ۴، ع ۲۸ (۶/۱۹۸۱م) ص ۱۴۱، ۱۳۸.
- ۷۲- السامرائی، ماجد: التراث وإعادة بناء الذات العربیة: حوار مع المفکر المغربی محمد عابد الجابری، دراسات عربیة، ۱۸، ۵، (۳/۱۹۸۲م)، ص ۱۰۳-۱۱۴.
- ۷۳- السائحی، محمد الأخضر عبد القادر: التراث والإبداع، الفيصل، س ۹، ع ۱۰۸، (۶/۱۴۰۶/۱۹۸۶م)، ص ۳۵-۴۰.
- ۷۴- سلام، رفعت: "التراث والتجديد: المنهج فی بحث الثقافة العربیة"، مراجعة كتاب: التراث والتجديد، تألیف حسن حنفی، قضايا عربیة، ۸، ۴، (۴/۱۹۸۱م)، ص ۷۷-۹۶، بلیو جرافیا.
- ۷۵- أمين، جلال أحمد: التراث والتنمية العربیة، المستقبل العربی، ۷: ۷۲ (۲/۱۹۸۵م) ص ۴-۲۲.
- ۷۶- حسین، عادل: التحيز فی المدارس الاجتماعیة العربیة: تراثنا هو المنطلق للتنمیة، الهدی، ع ۲۶، (جماد الثانیة ۱۴۱۳هـ/ديسمبر ۱۹۹۲م)، ص ۲۹-۴۴.
- ۷۷- حسین، عادل: التراث ومستقبل التنمیة، الحوار، س ۱، ع ۱، (۳/۱۴۰۶/۱۹۸۶م) ص ۲۱-۳۹.
- ۷۸- شاهین، توفیق محمد: تراثنا الحضاری والثقافی بحاجة إلى نظرة وأمانة، الفكر الإسلامی، س ۱۵، ع ۴، (رجب ۱۴۰۶هـ/إبريل ۱۹۸۶م)، ص ۵۹-۶۴.
- ۷۹- صالحیة، محمد عیسی: ندوة التراث وثقافة الأمة، المجلة العربیة للعلوم الإنسانیة، م ۹، ع ۳۵، (۷/۱۹۸۹م)، ص ۱۹۰-۲۲۰.

- ٨٠- بيرم، داود: التراث الإسلامى والانبعث الحضارى، القدس، ١٩ (١٩٨١/٦م)، ص ٩٥-٩٨.
- ٨١- فجال، محمود: فى التراث الإسلامى العربى وقيمتة الحضارية، عالم الكتب، مج ٩، ع ١، (رجب ١٤٠٨هـ/فبراير ١٩٨٨م)، ص ٢٨-٣٤.
- ٨٢- فؤاد، نعمات أحمد: التراث والحضارة، القاهرة، دار الهلال، ١٩٨٤م، ١٨٢ ص، ١٧سم، (كتاب الهلال، ٤٠٧).
- ٨٣- نوفل، يوسف: الحضارات... والتراث، الفيصل، ٣:٥٣، (١٩٨١/٩م)، ص ٥١-٥٤.
- ٨٤- باشا، أحمد فؤاد: "ابستمولوجيا العلم ومنهجيته فى التراث"، فى ندوة قضايا المنهجية فى الفكر الإسلامى، قسنطينة، الجزائر، المعهد العالمى للفكر الإسلامى وجامعة الأمير عبد القادر للعلوم الإسلامىة، ١٩٨٩م.
- ٨٥- صالح، فرحان: المشكلات الأساسية فى علاقة الفكر السياسى العربى بالتراث، شؤون عربية، ١٥ (١٩٨٢/٥م)، ص ٧٢-٨٢.
- ٨٦- عطية، محى الدين: حول التراث والعلوم السياسية، المسلم المعاصر، ١١:٤٤ (٧-٩/١٩٨٥م)، ص ٩٣-٩٦.
- ٨٧- مصطفى، نيفين عبد الخالق: إشكالية التراث والعلوم السياسية، المسلم المعاصر، س ١١، ع ٤٣، (١٤٠٥هـ/١٩٨٥م)، ص ٧١-٨٦.
- ٨٨- سحاب، فكتور: الوحدة العربية وضرورة التراث، شؤون عربية، ١٥ (١٩٨٢/٥م)، ص ٦١-٧١، بيليوغرافىة.
- ٨٩- الملحم، إسماعيل: التراث ووحدة الشخصية القومية للأمة العربية، الناشر العربى، ٨ (١٩٨٧/٢م)، ص ٤-١٢، بيليوغرافىة.
- ٩٠- حنفى، حسن: التراث والتغير الاجتماعى، شؤون عربية، ٥ (١٩٨١/٧م)، ص ٨٠-٩٠.
- ٩١- سراج، نادر: التراث الدينى فى الخطاب العربى اليومى: نموذج من المجتمع اللبنانى، منبر الحوار م ٤، ع ١٤، (١٩٨٩/٧م)، ص ٢٦-٤٥.
- ٩٢- مرسى، فؤاد: علاقة الهوية والتراث بالتشكيكة الاجتماعية والاقتصادية فى العالم العربى، قضايا فكرية، ٢ (١٩٨٦/١م)، ص ١٧٧-١٨٨.
- ٩٣- أبو المجد، أحمد كمال: "المسألة السياسية: وصل التراث بالعصر والنظام السياسى للدولة"، فى: التراث

- وتحديات العصر في الوطن العربي (الأصالة والمعاصرة): بحوث ومناقشات الندوة الفكرية التي ينظمها مركز دراسات الوحدة العربية، بيروت، مركز دراسات الوحدة العربية، بيروت، مركز دراسات الوحدة العربية، ١٩٨٥م، ص ٥٧١-٦١٦.
- ٩٤- التراث وتحديات العصر في الوطن العربي، (الأصالة والمعاصرة): بحوث ومناقشات الندوة الفكرية لمركز دراسات الوحدة العربية، بيروت، مركز دراسات الوحدة العربية، بيروت، ١٩٨٥م.
- ٩٥- الحاتمي، أنوال: ندوة التراث وتحديات العصر في الوطن العربي (تقرير)، المجلة العربية للدراسات الإنسانية، مج ٥، ع ١٨، (ربيع ١٩٨٥م)، ص ١٤٦-٢٨٩.
- ٩٦- العمري، أكرم ضياء: التراث والمعاصرة، الدوحة: رئاسة المحاكم الشرعية والشؤون الدينية، ١٤٠٥هـ، ١٤٢ص، ١٩سم، (كتاب الأمة، ١٠).
- ٩٧- عوض، ريتا: في المعاصرة والتراث، الكرمل، ٣ صيف ١٩٨١م)، ص ١٤٩-١٥٦.
- ٩٨- مراح، محمد: إشكالية التراث والمعاصرة (٢)، منار الإسلام، م ١٥، ع ٣، (١٠/١٩٨٩م) ص ١١٢-١٢١.
- ٩٩- الناعم، عبد الكريم: التراث والأصالة والمعاصرة، المعرفة، ٢١:٢٤١، (٣/١٩٨٢م)، ص ١٨٦-١٩٩.
- ١٠٠- هلال، علي الدين: التراث بين الأصالة والمعاصرة، الدوحة، ع ١١٣، (٥/١٤٠٥/١٩٨٥م)، ص ٢٠-٢٢.

٤-٤ كتابشناسی بازتاب غرب شناسی در مباحث معاصر علوم انسانی و اسلامی

- ١- الجراد، خلف محمد: "التغير الاجتماعي وطبيعة البنية الاجتماعية -الاقتصادية الانتقالية: المجتمع العربي نموذجاً"، مجلة الفكر العربي، س ١٦: ع ٧٩ (شتاء ١٩٩٥)، ص ٢٧-٤٦.
- ٢- الخطيب، سيد: صنع التغير: مقدمة في نظرية التغير الاجتماعي، الخرطوم: المركز القومي للإنتاج الإعلامي، ١٩٩٥م، ١٠٠ص، ١٦سم (سلسلة رسائل البعث الحضاري: ١٨).
- ٣- الدقس، محمد عبد المولى: التغير الاجتماعي بين النظرية والتطبيق، عمان: دار مجدلاوى، ١٩٨٧م، ٣١٥ص.
- ٤- الطنوبي، محمد عمر: التغير الاجتماعي، الإسكندرية: منشأة المعارف، ١٩٩٥م، ٢٢٨ص.
- ٥- عبدالفتاح، سيف الدين: التجديد السياسي والخبرة الإسلامية، القاهرة: كلية الاقتصاد والعلوم السياسية، جامعة

- القاهرة، ١٩٨٧م، رسالة دكتوراه.
- ٦- العجلان، عبدالله بن محمد: حركة التجديد والإصلاح في نجد في العصر الحديث، الرياض: المؤلف، ١٤٠٩هـ، ٢٤٠ص.
- ٧- عشاق، عبد الحميد: التربية الإسلامية ومعوقات التجديد الاجتماعي بالمغرب، الرباط: كلية الآداب والعلوم الإنسانية، جامعة محمد الخامس، ١٩٩٥م، دبلوم دراسات عليا (إشراف: محمد بلشير الحسني).
- ٨- عضيات، عاطف العقلة: الدين والتغيير الاجتماعي في المجتمع العربي، القاهرة: الهيئة المصرية العامة للكتاب/وعمان: منتدى الفكر العربي، ١٩٩٠م، ٨٦ص.
- ٩- غيث، محمد عاطف: التغيير الاجتماعي والتخطيط، الإسكندرية: دار المعرفة الجامعية، ١٩٨٧م.
- ١٠- القرشي، علي: التغيير الاجتماعي عند مالك بن نبي: منظور تربوي لقضايا التغيير في المجتمع المسلم المعاصر، القاهرة: الزهراء للإعلام العربي، ١٩٨٩م، ٣٣٠ص، ٢٤سم.
- ١١- قويسى، حامد عبد الماجد: "التجديد الإسلامي والخبرة الإسلامية لسيف الدين عبد الفتاح: تقديم"، مجلة المسلم المعاصر، ع ٥٠، (١٩٨٨) ص ١٦٣-١٦٩.
- ١٢- كاره، مصطفى عبد المجيد: "التغيير الاجتماعي وأثره على الوقاية من الانحرافات السلوكية"، المجلة العربية للدراسات السلوكية، السعودية: مج ٨، ع ١٥، ١٩٩٣م، ص ٧١-٨٦.
- ١٣- مرزوق، عبد الصبور: "إشارات قرآنية حول منهج التغيير الاجتماعي"، في ندوة قضايا المنهجية في الفكر الإسمي، ١٩٨٩م، قسنطينة، الجزائر.
- ١٤- جويار، بستانسلاس: نظرية جديدة في العروض العربي، ترجمة منجي الكعبي، مراجعة وتعليق عبد الحميد الدواخلي، القاهرة: الهيئة المصرية العامة للكتاب، ١٩٩٦م، ٢٨٥ص (دراسات أدبية).
- ١٥- حجيج، عبد العلي: التيار الإحيائي في النقد لعربي الحديث في مصر والشام: القرن ١٩، فاس: كلية الآداب، ١٩٨٧م، رسالة دكتوراه.
- ١٦- خليل، إبراهيم: التجديد في الشعر العربي، دار الكرمل، ١٩٨٧م، ٦٤ص.
- ١٧- عبد المطلب، محمد: قضايا الحداثة عند عبد القاهر الجرجاني، القاهرة: الشركة المصرية العالمية للنشر

۱۹۹۵م.

- ۱۸- عزالدین، یوسف: قول فی النقد وحدائث الأدب، الرياض: دارأمیة، ۱۹۸۷م، ۱۹۲ص.
- ۱۹- کافوری، خلیل: نحو بلاغۀ جدیدہ: دراسة جامعیة لطلاب صناعة الكتابة والألسنیة، بیروت: منشورات تدا ف، ۱۹۹۴م، ۲۴۸ص.
- ۲۰- کشاش، محمد: "رؤیة نهضویة لتطویر اللغة العربیة: رشید رضا نموذجاً، مجلة المستقبل العربی، س ۱۸: ع ۱۹۶م، ص ۱۱۲-۱۳۱.
- ۲۱- لطفی، محمد منذر: "الحدائث الشعریة... إلى أين؟"، مجلة الفيصل، س ۱۷: ع ۲۹۴، ع ۲۰۵، ۱۹۹۳م، ص ۱۵-۱۲، ص ۱۰۱-۱۰۳.
- ۲۲- النحوی، عدنان رضا: الحدائث من منظور إیمانی، الرياض: دار النوی، ۱۹۸۸م، ۱۷۳ص.
- ۲۳- إبراهیم، سعدالدین (وآخرون): مستقبل النظام العالمی وتجارب تطویر التعليم، عمان: منتدى الفكر العربی، ۱۹۸۹م، ۳۴۲ص، (مشروع مستقبل التعليم فی الوطن العربی).
- ۲۴- أبو الخیر، أنور بیومی: تجدد وظائف وبنیة التعليم الجامعی المصری فی إطار نظام للتعليم المستمر: دراسة مستقبلیة، القاهرة: جامعۀ عين شمس، ۱۹۹۰م، ۲۰۵ ورقة، رسالة ماجستير (إشراف: شکرى عباس حلمی، ومصطفى عبد القادر عبدالله).
- ۲۵- جبریل، سعید أحمد: تطویر معايير للتجدید التربوی فی مدارس وزارة التریبة والتعليم فی الأردن، إربد: جامعۀ الیرموک، ۱۹۹۲م، ۱۱۵ ورقة. رسالة ماجستير (إشراف: أحمد الخطیب).
- ۲۶- خضر، فخری: تطور الفكر التربوی، الرياض: دار الرشید، ۱۴۱۶هـ.
- ۲۷- الدش، محمد محمود: نحو قیم جدیدة فی التریبة، القاهرة: الهیئة المصریة العامة للكتاب، ۱۹۸۷م، ۱۶۹ص.
- ۲۸- الضیقة، حسن: "الطهطاوی وعقیدة التحدیث"، مجلة الفكر العربی، س ۷: ع ۴۵، (۱۹۸۷/۳)، ص ۱۲۷-۱۴۱.
- ۲۹- الصالحی، عدنان محمد عبدالرحمن: تطویر معايير تربویة لاختیار المشرف التربوی فی الأردن، عمان: الجامعۀ الأردنیة، ۱۹۸۹م، ۱۴۳ ورقة، ماجستير (إشراف: هانی عبدالرحمن).

٣٠- طنش، على السيد: تحديث المجتمع المصرى والتعليم بالأزهر بين تخريج الداعية والعالم الداعية: دراسة تاريخية مقارنة، القاهرة: جامعة عين شمس، ١٩٩١م، ٩٢٩ ورقة. رسالة دكتوراه (إشراف: محمد قدرى لطفى، ونيل عامر صبيح).

٣١- العربى، فرحاتى: التجديد التربوى وصعوبات تطبيق نموذج المدرسة الأساسية فى المنظومة التربوية الجزائرية: دراسة نظرية ميدانية، الجزائر: جامعة الجزائر، ١٩٩٠م، ٣٥٣ ورقة. رسالة ماجستير (إشراف: عباس مدنى).

٣٢- فهمى، محمد سيف الدين: تطوير الإدارة المدرسية فى دول الخليج العربية، الرياض: مكتب التربية العربى لدول الخليج، ١٩٩٣م، ٢٦٨ ص.

٣٣- مرسى، محمد منير: الإصلاح والتجديد التربوى فى العصر الحديث، ط مزيدة ومنقحة، القاهرة: عالم الكتب، ١٩٩٦م، ٣١٣ ص.

٣٤- النحلوى، عبدالرحمن: الإصلاح التربوى والاجتماعى والسياسى من خلال المبادئ والاتجاهات التربوية عن التاج السبكي: دراسة تربوية تحليلية موضوعية، بيروت/ دمشق: المكتب الإسلامى، ١٩٨٨م، ١٦٨ ص.

٣٥- حسنى، عبداللطيف: "حركة تجديد الشريعة الإسلامية بالمغرب فى أخريات القرن التاسع عشر وأوائل القرن العشرين"، مجلة الاجتهاد، س ٣: ٩٤ (١٩٩٠)، ص ١٥٥-١٧٣.

٣٦- النعيم، عبدالله أحمد: نحو تطوير التشريع الإسلامى، ترجمة وتقديم حسين أحمد أمين، القاهرة: سينا للنشر، ١٩٩٤م، ٢٤٧ ص.

٣٧- عبداللطيف، كمال: "فى التجديد الثقافى: ملاحظات أولية حول مفهوم الغزو الثقافى"، فى الملتقى الأول لندوة علال الفاسى، (١٩٨٧: الرباط).

٣٨- القاضى، عمر مختار: إحياء الاجتهاد فى الثقافة الإسلامية، القاهرة: دار النهضة العربية، ١٩٩٣م، ٤٣٩ ص.

٣٩- محمود، زكى نجيب: تحديث الثقافة العربية، القاهرة: دار الشروق، ١٩٨٧م.

٤٠- الميدلا، زكى: "التجديد الثقافى فى مناهج التغيير الإسلامى المعاصر"، مجلة الكلمة، س ١: ٣، (ربيع ١٩٩٤م) ص ٩-٢٠.

- ٤١- بوتشیش، إبراهيم القادری: "تجدید التاريخ الإسلامی: کیف ومن أين يبدأ؟"، مجلة الاجتهاد، س٦، ع٢٢، (شتاء ١٤١٤هـ/١٩٩٤م)، ص ١٣١-١٤٥/
- ٤٢- بوعزة، الطیب: "التجدید الحضاری: ضرورته، وسائله-آفاقه"، مجلة الوعي الإسلامی، س ٢٥، ع ٣٠٠- (١٩٨٩/٧م)، ص ٤٢-٥١.
- ٤٣- شقیر، رشید: "حول تجدید المشروع القومي العربی"، مجلة أبعاد، ع٣، (مايو ١٩٩٥م)، ص ٢٠٦-٢٣٨.
- ٤٤- صافی، لؤی: "جدلیة التنمية: حركة التجدید الحضاری بین الاتجاهین الإسلامی والعلمانی"، مجلة منبر الحوار، س ٩، ع ٣٤، (خريف ١٩٩٤م) ص ١١٢، ٩٠.
- ٤٥- الفقی، مصطفى: تجدید الفكر القومي، القاهرة: الهيئة المصریة العامة للكتاب، ١٩٩٦م، ١٢٧ص، (مکتبة الأسرة، الاعمال الفكریة).
- ٤٦- جمعة، علی: قضیة تجدید أصول الفقه، القاهرة: دار الهدایة، ١٩٩٤م، بلیو جرافیة.
- ٤٧- سلامة، محمد علی: قراءة فی اتجاهات التفسیر فی العصر الحدیث، القاهرة: مکتبة الآداب، ١٩٩٤م، ١٧٧ص.
- ٤٨- السیف، توفیق: "فی طریق تجدید الفقه: العقبات"، مجلة الكلمة، س ١، ع ٣، (ربيع ١٩٩٤م)، ص ٢١-٣٨.
- ٤٩- صادق، أحمد زغلول: المنهج الجدید فی علوم القرآن، بیروت: المؤلف، ١٩٩٤م، ٥١٦ص.
- ٥٠- طه، عبدالرحمن: فی أصول الحوار وتجدید علم الکلام، الدار لیضاء: المؤسسة الحدیثة للنشر والتوزیع، ١٩٨٧م.
- ٥١- العراقی، عاطف: تجدید فی المذاهب الفلسفیة والکلامیة، ط٦، القاهرة: دار المعارف، ١٩٩٣م، ٢٨٤ص، (العقل والتجدید).
- ٥٢- القرضاوی، یوسف: الاجتهاد والتجدید بین الضوابط الشرعیة والحاجات المعاصرة، الدوحة: رئاسة المحاکم الشرعیة والشؤون الدینیة، ١٤٠٨هـ، ١٤٧-١٨٨ص.
- ٥٣- المیساوی، محمد الطاهر: "قضايا التجدید، نحو منهج أصولی، لحسن الترابی: مراجعة کتاب"، مجلة التجدید، (کوالالمبور)، س ١، ع ٢، (یولیه ١٩٩٧م).

- ٥٤- ناصف، مصطفى: تجديد التفسير، د.م: المؤلف، ١٩٩٥م، ١٥٤ص.
- ٥٥- البشرى، طارق: "حركات التجديد فى الفكر الإسلامى"، مجلة المسلم المعاصر ن س ٢١: ع ٨٢، (١٩٩٧م)، ص ١٦٣-١٧٢.
- ٥٦- بوزير، أحمد: "نظريات التغيير الحديثة أين الفكر الإسلامى منها"، فى ندوة مناهج التغيير فى الفكر الإسلامى المعاصر، (١٩٩٤م: الكويت).
- ٥٧- الجابرى، محمد عابد: "شروط تجديد الفكر العربى المعاصر"، مجلة المنتدى، س ٥: ع ٥٦، (مايو ١٩٩٠م)، ص ١١-١٧.
- ٥٨- الجابرى، محمد عابد: وجهة نظر: نحو إعادة بناء قضايا الفكر العربى المعاصر، بيروت: مركز دراسات الوحدة العربية، ١٩٩٢م، ٢١٩ص.
- ٥٩- الخطابى، محمد العربى: "تجديد الفكر الإسلامى، غاياتها ومبادئه"، فى ندوة تجديد الفكر الإسلامى، (١٩٨٧م: الدار البيضاء).
- ٦٠- الدرینى، محمد فتحى، وآخرون: الاجتهاد والتجديد فى الفكر الإسلامى المعاصر، مالطة: مركز دراسات العالم الإسلامى، ١٩٩١م، ١٠٧ص، (سلسلة الفكر الإسلامى المعاصر، ٢).
- ٦١- شھوان، راشد سعيد: الأصالة والتجديد فى الفكر الإسلامى، الرياض: جامعة الإمام، كلية الشريعة، ١٤٠٧هـ، ٥٥٨ص.
- ٦٢- عبد الحمید، محسن: تجديد الفكر الإسلامى، فرجينيا: المعهد العالمى للفكر الإسلامى، ١٩٩٦م، ٢٦٥ص، (سلسلة قضايا الفكر الإسلامى، ١٠).
- ٦٣- العلوانى، طه جابر: إصلاح الفكر الإسلامى: مدخل إلى نظم الخطاب فى الفكر الإسلامى المعاصر، فرجينيا: المعهد العالمى للفكر الإسلامى، ١٩٩٥م، ١٩٨ص.
- ٦٤- العلوى، سعيد بنسعيد: الاجتهاد والتحديث: دراسة فى أصول الفكر السلفى فى المغرب، مالطة: مركز دراسات العالم الإسلامى، ١٩٩٢م، ٢٤٠ص (سلسلة الفكر الإسلامى المعاصر، ٣).
- ٦٥- العلوى، جمال الدين: "ملاحظات أولية حول إشكالية تجديد الفكر الإسلامى"، فى ندوة تجديد الفكر

- الإسلامی، (۱۹۸۷م: الدار البيضاء).
- ۶۶- الكتاني، محمد إبراهيم: تجديد الفكر الإسلامي، الدار البيضاء: مؤسسة الملك عبدالعزيز آل سعود، ۱۹۸۹م، ۱۴۳ص.
- ۶۷- الكتاني، محمد إبراهيم: "ملاحظات حول مساهمة المغرب في تجديد الفكر الإسلامي"، في ندوة تجديد الفكر الإسلامي، (۱۹۸۷م: الدار البيضاء).
- ۶۸- الخولي، أمين: مناهج التجديد في النحو والبلاغة والتفسير والأدب، القاهرة: الهيئة المصرية العامة للكتاب، ۱۹۹۵م، ج ۱، ۲۸۳ص، الأعمال الكاملة).
- ۶۹- شاهين، يوسف محمود: محاولات التجديد في النحو: اتجاهات وتفسير ونتائج، إربد: جامعة اليرموك، ۱۹۸۹م، ۲۸۸ ورقة، ماجستير (إشراف: محيي الدين رمضان).
- ۷۰- بشاني، أحسن: مفهوم الحدائث في الفكر العربي المعاصر، دمشق: جامعة دمشق، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، قسم الدراسات الفلسفية والاجتماعية، شعبة الفلسفة، ۱۹۸۹م، ماجستير، (إشراف: طيب تيزيني).
- ۷۱- الترابي، حسن: قضايا التجديد: نحو منهج أصولي، الخرطوم: مركز البحوث والدراسات الاجتماعية، ۱۹۹۰، ۲۷۴ص.
- ۷۲- الحباسي، أحمد: وللتغيير رسالة، تونس: د. ن، ۱۹۹۲م، ۳۸۳ص.
- ۷۳- الخمليشي، أحمد: "التجديد أم التغلب على عقبات الطريق"، في ندوة تجديد الفكر الإسلامي، (۱۹۸۷م: الدار البيضاء).
- ۷۴- سعيد، جودت: مفهوم التغيير، بيروت: دار الفكر المعاصر، ۱۹۹۵م.
- ۷۵- موصلي، أحمد: "تجديد أم اجتهاد: نظرية الأصولية الإسلامية في المعرفة"، مجلة الاجتهاد، س ۳: ع ۱۱/۱۰، (شتاء وربيع ۱۹۹۱م)، ص ۲۰۳-۲۲۰.
- ۷۶- طهاري، محمد: مفهوم الإصلاح بين جمال الدين الأفغاني ومحمد عبده، ط ۲، الجزائر: المؤسسة الوطنية للكتاب، ۱۹۹۲م، ۱۷۷ص.
- ۷۷- وهبة، مراد: مدخل إلى التنوير، القاهرة: دار العالم الثالث، ۱۹۹۴م، ۲۰۲ص.

- ٧٨- التجكانى، محمد الحبيب: "منهجية التجديد فى الإسلام"، مجلة الفرقان، س ٣: ع ٩٤، (١٤٠٧/١٩٨٧م)، ص ٢١-٣٦.
- ٧٩- التركى، عبدالله عبدالمحسن: "منهج تجديد الفكر الإسلامى"، فى ندوة تجديد الفكر الإسلامى، (١٩٨٧م): الدار البيضاء).
- ٨٠- التير، مصطفى عمر: "ظاهرة التحديث فى المجتمع العربى: محاولة لتطوير نموذج نظرى"، مجلة المستقبل العربى، ع ١٢٨، (١٩٨٩/١٠م)، ص ٤٧-٥٨.
- ٨١- جدعان، فهمى: "الإسلام والتحويلات القسرية"، ٢٦ص، فى ندوة مناهج التغيير فى الفكر الإسلامى المعاصر، (١٩٩٤م: الكويت).
- ٨٢- جعيط، هشام: "الإصلاح والتجديد فى الدين"، مجلة الاجتهاد، س ٣: ع ١١، ١٠، (١٩٩١م)، ص ٢٢١-٢٦٥.
- ٨٣- جمعة، على: "فلسفة مناهج التغيير"، ١٧ص، فى ندوة مناهج التغيير فى الفكر الإسلامى المعاصر، (١٩٩٤م: الكويت).
- ٨٤- حسنة، عمر عبيد: رؤية فى منهجية التغيير، بيروت ودمشق وعمان: المكتب الإسلامى، ١٩٩٤م.
- ٨٥- حسنة، عمر عبيد: من فقه التغيير: ملامح من المنهج النبوى، بيروت ودمشق وعمان: المكتب الإسلامى، ١٩٩٥م.
- ٨٦- خليل، عماد الدين: حول إعادة تشكيل العقل المسلم، فرجينيا: المعهد العالمى للفكر الإسلامى، ١٩٩٥م.
- ٨٧- الدرینى، محمد فتحى: "مناهج الاجتهاد والتجديد فى الفكر الإسلامى"، فى ندوة تجديد الفكر الإسلامى، نحو مشروع حضارى إسلامى معاصر، (١٩٨٩م: مالطة).
- ٨٨- دوبرونو، إدوارد: التفكير المتجدد: استخدامات التفكير الجانبي، ترجمة إيهاب محمد، القاهرة: الهيئة المصرية العامة للكتاب، ١٩٩٥م، ١٧٦ص، (الألف كتاب الثانى، ١٨٠).
- ٨٩- الشايبى، على: "المسلمون والحداثة فى عصر الحداثة العربىة الدينية الإسلامية"، مجلة كلية الدعوة الإسلامية، طرابلس، ع ٦، (١٩٨٩/١٢م)، ص ٤٢-٦١.
- ٩٠- الشاهد، السيد محمد: "التراث بين التقليد والتجديد"، مجلة الدارة، (١٩٨٩م)، ص ١٣٦-١٧٦.

- ٩١- شفيق، منير: في نظريات التغيير، بيروت والدار البيضاء: المركز الثقافي العربي، ١٩٩٤م.
- ٩٢- صافي، لؤي: "العقل والتجديد"، مجلة المستقبل العربي، س ٢٠: ع ٢٢٣، (٩/١٩٩٧م)، ص ٢٧-٤.
- ٩٣- صافي، لؤي: "نموذج التحديث الغربي: الخصوصية التاريخية وإشكالية التعميم"، مجلة المستقبل العربي، س ١٧: ع ١٨٦، (٨/١٩٩٤م)، ص ٣٨-٥٨.
- ٩٤- طه، عبدالرحمن: تجديد المنهج في تقويم التراث، الدار البيضاء: المؤلف، ١٩٩٤م، ص ٤٣٢.
- ٩٥- طه، عبدالرحمن: العمل الديني وتجديد العقل، الرباط: شركة بابل للطباعة والنشر والتوزيع، ١٩٨٩م.
- ٩٦- عبادة، عبداللطيف: "مناهج الحركات الإسلامية المعاصرة في التغيير: نقد وتقويم انطلاقاً من فكر مالك بن نبي"، ٢٨ ص، في ندوة مناهج التغيير في الفكر الإسلامي المعاصر، (١٩٩٤م: الكويت).
- ٩٧- العبادي، صادق: "مناهج التغيير في الفكر الشيعي"، في ندوة مناهج التغيير في الفكر الإسلامي المعاصر، (١٩٩٤م: الكويت).
- ٩٨- عبدالرزاق، أحمد جاد: فلسفة المشروع الحضاري بين الإحياء الإسلامي والتحديث الغربي، ٢ ج، فرجينيا: المعهد العالمي للفكر الإسلامي، ١٩٩٥م، ١٣٠٢ ص، (سلسلة الرسائل الجامعية، ١٦).
- ٩٩- عطوي، محسن محمد: "دور الأخلاق في عملية التغيير"، مجلة التوحيد، س ٥: ع ٣٠، (١٩٨٧م)، ص ١٤٧-١٥٦.
- ١٠٠- العلواني، طه جابر: "آفاق التغيير ومنطقاته: الأزمة الفكرية ومناهج التغيير في الواقع العربي"، مجلة الاجتهاد، س ٦: ع ٢٤، (صيف ١٤١٥هـ/١٩٩٤م)، ص ١٨٧-٢٣٢.
- ١٠١- العلوي، هادي: "الفكر العربي الإسلامي وضرورة التجديد المنهجي"، مجلة مواقف، ع ٦٣ (١٩٩٠م)، ص ٢٢٢-٢٦٨.
- ١٠٢- عمارة، محمد: الإسلام بين التنوير والتزوير، القاهرة: دار اشروق، ١٩٩٥م، ٢٨٧ ص.
- ١٠٣- عمارة، محمد: "المشروع الإسلامي للتغيير ومطاعن العلمانيين عليه"، مجلة الجامعة الإسلامية (لندن)، س ١: ع ٣، (يوليه-سبتمبر ١٩٩٤م/المحرم-ربيع الأول ١٤١٥هـ)، ص ١٥-٥٤.
- ١٠٤- غليون، برهان: "فلسفة التجديد الإسلامي"، في ندوة تجديد الفكر الإسلامي: نحو مشروع حضاري

إسلامی معاصر، (١٩٨٩م: مالطه).

١٠٥- كوثرانى، وجيه: "لماذا العودة إلى مالك بن نبي عندما يطرح منهج التغيير: الذاكرة والنسيان والتواصل

في الفكر العربي المعاصر"، ٩ص، في ندوة مناهج التغيير في الفكر الإسلامي المعاصر، (١٩٩٤م: الكويت).

١٠٦- لبن، علي، وجمال عبدالهادي: التطوى بين الحقيقة والتضليل، المنصورة: دار الوفاء، ١٩٨٧م.

١٠٧- مرشو، غريغوار: "أضواء على المقدمات التأسيسية للتحديث في الوطن العربي"، مجلة منبر الحوار، ع ١٠،

(صيف ١٩٨٨م)، ص ٦٠-٧٢.

١٠٨- النبهان، محمد فاروق: "منهج التجديد في الفكر الإسلامي"، في ندوة تجديد الفكر الإسلامي، (١٩٨٧م:

الدار البيضاء).

١٠٩- نهر، هادي: "رؤية جديدة في وظيفة التراث العربي وشروط استقرائه"، مجلة المؤرخ العربي، ع ٤٩،

(١٩٩٤/١٩٩٥م)، ص ٦٥-٧٨.

٤- ٥ مباحث تاسيسي در علوم اجتماعي اسلامي

١. أبو النصر، مدحت (٢٠٠١). تأصيل العلوم - المفهوم والخطوات وعوامل النجاح. مجلة شؤون اجتماعية،

العدد (٧٠)، جمعية الاجتماعيين، الإمارات العربية المتحدة، ص ١١٣-١٢٩.

٢. أبو حوسه، موسى (١٩٨٨). نحو علم اجتماع إسلامي. عمان، دار القدس.

٣. إسماعيل، زكي (١٩٨٣). علم الاجتماع الإسلامي وتطبيقاته في مجال الدعوة. مجلة العلوم الاجتماعية،

العدد (٧)، كلية العلوم الاجتماعية، جامعة الإمام محمد بن سعود الإسلامية، الرياض، ص ٢٩٥-٣١٨.

٤. إسماعيل، زكي (١٩٨٩). نحو علم الاجتماع الإسلامي. الإسكندرية: دار المطبوعات الجديدة.

٥. امزيان، محمد (١٩٩٣). منهج البحث الاجتماعي بين الوضعية والمعيارية. واشنطن: المعهد العالمي للفكر

الإسلامي.

٦. الأنصاري، محمد (١٩٩٩). التأزم السياسي عند العرب وسوسيولوجيا الإسلام. بيروت: المؤسسة العربية.

٧. باقادر، أبو بكر (١٩٨١). أسلمة العلوم الاجتماعية. مجلة كلية الآداب والعلوم الإنسانية، المجلد (١)، جامعة

الملك عبدالعزيز، جدة، ص ١٣-٢٥.

٨. باقادر، أبو بكر (٢٠٠٥). حاجة طالب العلم الشرعى للعلوم الاجتماعیة. ورقة عمل قدمت لمجمع الفقه الإسلامی، جدة، ٢/ فبراير.
٩. بایونس، إلیاس، وأحمد، فريد (١٩٨٣). مقدمة فی علم الاجتماع الإسلامی. جدة: عكاظ للنشر والتوزیع.
١٠. بیومی، إبراهيم (١٩٨٠). علم الاجتماع الدینی. الإسكندریة: دار المعرفة الجامعیة.
١١. نجاتی، محمد (١٩٩٠). منهج التأصیل الإسلامی لعلم النفس. مجلة جامعة الإمام محمد بن سعود الإسلامیة، العدد (٣)، عمادة البحث العلمی، جامعة الإمام محمد بن سعود الإسلامیة، الرياض، ص ٣٧١-٤٠٣.
١٢. الجراد، خلف (١٩٩٧). واقع الدراسات الاجتماعیة فی الوطن العربی. مجلة شؤون اجتماعیة، العدد (٥٣)، جمعیة الاجتماعیین، الإمارات العربیة المتحدة، ص ٥-٢٤.
١٣. جلیبی، علی (١٩٨٤). نحو علم اجتماع المجتمعات الإسلامیة المعاصرة، كتاب (قضايا علم الاجتماع المعاصر)، بیروت: دار النهضة العربیة، ص ٢٤٣-٢٤٤.
١٤. الجوهری، عبدالهادی (١٩٨٣). دراسات فی علم الاجتماع الإسلامی. القاهرة: نهضة الشرق.
١٥. الخشاب، سامیة (١٩٨١). علم الاجتماع الإسلامی. القاهرة: دار المعرفة الجامعیة.
١٦. خضر، أحمد (١٩٩٣). علماء الاجتماع وموقفهم من الإسلام. لندن: المنتدى الإسلامی.
١٧. الدباغ، عفاف (١٩٩٥). المنظور الإسلامی للخدمة الاجتماعیة. الرياض: مكتبة المؤید.
١٨. رجب، إبراهيم (٢٠٠٢). التأصیل الإسلامی للعلوم الاجتماعیة. الرياض: عالم الكتب.
١٩. زاید، أحمد (١٩٩٤). سبعون عاما لعلم الاجتماع فی مصر. مجلة كلية الآداب، العدد (٤)، جامعة القاهرة، القاهرة، ص ١-٣٨.
٢٠. الساعاتی حسن (١٩٧٧). أصول علم الاجتماع فی القرآن. مجلة كلية العلوم الاجتماعیة، العدد (١)، جامعة الإمام محمد بن سعود الإسلامیة، الرياض، ص ١١-٣٤.
٢١. السمالوطی، نبیل (١٩٩١). رؤیة منهجیة فی علم الاجتماع الإسلامی. مجلة جامعة الإمام محمد بن سعود الإسلامیة، العدد (١٢)، جامعة الإمام محمد بن سعود الإسلامیة، الرياض، ص ٤٠١-٤٦٢.

٢٢. شلحت، يوسف (٢٠٠٣). مدخل إلى علم الاجتماع فى الإسلام. بيروت: المؤسسة العربية للدراسات والبحوث.
٢٣. عبد الباقي، زيدان (١٩٨٤). علم الاجتماع الإسلامى. القاهرة: مطبعة السعادة.
٢٤. عبد الجبار، مصطفى (١٩٨٨). نحو علم اجتماع إسلامى. مجلة النور، العدد (٣)، بيروت، ٤٦-٥١.
٢٥. عجوبة، مختار (١٩٩٧). منهجية التأصيل الإسلامى للخدمة الاجتماعية وتطبيقاتها المعاصرة. مجلة العلوم الاجتماعية، العدد (١)، المجلد (٢٥). جامعة الكويت، الكويت، ص ١٧٦-٢١٣.
٢٦. عصار، خير الله (١٩٨٧). محاولة بناء نماذج منطقية إسلامية للبحث الاجتماعى. مجلة العلوم الاجتماعية، العدد (١)، المجلد (١٦). جامعة الكويت، الكويت، ص ٤٣-٦٨.
٢٧. عطيه، محيى الدين (١٩٨٠). أسلمة العلوم السلوكية: علم النفس - علم الإنسان - علم الاجتماع. الملتقى الدولى للفكر الإسلامى، المعهد العالى للفكر الإسلامى، الخرطوم.
٢٨. العمر، معن (١٩٩٢). نحو نظرية عربية فى علم الاجتماع. عمان: دار مجدلاوى.
٢٩. الغالى، بلقاسم (١٩٩٩). محاولات فى تأصيل علم الاجتماع. مجلة شؤون اجتماعية، العدد (٦٣)، جمعية الاجتماعيين، الإمارات العربية المتحدة، ص ١١-٣٩.
٣٠. الغريب، عبدالعزيز (٢٠٠٦). مناهج الإعداد المهني للباحث الاجتماعى فى الجامعات السعودية. المجلة العربية للدراسات الأمنية والتدريب، جامعة نايف العربية للعلوم الأمنية، الرياض، ص ٩١-١٣٥.
٣١. الفاروى، إسماعيل (١٩٨٣). أسلمة المعرفة: المبادئ العامة وخطه العمل. ترجمة عبدا لوارث سعيد، الكويت: جامعة الكويت.
٣٢. الفوال، صلاح (١٩٩٤). علم الاجتماع بين النظرية والتطبيق. القاهرة: دار الفكر العربى.
٣٣. كمير، الواثق، والبكرى، بشير (١٩٩٩). الدعوة إلى علم اجتماع عربى بين الإيديولوجية والعلمية. مجلة العلوم الاجتماعية، العدد (١)، المجلد (٢٥). جامعة الكويت، الكويت، ص ٩١-١٠٩.
٣٤. المبارك، محمد (١٩٧٧). نحو صياغة إسلامية لعلم الاجتماع. مجلة المسلم المعاصر، العدد (١٢)، المعهد العالى للفكر الإسلامى، واشنطن، ص ١٥-٤٤.

٣٥. مراد، سمیر (٢٠٠١). مناهج العلوم الاجتماعية وإشكاليه الحداثه. مجله شؤون اجتماعیه، العدد (٦٩)، جمعیه الاجتماعیین، الإمارات العربیة المتحدة.
٣٦. المطیری، منصور (١٩٩٣). الصیغه الإسلامیة لعلم الاجتماع. سلسلة كتاب الأمة، العدد (٣٣)، قطر: وزارة الأوقاف والشؤون الإسلامیة.
٣٧. معتوق، فردریك (د ت). تطور الفكر السوسیولوجی فی الوطن العربی. بیروت: جروس بریس.
٣٨. ناجی، مصطفی (١٩٨٨). علم الاجتماع فی العالم العربی بین المحلیة والدولیة. مجله العلوم الاجتماعیة، العدد (٢)، جامعة الكويت، الكويت، ص ١٧٩-١٩٨.
٣٩. نصری، هانی (١٩٧٩). فی سبیل علم الاجتماع الإسلامی. جدہ: جامعة الملك عبدالعزيز.
٤٠. نظامی، محمد (١٩٩٤). من التعریف الإجرائی إلى التفکیر الإجرائی، نحو نموذج نظری للتأصیل. مجله العلوم الاجتماعیة، العدد (٧)، جامعة الكويت، الكويت، ص ١٢٧-١٥٨.
٤١. النغمشی، عبدالعزيز (٢٠٠٣). علم النفس الدعوی. الرياض: دار المسلم.
٤٢. الهاشمی، حمید (٢٠٠١). الدكتور علی الوردی رائد الدعوة لعلم الاجتماع العربی. مجله شؤون اجتماعیة، العدد (٧٠)، جمعیه الاجتماعیین، الإمارات العربیة المتحدة، ص ١٤٨-١٦٤.

٤-٦ کتابشناسی مقالات مجله « اسلامیة المعرفة »

الأدب الإسلامی - بحوث

- ١- بطاهر، بن عیسی: "الأدب الإسلامی ونقده فی منظور الشیخ أبی الحسن الندوی"، س ٣: ١٢ع، ربيع ١٩٩٨، ص ٩٩-١٣١.
- ٢- خلل، عماد الدین: "حول حركة الأدب الإسلامی المعاصر" وقفة لمراجعة الحساب"، س ٣: ١٢ع، ربيع ١٩٩٨، ص ١١-٣٧.
- ٣- زنجیر، محمد رفعت: "ضوابط إسلامیة فی الأغراض الشعریة"، س ٣: ١٢ع، ربيع ١٩٩٨، ١٩١-٢١٤.
- ٤- علیان، مصطفی: "الشاعر وتجربته الشعریة فی ظلال سورة الشعراء"، س ٣: ١٢ع، ربيع ١٩٩٨، ص ٥١-٧٦.
- الأدب الإسلامی - وراقیات

- ٥- عطية، محيي الدين: "الأدب والنقد فى الفكر الإسلامى: قائمة وراقية عن السنوات الخمس الأخيرة"، س ٣، ربيع ١٩٩٨، ص ٢١٥-٢٣٧.
- الأدب الغربى - بحوث
- ٦- الشيخ على، أنس: "الإسلام والغرب: إشكالية التحيز فى الروايات الشعبية البريطانية والأمريكية ١٩٧٠-١٩٩٧" س ٣: ع ١٠، خريف ١٩٩٧م، ص ١٢٣-١٥٢.
- الاستراتيجية - بحوث
- ٧- بريش، محمد: "تعميق الفهم فى الفكر الاستراتيجى: مدخل إلى التغيير الثقافى"، س ٣: ع ٩، يوليو ١٩٩٧م، ص ٧١-١٠٨.
- الأسرة - بحوث
- ٨- عزت، هبة رؤوف: "الأسرة والتغيير السياسى: رؤية إسلامية"، س ١: ع ٢، سبتمبر ١٩٩٥م، ص ١١-٤٨.
- الإسلام والغرب - ندوات
- ٩- نافع، بشير: "ندوة الإسلام والغرب: قراءة معرفية هيرندن/ فيرجينيا: المعهد العالمى للفكر الإسلام"، ١٠-١٢ مارس ١٩٩٥م، س ١: ع ١، يونيو ١٩٩٥م، ص ١٩٥-١٩٨.
- الإسلام والغرب - مراجعات
- ١٠- نصر، حسنى محمد: "الشعور بالحصار لجرهام فولر وإيان ليس"، س ٣: ع ٣، يوليو ١٩٩٧م، ص ١٦٧-١٨٢.
- ١١- الذوادى، محمود: "الإسلام وأسطورة المواجهة لفراد هاليداي"، س ٣: ع ١٠، خريف ١٩٩٧م، ص ١٩١-٢٠٠.
- إسلامية المعرفة - بحوث
- ١٢- العلوانى، طه جابر: "لماذا إسلامية المعرفة؟"، ص ١: ع ١، يونيو ١٩٩٥م، ص ١١-٢٩.
- ١٣- صافى، لؤى: "إسلامية المعرفة من المبادئ المعرفة إلى الطرائق الإجرائية"، س ١: ع ٣، يناير ١٩٩٧م، ص ١١٠٤٥.
- ١٤- فتاح، عرفان عبدالحميد: "إسلامية المعرفة ومنهجية الثقافة الحضارى مع الغرب"، ص ٢: ع ٥ يوليو

۱۹۹۶م، ص ۹-۳۲.

إسلامیة المعرفة - ندوات

۱۵- ملكاوى، فتحى: "دورة إسلامیة المعرفة فى جامعة الجزيرة بالسودان"، س ۲: ۵ع، يوليو ۱۹۹۶م، ص ۹-۳۲.

۱۶- ملكاوى، فتحى: "حلقة دراسیة حول إسلامیة المعرفة منهجیة البحث منظور إسلامی فى جامعة حمدراد فى

دهلى بالهند"، س ۲: ۵ع، يوليو ۱۹۹۶م، ص ۱۹۵-۱۹۷.

۱۷- صحراوى، مقالاتى: دورة مكثفة عن إسلامیة المعرفة لأساتذة الجامعة الإسلامیة العالمیة بماليزيا"، س ۲:

ع ۶، سبتمبر ۱۹۹۶م، ص ۱۸۵-۱۸۸.

۱۸- عبدلى، عبد الحفيظ: "ندوة المعرفة ومسألة أسلمة - شاه علم ماليزيا: ۳۰-۳۱ مايو ۱۹۹۷"، س ۳: ۹ع،

يوليو ۱۹۹۷م، ص ۱۸-۱۹۵.

أصول الفقه - بحوث

۱۹- الدسوقى، محمد: "نحو منهج جديد لدراسة علم أصول الفقه"، س ۱: ۳ع، يناير ۱۹۹۶م، ص ۱۱۱-۱۴۸.

۲۰- سانو، قطب مصطفى: "المتكلمون وأصول الفقه - قراءة فى جدليّة العلاقة بين علمى الأصول والكلام"،

س ۳: ۹ع، يوليو ۱۹۹۷م، ص ۳۷-۷۰.

الاقتصاد - مراجعات

۲۱- النورى، محمد: "نحو نظام نقدى عادل لمحمد عمر شابرا"، س ۱: ۳ع، يناير ۱۹۹۶م، ص ۱۸۵-۲۰۱.

الاقتصاد - ندوات

۲۲- الزعبي، بشير خليفه: "دورة الاقتصاد الإسلامى بريطانيا"، س ۳: ۱۱ع، شتاء ۱۹۹۸م، ص ۱۸۷-۱۹۲.

الاقتصاد والإدارة - وراقيات

۲۳- عطية، محيى الدين: "إدارة الأعمال فى الفكر الإسلامى الحديث: قائمة وراقية منتقاة"، س ۳: ۹ع، يوليو

۱۹۹۷م، ص ۱۹۷-۲۱۰.

الإنسان - بحوث

۲۴- عشوى، مصطفى: "تصور الطبيعة الإنسانية من منظور نفسى مقارن"، س ۳: ۶ع، سبتمبر ۱۹۹۶م، ص ۳۷-

۶۸.

الإنسان - مراجعات

- ۲۵- بن عرفه، على: مبدأ الإنسان للدكتور عبد المجيد النجار"، س ۳: ع ۹، يوليو ۱۹۹۷م، ص ۱۲۱-۱۳۱.
- ۲۶- بن عرفه، على: "قيمة الإنسان للدكتور عبد المجيد النجار"، س ۳: ع ۱۱، شتاء ۱۹۹۸م، ص ۱۵۵-۱۶۳.
- ۲۷- العمر، محمد ناجي: "خلافه الإنسان بين الوحي والعقل للدكتور عبد المجيد النجار"، س ۱: ع ۳، يناير ۱۹۹۶م، ص ۱۴۹-۱۶۵.

التاريخ - بحوث

- ۲۸- بلانكشيب، خالد: "الإسلام والتاريخ العالمي: نحو تقسيم جديد للعصور التاريخية"، س ۱: ع ۱ يونيو ۱۹۹۵م، ص ۹۵-۱۳۲.

التاريخ - مراجعات

- ۲۹- البلوي، سلامة الهرفي: "المسلمون وكتابة التاريخ لعبد العليم عبد الرحمن خضر"، س ۳: ع ۱۰، خريف ۱۹۹۷م، ص ۱۸۱-۱۸۵.

التدين - مراجعات

- ۳۰- سانو، قطب مصطفى: "فقه التدين فهماً وتنزيلاً لعبد المجيد النجار"، س ۱: ع ۴، أبريل ۱۹۹۶م، ص ۱۷۱-۱۸۵.

التراث - مراجعات

- ۳۱- الزموري، عبدالحق: "مذبحة التراث في الثقافة العربية المعاصرة لجورج طرايشي"، س ۳: ع ۸، أبريل ۱۹۹۷م، ص ۱۵۹-۱۸۵.

التراث - وراقيات

- ۳۲- عطية، محيي الدين: "التراث والدين - قائمة بليوغرافية منتقاة: ۱۹۸۰-۱۹۹۴م"، س ۲: ع ۶، سبتمبر ۱۹۹۶م، ص ۱۸۹-۲۰۵.

التعددية - بحوث

- ۳۳- خليل، عماد الدين: "الوحدة والتنوع في تاريخ المسلمين"، س ۲: ع ۵، يوليو ۱۹۹۶م، ص ۵۹-۹۵.
التعددية - وراقيات
- ۳۴- عطية، محيي الدين: "التعددية - قائمة ببيوغرافية منتقاة"، س ۱: ع ۲، سبتمبر ۱۹۹۵م، ص ۲۲۱-۲۳۶.
التفكير - ندوات
- ۳۵- بادي، جمال: "المؤتمر العالمي السابع للتفكير - سنغافورة: ۱-۶ يونيو ۱۹۹۷م"، س ۳: ع ۱۰، خريف ۱۹۹۷م، ص ۲۰۱-۲۱۱.
الثقافة - بحوث
- ۳۶- الغزالي، محمد: "الإسلام والثقافة العربية في عالمنا المعاصر"، س ۲: ع ۷، يناير ۱۹۹۷م، ص ۱۳۹-۱۵۳.
الحاكمية - مراجعات
- ۳۷- بن لحسن، بدران: "الأبعاد السياسية لمفهوم الحاكمية - رؤية معرفية لهشام أحمد عوض جعفر"، س ۱: ع ۴، أبريل ۱۹۹۶م، ص ۲۱۱-۲۲۵.
۳۸- بوشلاكة، رفيق عبدالسلام: "مآزق الحداثة: الخطاب الفلسفي لما بعد الحداثة"، س ۲: ع ۶، سبتمبر ۱۹۹۶م، ص ۱۱۱-۱۳۶.
- ۳۹- عبد المولى، عزالدين: "في الرؤية الغربية لتاريخ الحداثة"، س ۱: ع ۴، أبريل ۱۹۹۶م، ص ۹۳-۱۳۳.
- ۴۰- وينكل، أبو منير إيريك: "منظورات علم السياسة في مرحلة ما بعد الحداثة من منظور إسلامي"، س ۱: ع ۴، أبريل ۱۹۹۶م، ص ۱۳۵-۱۶۹.
- الحركة الإسلامية - مراجعات
- ۴۱- مقلاتي، صحراوي: "الفكر الحركي الإسلامي وسبل تجديده: الندوة الثانية لمستجدات الفكر الإسلامي والمستقبل"، س ۱: ع ۲، سبتمبر ۱۹۹۵م، ص ۱۹۱-۲۰۴.
الحرية - مراجعات
- ۴۲- عبد السلام، الفاتح عبدالله: "الحرريات العامة في الدولة الإسلامية لراشد الغنوشي"، س ۱: ع ۲، سبتمبر

١٩٩٥م، ص ١٦٣-١٧٣.

الحضارة - مراجعات

٤٣- البرصان، أحمد: "فلسفة الحضارة عند مالك بن نبي: دراسة إسلامية في ضوء الواقع المعاصر للدكتور

سليمان الخطيب" س ٢: ٦٤، سبتمبر ١٩٩٦م، ص ١٦٥-١٧٤.

الخدمة الاجتماعية - ندوات

٤٤- "توصيات المؤتمر العربي الثالث للتأصيل الإسلامي للخدمة الاجتماعية"، تنظيم لمعهد العالي للخدمة

الاجتماعية بالإسكندرية والمعهد العالمي للفكر الإسلامي: ٥-٧ أغسطس ١٩٩٥م، س ١: ٣٤، يناير ١٩٩٦،

ص ٢٢١-٢٢٨.

الدراسات الإسلامية - ندوات

٤٥- السعيدى، جمال: "الدورة العلمية التدريبية للباحثين في الدراسات الإسلامية"، س ١: ٢٤، سبتمبر ١٩٩٥،

ص ٢١٧-٢٢٠.

الدراسات القرآنية - بحوث

٤٦- القرضاوى، يوسف: "من محاذير التفسير: سوء التأويل"، س ٢: ٨٤، أبريل ١٩٩٧م، ص ١٠٩-١٤٤.

٤٧- الرشدان، محمود عايد: "حول النظام المعرفى فى القرآن الكريم"، س ٣: ١٠٤، خريف ١٩٩٧م، ص ٩-٤٣.

٤٨- عبدالقادر، التيجانى: "التفسير التأويلى وعلم السياسة: دراسة فى المفهوم القرآنى والمتغير السياسى"، س ٣:

ع ١٠ خريف ١٩٩٧م، ص ٤٥-٩١.

الدراسات القرآنية - مراجعات

٤٩- الدغامين، زياد خليل محمد: "كيف نتعامل مع القرآن: مدارس مع محمد الغزالي أجراها معه عمر عبيد

حسنة"، س ١: ٢٤، سبتمبر ١٩٩٥م، ص ١٣٥-١٤٦.

الدراسات القرآنية - ندوات

٥٠- "البيان الختام للندوة العلمية حول الخصائص المنهجية والمعرفية للقرآن الكريم"، تنظيم مشترك بين

- جامعة القرآن الكريم والعلوم الإسلامية فى السودان والمعهد العالمى للفكر الإسلامى فى واشنطن، س ١: ع ٣،
أبريل ١٩٩٦م، ص ٢٢٧-٢٣٦.
- الدعوة الإسلامية - مراجعات
- ٥١- صالح، فى حماية الدعوة والمحافظه على منجزاتها خلال الفترة ١٩٩٧م محسن محمد: "منهج النبى المكيه
الطيب برغوث"، س ٣: ع ١٠، خريف ١٩٩٧م، ص ١٦٩-١٧٩.
- الزكاة - مراجعات
- ٥٢- الرياحى، يوسف: "من أجل فهم اقتصادى واجتماعى للزكاة"، س ٣، ع ٩، يوليو ١٩٩٧م، ص ١٣٣-١٥٢.
- السنة النبوية - مراجعات
- ٥٣- سانو، قطب مصطفى: "كيف نتعامل مع السنة النبوية - معالم السنة النبوية - معالم وضوابط يوسف
القرضاوى"، س ١: ع ٢، سبتمبر ١٩٩٥م، ص ١٤٧-١٦٢.
- ٥٤- سعيد، عبد الجبار: "السنة مصدراً للمعرفة والحضارة"، س ٣، ع ١١، شتاء ١٩٩٨م، ص ١٤٣-١٥٤.
- الصهيونية - مراجعات
- ٥٥- زين، إبراهيم محمد: "أسرار العقل الصهيونى لعبد الوهاب المسيرى"، س ٢: ع ٨، أبريل ١٩٩٧م، ص ١٧٥-
١٨٩.
- الظاهرية - مراجعات
- ٥٦- صوالحي، البشير: "ظاهرية ابن حزم: نظريه المعرفة ومناهج البحث لأنور خالد الزعبي"، س ٣: ع ٩، يوليو
١٩٩٧م، ص ١٥٣-١٦٥.
- العالم العربى - بحوث
- ٥٧- أبو الفضل، منى: "المنظور الحضارى فى دراسة النظم السياسيه العربيه: التعريف بماهيه المنطقه العربيه"،
س ٣: ع ٩، يوليو ١٩٩٧م، ص ٩-٣٥.
- العلمانية - وراقيات
- ٥٨- عطيه، محيى الدين: "العالمانيه"، س ٢: ع ٥، يوليو ١٩٩٦م، ص ١٩٩-٢١١.

العقل - بحوث

٥٩- صافى، لؤى: "الوحى والعقل: بحث فى إشكالية تعارض العقل والنقل"، س٣: ع١١، شتاء ١٩٩٨م، ص ٧٩-٤٩.

العقل - مراجعات

٦٠- عبدللى، عبد الحفيظ: "إصلاح العقل فى الفلسفة العربية من الواقعية إلى الاسمية لأبى يعرب المرزوقى"، س٢: ع٥، يوليو ١٩٩٦م، ص ١٣٩-١٥٤.

علم الاجتماع - بحوث

٦١- أبو الفضل، منى عبد المنعم: "النظرية الاجتماعية المعاصرة: نحو طرح توحيدى فى أصول التنظير ودواعى البديل"، س٢: ع٦، سبتمبر ١٩٩٦م، ص ٦٩-١٠٩.

٦٢- دليو، فضيل: "علم الاجتماع الغربى وثنائياته النظرية"، س٣: ع١١، ربيع ١٩٩٨م، ص ٨١-١١٧.

علم الاجتماع - وراقيات

٦٣- عطية، محبى الدين: "الاجتماع والأنثروبولوجيا فى الفكر الإسلامى المعاصر"، س٣: ع١١، شتاء ١٩٩٨م، ص ١٩٣-٢٠٦.

علم النفس - مراجعات

٦٤- على، عباس حسين: "التفكر من المشاهدة إلى الشهود: دراسة نفسية إسلامية لمالك بدرى"، س١: ع١، يونيو ١٩٩٥م، ص ١٦٥-١٦٩.

علم النفس - ندوات

٦٥- نديم، خورشيد أحمد: "مؤتمر علماء النفس المسلمين"، لاهور/باكستان: ٥-٧ أبريل ١٩٩٥م، س١: ع٣، يناير ١٩٩٦م، ص ٢٠٩-٢١٢.

٦٦- سى العربى، نصيرة: "المؤتمر العالمى للإرشاد والعلاج النفسى - ماليزيا"، س٣: ع١١، شتاء ١٩٩٨م، ص ١٧٧-١٨٦.

علم النفس - وراقيات

- ٦٧- عطية، محيى الدين: "الإرشاد والعلاج النفسى فى الفكر الإسلامى المعاصر: ١٩٨٧-١٩٩٧"، س٣: ع١٠،
خريف ١٩٩٧م، ص ٢١٣-٢٢٣.
العلم والمعرفة - وراقيات
- ٦٨- عطية، محيى الدين: "العلم والمعرفة فى عشر سنوات: ١٩٨٤-١٩٩٤": س١: ع١، يونيو ١٩٩٥م، ص ٢٠١-
٢١٥.
العلوم الاجتماعىة - بحوث
- ٦٩- رجب، إبراهيم عبدالرحمن: "التأصيل الإسلامى للعلوم الاجتماعىة: معالم على الطريق"، س١: ع٣، يناير
١٩٩٦م، ص ٤٧-٨٣.
العلوم الشرعىة - ندوات
- ٧٠- عطا، عبدالخير محمود: "مؤتمر الشرعىة فى الجامعات: الواقع والطموح"، س١: ع١، يونيو ١٩٩٥م، ص
١٨٥-١٩٤.
العلوم والتقنىة - ندوات
- ٧١- التلمسانى، الزبير أبو شىخى: "المؤتمر الأول للمنتدى الإسلامى العالمى للعلوم والتقناة وتنمىة الموارد
البشرىة، جاكارتا/ إندونيسيا ٦-٨ ديسمبر ١٩٩٦م"، س٢: ع٨، أبريل ١٩٩٧م، ص ١٩١-٢٠٠.
٧٢- نديم، خورشيد أحمد: "الندوة العالمىة حول العلوم فى الاجتماع السياسى الإسلامى فى القرن الواحد
والعشرين"، س١: ع٣، يناير ١٩٩٦م، ص ٢٠٣-٢٠٧.
العمران - بحوث
- ٧٣- النجار، عبدالمجيد: "الإيمان والعمران، س٢: ع٨، أبريل ١٩٩٧م، ص ٣٩-٨٤.
الفقه - بحوث
- ٧٤- القرضاوى، يوسف: نحو فقه ميسر معاصر"، س٢: ع٥، يوليو ١٩٩٦م، ص ٩٧-١٢٤.
الفكر - مراجعات
- ٧٥- بن الحسن، بدران: "مقدمات الاستتباع: الشرق موجود بغيره لابذاته"، س٢: ع٦، سبتمبر ١٩٩٦م، ص ١٧٥-

۱۸۴.

۷۶- بوكروش، حليمه: "الفكر الإسلامى بين التأصيل والتجديد للأستاذ زكى الميلاد"، س ۳: ع ۱۱، شتاء ۱۹۹۸م، ص ۱۶۵-۱۷۶.

۷۷- زين، إبراهيم محمد: "إصلاح الفكر الإسلامى: مدخل إلى نظم الخطاب فى الفكر الإسلامى المعاصر لدكتور طه جابر العلوانى"، س ۲: ع ۶، سبتمبر ۱۹۹۶م، ص ۱۳۷-۱۴۷.
الفكر السياسى - بحوث

۷۸- وقيع الله، محمد: "ملامح الفكر السياسى للشيخ الغزالى"، س ۲: ع ۷، يناير ۱۹۹۷م، ص ۱۰۵-۱۳۷.

۷۹- وينكل، أبو منير إيريك: "منظورات علم السياسه فى مرحله ما بعد الحداثه من منظور إسلامى"، س ۱: ع ۴، أبريل ۱۹۹۶م، ص ۱۳۵-۱۶۹.
الفكر السياسى - مراجعات

۸۰- بن لحسن، بدران: "الأبعاد السياسيه لمفهوم الحاكميه: رؤيه معرفيه لهشام أحمد عوض جعفر"، س ۱: ع ۴، أبريل ۱۹۹۶م، ص ۲۱۱-۲۲۵.

۸۱- عبدالسلام، رفيق: "نقد السياسه: الدوله والدين لبرهان غليون"، س ۱: ع ۲، سبتمبر ۱۹۹۵م، ص ۱۷۵-۲۲۵.

۸۲- وقيع الله، محمد: "العقيدة والسياسه: معالم نظريه عامه للدوله الإسلاميه للدكتور لوى صافى"، س ۲: ع ۸، أبريل ۱۹۹۷م، ص ۱۴۵-۱۵۸.

الفكر الغربى - بحوث

۸۳- المسيرى، عبدالوهاب: "الفكر الغربى: مشروع رؤيه نقديه"، س ۲: ع ۵، يوليو ۱۹۹۶م، ص ۱۲۵-۱۳۸.
الفلسفه - بحوث

۸۴- المرزوقى، أبو يعرب: "الدليل الوجودى الحلولى أو شروط التحرر من الأفلاطونيه المحدثه الجermanيه"، س ۳: ع ۱۱، شتاء ۱۹۹۸م، ص ۹-۴۸.

الفنون - بحوث

۸۵- مراح، محمد: "إسلاميه الفنون من خلال إسهامات مجله المسلم المعاصر: س ۳: ع ۱۱، شتاء ۱۹۹۸م، ص

۱۱۹-۱۴۲.

القانون والشريعة - بحوث

۸۶- البشري، طارق: "منهج النظر في دراسة القانون مقارناً للشيعة"، س ۲: ۵، يوليو ۱۹۹۶م، ص ۳۳۰-۵۷.

القيم - وراقيات

۸۷- عطية، محيي الدين: "القيم فكراً وواقعاً في السنوات العشر الأخيرة ۱۹۸۶-۱۹۹۶م"، س ۲: ۸، أبريل

۱۹۹۷م، ص ۲۱۳-۲۲۰.

الكحوليات

۸۸- الذوادي، محمود: "إشكاليات الموقف المزدوج من تعاطي الكحوليات في ضوء علم الاجتماع: المجتمع

التونسي نموذجاً: ع ۲، سبتمبر ۱۹۹۵م، ص ۴۹-۷۷

اللغويات - بحوث

۸۹- تشييك، عبد الرحمن: "آفاق تعليم اللغة العربية ومعوقاته في جنوب شرق آسيا"، س ۳: ۱۲، ربيع ۱۹۹۸م،

ص ۱۵۹-۱۹۰.

۹۰- رباع، محمد: "عربية عصر الاحتجاج كما يصورها ابن خلدون: أوحده لغوية أم ازدواج؟"، س ۳: ۱۲،

ربيع ۱۹۹۸م، ص ۷۷-۹۷.

۹۱- عبدالسلام، أحمد شيخ: "التحليل النحوي العقدي"، س ۳: ربيع ۱۹۹۸م، ص ۱۳۳-۱۵۸.

۹۲- الفاسي، عبدالقادر الفهري: "قاعدة الاصطلاح المولد"، س ۳: ۱۲، ربيع ۱۹۹۸م، ص ۳۹-۴۹.

محمد الغزالي - بحوث

۹۳- جدعان، فهمي: "العالم بين حدين: نظرة في المبادئ الموجهة للتجربة الغزالية"، س ۲: ۷، يناير ۱۹۹۷م،

ص ۷۱-۸۵.

۹۴- الطالبي، عمار: "الشيخ الغزالي كما عرفته في الجزائر"، س ۲: ۷، يناير ۱۹۹۷م، ص ۴۹-۷۰.

۹۵- العلواني، طه جابر: "عالم فقدناه: الشيخ محمد الغزالي رحمه الله"، س ۱: ۴، أبريل ۱۹۹۶م، ص ۵-۱۲.

۹۶- العلواني، طه جابر: "شيخنا محمد الغزالي - رحمه الله - وصفات من حياته"، س ۲: ۷، يناير ۱۹۹۷م، ص

۱۵-۵.

۹۷- الغزالی، محمد: "قصة حياة"، س ۲: ع ۷، يناير ۱۹۹۷م، ص ۱۵۵-۲۳۰.

۹۸- القرضاوى، يوسف: "نظرات في تراث الشيخ محمد الغزالي"، س ۲: ع ۷، يناير ۱۹۹۷م، ص ۱۷-۴۷.

محمد الغزالي - وراقيات

۹۹- "تعريف موجز بكتب الشيخ محمد الغزالي"، س ۲: ع ۷، ۱۹۹۷م، ص ۲۳۱-۲۴۷.

المرأة - بحوث

۱۰۰- عزت، هبة رؤوف: "الحق المر: الشيخ محمد الغزالي وقضايا المرأة"، س ۲: ع ۷، يناير ۱۹۹۷م، ص ۸۷-

۱۰۴.

المرأة - مراجعات

۱۰۱- بن نصر، محبوبه: "المرأة والعمل السياسى: رؤية إسلامية هبة رؤوف عزت"، س ۲: ع ۵، يوليو ۱۹۹۶م، ص

۱۷۱-۱۸۵.

المرأة - ندوات

۱۰۲- كبة، ليث: "مؤتمر الأمم المتحدة عن المرأة"، س ۱: ع ۳، يناير ۱۹۹۶م، ص ۲۱۳-۲۱۹.

المشروع الحضارى - بحوث

۱۰۳- خليل، عماد الدين: "ملاحظات حول المشروع الحضارى"، س ۳: ع ۹، يوليو ۱۹۹۷م، ص ۱۰۹-۱۲۰.

المشروع الحضارى - مراجعات

۱۰۴- برغوث، عبدالعزيز: "فلسفة المشروع الحضارى بين الإحياء الإسلامى والتحديث الغربى لأحمد جاد عبد

الرازق"، س ۲: ع ۶، سبتمبر ۱۹۹۶م، ص ۱۴۰-۱۶۳.

المصالحة العربية - بحوث

۱۰۵- عارف، نصر محمد: "الإصلاح والمصالحة والتصالح دراسة في الأسس المعرفية للمصالحة العربية"، س ۱:

ع ۲، سبتمبر ۱۹۹۵م، ص ۱۱۳-۱۳۴.

المصطلحات - بحوث

- ١٠٦- الفاسی، عبدالقادر الفهری: "قاعدة الاصطلاح المولد: نظام للتوليد الآلي للمصطلحات والمولدات"،
س ٣، ع ١٢، ربيع ١٩٩٨م، ص ٣٩-٤٩.
معارف الوحي - بحوث
- ١٠٧- أبو سليمان، عبد الحميد: "معارف الوحي: المنهجية والأداء"، س ١: ع ٣، يناير ١٩٩٦م، ص ٨٥-١٠٩.
المعهد العالمي - ندوات
- ١٠٨- الميساوي، محمد الطاهر: "مستشارو المعهد العالمي للفكر الإسلامي في لقائهم الرابع كوالالمبور/ ماليزيا
١١/١٠ ديسمبر ١٩٩٦م"، س ٢: ع ٨، أبريل ١٩٩٧م، ص ٢٠١-٢١١.
المغرب العربي - ندوات
- ١٠٩- عبد السلام، رفيق: "مستقبل المغرب العربي - جامعة لندن ٦-٧ أكتوبر ١٩٩٤"، س ١: ع ٢، سبتمبر
١٩٩٥م، ص ٢٠٥-٢١٥.
المفاهيم - بحوث
- ١١٠- إسماعيل، صلاح: "دراسة المفاهيم من زاوية فلسفية"، س ٢: ع ٨، أبريل ١٩٩٧م، ص ٩-٣٨.
المفاهيم - مراجعات
- ١١١- الذواوي، محمود: "مفهوم العقل والقلب في القرآن والسنة للكتور الشيخ محمد علي الجوزو"، س ١:
ع ١، يونيو ١٩٩٥م، ص ١٦١-١٦٤.
مقاصد الشريعة - مراجعات
- ١١٢- الغالي، بلقاسم محمد: "نظرية المقاصد عند الإمام محمد الطاهر بن عاشور لإسماعيل الحسني"، س ٢:
ع ٥، يوليو ١٩٩٦م، ص ١٥٥-١٦٩.
مناهج البحث - مراجعات
- ١١٣- بن نصر، محمد: "منهج البحث الاجتماعي بين الوضعية والمعيارية لمحمد محمد أمزيان"، س ١: ع ١،
يونيو ١٩٩٥م، ص ١٣٥-١٤٥.
المناهج الجامعية - ندوات

١١٤- الميساوى، محمد الطاهر: "من السودان إلى ماليزيا: مشاغل أسلمة المناهج الجامعية وآفاقها"، س١: ع١، يونيو ١٩٩٥م، ص ١٧٧-١٨٤.

١١٥- الميساوى، محمد الطاهر: "مسيرة المراجعة والتطوير للمناهج الدراسية للجامعة الإسلامية العالمية في ماليزيا" س٢: ع٥، يوليو ١٩٩٦م، ص ١٨٧-١٩٢.

المنهجية - بحوث

١١٦- صافى، لؤى: "نحو منهجية أصولية للدراسة الاجتماعية"، س١: ع١، يونيو ١٩٩٥م، ص ٣١-٥٥.

١١٧- صوالحي، يونس: "الاستقراء في مناهج النظر الإسلامي: نموذج الموافقات للإمام الشاطبي"، س١: ع٤، أبريل ١٩٩٦م، ص ٥٩-٩١.

١١٨- العلوانى، طه جابر: "العقل وموقعه في المنهجية الإسلامية"، س٢: ع٦، سبتمبر ١٩٩٦م، ص ٩-٣٦.

١١٩- فتاح، عرفان عبدالحميد: "منهج المتكلمين: دراسة وتقويم"، س٢: ع٨، أبريل ١٩٩٧م، ص ٨٥-١٠٨.

المنهجية - مراجعات

١٢٠- زين، إبراهيم محمد: "الفكر الأصولي وإشكاليه السلطه العلميه: قراءة في نشأة علم الأصول ومقاصد الشريعة لعبدالمجيد الصغير"، س١: ع١، يونيو ١٩٩٥م، ص ١٥٥-١٦٠.

١٢١- شاهين عماد الدين: "معالم المنهج الإسلامي لمحمد عمارة"، س١: ع١، يونيو ١٩٩٥م، ص ١٧١-١٧٤.

١٢٢- أبو شيخى، الزبير: "تكامل المنهج المعرفى عند ابن تيمية لإبراهيم عقيلى"، س١: ع٤، أبريل ١٩٩٦م، ص ١٨٧-١٩٧.

المهديه - بحوث

١٢٣- إبراهيم، حسن أحمد- محمد، زين إبراهيم: "تطور فكرة المهديه فى الصناعة الحديثية: دراسة فى العلاقة بين التجديد والتقليد"، س١: ع٤، أبريل ١٩٩٦م، ص ١٧-٥٨.

النهضة - البحوث

١٢٤- النجار، عبدالمجيد: "دور الإصلاح العقدى فى النهضة الإسلامية"، س١: ع١، يونيو ١٩٩٥م، ص ٥٧-٩٤.

النهضة - مراجعات

۱۲۵- العويدى، نورالدين: "خطاب النهضة العربية ومآلات التجربة: قراءة فى كتاب خطاب العربى المعاصر

لفادى إسماعيل"، س ۱: ع ۳، يناير ۱۹۹۶م، ص ۱۶۷-۱۸۳.

اليهودية، بحوث

۱۲۶- المسيرى، عبدالوهاب: "اليهودية وما بعد الحداثة: رؤية معرفية"، س ۳: ع ۱۰، خريف ۱۹۹۷م، ص ۹۳-

۱۲۲

اطبع | اغلاق

SCCrik.ir

فصل پنجم

کتاب‌شناسی انگلیسی

۵-۱ کتابشناسی ضیاءالدین سردار؛ از پیشگامان اسلامی سازی علوم انسانی در غرب

Gail Boxwell

A comprehensive bibliography of Ziauddin Sardar's writings, spanning 30 years and covering his scholarly and intellectual output, as well as essays, journalism and reviews, would be a book in its own right. Here, we concentrate

almost exclusively on his books and papers. But we have included most of his intellectual articles from the 'Ideas' section of *Afkar: Inquiry*, the magazine he conceived and edited from June 1984 to September 1987. *Afkar: Inquiry*, which ceased publication in December 1987, is now seen as one of the most influential English-language Muslim magazines of recent history, and played an important role in the formation of Sardar's own thought. Also include are a selection of key articles, which initiated the contemporary discourse on Islamic science, from *Nature* and *New Scientist*; as well as major review articles from *The Muslim World Book Review*. Books that have appeared

in different editions, as well as translations (although it has not been possible to trace all of the translations of Sardar's work into other languages) and papers and articles published in more than one journal, are grouped together under the year of the original publication.

For Sardar's early writing see:

Sixth Form Opinion, Fountain Press, London, 1969–71

Zenith, Muslim Educational Trust, London, 1969–72

The Muslim, FOSIS – Federation of Students Islamic Societies in the UK and Eire, London, 1972–73

Impact International Fortnightly, News and Media, London 1972–75

For his journalism, essays and reviews, see:

Nature, London, 1978–80

New Scientist, London, 1980–82

Independent, London, 1991–94

Herald and Sunday Herald, Glasgow, 1998–2000

New Statesman, London, 1997–

1976

Editor (with A. A. Ashraf), *A Time to Speak: Anecdotes from Sadi Shirazi*, Islamic

Foundation, Leicester

‘The Quest for a New Science’, *The Muslim Institute Papers-1*, The Open Press,

Slough

1977

Science, Technology and Development in the Muslim World, Croom Helm, London; Humanities Press, New Jersey; Arabic translation: Al Bait Foundation, Amman, 1982; Malaysian translation: Yayasan Dakwah Islamiah, Malaysia, Kuala Lumpur, 1981; Urdu translation: All India Urdu Board, New Delhi, 1982

‘Science Policy and Developing Countries’, in I. Spiegel-Rosing and D. de Solla Price (eds) *Science, Technology and Society: A Cross-Disciplinary Perspective*,

Sage Publications, London and Beverley Hills; *Science Policy and Developing Countries*, Royal Book Company, Karachi, 1978

1978

Muhammad: Aspects of a Biography, Islamic Foundation, Leicester

‘The Information Unit of the Hajj Research Centre’, *Aslib Proceedings* 30 (5) 158–64

‘Separate Development for Science’, *Nature* 273 176

‘On Calculating an Appropriate Sense of Confidence’, *Nature* 280 530–1
1979

The Future of Muslim Civilisation, Croom Helm, London; 2nd edition:
Mansell,

London, 1987. Indonesian translation: Penerbit Mizan, Bandung, 1986;
Turkish translation: İnsan Yayinlari, Istanbul, 1986; Malaysian edition:
Pelanduk Publications, Kuala Lumpur, 1988

Islam: Outline of a Classification Scheme, Clive Bingley, London; K. G. Saur,
Munich and New York

Editor, *Hajj Studies*, Croom Helm, London

‘The Middle East’, in D. S. Greenburg (ed.) *Science and Government Report
Almanac 1978–1979*, Washington, D.C.

‘Where will we be in the Year 2000?’ (in Arabic) *al-Muslim al-Ma’asir* 5 (19)
29–49

‘Cultural Dimensions of Strategy’, *Islamic Defence Review* 3 46–8

‘Science Policy in the Developing World’, *Nature* 281 85

‘A Revival for Islam, A Boost for Science’, *Nature* 282 354–7

‘Scientific Thinking Behind Khomeini’, *Nature* 282 439–41

‘Science in Turkey: Choosing the Wrong Priorities’, *Nature* 282 668–70

1980

‘The Fight to Save Malaysia’, *New Scientist* 87 700–3 (4 September)

‘Can Science Come Back to Islam?’ (cover story) *New Scientist* 88 212–16
(23

October) (translated into Arabic, Turkish, Chinese and Japanese)

‘Islamic Awakening’, *Resurgence* 23 26–7

‘The Real Face of Islam’, *Vole* 3 (4) 31–3 (January)

‘Ayatollah’s Dilemma’, *New Scientist* 87 51–2 (2 July)

‘Meaningful Gestures’, *New Scientist* 87 724–5 (4 September)

‘The State of Arab Science’, *Nature* 283 30–1

‘Nostalgia for Empire’, *Washington Post* (Book World) 11 (14 September)

1981

Hadith, Umran Publications, London; second edition: East-West University/
Umran Publications, 1986

‘What Does the Third World Really Want? Expectations and Reality in the
North-South Dialogue at UNCSTD’, in *World Interdependence and Economic
Cooperation among Developing Countries*, Centre for Applied Studies on
International Negotiations, Geneva

‘Between Gin and Twin: Meeting the Information Needs of the Third World’,
Aslib Proceedings 33 (2) 53–61 (February)

‘Islamic Science’, *British Journal for the History of Science* 14 (48) 285–6

‘Integrated Knowledge Transfer’, *Technology and Culture* 22 (3) 683–6

‘Why the Third World Needs Nuclear Power’, *New Scientist* 89 402–4 (12
February)

‘The Day the Saudis Discovered Technology’, *New Scientist* 90 481–4 (21
May)

‘Masterplan for a Tropical Paradise’, *New Scientist* 91 230–5 (23 July)

‘Last Chance for World Unity’, *New Scientist* 91 334–41 (6 August)

‘Hadith and Sira Literature in Western Languages’, *Muslim World Book
Review*

1 (4) 6–8

‘Dispossessed: The Ordeal of the Palestinians’, *Muslim World Book Review* 1
(3) 38–9

1982

(ed.), *The Touch of Midas: Science, Values and the Environment in Islam and
the*

West, Manchester University Press, Manchester; Pelanduk Publications,

Kuala Lumpur, 1988; The Other India Press, Goa, 1997

Science and Technology in the Middle East: A Guide to Issues, Organisations and

Institutions, Longman, Harlow

‘The Hajj: A Select Bibliography’, *Muslim World Book Review* 3 (1) 57–67

‘Technology for the South’, *Geographical Magazine* 56 (10) 591–2

‘Development: Interdependence and Terrorism’, *Geographical Magazine* 54 (1)

608

‘Development: Who Benefits?’, *Geographical Magazine* 54 (5) 246–7

‘Development: Is It So Desirable?’, *Geographical Magazine* 54 (7) 367–8

‘Digging Deep in Development Studies’, *Geographical Magazine* 54 (8) 430–3

‘Science for the People of Islam’, *New Scientist* 93 244–5 (28 January)

‘Sheesha Cancer’, *New Scientist* 459–560 (18 February)

‘Why Islam Needs Islamic Science’, *New Scientist* 25–8 (1 April) (translated into Arabic and Turkish)

‘The Astronomy of Ramadan’, *New Scientist* 854–6 (24 June)

‘Art and Literature’, *Muslim World Book Review* 3 (2) 53–6

‘Science and Technology’, *Muslim World Book Review* 2 (3) 49–53

1983

‘The Future of Islamic Studies’, *Islamic Culture* 57 (3) 193–205; *al-Muslim al-*

Ma’asir 39 25–39

(with R. T. Bottles et al.) ‘Changes in the Communication of Chemical Information

1: Some Effects of Growth’, *Journal of Information Science* 6 103–8

‘When Islam Prevailed in Europe’, *Geographical Magazine* 55 (2) 104

1984

‘Arguments for Islamic Science,’ Centre for Studies on Science, Aligarh, 1985;

Urdu translation: Centre for Studies on Science, Aligarh, 1985; also in Rais Ahmad and S. Naseem Ahmad (eds) *Quest for New Science*, Centre for Studies on Science, Aligarh, 1984; Malaysian translation: *Hujjah Sains Islam*, translated by Abdul Latif Samian, Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur, 1992

‘Islamic Science or Science in Islamic Polity?’, *Pakistan Studies* 2 (3) 3–16; *Journal of Islamic Science* 1 (1) 31–44 (1985)

‘Is There an Islamic Resurgence?’, *Afkar: Inquiry* 1 (1) 35–9

‘The Need for Islamic Science’, *Afkar: Inquiry* 1 (2) 47–8

‘Timbuktu and the History of Ideas’, *Afkar: Inquiry* 1 (2) 68–9

‘Muslim Marxists: Victims of Methodology’, *Afkar: Inquiry* 1 (3) 44–8

‘Prepare for a Brave New World’, *Afkar: Inquiry* 1 (4) 20–1

‘Hajj: The Greatest Gathering of Mankind’, *Afkar: Inquiry* 1 (4) 25–32

‘The Elegance of Mud’, *Afkar: Inquiry* 1 (4) 70–1

‘Al-Nadim: Books Smile as Pens Shed Tears’, *Afkar: Inquiry* 1 (5) 62–4

‘The Crown of Islamic Civilisation’, *Afkar: Inquiry* 1 (5) 68–9

‘Laying the Foundation of Intellectual Revival’, *Afkar: Inquiry* 1 (5) 75–6

‘Reconstructing the Muslim Civilisation’, *Afkar: Inquiry* 1 (6) 39–44

‘Islamization of Knowledge, Or Westernisation of Islam?’, *Afkar: Inquiry* 1 (7)

39–45

‘Alternatives to Hightech’ *Afkar: Inquiry* 2 (5) 66–7

‘Development: Who’s Afraid of Population?’, *Geographical Magazine* 56 506

‘Appropriate Technology’, *Geographical Magazine* 56 495

‘Physics and Faith’, *Nature* 312 216–17

‘The Future of Hajj: Some Basic Considerations’, *Islamic Culture* 58 (4) 307–26

‘Islamic Cities and Conservation’, *Muslim World Book Review* 4 (4) 34–6

‘Intellectual Space and Western Domination: Abstracts, Bibliographies and Current Awareness’, *Muslim World Book Review* 4 (2) 3–8

‘Science and Technology in the Muslim World: A Select Bibliography’, *Muslim*

World Book Review 4 (3) 58–65

‘The Other Side of History: The Future in Contemporary Muslim Literature’, *Muslim World Book Review* 5 (1) 26–31

1985

Islamic Futures: The Shape of Ideas to Come, Mansell, London; Indonesian translation:

Penerbit Pustaka, Bandung, 1987; Malaysian translation, Divan

Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur, 1988; Turkish translation: İnsan

Yaninlari, Istanbul, 1988; Malaysian edition (English): Pelanduk Publications, Kuala Lumpur, 1988

‘Science Policy: India’, in Jon Turney (ed.) *Sci-Tech Report: Current Issues in Science and Technology*, Pluto Press, London

‘Towards an Islamic Theory of Environment’, *Arts and the Islamic World* 3 (1)

12–23

‘Making History’, *Afkar: Inquiry* 2 (1) 7

‘Pakistan: A State of Borrowed Ideas’, *Afkar: Inquiry* 2 (3) 39–45

‘Islamic Economics: Breaking Free From the Dominant Paradigm’, *Afkar: Inquiry* 2 (4) 40–7

‘Technology: From Sweet Virtuosity to Domestic Self-Reliance’, *Afkar: Inquiry*

2 (5) 39–45

- ‘Between Two Masters: The Qur’an or Science?’, *Afkar: Inquiry* 2 (8) 37–41
- ‘Lies, Damn Lies: And a Way of Getting Out’, *Afkar: Inquiry* 2 (8) 66–7
- ‘Utopia and Love’, *Afkar: Inquiry* 2 (9) 53–4
- ‘Future Worlds, Present Realities’, *Afkar: Inquiry* 2 (9) 66–7
- ‘The Other Jihad: Muslim Intellectuals and Their Responsibilities’, *Afkar: Inquiry* 2 (10) 40–7

1986

- ‘Redirecting Science Towards Islam: An Examination of Islamic and Western Approaches to Knowledge and Values’, *Hamdard Islamicus* 8 (1) 23–34
- ‘Civilisational Dialogue, Captured Minds and the Technology of the Intellect’, *Muslim World Book Review* 7 (1) 3–10
- ‘On Being a Writer: Painful Seats’, *Afkar: Inquiry* 3 (1) 35
- ‘Turkey: Refloating The Intellectual Enterprise of Islam’, *Afkar: Inquiry* 3 (2) 32–7
- ‘Inside a Miniature’, *Afkar: Inquiry* 3 (2) 59–62
- ‘What Makes a University Islamic?’, *Afkar: Inquiry* 3 (4) 39–44
- ‘Pedantic Vacuum’, *Afkar: Inquiry* 3 (7) 68
- ‘Let the Children Be’, *Afkar: Inquiry* 3 (8) 39–44
- ‘Separating the Wood From the Trees’, *Afkar: Inquiry* 3 (9) 68
- ‘Medicine and Metaphysics: The Search for Healthy Lifestyles’, *Afkar: Inquiry* 3 (10) 42–7
- ‘South African Lives’, *Afkar: Inquiry* 3 (11) 72–3
- ‘Tail Leading the Dog’, *Afkar: Inquiry* 3 (12) 68–9
- ‘Is There a Third World?’, *Geographical Magazine* 58 (1) 3
- ‘Islamic Thought’, *Revision* 9 (1) 41–3 1986, Special Issue: ‘Critical Questions About New Paradigm Thinking’, numerous contributions 14–89

1987

- ‘Reformulating the Shari’ah’, *Afkar: Inquiry* 4 (1) 40–5
- ‘Intellectual Paths’, *Afkar: Inquiry* 4 (1) 51–42
- ‘Enchanting Journey’, *Afkar: Inquiry* 4 (8) 25–33
- ‘Civilisation of the Book’, *Afkar: Inquiry* 4 (5) 33–9
- ‘Old Cities, New Cities’, *Afkar: Inquiry* 4 (3) 66–7
- ‘What Human Rights?’, *Afkar: Inquiry* 4 (7) 67
- ‘Fact and Fiction’, *Afkar: Inquiry* 4 (8) 65–6
- ‘The Holy Qur’an and Sciences of Nature’, *Muslim World Book Review* 7 (4) 21–3
- ‘Contemporary Librarianship and Information Science in the Muslim World: A Select Bibliography 1970–1987’, *Muslim World Book Review* 7 (3) 58–65

1988

Information and the Muslim World, Mansell, London, 1988; Indonesian translation:

Penerbit Mizan, Bandung; Malaysian edition: Pelanduk Publications, Kuala Lumpur; Bhasa Malaysian translation: Divan Bahasa dan Purtika, Kuala Lumpur, 1994

(ed.) *Shaping Information Systems of the Islamic World*, Mansell, London; Malaysian edition: Pelanduk Publications, Kuala Lumpur

(ed.) *The Revenge of Athena; Science, Exploitation and the Third World*, Mansell,

London; Third World Network, Penang; The Other India Press, Goa, 1997

The Manifesto, International Islamic Conference, ‘Dawa and Development in the Muslim World: The Future Perspective’, Muslim World League, Makkah al-Mukarramah

‘Reformist Ideas and Muslim Intellectuals: The Demands of the Real World’, in Abdullah Omar Naseef (ed.), *Today’s Problems, Tomorrow’s Solutions:*

- Future Thoughts on the Structure of Muslim Society*, Mansell, London
- ‘Islamic Technology’, *Middle East Journal* 42 (2) 325–6
- ‘Ideas, Ideologies and Intellectuals: What’s Left, Right and Islamic in Pakistan?’, *Muslim World Book Review* 8 (3) 3–10
- ‘The Political Theory of Islam: A Select Bibliography’, *Muslim World Book Review* 9 (1) 67–78
- ‘Where’s Where? Mapping Out the Future of Islamic Science’, *Journal of Islamic Science* Part I: 4 (2) 35–64; Part II: 5 (1) 69–110 (1989)
- ‘Against the Common Man: Authoritarianism and the Greek Intellectual Heritage’, *Muslim World Book Review* 9 (2) 3–17

1989

- Explorations in Islamic Science*, Mansell, London; Centre for the Studies on Science, Aligarh, 1996
- (ed.) *An Early Crescent: The Future of Knowledge and Environment in Islam*, Mansell, London
- Unfinished Journeys: Adventures in Familiar Places*, Barita Books, Kuala Lumpur.
- (ed. with Merryl Wyn Davies) *Faces of Islam: Conversations on Contemporary Issues*, Barita Books, Kuala Lumpur
- ‘Freedom to Develop’, *Futures* 27 (2) 666–8 (December)

1990

- (with Merryl Wyn Davies) *Distorted Imagination: Lessons from the Rushdie Affair*, Grey Seal, London; Barita, Kuala Lumpur, 1991
- ‘Surviving the Terminator: The Postmodern Mental Condition’, *Futures* 22 (2) 203–10 (March)
- ‘Deep Ecology to the Rescue’, *Futures* 22 (9) 976–7 (November)
- ‘Secularism’s Grand Project’, *Impact* 20 (4) 12–14 (23 February–8 March)

‘Islam and Intellect’, *Listener* 123 12–15 (25 January)

‘Philosophy and Science in the Islamic World’, *Middle East Journal* (1) 159
(Winter)

‘A Postmodern War of the Wor(1)ds: Putting Rushdie and His Defenders
Through Their Paces’, *Muslim World Book Review* 10 (3) 3–17

‘The Rushdie Malaise: The Orthodoxy of Doubt in the “Little Room” of
Postmodernist

Fiction’, *Muslim World Book Review* 11 (1) 3–19

1991

(ed.) *How We Know: Ilm and the Revival of Knowledge*, Grey Seal, London
(with M. A. Anees and S. Z. Abedin) *Christian–Muslim Relations: Past,
Present*

and Future, Grey Seal, London

(ed.) ‘Special Issue: Islam and the Future’, *Futures* 23 (3) (April)

‘Editor’s Introduction: Islam and the Future’, *Future* 23 (3) 223–30 (April)

‘Total Recall: Aliens, Others and Amnesia in Postmodern Thought’, *Futures*
23 (2) 189–203 (March)

‘The Ethical Connection: Christian–Muslim Relations in the Postmodern
Age’, *Islam and Christian Muslim Relations* 2 (1) 56–76 (June)

‘Arabic Science and Philosophy’, *Nature* 353 459 (3 October)

‘Darwin’, *Journal of Islamic Science* 7 (2) 115–22

‘The Alger Manifesto About the Future of Islam: A Response’, *WFSF
Newsletter*

17 (2–3) 40–2 (August)

1992

‘When the Pendulum Comes to Rest’, in Sheila M. Moorcroft (ed.) *Visions for
the 21st Century*, Adamantine Press, London.

(with Meryll Wyn Davies) ‘The Future of Eastern Europe: Lessons from the

- Third World', *Futures* 24 (2) 150–7 (March)
- 'Cultural Diversity: Learning to Live as One', *Leaders* 15 (1) 70
- 'The Paradise I Seek', *Arts and the Islamic World*, 21 65–7 (Spring)
- 'Paper, Printing and Compact Discs: The Making and Unmaking of Islamic Culture', *Media, Culture, Society* 15 43–59
- 'When Dracula Meets the "Other": Europe, Columbus and the Columbian Legacy', *Alternatives* 17 493–517
- 'Lies, Damn Lies and Columbus: The Dynamics of Constructed Ignorance', *Third Text* 21 47–56 (Winter)
- 'Islam in the Modern World: A Christian Perspective', *Journal of Islamic Studies*
- 3 (2) 255–7 (July)
- 'Conventional Wisdoms', *Nature* 360 713–14 (24/31 November)
- 'What Utopia?', *Futures* 24 (1) 97–9 (January–February)
- 'On Serpents, Inevitability and the South Asian Imagination', *Futures* 24 (9) 942–9 (November)
- 'Terminator 2: Modernity, Postmodernity and Judgement Day', *Futures* 25 (5) 493–506 (June)
- 1993**
- (with Meryll Wyn Davies and Ashis Nandy) *Barbaric Others: A Manifesto on Western Racism*, Pluto Press, London; Westview Press, Boulder Colo.
- 'Colonising the Future: The "Other" Dimension of Futures Studies', *Futures* 25 (3) 179–87
- 'Do Not Adjust Your Mind: Post-Modernism, Reality and the Other', *Futures* 25 (8) 877–93 (October)
- 'The Door Beyond the Door', *Focus on Pakistan* 2–7 (Winter)
- 1994**

Muhammad for Beginners, Icon Books, Cambridge; American edition: Totem Books, New York; Australian edition: Allen & Unwin, St Leanards, NSW; Norwegian edition: Bracan Forlag, Oslo, 1995; Italian edition: Feltrinelli, Rome, 1995; also issued as *Introducing Muhammad*, 1999; *Introducing Islam*, 2001

(ed., with Jerry Ravetz) 'Complexity: Fad or Fashion?', Special Issue, *Futures*,

26 (6) (August)

(with Jerry Ravetz) 'Introduction: Complexity – Fad or Future?', *Futures* 26 (6) 563–7 (July–August)

'Conquests, Chaos, Complexity: The Other in Modern and Postmodern Science', *Futures* 26 (6) 665–82 (July–August)

'Asian Cultures: Between Programmed and Desired Futures', in Eleonora Masini and Yogesh Atal (eds) *The Futures of Asian Cultures*, Unesco, Bangkok, 1993; also in Unesco, *The Futures of Cultures*, Unesco, Paris

'What Chaos? What Coherence? Across the River I Called', in Mika Mannermaa, Sohail Inayatullah and Rick Slaughter (eds), *Coherence and Chaos in Our Uncommon Futures: Visions, Means, Actions*, Finland Future Studies Centre, Turku.

'Can Small Countries Survive the Future?', in *Problems and Futures of Small Countries*, Institute of Forecasting, Slovak Academy of Science, Bratislava

'Logic and Laws', *Nature* 368 376–8 (24 March)

1995

(ed., with S. Z. Abedin) *Muslim Minorities in The West*, Grey Seal, London

(with Richard Appignnesi et al.) *Postmodernism for Beginners*, Icon Books, Cambridge; American edition: Totem Books, New York; Australian edition: Allen & Unwin, St Leanards, NSW; numerous translations

- (ed., with Jerry Ravetz) 'Cyberspace: To Boldly Go...', Special Issue, *Futures*, 27
(7) (September)
'Introduction: Cyberspace – To Boldly Go...', *Futures* 27 (7) 695–8
(September)
'Islam and Nationalism', *Concilium: International Review of Theology* 262
103–10
'Understanding Postmodernism', *Pemikir* 1 (2) 131–58 (October–December)
'alt.civilisation.faq: Cyberspace as the Darker Side of the West', *Futures* 27
(7)
777–94 (September); also in Ziauddin Sardar and Jerome R. Ravetz (eds
Cyberfutures: Culture and Politics on the Information Superhighway, Pluto
Press, London, 1996; and in David Bell and Barbara M. Kennedy (eds) *The
Cyberspace Reader*, London, 2000
'Cruising for peace', *Nature* 373 483–4 (9 February)
'Bosnia and the Postmodern Embrace of Evil', *Bulletin of the World Futures
Studies Federation* 21 (3) (10–12 October)
'The shape of things to come', *Nature* 378 110 (2 November)
'The A B C D (and E) of Ashis Nandy', *Emergence* 7/8 126–45 (1995–96);
also
Futures 29 (7) 649–60 (September 1997); and 'Introduction' to Ashis Nandy,
Return from Exile, Oxford University Press, Delhi, 1998

1996

- (ed., with J. R. Ravetz), *Cyberfutures: Culture and Politics on the Information
Superhighway*, Pluto Press, London; New York University Press, New York;
Korean edition: Shi YuShi, Seoul, 1997
'Other Futures: Non-Western Cultures in Futures Studies', in Richard A.
Slaughter (ed.) *The Knowledge Base of Future Studies: Directions and
Outlook*

- (vol. 3), DDM Media Group/Futures Study Centre, Hawthorn, Victoria
‘The Future of Islam’, in George T. Kurian and Graham T. Molitor (eds)
Encyclopedia of the Future, Macmillan, New York
‘Some Thoughts on an Alternative to the Imperium of Human Rights’, in
Human Wrongs: Reflections on Western Global Dominance and its Impact Upon Human Rights, Just World Trust, Penang
‘Future challenges of human rights and democracy’, *Futuresco* (Unesco) 5
17–24 (June)
‘Beyond Development: An Islamic Perspective’, *European Journal of Development Research* 8 (2)
‘Walt Disney and the Double Victimization of Pocahontas’, *Third Text* 37
17–27
‘Islamic Science: The Task Ahead’, *Journal of Islamic Science* 12 (2) 57–88
‘Cycling through Arabic history’, *Nature* 383 492–3 (10 October)
‘Natural Born Futurist’, *Futures* 28 (6–7) 665–8
- 1997**
Cultural Studies for Beginners, Icon Books, Cambridge; American edition:
Totem Books, New York; Australian edition: Allen & Unwin, St Leonards,
NSW
‘Islamic Philosophy of Science’, in Edward Craig (ed.) *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Routledge, London
‘Islamic Science: The Contemporary Debate’, in Helaine Selin (ed.)
Encyclopedia of the History of Science, Technology and Medicine in Non-Western Cultures, Kluwer, Dordrecht

‘Science and Values’, in Helaine Selin (ed.), *Encyclopedia of the History of Science, Technology and Medicine in Non-Western Cultures*, Kluwer, Dordrecht

‘British, Muslim, Writer’, in Juliet Steyn (ed.), *Other Than Identity: The Subject*,

Politics and Art, Manchester University Press, Manchester

‘Beyond Development: An Islamic Perspective’, in Vincent Tucker (ed.), *Cultural Perspectives on Development*, Frank Cass, London

‘Development Ladder’, *Nature* 389 145–6 (11 September)

‘Return of the Repressed’, *Nature* 389 451–2 (2 October)

(ed. with Jerry Ravetz) ‘Rethinking Science’, Special Issue, *Futures*, 29 (6) (August)

(with Jerry Ravetz) ‘Introduction: Rethinking Science’, Special Issue, *Futures*, 29 (6) (August)

(ed.) ‘South Asia: Fifty Years On’, Special Issue, *Futures*, 29 (10) (December)

‘Coming Home: Sex, Lies and All the “T”s in India’, The Sadat Hasan Manto Lecture, *Futures* 29 (10) 891–908 (December)

‘Introduction: South Asia – Fifty Years On’, *Futures* 29 (10) 883–90 (December)

‘The Problem’, Special Issue on ‘Futures’, *Seminar* 460 12–18 (December)

1998

Postmodernism and the Other, Pluto Press, London; Turkish edition: Soylem Yayinlari, Istanbul, 2001

Chaos for Beginners, Icon Books, Cambridge; American edition: Totem Books,

New York; Australian edition: Allen & Unwin, St Leonards, NSW

(ed.) *Rescuing All Our Futures: The Future of Futures Studies*, Adamantine Press,

London; Praeger Publishers, Westport, Conn.

‘Dilip Kumar Made Me Do It’, in Ashis Nandy (ed.), *A Secret History of our Desires*, Oxford University Press, Delhi; Zed Press, London, 1998

‘Development and the Location of Eurocentrism’, in Ronaldo Munck and Denis O’Hearn (eds) *Critical Holism: (Re)Thinking Development*, London, Zed

Books

‘Postmodernism and the Other’, *Worldview* 2 (4) 32–5

‘Machines R Us?’, *Motif* 5 3–17

(ed., with Sean Cubitt), ‘Fictions and Futures’, Special Issue, *Futures* 30 (10) (December)

1999

Orientalism, Open University Press, Buckingham; German translation: Verlag Klaus Wegenbach, Berlin, 2002; Turkish edition: Yonelis Yayinlari, Istanbul, 2002

(with Jerry Ravetz) *Introducing Mathematics*, Icon Books, London

(ed., with Richard A. Slaughter) ‘Dissenting Futures’, Special Issue, *Futures* 31

(2) (March)

‘European Muslims and European Identity’, in John Coleman (ed.) *The Conscience of Europe*, Council of Europe, Strasbourg

‘The Changing Face of Futures’, *Futures* 31 (1) 1–6 (February)

2000

The Consumption of Kuala Lumpur, Reaktion Books, London

Introducing Media Studies, Icon Books, Cambridge, 2000

Thomas Khun and the Science Wars, Icon Books, 2000; also in Richard Appignanesi

(ed.) *Postmodernism and Big Science*, Icon Books, London

(ed.) ‘The Morning After’, Special Issue, *Futures* 32 (1) (February)

‘Introduction: Waking Up to a New Century’, *Futures* 32 (1) 1–6 (February)

2001

‘Above, Beyond, and at the Centre of Science Wars: A Postcolonial Reading’,
in Keith M. Ashman and Philip S. Bringer (eds) *After the Science Wars*,
Routledge, London

‘Other cities, other futures’, in Iwona Blazwick (ed.) *Century City: Art and
Culture in the Modern Metropolis*, Tate Publishing, London

‘Waiting for Rain’, *New Scientist* 2321 (15 December)

‘Critical Muslims’, *Harvard Asia Quarterly* 5 (4) 24–6 (Autumn)

‘El Nou (Des)Ordre Comunicatiu’, *TD: Debats Tecnològics* 17 8–15
(November)

(in Spanish)

‘Het muticulturalism deugt neit’, *Eutopia* 1 57–62 (January)

‘Terrorists, Islam and the American Attack’, *Futures Research Quarterly*
(Winter)

‘The Jihad for Peace’, in Anna Kiernan, *Voice for Peace*, Scribner, London

2002

The A to Z of Postmodern Life, Vision, London

(ed., with Sean Cubitt), *Aliens R Us: The Other in Science Fiction Cinema*,
Pluto

Press, London

Introducing Science, Icon Books, London

(ed., with Rasheed Araeen and Sean Cubitt) *The Third Text Reader on Art,
Culture and Theory*, Continuum, London

(with Richard Appignanesi and Ralph Edney) *Introducing Learning and
Memory*, Icon Books, London

(with Meryll Wyn Davies) *Why Do People Hate America?* Icon Books,
London

(ed., with Annabelle Sreberny and Daya Thussu) ‘Marginalisation as

- Violence', Special Issue, *Inter-Sections* 2 (1) (Summer)
- 'Rethinking Islam', *Seminar* 48–52 (January)
- 'Healing the Multiple Wounds: Medicine in a Multicultural Society', in Bill New and Julia Neuberger (eds) *Hidden Assets: Values and Decision-Making in the NHS*, Kings Fund, London
- 'The Ambassador from India', in Peter Wallen and Joe Kerr (eds) *Autopia: Cars and Culture*, Reaktion Books, London
- 'The Excluded Minority: British Muslim Identity After 11 September', in Phoebe Griffithy and Mark Leonard (eds) *Reclaiming Britishness: Living Together After 11 September and the Rise of the Right*, The Foreign Policy Centre, London
- (ed.) 'Islam: Resistance and Reform', *New Internationalist* 345 (May)
- 'Mecca', *Granta* 77 223–54 (Spring); German translation: *Lettre International* 57 (24–31 June)
- 'Medicine and Multiculturalism', *New Renaissance*, Summer 6–8
- 'Der König des Qawalli', *Lettre International*, 58 63–5.

۲-۵ کتابشناسی اسلام، مدرنیته و علوم انسانی

- Brown, L. Carl, *Religion and state: The Muslim approach to politics*, New York, 2000.
- Esposito, John (ed. in chief), *The Oxford encyclopedia of the modern Islamic world*, 4 vols., New York, 1995.
- Gilsenan, Michael, *Recognizing Islam: Religion and society in the modern Middle East*, London, 2000.

Hodgson, Marshall G. S., The venture of Islam: Conscience and history in a world civilization,

vol. III: The gunpowder empires and modern times, Chicago, 1974.

Kamrava, Mehran (ed.), The new voices of Islam: Rethinking politics and modernity: A reader,

Berkeley and Los Angeles, 2006.

Lapidus, Ira M., A history of Islamic societies, 2nd edn, Cambridge, 2002.

Lee, Robert D., Overcoming tradition and modernity: The search for Islamic authenticity,

Boulder, 1997.

Rahnema, Ali (ed.), Pioneers of Islamic revival, London 1994.

Robinson, Francis (ed.), The Cambridge illustrated history of the Islamic world, Cambridge,

1996.

Voll, John, Islam: Continuity and change in the modern world, 2nd edn, Syracuse, 1994.

Zubaida, Sami, Law and power in the Islamic world, London, 2003.

Abou El Fadl, Khaled, Islam and the challenge of democracy, Princeton, 2004.

Abu Rabiq, Ibrahim M., Intellectual origins of Islamic resurgence in the modern Arab World,

Syracuse, 1996.

al Attas, Syed Muhammad al Naquib, The concept of education in Islam: A framework for an

Islamic philosophy of education, Kuala Lumpur, 1980.

Kamali, Mohammad Hashim, Principles of Islamic jurisprudence, 2nd edn, Cambridge, 1991.

Khomeini, Ruhollah, Islam and revolution: Writings and declarations, tr. and annotated by

- Hamid Algar, London, 1982.
- Mawdudi, Sayyid Abul Apla, Let us be Muslims, ed. Khurram Murad, Leicester, 1982.
- Qutb, Sayyid, Social justice in Islam, trans. John B. Harvie, Oneonta, 1953.
- Rahman, Fazlur, Islam and modernity: Transformation of an intellectual tradition, Chicago and London, 1982.
- Ramadan, Tariq, In the footsteps of the Prophet: Lessons from the life of Muhammad, Oxford 2007.
- Western Muslims and the future of Islam, Oxford 2004.
- Saeed, Abdullah, Interpreting the Qurpan: Towards a contemporary approach, London and New York, 2006.
- Sajoo, Aryn B., Muslim ethics: Emerging vistas, London, 2004.
- Soroush, Abdolkarim, Reason, freedom, and democracy in Islam: Essential writings of Abdolkarim Soroush, ed. and trans. Mahmoud Sadri and Ahmad Sadri, Oxford 2000.
- Abdella Doumato, Eleanor, and Gregory Starrett, Teaching Islam: Textbooks and religion in the Middle East, Boulder, 2007.
- al Azmeh, Aziz, Islams and modernities, London and New York, 1993.
- Binder, Leonard, Islamic liberalism: A critique of development ideologies, Chicago and London, 1988.
- Brown, Daniel, Rethinking tradition in modern Islamic thought, Cambridge 1996.

Bruinessen, Martin van, and Julia Day Howell (eds.), *Islam and the 'modern' in Islam*,

London, 2007.

Cooper, John, Ronald Nettler and Mohamed Mahmoud (eds.), *Islam and modernity: Muslim*

intellectuals respond, London, 2000.

Donahue, John J., and John L. Esposito (eds.), *Islam in transition: Muslim perspectives*, 2nd

edn, Oxford and New York, 2007.

Esposito, John L. (ed.), *Voices of resurgent Islam*, New York and Oxford, 1983.

Esposito, John L., and Azzam Tamimi (eds.), *Islam and secularism in the Middle East*, London,

2000.

Esposito, John L., and John O. Voll (eds.), *Makers of contemporary Islam*, Oxford, 2001.

Haddad, Yvonne Yazbeck, and Barbara Freyer Stowasser (eds.), *Islamic law and the challenges*

of modernity, Walnut Creek, 2004.

Hefner, Robert W., and Muhammad Qasim Zaman (eds.), *Schooling Islam: The culture and*

politics of modern Muslim education, Princeton, 2007.

Imber, Colin, *The Ottoman Empire, 1300 1650: The structure of power*, New York, 2002.

Joseph, Suad (ed.), *Gender and citizenship in the Middle East*, Syracuse, 2000.

Kurzman, Charles (ed.), *Liberal Islam: A sourcebook*, New York and Oxford, 1998.

Modernist Islam, 1840 1940: A sourcebook, New York and Oxford, 2002.

Mir Hosseini, Ziba, *Islam and gender: The religious debate in contemporary Iran*, Princeton,

1999.

Nasr, Seyyed Vali Reza, Mawdudi and the making of Islamic revivalism, Oxford, 1996.

Salvatore, Armando, and Dale F. Eickelman (eds.), Public Islam and the common good, Leiden

2004.

Sanders, Paula, Ritual, politics, and the city in Fatimid Cairo, Albany, 1994.

Warde, Ibrahim, Islamic finance in the global economy, Edinburgh, 2000.

Zaman, Muhammad Qasim, The ulama in contemporary Islam: Custodians of change,

Princeton, 2002.

**New networks and new knowledge:
migrations, communications and the re!guration
of the Muslim community in the nineteenth
and early twentieth centuries**

Bang, Anne K., Su!s and scholars of the sea: Family networks in East Africa, 1860 1925,

London, 2003.

Davison, Roderic H., Essays in Ottoman and Turkish history, 1774 1923, Austin, 1990.

Reform in the Ottoman Empire: 1856 1876, Princeton, 1963.

Gran, Peter, Islamic roots of capitalism: Egypt, 1760 1840, Syracuse, NY, 1998.

Hourani, Albert, Arabic thought in the liberal age, 1798 1939, Cambridge, 1983.

Freitag, Ulrike, Indian Ocean migrants and state formation in Hadhramaut, Leiden, 2003.

Freitag, Ulrike, and William G. Clarence Smith (eds.), Hadhrami traders, scholars, and

statesmen in the Indian Ocean, 1750s 1960s, Leiden, 1997.

Jonge, Huub de, and Nico Kaptein (eds.), Transcending borders: Arabs, politics, trade, and

Islam in Southeast Asia, Leiden, 2002.

La'an, Michael, Islamic nationhood and colonial Indonesia: The umma below the winds,

London, 2003.

Snouck Hurgronje, C., Mekka in the latter part of the nineteenth century, Leiden, 1931

(orig. 1888 9).

Primary sources

Ah.mad Ibrahim Abu Shuk (ed.), Taprikkh.

arakat al is.lah.

wapl irshad wa shaykh al irshadiyyin

Ah.mad Muh.ammad al Surkatı fi Indunisiya, Kuala Lumpur, 2000.

Ah.mad ibn Muh.ammad Zayn ibn Mus.t.

afa al Fat.anı, Al fatawa al fat.aniyya, Patani, 1957.

Ah.mad ibn qUmar al Shat.

iri, Nayl al rajap bi Sharh. Safinat al naja, Aden, n.d.

Farahanı, Muh.ammad H.

usayn H.

usaynı, A Shi'ite pilgrimage to Mecca, 1885 1886: The

Safarnâneh of Mirza Mohammad Hosayn Farahani, ed., trans. and annotated by

Hafez Farmayan and Elton L. Daniel, Austin, 1990.

Jabarti, qAbd al Rah.man, Napoleon in Egypt: Al Jabarti's chronicle of the French occupation, 1978,
trans. S. Moreh, intro. R. L. Tignor, Princeton, 1993.
Landau, Jacob, The Hejaz Railway and the Muslim pilgrimage, Detroit, 1971
(this book includes
an English translation of an Arabic manuscript entitled Al Saqada al namiya al
abadiya
fi'l sikka alh.
adidiya alh.
ijaziyya, written in 1900 by Muh.ammad al Dimashqi).
Muh.ammad Idris Al Marbawi, Bah. r al Mazı shahr bagı mukhtas.ars.
ah.ih.
al Tirmidhi, 22 vols.,
Cairo, 1933 41.
Muh.ammad Idris Al Marbawi, Qamus qArab Malayu, Cairo, 1931.
Muh.ammad qUmar Nawawi al Jawı, Marah.
Labıd li kashf maqna al qurpan al majıd, 2 vols.,
Beirut, 1997.
Salim ibn Sumayr alH.
ad.rami, Matn Safinat al naja fi.us.ul al din wa'l !qh, Jakarta, n.d.
Sayyid qUthman ibn qAbdallah ibn qAqıl al qAlawi, Atlas qArabı, Leiden,
1886.
Zaini LaJoubert, Monique (ed.), Abdullah bin Muhammad al Misri:H.
ikayat Mareskalek I, II,
Cerita Siam,H.
ikayat Tanah Bali, Bandung, 1987.

Secondary sources

Atiyeh, George N., 'The book in the modern Arab world: The cases of
Lebanon and

Egypt', in George N. Atiyeh (ed.), *The book in the Islamic world: The written word and*

communication in the Middle East, Albany, 1995, pp. 233 53.

Burke, Edmund, III, 'Islam and social movements: Methodological reflections', in

Edmund Burke, III, and Ira M. Lapidus (eds.), *Islam, politics, and social movements*,

Berkeley, 1988, pp. 17 35.

Campo, J. N. F. M. à, *Engines of empire: Steamshipping and state formation in colonial Indonesia*,

Hilversum, 2002.

Gilbert, Erik, *Dhows and the colonial economy of Zanzibar, 1860 1970*, Oxford, 2004.

Hanebutt Benz, Eva, Dagmar Glass and Geo"rey Roper, in collaboration with Theo Smets

(eds.), *Sprachen des Nahen Ostens und die Druckrevolution: Eine interkulturelle Begegnung /*

Middle Eastern languages and the print revolution: A cross cultural encounter, Mainz, 2002.

de Jonge, Huub, and Nico Kaptein (eds.), *Transcending borders: Arabs, politics, trade, and*

Islam in Southeast Asia, Leiden, 2002.

Kerr, Ian J., *Building the railways of the Raj, 1850 1900*, Delhi, 1995.

Khalid, Adeb, *The politics of Muslim cultural reform: Jadidism in Central Asia*, Berkeley, 1998.

La"an, Michael, 'A watchful eye: The Meccan Plot of 1881 and changing Dutch perceptions

of Islam in Indonesia', *Archipel*, 63 (2002), pp. 79 108.

Landen, Robert G., *Oman since 1856*, Princeton, 1967.

Lawless, R. I., 'Recruitment and regulation: Migration for employment of "Adenese"

seamen in the late nineteenth and early twentieth centuries', *New Arabian Studies*,

2 (1994), pp. 75 102.

Litvak, Meir, *Shiqi scholars of nineteenth century Iraq: The qulama of Najaf and Karbala*,

Cambridge, 1998.

Marsot, Afaf Lut# al Sayyid, *Egypt in the reign of Muhammad Ali*, Cambridge, 1984.

Martin, B. G., *Muslim brotherhoods in nineteenth century Africa*, Cambridge, 1976.

Matheson, Virginia, 'Pulau Penyengat: Nineteenth century Islamic centre of Riau', *Archipel*,

37 (1989), pp. 153 72.

The Mecca pilgrimage: Appointment by the Government of India of Thos. Cook and Son as agents

for the control of the movements of Mahomedan pilgrims from all parts of India to Jeddah for

Mecca, Medina, &c., and Back, London, 1886.

Meiyer, J. E. de, 'Een verslag over het Indische Telegraafwezen', *De Indische Gids*, 43,

1 (1912), pp. 497 507.

Messick, Brinkley, *The calligraphic state: Textual domination and history in a Muslim society*,

Berkeley, 1993.

Minault, Gail, *Secluded scholars: Women's education and Muslim social reform in colonial India*,

New Delhi, 1998.

Mitchell, Timothy, *Colonising Egypt*, Cambridge, 1988.

Mobini Kesheh, Natalie, *The Hadrami awakening: Community and identity in the Netherlands*

East Indies, 1900 1942, Ithaca, 1999.

Ochsenwald, William, *The Hijaz Railroad*, Charlottesville, 1980.

Proudfoot, Ian, 'Mass producing houri's moles, or Aesthetics of choice of technology in

early Muslim book printing', in Peter G. Riddell and Tony Street (eds.), *Islam: Essays*

Cambridge Histories Online © Cambridge University Press, 2011

on scripture, thought, and society A Festschrift in honour of Anthony H.

Johns, Leiden,

1997, pp. 161 84.

Ro!, William R., 'The Malayo Muslim world of Singapore at the close of the nineteenth

century', *Journal of Asian Studies*, 24 (1964), pp. 75 90.

Shiraishi, Takashi, *An age in motion: Popular radicalism in Java, 1912 1926*, Ithaca, 1990.

Skovgaard Petersen, Jakob, *De!ning Islam for the Egyptian state: Muftis and fatwas of the Dar*

al Ifta, Leiden, 1997.

Smith, Merritt Roe, and Leo Marx (eds.), *Does technology drive history?: The dilemma of*

technological determinism, Cambridge, MA, 1994.

Snouck Hurgronje, C., *Nederland en de Islâm: Vier woordachten gehouden in de Nederlandsche*

Indische Bestuursacademie, Leiden, 1911.

Weismann, Itzhak, *Taste of modernity: Su!sm, Sala!yya, and Arabism in late Ottoman*

Damascus, Leiden, 2001.

**Population, urbanisation
and the dialectics of globalisation**

Brown, L. Carl, Religion and state: The Muslim approach to politics, New York, 2000.

Gray, John, False dawn: The delusions of global capitalism, New York, 1998.

Henry, Clement M., The Mediterranean debt crescent: Money and power in Algeria, Egypt,

Morocco, Tunisia, and Turkey, Gainesville, FL, 1996.

Kotkin, Joel, The city: A global history, New York, 2005.

Lapidus, Ira, A history of Islamic societies, Cambridge, 1988.

Lerner, Daniel, The passing of traditional society, New York and London, 1958.

Owen Roger, The Middle East in the world economy 1800 1914, London 1981.

Stiglitz, Joseph E., Globalization and its discontents, New York, 2002.

Primary sources

Freedom House, Freedom in the world 2005, assorted charts,
www.freedomhouse.org/

[research/freeworld/2005/charts2005.pdf](http://www.freedomhouse.org/research/freeworld/2005/charts2005.pdf) (retrieved 24 July 2005).

Galbraith, James, University of Texas Inequality Project:

<http://utip.gov.utexas.edu/>.

Mahdavy, Hossein, 'Introductory remarks', and 'The patterns and problems of economic development in rentier states: The case of Iran', in M. A. Cook (ed.),

Studies in the economic history of the Middle East, London, 1970, pp. 255 67
and

428 67.

United Nations Development Programme, Arab human development report 2004: Toward

freedom in the Arab world, New York, 2005.

World Bank, Unlocking the employment potential in the Middle East and North Africa:

Toward a new social contract, MENA Development Report, Washington, DC, 2004.

World Bank, The world development indicators 2005, cd rom, Washington, DC, 2005.

World Bank, World development report 1997: The state in a changing world, New York,

1997.

Secondary sources

Abu Lughod, Janet L., Cairo: 1001 years of the city victorious, Princeton, 1971.

Rabat: Urban apartheid in Morocco, Princeton, 1980.

Ali, S.Nazim (ed.), Islamic Finance: Current legal and regulatory issues, Cambridge, MA,

2005.

Batatu, Hanna, The old social classes and the revolutionary movements of Iraq: A study of Iraq's

old landed and commercial classes and of its Communists, Ba'athists, and Free Officers,

Princeton, 1978.

Syria's peasantry, the descendants of its lesser rural notables, and their politics, Princeton, 1999.

Beblawi, Hazem, and Giacomo Luciani (eds.), The rentier state, New York, 1987.

Brouksy, Lahcen, La mémoire du temps: Maroc, pays de l'inachevé, Paris, 2004.

Chaudhry, Kiren Aziz, *The price of wealth*, Ithaca, 1997.

Elsheshtawy, Yasser (ed.), *Planning Middle East cities: An urban kaleidoscope in a globalizing world*, London, 2004.

Fuller, Graham B., *The youth factor: The new demographics of the Middle East and the implications for U.S. policy*, Brookings Institution, Analysis Paper # 3, June 2003.

Galbraith, James, and Maureen Berner (eds.), *Inequality and industrial change: A global view*, Cambridge and New York, 2001.

Ghannam, Farha, *Remaking the modern: Space, relocation, and the politics of identity in a global Cairo*, Berkeley, 2002.

Harik, Iliya, and Denis J. Sullivan (eds.), *Privatization and liberalization in the Middle East*, Bloomington, 1992.

Hefner, Robert W., *Civil Islam: Muslims and democratization in Indonesia*, Princeton, 2000.

Henry, Clement M., and Robert Springborg, *Globalization and the politics of development in the Middle East*, Cambridge, 2001.

Henry, Clement M., and Rodney Wilson (eds.), *The politics of Islamic finance*, Edinburgh, 2004.

Herb, Michael, 'No representation without taxation? Rents, development, and democracy', *Comparative Politics*, 37, 3 (April 2005), pp. 297-316.

Huntington, Samuel P., *The third wave: Democratization in the late twentieth century*, Norman,

OK, and London, 1991.

Jang, Ji Hyang, 'Taming political Islamists by Islamic capital: The passions and the interests

in Turkish Islamic society', Ph.D. thesis, University of Texas at Austin, 2005.

Kuran, Timur, *Islam and Mammon: The economic predicaments of Islamism*, Princeton, 2004.

Mitchell, Timothy, *Rule of experts: Egypt, techno politics, modernity*, Berkeley, 2002.

Perkins, Kenneth J., *A history of modern Tunisia*, Cambridge, 2004.

Riaz, Ali, *God willing: The politics of Islamism in Bangladesh*, New York, 2004.

Ross, Michael L., 'Does oil hinder democracy?', *World Politics*, 53 (April 2001), pp. 325 61.

Slyomovics, Susan, *The performance of human rights in Morocco*, Philadelphia, 2005.

Vogel, Frank, and Samuel L. Hayes, III, *Islamic law and finance: Religion, risk, and return*, The

Hague, London and Boston, 1998.

Waterbury, John, 'Hate your policies, love your institutions', *Foreign Affairs*, 82, 1 (January

February 2003), pp. 58 69.

The origins and early development of Islamic reform

al Afghani, Jamal al Dīn, and Muhammad Abdu, *Al Qurwa al Wuthqa*, Beirut, 1980.

Baljon, J. M. S., *Religion and thought of Shah Wali Allah Dihlawi*, Leiden, 1986.

- Brenner, Louis, 'Muslim thought in eighteenth century West Africa: The case of Shaykh Uthman b. Fudi', in N. Levtzion and J. Voll (eds.), *Eighteenth century renewal and reform in Islam*, Syracuse, 1987, pp. 39-67.
- Fahmy, Khalid, *All the pasha's men: Mehmed Ali, his army and the making of modern Egypt*, Cambridge, 1997.
- Gibb, H. A. R., *Modern trends in Islam*, Chicago, 1947.
- Gibb, H. A. R., and H. Bowen, *Islamic society and the West: A study of the impact of Western civilization on Moslem culture in the Near East*, vol. I: *Islamic society in the eighteenth century*, 2 pts, London, 1950-7.
- Haddad, Mahmoud, 'Arab religious nationalism in the colonial era: Rereading Rashid Ridwan's ideas on the caliphate', *JAOS*, 117, 2 (1997), pp. 253-77.
- Haykel, Bernard, *Revival and reform in Islam: The legacy of Muhammad al-Shawkanī*, Cambridge, 2003.
- Hourani, Albert, *Arabic thought in the liberal age, 1798-1939*, Cambridge, 1983.
- ibn al-Wahhab, Muhammad, *Majmu'at al-fatawa wa-rasail wa-l-ajwiba*, Cairo, 1400.
- ibn Fudayl, Uthman, 'Siraj al-Ikhwān', in 'An Islamic tradition of reform in the western Sudan from the sixteenth to the eighteenth century', translation of selections from *Siraj al-Ikhwān*, Bayan al-bida' al-shaytāniya and Nas'ih al-umma al-Muhammadiya, by

- M. Hiskett, BSOAS, 25, 3 (1962), pp. 577 96.
- Jalbani, G. N., Teachings of Shah Waliyullah of Delhi, Lahore, 1967.
- Keddie, Nikki, An Islamic response to imperialism: Political and religious writings of Sayyid Jamal al Dīn 'al Afghani', Berkeley, Los Angeles and London, 1983.
- Kerr, Malcolm, Islamic reform: The political and legal theories of Muh.ammad qAbdu and Rashīd Rid.a, Berkeley, 1966.
- Last, Murray, 'Reform in West Africa: The jihad movements of the nineteenth century', in J. F. A. Ajayi and Michael Crowder (eds.), The history of West Africa, vol. II, London, 1974, pp. 1 29.
- Last, Murray, The Sokoto caliphate, London, 1967.
- Levtzion, Nehemia, and John O. Voll (eds.), Eighteenth century renewal and reform in Islam, Syracuse, 1987.
- Metcalf, Barbara Daly, Islamic revival in British India: Deoband, 1860 1900, Princeton, 1982.
- O'Fahey, R. S., and Bernd Radtke, 'Neo Su!sm reconsidered', Der Islam, 70, 1 (1993), pp. 52 87.
- Radtke, Bernd, 'Su!sm in the eighteenth century: An attempt at a provisional appraisal', Die Welt des Islams, 36, 3 (1996), pp. 326 64.
- Rahman, Fazlur, Islam and modernity: Transformation of an intellectual tradition, Chicago and London, 1982.
- 'Revival and reform in Islam', in M. Holt, A. K. S. Lambton and B. Lewis (eds.), The

Cambridge history of Islam, 2 vols., Cambridge, 1970, vol. IIB, pp. 632 56.

Bibliography

676

Cambridge Histories Online © Cambridge University Press, 2011

Robinson Waldman, Marilyn, 'The Fulani Jihad: A reassessment', Journal of African History,

6, 3 (1965), pp. 333 55.

alS.

anqanı, Muh.ammad ibn Ismaqıl, Irshad al nuqqad ila taysır al qamal bil ijtiħad,

Beirut, 1992.

Schulze, Reinhard, 'Was ist die islamische Aufklärung?', Die Welt des Islams, 36, 3 (1996),

pp. 276 325.

al Shawkanı, Muh.ammad ibn qAlı, Al Badr alt.

aliq bi mah.asin man baqd al qarn al sabiq, 2 vols.,

Beirut, n.d.

Faqiq al kisa fi jawab qalim alH.

asa, ed. M. Ismaqıl, M., Amman, 1994.

alT.

aht.awı, Rifaqa Ra!q, An imam in Paris: Account of a stay in France by an Egyptian cleric

(1826 1831); Takhlıs.

al ibrız fi talkhıs.

Barız, trans. Daniel Newman, London, 2004.

Vikør, Knut S., Su! and scholar on the desert edge: Muh.ammad b. qAlı al Sanusı and his

brotherhood, Evanston, IL, 1995.

Voll, John O., 'Hadith scholars and tariqahs: An ulama group in the 18th century Haramayn and their impact in the Islamic world', *Journal of Asian and African Studies*, 15, 3 4 (1980), pp. 264 73.

'Muh.ammad H.

ayya al Sindi and Muh.ammad ibn qAbd al Wahhab: An analysis of an intellectual group in eighteenth century Madina', *BSOAS*, 38, 1 (1974), pp. 32 9.

Walı Allah Shah, Shah Walı Allah of Delhi's H. ujjat Allah al baligha: The conclusive argument from God, trans. and introduction by Marcia K. Hermansen, Leiden, 1996.

Primary sources

qAbdu, Muh.ammad, *Al Aqmal al kamila*, ed. Muh.ammad qAmara, 6 vols., Beirut, 1972 4.

Hidayat Husain, Mawlawi H., 'The Persian autobiography of Shah Waliullah bin qAbd al

Rah.man al Dihlavi: Its English translation and a list of his works', *Journal and*

Proceedings of the Asiatic Society of Bengal, 8 (1912), pp. 161 9.

ibn qAbd al Wahhab, Muh.ammad, *Al Kalimat al na!qa fi al muka"rat al waqiqa*, Cairo, 1393.

ibn Fudı, qUthman, *Bayan wujub al hijra qala al qibad*, ed. and trans. F. H. El Masri, Khartoum and Oxford, 1978.

'An early Fulani conception of Islam', trans. of *Tanbih al ikhwan* with introduction by

H. R. Palmer, *Journal of the African Society*, 13 (1913 14), pp. 407 14, and 14 (1914 15), pp. 53 9.

‘Kitab al farq: A work on the Habe Kingdoms attributed to qUthman dan Fodio’, ed. and trans. with introduction by M. Hiskett, BSOAS, 23, 2 (1960), pp. 558 79.

‘The translation of the nur al albab’, Arabic text and translation with introduction by Yusuf Wali, Kano Studies, 2, 1 (1980), pp. 10 36.

‘Unbelief in the western Sudan: qUthman dan Fodio’s ‘Taqlim al ikhwan’, ed. and trans. with an introduction by B. G. Martin, MES, 4 (1976), pp. 50 97.

‘The Wathiqat ahl Al Sudan: A manifesto of the Fulani Jihad’, Arabic text and translation with introduction by A. D. H. Bivar, Journal of African History, 2, 2 (1961), pp. 235 43.

al Jazairi, qAbd al Qadir, H. usam al dīn li qat. q shubah al murtaddīn, manuscript Landberg MSS 405, Beineke Library, Yale University.

al Jazairi, qAbd al Qadir, Al Mawaqif, 3 pts in 2 vols., Damascus, 1966.

Khan, Sayyid Ahmed, The causes of the Indian revolt, with an introduction by Francis Robinson, Karachi and New York, 2000.

Rid.a, Muh.ammad Rashīd, Tarikh al ustadh al Imam al Shaykh Muh.ammad qAbdu, 3 vols., Cairo, 1906 31.

alS.

anqani, Muh.ammad ibn Ismaqīl, Dīwan al Amīr alS.

anqani, Beirut, 1986.

al Sanusi, Muh.ammad qAlī, ‘Iqaz. al wasnan fi al qamal bi alh.

adith wapl Qurpan’, in M. A. ibn

Ghalbun (ed.), Al Majmuqa al mukhtara, Manchester, 1990.

‘Kitab al masaqil al qashr al musamma bughyat al maqas.

id fi khulas.

at al maras.

id’, in

M. A. ibn Ghalbun (ed.), Al Majmuqa al mukhtara, Manchester, 1990.

‘Al Salsabil al muqin fi alt.

arapiq al arbaqin’, in M. A. ibn Ghalbun (ed.), Al Majmuqa
al mukhtara, Manchester, 1990.

al Shawkanı, Muh.ammad ibn qAlı, Adab alt.

alab wa muntaha al irab, Dar al Arqam, 1981.

Al Dararı al mud.iyya sharh. al durra al bahiyya, Cairo, 1986.

‘Al Dawap al qajil fi dafq al qaduw als.

aqil’, in Al Rasaqil al sala!yya, Beirut, reprint of the
1930 edition.

Nayl al awt.ar min ah.adıth sayyid al akhyar, sharh. muntaqa al akhbar, ed. M.
S. Hashim,

vol. II, pt 4, and vol. IV, pt 7, Beirut, 1995.

Tuh. fat al dhakirin bi uddat alh.

is.n alh.

as.in, Beirut, 1984.

alT.

aht.awı, Rifaqa Ra!q, Al Aqmal al kamila, ed. Muh.ammad qAmara, 5 vols.,
Beirut, 1973 81.

al Tunisi, Khayr al Dın, Aqwam al masalik li maqrifat ah.wal al mamalik, ed.
al Muns.if

al Shannufi, 2 vols., Tunis, 2000.

Walı Allah, Shah, Al Budur al bazigha, ed.S.

. H. al Maqs.

umi, Haydarabad, n.d.

Fuyud.

alH.

aramayn, hand written manuscript with a Persian translation by qAbd al Ghani Jaqfari, Delhi, n.d.

H.

ujjat Allah al baligha, 2 vols., Cairo, 1936.

The sacred knowledge of the higher functions of the mind: Translation of alt.af al quds, trans.

G. N. Jalbani and revised by D. Pendlebury, London, 1982.

Al Tafhimat al Ilahiyya, ed. G. M. Qasimi, 2 vols, Haydarabad, n.d.

Secondary sources

Abbas Rizvi, Sayyid Athar, Shah Wali Allah and his times, Canberra, India, 1980.

Ahmad, Aziz, Islamic modernism in India and Pakistan, 1857 1964, London, 1967.

al qAmri, Husayn ibn qAbdullah, The Yemen in the 18th and 19th centuries: A political and intellectual history, London, 1985.

Beinin, Joel, Workers and peasants in the modern Middle East, Cambridge, 2001.

Bivar, A. D., and M. Hiskett, 'The Arabic literature of Nigeria to 1804: A provisional account', BSOAS, 25 (1962), pp. 104 49.

Brenner, Louis, and Murray Last, 'The role of language in West African Islam', Africa, 55, 4 (1985), pp. 432 46.

- Burke, Edmund, III, and Ira M. Lapidus (eds.), *Islam, politics and social movements*, Berkeley, 1988.
- Clarke, Peter B., *West Africa and Islam*, London, 1982.
- al Dajani, Ahmad S.
idqī, AlH.
araka al Sanusiyya: Nashpatuha wa numuwuwuha fi al qarn al tasiq qashar, Cairo, 1967.
- Doumani, Beshara, *Discovering Palestine: Merchants and peasants in Jebal Nablus, 1700 1900*, Berkeley, 1995.
- Evans Pritchard, E. E., *The Sanusi of Cyrenaica*, London, 1954.
- Fattah, Hala, *The politics of regional trade in Iraq, Arabia, and the Gulf, 1745 1900*, Albany, 1997.
- Fisher, Humphrey J., 'Conversion reconsidered: Some historical aspects of religious conversion in Black Africa', *Africa*, 43 (1973), pp. 27 40.
- Gilsenen, Michael, *Recognizing Islam: An anthropologist's introduction*, London, 1982.
- Hiskett, Mervyn, *The development of Islam in West Africa*, London, 1984.
'Material relating to the state of learning among the Fulani before their Jihad', *BSOAS*, 19 (1957), pp. 550 78.
- Holt, P. M., Ann K. S. Lambton and B. Lewis, (eds.), *The Cambridge history of Islam*, vol. IA, The central Islamic lands from pre Islamic times to the First World War, Cambridge, 1970.
- Hunwick, J. O., 'Religion and state in the Songhay Empire, 1464 1591', in I. M. Lewis (ed.), *Islam in Tropical Africa*, Oxford, 1966, pp. 296 317.

- Islamoglu, H. (ed.), *The Ottoman Empire and the world economy*, Cambridge, 1987.
- Kasaba, R., *The Ottoman Empire and the world economy: The nineteenth century*, Albany, 1988.
- Khoury, Dina, *State and provincial society in the early modern Ottoman Empire: Mosul, 1540 1834*, Cambridge, 1997.
- Martin, B. G., *Muslim brotherhoods in nineteenth century Africa*, Cambridge, 1976.
- Nas.ır, A. M., *Al Shaykh al Imam Muh.ammad ibn qAbd al Wahhab wa manhajuhu fi mabah.ith al qaqıda*, Beirut, 1983.
- O’Fahey, R. S., *Enigmatic saint: Ahmad ibn Idris and the Idrisi tradition*, Evanston, IL, 1990.
- Radtke, Bernd, ‘Lehrer Schuler Enkel. Ah.mad b. Idris, Muh.ammad qUthman al Mirganı, Ismaql al Wali’, *Oriens*, 33 (1992), pp. 94 132.
- ‘Warum ist der Su! orthodox?’, *Der Islam*, 71, 2 (1994), pp. 302 7.
- Rahman, Fazlur, *Islam*, Chicago, 1968.
- Ro", William, ‘Islamic movements: One or many?’, in William Ro" (ed.), *Islam and the political economy of meaning: Comparative studies of Muslim discourse*, London, 1987, pp. 31 52.
- Saqıd, Amin, *Sırat al Imam al Shaykh Muh.ammad ibn qAbd al Wahhab*, Beirut, 1384.
- Schimmel, Annemarie, *Islam in the Indian subcontinent*, Leiden, 1980.
- al Shirajı, qAbd al Ghanı Qasim Ghalib, *Al Imam al Shawkanı, H. ayatuhu wa !kruhu*, Beirut

and Sanaa, 1988.

Smith, Wilfred Cantwell, Islam in modern history, Princeton, 1977.

Trimingham, J. Spencer, The Su! orders in Islam, Oxford, 1971.

Voll, John O., 'Fundamentalism in the Sunni Arab world: Egypt and the Sudan', in Martin

E. Marty and R. Scott Appleby (eds.), Fundamentalisms observed, Chicago, 1991, pp. 345 402.

Islam: Continuity and change in the modern world, Boulder, 1982.

'The Sudanese Mahdi: Frontier fundamentalist', IJMES, 10 (1979), pp. 145 66.

Von Schlegell, Barbara, 'Su!sm in the Ottoman Arab world: qAbd al Ghanı al Nabulsi

(d. 1731)', Ph.D. thesis, University of California, Berkeley, 1997.

Ziadeh, Nicola A., Sanusiyyah: A study of a revivalist movement in Islam, Leiden, 1958.

Reform and modernism in the middle twentieth century

Hourani, Albert, Arabic thought in the liberal age, 1798 1939, Cambridge, 1983.

Kurzman, Charles (ed.), Modernist Islam, 1840 1940, New York, 2002.

Lapidus, Ira, A history of Islamic societies, 2nd edn, Cambridge, 2002.

Primary sources

al Banna, H.

asan, Mudhkarat al daqwa wa al daqiyya Cairo, 1978, trans. M. N. Shaikh as Memoirs of Hasan al Banna Shaheed, Karachi, 1981.

Bennabi, Malek, Vocation de l' Islam, Paris, 1954; trans. Asma Rashid as Islam in history and society, Islamabad, 1988.

Iqbal, Muh.ammad, The reconstruction of religious thought in Islam, Chicago, 1999.

Mawduđ [Maudoodi], Abupl Aqla, Risalah dñiyat, trans. Khurshid Ahmad as Towards understanding Islam, Chicago, 1979.

Qut.b, Sayyid, Maqalim fip al t.ariq, trans. as Milestones, Indianapolis, 1990.

Shariqati, Ali, On the sociology of Islam, trans. Hamid Algar, Berkeley, 1979.

Secondary sources

Abu Rabiq, Ibrahim M., Intellectual origins of Islamic resurgence in the modern Arab world, Albany, 1996.

Berque, Jacques, French North Africa: The Maghrib between two world wars, trans.

Jean Stewart, New York, 1967.

Gibb, H. A. R. (ed.), Whither Islam? A survey of modern movements in the Moslem World, London, 1932.

Mitchell, Richard, The Society of the Muslim Brothers, with a foreword by John O. Voll, New York, 1993.

Nasr, Seyyed Vali Reza, The vanguard of the Islamic revolution: The Jamaqat I Islami of Pakistan, Berkeley, 1994.

Smith, Wilfred Cantwell, Islam in modern history, Princeton, 1957.

Islamic resurgence and its aftermath

Arjomand, S. A., 'Social change and movements of revitalization in contemporary Islam',

- in James Beckford (ed.), *New religious movements and rapid social change*, London, 1986.
- The turban for the crown: *The Islamic revolution in Iran*, New York, 1988.
- Bayat, A., *Making Islam democratic: Social movements and the post Islamist turn*, Stanford, 2007.
- Gerges, Fawaz A., *The far enemy. Why jihad went global*, Cambridge, 2005.
- Haddad, Yvonne Y., 'The Quranic justification for an Islamic revolution: The view of Sayyid Qutb', *MEJ*, 37, 1 (1980), pp. 14-29.
- Hefner, Robert W., *Civil Islam: Muslims and democratization in Indonesia*, Princeton, 2000.
- Mawdudi, Abul Aqila, *Islamic law and constitution*, trans. Khurshid Ahmad, 2nd edn., Karachi, 1960.
- Meeker, Michael E., 'The Muslim intellectual and his audience: A new configuration of writer and reader among believers in the Republic of Turkey', in Serif Mardin (ed.), *Cultural transition in the Middle East*, Leiden, 1994, pp. 153-88.
- al Qutb, Sayyid, *Maqalim fi al tariq*, Cairo, 1964, trans. into English as *Milestones*, Indianapolis, 1990.

Primary sources

- qAmid Zanjanı, qAbbas qAlı, *Fiqh i siyasi*, 3 vols., Tehran 1366 .
- al qAshmawı, Muh. ammad Saqid, *Al Islam al siyasi*, Cairo, 1987.
- Madjid, Nurcholish, 'The necessity of renewing Islamic thought and reinvigorating reli

gious understanding', in C. Kurzman (ed.), *Liberal Islam*, Oxford, 1998, pp. 284-94.

Mawdudi, Abul Aqila, *Process of Islamic revolution*, Pathankot, 1947.

alS.

adr, Muh.ammad Baqir, *Iqtis.aduna*, Beirut, 1977.

Soroush, Abdolkarim, *Reason, freedom, and democracy in Islam: Essential writings of*

Abdolkarim Soroush, ed. and trans. Mahmoud Sadri and Ahmad Sadri, New York, 2000.

Secondary sources

Abu Khalil, Asqad, 'Ideology and practice of Hizballah in Lebanon: Islamicization of

Leninist organizational principle', *MES*, 37, 3 (1991), pp. 390-403.

Abu Rabiq, Ibrahim M., *Intellectual origins of Islamic resurgence in the modern Arab world*,

Albany, 1995.

Ahmad, Mumtaz, 'Islamic fundamentalism in South Asia: The Jamaat i Islami and the

Tablighi Jamaat of South Asia', in Martin E. Marty and R. Scott Appleby (eds.),

Fundamentalisms observed, Chicago, 1991, pp. 457-530.

Alagha, Joseph, 'Hizbullaha's gradual integration into the Lebanese public sphere',

Sharqiyat, 13, 1 (2001), pp. 33-59.

Arjomand, S. A., 'The emergence of Islamic political ideologies', in J. A. Beckford and

T. Luckmann (eds.), *The changing face of religion*, London, 1989, pp. 109-23.

'Islam, political change and globalization', *Thesis Eleven*, 76 (2004), pp. 8-28.

- ‘Unity and diversity in Islamic fundamentalism’, in Martin E. Marty and R. Scott Appleby (eds.), *Fundamentalisms comprehended*, Chicago, 1995, pp. 179-98.
- Auda, Gehad, ‘The “normalization” of the Islamic movement in Egypt from 1970s to the early 1990s’, in Martin E. Marty and R. Scott Appleby (eds.), *Accounting for fundamentalisms and the state*, Chicago, 1994, pp. 374-412.
- Birai, Umar M., ‘Islamic Tajdid and the political process in Nigeria’, in Martin E. Marty and R. Scott Appleby (eds.), *Fundamentalisms and the state*, Chicago, 1993, pp. 184-203.
- Boroujerdi, Mehrzad, *Iranian intellectuals and the West: The tormented triumph of nativism*, Syracuse, 1996.
- Dabashi, Hamid, *Theologies of discontent: The ideological foundation of the Islamic revolution in Iran*, New York, 1993.
- Eickelman, D. F., ‘Inside the Islamic reformation’, *Wilson Quarterly*, 22, 1 (1998), pp. 80-9.
- El A!endi, Abdelwahab, *Turabi’s revolution: Islam and power in Sudan*, London, 1991.
- El Ghobashy, Mona, ‘The metamorphosis of the Egyptian Muslim Brothers’, *IJMES*, 37, 3 (2005), pp. 373-95.
- Esposito, John L. (ed.), *Voices of resurgent Islam*, New York, 1983.
- Ga!ney, Patrick D., ‘The local preacher and Islamic resurgence in Upper Egypt’, in Richard

- T. Antoun and Mary Elaine Hegland (eds.), *Religious resurgence*, Syracuse, 1987.
- Geertz, Clifford, *Islam observed: Religious development in Morocco and Indonesia*, New Haven, 1968.
- Ibrahim, Saad Eddin, 'Anatomy of Egypt's militant Islamic groups: Methodological note and preliminary findings', *IJMES*, 12, 4 (1980), pp. 423-53.
- 'Egypt's Islamic activism in the 1980s', *Third World Quarterly*, 10, 2, 1988, pp. 632-57.
- Jahanbakhsh, Forough, *Islam, democracy and religious modernism in Iran (1953-2000)*, Leiden, 2001.
- Jansen, Johannes J. G., *The neglected duty: The creed of Sadat's assassins, and Islamic resurgence in the Middle East*, New York, 1986.
- Kepel, Gilles, *Le prophete at pharaon: Les mouvements islamistes dans l'Egypte contemporaine*, Paris, 1984.
- Kupferschmidt, Uri M., 'Reformist and militant Islam in urban and rural Egypt', *MES*, 23, 4 (1987), pp. 403-18.
- Malik, Jamal, *Colonialization of Islam: Dissolution of traditional institutions in Pakistan*, New Delhi, 1996.
- Malti Douglas, Fedwa, 'A literature of Islamic revival? The autobiography of Shaykh Kishk', in Serif Mardin (ed.), *Cultural transitions in the Middle East*, Leiden, 1994, pp. 116-29.

- Mardin, S,erif, Religion and social change in modern Turkey: The case of Bediuzzaman Said Nursi, Albany, 1989.
- Matin Asgari, Afshin, 'qAbdolkarim Soroush and the secularization of Islamic thought in Iran', Iranian Studies, 30, 1 2 (1997), pp. 95 115.
- Mayer, Anne E., 'Universal versus Islamic human rights: A clash of cultures or a clash of constructs?', Michigan Journal of International Law, 15, 2 (1994), pp. 308 402.
- Mitchell, Richard P., The Society of the Muslim Brothers, London, 1969.
- Mujtahid Shabistari, M., Hirminutik, kitab wa sunnat, Tehran, 1375.
- Nasr, Seyyed Vali Reza, Mawdudi and the making of Islamic revivalism, Oxford, 1996.
- 'The rise of Sunni militancy in Pakistan: The changing role of Islamism and the ulama in society and politics', Modern Asian Studies, 34, 1 (2000), pp. 139 80.
- The vanguard of the Islamic revolution: The Jamaqat i Islami in Pakistan, Berkeley, 1994.
- Ramadan, Abdel Azim, 'Fundamentalist influence in Egypt: The strategies of the Muslim Brotherhood and the Takfir groups', in Martin E. Marty and R. Scott Appleby (eds.), Fundamentalisms and the state, Chicago, 1993.
- Rashid, Ahmed, Taliban: Militant Islam, oil, and fundamentalism in Central Asia, New Haven, 2001.
- Roberts, Hugh, 'From radical mission to equivocal ambition: The expansion and manipu

- lation of Algerian Islamism, 1979 1992', in Martin E. Marty and R. Scott Appleby (eds.), *Accounting for fundamentalisms and the state*, Chicago, 1994, pp. 152 83.
- Salvatore, A., *Islam and the political discourse of modernity*, Berkshire, 1997.
- Soroush, Abdolkarim, *Farbatar az idiuluzhi*, Tehran, 1373.
- Voll, John O., 'Fundamentalism in the Sunni Arab world: Egypt and the Sudan', in Martin E. Marty and R. Scott Appleby (eds.), *Fundamentalisms observed*, Chicago, 1991, pp. 345 402.
- Warburg, Gabriel R., and Uri M. Kupferschmidt (eds.), *Islam, nationalism, and radicalism in Egypt and the Sudan*, New York, 1983.
- Wiktorowicz, Quintan, *The management of Islamic activism: Sala!s, the Muslim Brotherhood, and state power in Jordan*, Albany, 2001.
- Zaman, Muhammad Qasim, 'Sectarianism in Pakistan: The radicalization of Shiqi and Sunni identities', *Modern Asian Studies*, 32, 3 (1998), pp. 689 716.
- Zeghal, Malika, *Les islamistes marocains: Le dé! à la monarchie*, Paris, 2005.

The new transnationalism: globalizing Islamic movements

- cooke, miriam, and Bruce Lawrence (eds.), *Muslim networks from Hajj to hip hop*, Chapel Hill, 2005.
- Karam, Azza (ed.), *Transnational political Islam*, London, 2003.

Mandaville, Peter, Transnational Muslim politics: Reimagining the umma, London, 2001.

Meuleman, Johan (ed.), Islam in the era of globalization: Muslim attitudes towards modernity and identity, London, 2002.

Roy, Olivier, Globalised Islam: The search for a new ummah, London, 2004.

Schaebler, Birgit, and Leif Stenberg (eds.), Globalization and the Muslim world, Syracuse, 2004.

Primary sources

Esack, Farid, Qurpan, liberation and pluralism, Oxford, 1997.

Madjid, Nurcholish, 'The necessity of renewing Islamic thought and reinvigorating religious understanding', in Charles Kurzman (ed.), Liberal Islam: A sourcebook, Oxford, 1998, pp. 284-94.

Ramadan, Tariq, To be a European Muslim, Leicester, 1998.

Western Muslims and the future of Islam, Oxford, 2004.

Surush, qAbd al Karim, Reason, freedom and democracy in Islam, Oxford, 2002.

Secondary sources

Abu Lughod, Janet L., Before European hegemony: The world system AD 1250-1350, New York, 1989.

Agai, Bekim, Zwischen Netzwerk und Diskurs: Das Bildungsnetzwerk um Fethullah Gülen, Schenefeld, 2004.

Anderson, Benedict, Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism, rev. edn, London, 1991.

- Basu, Helene, 'Africans in India past and present', Internationales Asienforum, 32 (2001), pp. 253 73.
- Berkey, Jonathan P., The formation of Islam: Religion and society in the Near East, 600 1800, Cambridge, 2002.
- Cordesman, Anthony H., and Nawaf Obaid, National security in Saudi Arabia: Threats, responses and challenges, Westport, 2005.
- Eickelman, Dale F., and Jon W. Anderson (eds.), New media in the Muslim world: The emerging public sphere, 2nd edn, Bloomington, 2003.
- Eickelman, Dale F., and James P. Piscatori (eds.), Muslim travellers: Pilgrimage, migration and the religious imagination, Berkeley, 1990.
- Fawaz, Leila, et al. (eds.), Modernity and culture from Mediterranean to the Indian Ocean, 1890 1920, New York, 2001.
- Freitag, Ulrike, and William G. Clarence Smith (eds.), H. adhrami traders, scholars and statesmen in the Indian Ocean, 1750s to 1960s, Leiden, 1997.
- Fuller, Graham, The future of political Islam, New York, 2003.
- Holton, Robert J., Globalization and the nation state, Basingstoke, 1998.
- Husain, Mir Zohair, Global Islamic politics, 2nd edn, New York, 2002.
- Keck, Margaret E., and Kathryn Sikkink, Activists beyond borders: Advocacy networks in international politics, Syracuse, 1998.
- Kramer, Martin, Islam assembled: The advent of the Muslim congresses, New York, 1986.

Landau, Jacob M., The politics of pan Islam: Ideology and organisation, Oxford, 1990.

Mandaville, Peter, 'S.

uf is and salaf is: The political discourse of transnational Islam', in

Robert W. Hefner (ed.), Remaking Muslim politics: Pluralism, contestation, democratiza

tion, Princeton, 2005, pp. 302 25.

Mardin, S,erif, Religion and social change in modern Turkey: The case of Bediuzzaman Said Nursi,

Albany, 1989.

Masud, Muhammad Khalid (ed.), Travellers in faith: Studies of the Tablighi Jamaqat as a

transnational Islamic movement for faith renewal, Leiden, 2000.

Meyer, David S., et al. (eds.), Social movements: Identity, culture, and the state, New York,

2002.

Milton Edwards, Beverley, Islamic fundamentalism since 1945, London, 2005.

Ousman, Abdelkérin, 'The potential of Islamist terrorism in sub Saharan Africa',

International Journal of Politics, Culture and Society, 18 (2004), pp. 65 105.

Rashid, Ahmed, Jihad: The rise of militant Islam in Central Asia, London, 2003.

Risse Kappen, Thomas, Bringing transnational relations back in: Non state actors, domestic

structures and international institutions, Cambridge, 1995.

Risso, Patricia, Merchants and faith: Muslim commerce and culture in the Indian Ocean, Boulder,

1995.

- Robertson, Roland, 'Glocalization: Time space and homogeneity heterogeneity', in
Mike Featherstone et al. (eds.), Global modernities, London 1995, pp. 25 44.
- Roy, Olivier, The failure of political Islam, London, 1994.
- Schulze, Reinhard, Islamischer internationalismus im 20 Jahrhundert: Untersuchungen zur
Geschichte der Islamischen Weltliga, Leiden, 1990.
- Taji Farouki, Suha, Fundamental quest:H.
izb al Tah.rir and the search for the Islamic caliphate,
London, 1996.
- Werbner, Pnina, Pilgrims of love: The anthropology of a global Su! cult,
Bloomington, 2003.
- Wiktorowicz, Quintan, 'The new global threat: Transnational salafis and
jihad', Middle East
Policy, 8 (2001), pp. 18 39.

Muslims in the West: Europe

- Bowen, John, Why the French don't like headscarves, Princeton, 2006.
- Cesari, Jocelyne, When Islam and democracy meet: Muslims in Europe and in
the United States,
New York, 2004.
- Fetzer, Joel S., and J. Christopher Soper, Muslims and the state in Britain,
France, and
Germany, Cambridge, 2004.
- Kastoryano, Riva, Negotiating identities: States and immigrants in France and
Germany,
Princeton, 2002.
- Klausen, Jytte, The Islamic challenge: Politics and religion in Western
Europe, Oxford, 2005.

Lewis, Philip, *Islamic Britain: Religion, politics, and identity among British Muslims*, 2nd edn,

London, 2002.

‘Islam, transnationalism and the public sphere in Western Europe’, special issue of *JEMS*,

30, 5 (2004).

Primary sources

Babès, Leïla, and Tareq Oubrou, *Loi d’Allah, loi des hommes: Liberté, égalité et femmes en islam*,

Paris, 2002.

Conseil européen des fatwâs et de la recherché, *Receuil de fatwas*, Lyon, 2002.

Oubrou, Tareq, ‘Le “minimum islamique” pour l’abbatage rituel en France’, *La Médina*,

5 (2000), pp. 42 3.

al Qarad.awi, Yusuf, *AlH.*

alal wa al haram ! Islam, trans. as *Le licite et l’illicite en Islam*, Paris, 1997.

Ramadan, Tariq, *Dar ash shahâda: L’Occident, espace du témoignage*, Lyon, 2002.

Secondary sources

Allievi, Stefano, ‘Les conversions à l’islam’, in Felice Dassetto (ed.), *Paroles d’Islam*, Paris,

2000, pp. 157 82.

‘Muslims in Italy’, in Shireen T. Hunter (ed.), *Islam, Europe’s second religion: The new*

social, cultural, and political landscape, Westport, 2002, pp. 77 95.

Ansari, Hayuman, *The in!del within: Muslims in Britain since 1800*, London, 2004.

Bowen, John R., 'Does French Islam have borders? Dilemmas of domestication in a global religious !eld', *American Anthropologist*, 106, 1 (2004), pp. 43 55.

'Pluralism and normativity in French Islamic reasoning', in Robert W. Hefner (ed.),

Remaking Muslim politics, Princeton, 2005, pp. 326 46.

Bringa, Tone, *Being Muslim the Bosnian way: Identity and community in a central Bosnian village*, Princeton, 1995.

Brubaker, Rogers, *Citizenship and nationhood in France and Germany*, Cambridge, MA, 1992.

Burgat, François, *L'islamisme au Maghreb*, Paris, 1995.

Buruma, Ian, *Murder in Amsterdam: The death of Theo van Gogh and the limits of tolerance*, London, 2006.

Caeiro, Alexandre, *La normativité islamique à l'épreuve de l'Occident: Le cas du Conseil européen de la fatwa et de la recherche*, Paris, 2003.

Cesari, Jocelyne, *Être Musulman en France: Associations, militants et mosques*, Paris, 1994.

L'Islam à l'épreuve de l'Occident, Paris, 2004.

Musulmans et républicains: Les jeunes, l'Islam et la France, Brussels, 1998.

Dassetto, Felice (ed.), *Facettes de l'Islam Belge*, Louvain la Neuve, 1997.

Favell, Adrien, *Philosophies of integration: Immigration and the idea of citizenship in France and*

Britain, 2nd. edn, Houndmills, 2001.

- Foblets, Marie Claire (ed.), *Familles Islam Europe: Le droit confronté au changement*, Paris, 1996.
- Galembert, Claire de, 'L'attitude de l'Église Catholique à l'égard des Musulmans en France et en Allemagne', Ph.D. thesis, Institut d'Études Politiques, thèse de doctorat, 1995.
- García, Bernabé López, and Ana I. Planet Contreras, 'Islam in Spain', in Shireen T. Hunter (ed.), *Islam, Europe's second religion: The new social, cultural, and political landscape*, Westport, 2002, pp. 157-74.
- Goody, Jack, *Islam in Europe*, Cambridge, 2004.
- Gresh, Alain, *L'Islam, la république et le monde*, Paris, 2004.
- Hargreaves, Alec G., *Immigration, 'race' and ethnicity in contemporary France*, London, 1995.
- Henkel, Heiko, 'Rethinking the dar al harb: Social change and the changing perceptions of the West in Turkish Islam', *JEMS*, 30, 5 (2004), pp. 961-78.
- Hunter, Shireen T. (ed.), *Islam, Europe's second religion: The new social, cultural, and political landscape*, Westport, 2002.
- Iverson, Hans Raun, 'Secular religion and religious secularism', *Nordic Journal of Religion and Society*, 19 (2006), pp. 75-92.
- Jonker, Gardien, 'Islamic television "Made in Berlin"', in Felice Dassetto (ed.), *Paroles d'Islam*, Paris, 2000, pp. 267-80.
- Kahani Hopkins, V., and N. Hopkins, "'Representing" British Muslims: The strategic

- dimension to identity construction', *Ethnic and Racial Studies*, 25, 2 (2002), pp. 288 309.
- Kepel, Gilles, *Allah in the West: Islamic movements in America and Europe*, Stanford, 1997.
- Les banlieues de l'Islam: Naissance d'une religion en France*, Paris, 1991.
- Fitna: Guerre au coeur de l'Islam*, Paris, 2004.
- Khosrokhavar, Farhad, *L'Islam des jeunes*, Paris, 1997.
- Kosnick, Kira, "Speaking in one's own voice": Representational strategies of Alevi Turkish migrants in open access television in Berlin', *JEMS*, 30, 5 (2004), pp. 979 94.
- Küçükcan, Talip, "Continuity and change": Young Turks in London', in Steven Vertovec and Alisdair Rogers (eds.), *Muslim European youth: Reproducing ethnicity, religion, culture*, Aldershot, 1999, pp. 103 31.
- Kumar, K., 'The nation state, the European Union, and transnational identities', in N. Alayyad and M. Castells (eds.), *Muslim Europe or Euro Islam*, Lanham, 2002, pp. 53 68.
- Landman, Nico, 'Islam in the Benelux Countries', in Shireen T. Hunter (ed.), *Islam, Europe's second religion: The new social, cultural, and political landscape*, Westport, 2002, pp. 97 120.
- Le Pautremat, Pascal, *La politique musulmane de la France au XXe siècle*, Paris, 2003.
- Leveau, Rémy, and Gilles Kepel (eds.), *Les Musulmans dans la société française*, Paris, 1988.

MacMaster, Neil, Colonial migrants and racism: Algerians in France, 1900-62, New York, 1997.

Malik, Jamal (ed.), Muslims in Europe: From the margin to the centre, Münster, 2004.

Masud, Muhammad Khalid, Shatibi's philosophy of Islamic law, rev. edn, New Delhi, 1997.

Masud, Muhammad Khalid (ed.), Travelers in faith: Studies of the Tablighi Jamaat as a transnational Islamic movement for faith renewal, Leiden, 1999.

Metcalf, Barbara Daly, Islamic revival in British India: Deoband 1860-1900, Princeton, 1980.

'New Medinas: The Tablighi Jama'at in America and Europe', in B. D. Metcalf (ed.)

Making Muslim space in North America and Europe, Berkeley, 1996, pp. 110-27.

Modood, Tariq, Multiculturalism, London, 2007.

'The place of Muslims in British secular multiculturalism', in N. Alayyad and M. Castells (eds.), Muslim Europe or Euro Islam, Lanham, 2002, pp. 113-30.

Bibliography

686

Cambridge Histories Online © Cambridge University Press, 2011

Modood, Tariq, et al., Ethnic minorities in Britain: Diversity and disadvantage, London, 1997.

Nielsen, Jorgen S., Towards a European Islam, London, 1999.

Pearl, David, and Werner Menski, Muslim family law, 3rd edn, London, 1998.

Pred, Allan, Even in Sweden: Racisms, racialized spaces, and the popular geographical imagination, Berkeley, 2000.

Rath, Jan, Rinus Penninx, Kees Groenendijk and Astrid Meyer, 'The politics of recognizing religious diversity in Europe: Social reactions to the institutionalization of Islam in the Netherlands, Belgium and Great Britain', *Netherlands Journal of Social Sciences*, 35, 1

(1999), pp. 53 68.

Rex, John, 'Islam in the United Kingdom', in Shireen T. Hunter (ed.), *Islam, Europe's second religion*, Westport, 2002, pp. 51 76.

Riccio, Bruno, 'From "ethnic group" to "transnational community"? Senegalese

migrants' ambivalent experiences and multiple trajectories', *JEMS*, 27, 4 (2001), pp. 583 99.

Roald, Anne So!e, 'From "people's home" to "multiculturalism": Muslims in Sweden', in

Yvonne Yazbeck Haddad (ed.), *Muslims in the West: From sojourners to citizens*, Oxford, 2002, pp. 101 20.

Robbers, Gerhard, 'The legal status of Islam in Germany', in Silvio Ferrari and

Anthony Bradney (eds.), *Islam and European legal systems*, Aldershot, 2000, pp. 147 54.

Roggero, Maria Adele, 'Muslims in Italy', in Yvonne Yazbeck Haddad (ed.), *Muslims in the*

West: From sojourners to citizens, Oxford, 2002, pp. 131 44.

Rosanvallon, Pierre, *Le modèle politique français*, Paris, 2004.

Roy, Olivier, *Vers un Islam européen*, Paris, 1999.

- Salih, Ruba, 'The backward and the new: National, transnational and post national Islam in Europe', JEMS, 30, 5 (2004), pp. 995 1012.
- Samad, Yunas, 'Imagining a British Muslim identification', in Steven Vertovec and Alisdair Rogers (eds.), Muslim European youth: Reproducing ethnicity, religion, culture, Aldershot, 1999, pp. 59 75.
- Schi"auer, Werner, Die Gottesmänner: Türkische Islamisten in Deutschland, Frankfurt am Main, 2000.
- 'Islamic vision and social reality: The political culture of Sunni Muslims in Germany', in Steven Vertovec and Ceri Peach (eds.), Islam in Europe: The politics of religion and community, Houndmills, 1996, pp. 156 76.
- Shadid, W. A. R. and P. S. van Koningsveld (eds.), Political participation and identities of Muslims in non Muslim states, Kampen, Netherlands, 1996.
- Shepard, Todd, The invention of decolonization: The Algerian War and the remaking of France, Ithaca, 2006.
- Simon, Jacques (ed.), L'immigration algérienne en France, Paris, 2002.
- Sniderman, Paul M., and Louk Hagendoorn, When ways of life collide: Multiculturalism and its discontents in the Netherlands, Princeton, 2007.
- Soares, Benjamin F., 'An African Muslim saint and his followers in France', JEMS, 30, 5 (2004), pp. 913 28.

- Souilamas, Nacira Guénif, Des 'beurettes' aux descendantes d'immigrants nord africains, Paris, 2001.
- Soysal, Y. N., 'Citizenship and identity: Living in diasporas in postwar Europe?', in U. Hedetoft and M. Hjort (eds.), The postnational self, Minneapolis, 2002, pp. 137 51.
- Stowasser, Barbara Freyer, 'The Turks in Germany: From sojourners to citizens', in Yvonne Yazbeck Haddad (ed.), Muslims in the West: From sojourners to citizens, Oxford, 2002, pp. 52 71.
- Sunier, Thijs, and Mira van Kuijeren, 'Islam in the Netherlands', in Yvonne Yazbeck Haddad (ed.), Muslims in the West: From sojourners to citizens, Oxford, 2002, pp. 144 57.
- Ternisien, Xavier, La France des mosquées, Paris, 2000.
- Tibi, Bassam, Islam and the cultural accommodation of social change, Boulder, 1990.
- Tietze, Nikola, Jeunes musulmans de France et d'Allemagne, Paris, 2002.
- Venel, Nancy, Musulmans et citoyens, Paris, 2004.
- Vertovec, Steven, 'Islamophobia and Muslim recognition in Britain', in Yvonne Yazbeck Haddad (ed.), Muslims in the West: From sojourners to citizens, Oxford, 2002, pp. 19 35.
- Vogt, Kari, 'Integration through Islam? Muslims in Norway', in Yvonne Yazbeck Haddad (ed.), Muslims in the West: From sojourners to citizens, Oxford, 2002, pp. 88 100.

Werbner, Pnina S. Pilgrims of love: Anthropology of a global Su! cult, London, 2003.

Wihtol de Wenden, Catherine, L'immigration en Europe, Paris, 1999.

Yilmaz, Ihsan, Muslim laws, politics and society in modern nation states, Aldershot, 2005.

Muslims in the West: the Americas

Abou El Fadl, Khaled, Speaking in God's name: Islamic law, authority, and women, Oxford, 2001.

Asani, Ali, 'On pluralism, intolerance, and the Quran', The American Scholar, 71, 1, pp. 52 60.

Jackson, Sherman A., Islam and the Blackamerican: Looking toward the third resurrection, Oxford, 2005.

Nuruddin, Yusuf, 'African American Muslims and the question of identity: Between traditional Islam, African heritage, and the American way', in Yvonne Yazbeck Haddad and John L. Esposito (eds.), Muslims on the Americanization path? Atlanta, 1998, pp. 215 62.

Rouse, Carolyn Moxley, Engaged surrender: African American women and Islam Berkeley, 2003.

Primary sources

Barboza, Stephen, American Jihad: Islam after Malcolm X, New York, 1994. Islamic Horizons (Islamic Society of North America, Plainfield, IN).

Malcolm X, and Alex Haley, The autobiography of Malcolm X, New York, 1966.

The Minaret (Islamic Center of Southern California and the Muslim Public Affairs Council,

Los Angeles).

Nimer, Mohamed, The North American Muslim resource guide, New York, 2002.

Shakir, Evelyn, Bint Arab: Arab and Arab American women in the United States, Westport, 1997.

Webb, Gisela, Windows of faith: Muslim women scholar activists in North America, Syracuse, 2000.

www.mananet.org/.

www.muslimwakeup.com.

Secondary sources

Abou El Fadl, Khaled, And God knows the soldiers: The authoritative and the authoritarian in

Islamic discourses, New York, 2001.

Abraham, Nabeel, and Andrew Shryock (eds.), Arab Detroit: From margin to mainstream,

Detroit, 2000.

Ali Kecia, Sexual ethics and Islam, Oxford, 2006.

Allen, Ernest, Jr, 'Identity and destiny: The formative views of the Moorish Science Temple

and the Nation of Islam', in John L. Esposito and Yvonne Yazbeck Haddad (eds.),

Muslims on the Americanization path? Atlanta, 1998.

Aswad, Barbara C., and Barbara Bilge, Family and gender among American Muslims: Issues

facing Middle Eastern immigrants and their descendants, Philadelphia, 1996.

- Azmi, Shaheen, 'Canadian social service provision and the Muslim community in metro politan Toronto', *Journal of Muslim Minority Affairs*, 17, 1 (1997), pp. 153 66.
- Ba Yunus, Ilyas, and M. Moin Siddiqui, *A report on the Muslim population in the United States*, New York, 1999.
- Bagby, Ihsan A., 'A prole of African American masjids: A report from the National Masjid Study 2000', *Journal of the Interdenominational Theological Center*, 29, 1 2 (2001 2), pp. 205 41.
- Bagby, Ihsan A., Paul M. Perl and Bryan T. Froehle, 'The mosque in America: A national portrait', 26 April 2001, released through the Council on American Islamic Relations (CAIR), Washington, DC.
- Bozorgmehr, Mehdi, and Alison Feldman (eds.), *Middle Eastern diaspora communities in America*, New York, 1996.
- Braude, Ann, 'Women's history is American religious history', in Thomas A. Tweed (ed.), *Retelling US religious history*, Berkeley, 1997, pp. 87 107.
- Curtis, Edward E., IV, *Black Muslim religion in the Nation of Islam*, Chapel Hill, 2006.
- Dannin, Robert, *Black pilgrimage to Islam*, New York, 2002.
- Eickelman, Dale F., and Jon W. Anderson (eds.), *New media in the Muslim world: The emerging public sphere*, Bloomington, 1999.
- Elkholy, Abdo A., *The Arab Moslems in the United States: Religion and assimilation*, NewHaven,

1966.

Essien Udom, E. U., Black nationalism: A search for an identity in America, Chicago, 1962.

Gardell, Mattias, In the name of Elijah Muhammad: Louis Farrakhan and the Nation of Islam,

Durham, NC, 1996.

Grant, Noor, 'Muslim work in Canada', The Minaret, July 1995, p. 37.

'A new Islamic center in Canada', The Minaret, November 1995, p. 18.

Haddad, Yvonne Yazbeck, and John L. Esposito (eds.), Muslims on the Americanization Path?

Atlanta, 1998.

Haddad, Yvonne Yazbeck, and Adair T. Lummis, Islamic values in the United States:

A comparative study, New York, 1987.

Haddad, Yvonne Yazbeck, and Jane Idleman Smith (eds.), Muslim communities in North

America, Albany, 1994.

Hamdani, Daood Hassan, 'Canadian Muslims on the eve of the twenty first century',

Journal of Muslim Minority Affairs, 19, 2 (1999), pp. 197-209.

Cambridge Histories Online © Cambridge University Press, 2011

Hermansen, Marcia K., 'In the garden of American Sufi movements: Hybrids and perennials',

in Peter B. Clarke (ed.), New trends and developments in the world of Islam,

London, 1997, pp. 155-78.

Hussain, Amir, The Canadian face of Islam: Muslim communities in Toronto, Toronto

(forthcoming).

- Jackson, Sherman A., 'Islam(s) East and West: Pluralism between no frills and designer fundamentalism', in Mary L. Dudziak (ed.), September 11 in history, Durham, NC, 2003, pp. 112 35.
- Johnson, Steve A., 'Political activity of Muslims in America', in Yvonne Yazbeck Haddad (ed.), The Muslims of America, New York, 1991, pp. 111 24.
- Khan, Shahnaz, Muslim women: Crafting a North American identity, Gainesville, 2000.
- Leonard, Karen Isaksen, 'American Muslims before and after September 11, 2001', Economic and Political Weekly (Mumbai), 15 June 2002, pp. 2292 302.
- 'South Asian leadership of American Muslims', in Yvonne Yazbeck Haddad (ed.), Muslims in the West: From sojourners to citizens, New York, 2002, pp. 233 49.
- Muslims in the United States: the State of Research, New York, 2003.
- Lincoln, C. Eric, The Black Muslims in America, Boston, 1961.
- McCloud, Aminah Beverly, African American Islam, New York, 1995.
- McGown, Rima Berns, Muslims in the diaspora: The Somali communities of London and Toronto, Toronto, 1999.
- Moore, Kathleen M., Al Mughtaribun: American law and the transformation of Muslim life in the United States, Albany, 1995.
- Muslim World (Hartford Seminary, Hartford, CT).
- Numan, Fareed H., The Muslim population in the United States: A brief statement, Washington

DC, 1992.

Nyang, Sulayman S., 'Convergence and divergence in an emergent community: A study of challenges facing US Muslims', in Yvonne Yazbeck Haddad (ed.), *The Muslims of America*, New York, 1991, pp. 236-49.

Project MAPS (Muslims in the American Public Square),
www.projectmaps.com/PMReport.htm.

Rouse, Carolyn, *Engaged surrender: African American Women and Islam*, Berkeley, 2004.

Sa!, Omid (ed.), *Progressive Muslims: On justice, gender and pluralism*, Oxford, 2003.

Said, Edward, *Covering Islam*, New York, 1981; 2nd edn, New York, 1997.

Schmidt, Garbi, *Islam in urban America: Sunni Muslims in Chicago*, Philadelphia, 2004.

Simmons, Gwendolyn Zoharah, 'Striving for Muslim women's human rights: Before and beyond Beijing', in Gisela Webb (ed.), *Windows of faith: Muslim women scholar activists in North America*, Syracuse, 2000, pp. 197-225.

Smith, Jane I., *Islam in America*, New York, 1999.

Wadud, Amina, *Inside the gender jihad: Women's reform in Islam*, Oxford, 2006.

Qur'an and woman: Rereading the sacred text from a woman's perspective, New York, 1999.

Waugh, Earle H., 'North America and the adaptation of the Muslim tradition: Religion,

ethnicity, and the family', in Earle H. Waugh, Sharon McIrvin Abu Laban and Regula

Burckhardt Qureshi (eds.), Muslim families in North America, Edmonton, 1991,

pp. 68 96.

Waugh, Earle H., Sharon McIrvin Abu Laban and Regula Burckhardt Qureshi (eds.),

Muslim families in North America, Edmonton, 1991.

Wuthnow, Robert, The restructuring of American religion: Society and faith since World War II,

Princeton, 1988.

New frontiers and conversion

Cruise O'Brien, Donal B., and Christian Coulon (eds.), Charisma and brotherhood in African

Islam, Oxford, 1988.

Hiskett, Mervyn, The development of Islam in West Africa, London and New York, 1984.

Levtzion, Nehemiah (ed.), Conversion to Islam, New York and London, 1979.

Levtzion, Nehemiah, and Randall L. Pouwels (eds.), The history of Islam in Africa, Athens,

OH, 2000.

Secondary sources

Abun Nasr, Jamil M., The Tijaniyya, London, 1965.

An Naqim, Abdullahi Ahmed (ed.), Proselytization and communal self determination in Africa,

Maryknoll, NY, 1999.

Brenner, Louis, Controlling knowledge: Religion, power and schooling in a West African Muslim

society, Bloomington, 2001.

Brenner, Louis (ed.), Muslim identity and social change in sub Saharan Africa, Bloomington, 1993.

Cruise O'Brien, Donal B., The Mourides of Senegal: The political and economic organization of an Islamic brotherhood, London, 1971.

Saints and politicians, Cambridge, 1975.

Dobbin, Christine, Islamic revivalism in a changing peasant economy: Central Sumatra, 1784 1847, London and Malmo, 1983.

Falola, Toyin, Violence in Nigeria: The crisis of religious politics and secular ideologies, Rochester, NY, 1998.

Gbadamosi, T. G. O., The growth of Islam among the Yoruba, 1841 1908, London, 1978.

Hanson, John, Migration, jihad, and Muslim authority in West Africa, Bloomington, 1996.

Harrison, Christopher, France and Islam in West Africa, 1860 1960, Cambridge, 1988.

Hiskett, Mervyn, The sword of truth, London, 1973.

Kaba, Lansine, The Wahhabiyya: Islamic reform and politics in French West Africa, Evanston, 1974.

Klein, Martin A., Islam and imperialism in Senegal, Edinburgh, 1968.

Last, Murray, The Sokoto caliphate, New York, 1967.

Launay, Robert, Beyond the stream: Islam and society in a West African town, Berkeley and Los Angeles, 1992.

- ‘Spirit media: The electronic media and Islam among the Dyula of northern Côte d’Ivoire’, *Africa*, 67, 3 (1997), pp. 441 53.
- Launay, Robert, and Marie Miran, ‘Beyond Mande Mory: Islam and ethnicity in Côte d’Ivoire’, *Paideuma*, 46 (2000), pp. 63 84.
- Launay, Robert, and Benjamin F. Soares, ‘The formation of an “Islamic sphere” in French colonial West Africa’, *Economy and Society*, 28, 4 (1999), pp. 491 519.
- Loimeier, Roman, *Islamic reform and political change in northern Nigeria*, Evanston, 1997.
- Miran, Marie, ‘L’Islam en megapole: Itinéraires et stratégies des communautés Musulmanes d’Abidjan en Côte d’Ivoire, 1960 93’, Ph.D. thesis, Tel Aviv University, 2001.
- Peel, J. D. Y., *Religious encounter and the making of the Yoruba*, Bloomington, 2000.
- Pouwels, Randall, *Horn and crescent: Cultural change and traditional Islam on the East African Coast (800 1900)*, Cambridge, 1987.
- Robinson, David, *The Holy War of Umar Tal: The Western Sudan in the mid nineteenth century*, Oxford, 1985.
- Paths of accommodation: Muslim societies and French colonial authorities in Senegal and Mauritania, 1880 1920*, Athens, OH, 2000.
- Robinson, David, and Jean Louis Triaud (eds.), *Le temps des marabouts*, Paris, 1997.
- Ryan, Patrick J., *Imale: Yoruba participation in the Muslim tradition*, Missoula, MT, 1977.

Sanankoua, Bintou, Un empire peul au XIXe siècle: La Dina du Massina, Paris, 1990.

Soares, Benjamin F., Islam and the prayer economy: History and authority in a Malian Town, Edinburgh, 2005.

Umar, Muhammad Sani, 'Muslims; Intellectual response to British colonialism in northern Nigeria, 1903 1945', Ph.D. thesis, Northwestern University, 1997.

Contemporary trends in Muslim legal thought and ideology

Brown, Nathan, The rule of law in the Arab world, Cambridge, 1997.

Dallal, Ahmad, 'Appropriating the past: Twentieth century reconstruction of pre modern

Islamic thought', ILS, 7, 3 (2000), pp. 325 58.

Hallaq, Wael B., A history of Islamic legal theories: An introduction to Sunni us. ul al !qh, Cambridge, 1997.

Hourani, Albert, Arabic thought in the liberal age, 1798 1939, Cambridge, 1983.

Kepel, Gilles, Jihad: The trail of political Islam, London, 2002.

Mir Hosseini, Ziba, Marriage on trial: A study of Islamic family law, London, 2000.

Roy, Olivier, Globalised Islam: The search for a new ummah, London, 2004.

Skovgaard Petersen, Jakob, De!ning Islam for the Egyptian state: Muftis and fatwas of Dar al

Ifta, Leiden, 1997.

Zubaida, Sami, Law and power in the Islamic world, London, 2003.

Primary sources

Amin,H.

usayn Ah.mad,H.
awla al daqwa ila tat.bıq al sharıqa al Islamiyya, Cairo, 1987.
Jawda, Ah.mad (ed.),H.
iwarath.
awla al Sharıqa, Cairo, 1990.
al Qarad.awı, Yusuf, AlH.
alal waqlh.
aram fipl Islam, Beirut, 1978; trans. Kamal El Helbawy,
M. Moinuddin Siddiqui and Syed Shukry as The lawful and the prohibited in
Islam,
Indianapolis, 1982.
Qut.b, Sayyid, Maqalim f ipl tariq, Cairo, 1980.
Shah.rur, Muh.ammad, Al Kitab waql Qurqan: Qiraqa mupas.
ira, Cairo and Damascus, 1992.
Turabı,H.
asan, Tajdid qusul al !gh al Islami, Beirut and Khartoum, 1980.

Secondary sources

A!endi, Abdelwahab El , Turabi's revolution: Islam and power in Sudan,
London, 1991.
Anderson, Norman, Law reform in the Muslim world, London, 1976.
Berkes, Niyazi, The development of secularism in Turkey, London, 1998.
Botiveau, Bernard, 'Contemporary reinterpretation of Islamic law: The case of
Egypt', in
Chibli Mallat (ed.), Islam and public law, London, 1993, pp. 261 77.
Loi islamique et droit dans les societes arabes: Mutations des systemes
juridiques des Moyen
Orient, Paris and Aix en Provence, 1993.
Dahlen, Ashk P., Islamic law, epistemology and modernity: Legal philosophy
in contemporary

Iran, New York and London, 2003.

Dupret, Baudouin, *Au nom de quel droit*, Paris, 2000.

Hill, Enid, *Al Sanhourı and Islamic law*, *Cairo Papers in Social Science*, 10, 1, Cairo, 1997.

Kerr, Malcolm, *Islamic reform: The political and legal theories of Muh.ammad qAbduh and Rashıd*

Rid.a, Berkeley, 1966.

Masud, Muhammad Khalid, *Shat.*

ıbi's philosophy of Islamic law, Islamabad, 1995.

Schirazi, Asghar, *The Constitution of Iran: Politics and the state in the Islamic Republic*, London,

1997.

Vogel, Frank E., *Islamic law and legal system: Studies of Saudi Arabia*, Leiden, 2000.

Watt, W. Montgomery, *The formative period of Islamic thought*, Edinburgh, 1973.

Zubaida, Sami, *Islam, the people and the state: Political ideas and movements in the Middle East*,

2nd edn, London, 1993.

A case comparison: Islamic law and the Saudi and Iranian legal systems

Arjomand, Said Amir, *The turban for the crown: The Islamic revolution in Iran*, New York, 1988.

Arjomand, Said Amir (ed.), *Authority and political culture in Shi`ism*, Albany, 1988.

Calamard, J., 'Idjtihad', EI2.

'Mardjaq i taglıd', EI2.

al Fahad, Abdulaziz H., 'Ornamental constitutionalism: The Saudi Basic Law of

- Governance', Yale Journal of International Law, 30 (2005), pp. 376 95.
- Momen, Moojan, An introduction to Shi`i Islam: The history and doctrines of Twelver Shiism, New Haven, 1985, pp. 184 95, 203 7.
- Vogel, Frank E., Islamic law and legal system: Studies of Saudi Arabia, Leiden and Boston, 2000.

Primary sources

- Abdo, Geneive, 'Re thinking the Islamic Republic: A "conversation" with Ayatollah Hossein qAli Montazeri', MEJ, 55 (2001), pp. 9 24.
- Basic Law (Saudi Arabia), Royal Decree No. 90/A, 27 Sha`ban 1412, 1 March 1992.
- Bibliography
693
- Cambridge Histories Online © Cambridge University Press, 2011
- Khomeini, Ruhollah, Islam and revolution, trans. Hamid Algar, Berkeley, 1981.
- Naqvi, Sayyid Ali Raza (trans.), Islamic Penal Code of Iran, Islamabad, 1986.

Secondary sources

- Abu Namay, R., 'Constitutional reforms: A systematisation of Saudi politics', Journal of South Asian and Middle Eastern Studies, 16 (1993), pp. 43 88.
- Arjomand, Said Amir, 'Authority in Shiism and constitutional developments in the Islamic Republic of Iran', in Rainer Brunner and Werner Ende (eds.), The Twelver Shia in modern times: Religious culture and political history, Leiden and Boston, 2001, pp. 320 32.

‘Ideological revolution in Shi'ism’, in Said Amir Arjomand (ed.), Authority and political

culture in Shi'ism, Albany, 1988, pp. 178 209.

The Shadow of God and the Hidden Imam: Religion, political order, and societal change in

Shi'ite Iran from the beginning to 1890, Chicago, 1987.

Fandy, Mamoun, Saudi Arabia and the politics of dissent, New York, 1999.

Kurzman, Charles, ‘Critics within: Islamic scholars’ protests against the Islamic state in

Iran’, International Journal of Politics, Culture, and Society, 15 (2001), pp. 341 59.

Lerrick, Alison, and Q. Javed Mian, Saudi business and labor law: Its interpretation and

application, 2nd edn, London, 1982.

Middle East Watch, Empty reforms: Saudi Arabia’s new basic laws, New York, 1992.

Mir Hosseini, Ziba, Marriage on trial: A study of Islamic family law, London, 2000.

Owsia, Parviz, Formation of contract: A comparative study under English, French, Islamic and

Iranian Law, London, 1994.

Sachedina, Abdulaziz, The just ruler (al sult.an al qadıl) in Shi'ite Islam: The comprehensive

authority of the jurist in Imamite jurisprudence, New York, 1988, pp. 29 42.

Schirazi, Asghar, The Constitution of Iran: Politics and the state in the Islamic Republic London, 1997.

Vogel, Frank E., ‘The public and the private in Saudi Arabia: Restrictions on the powers

of Committees for Ordering the Good and Forbidding the Evil’, Social Research,

70 (2003), pp. 749 68.

Walbridge, Linda, *The most learned of the Shiqa: The institution of the marjaq taqlibd*, New York, 2001.

Wardak, Ali, 'Crime and social control in Saudi Arabia', in James Sheptycki and Ali Wardak (eds.), *Transnational and comparative criminology*, London, 2005, pp. 91 116.

Beyond dhimmihood: citizenship and human rights

An Naqim, Abdullahi Ahmed, 'Islamic foundations of religious human rights', in

John Witte, Jr, and Johan D. van der Vyver (eds.), *Religious human rights in global*

perspectives: Religious perspectives, The Hague, 1996, pp. 337 59.

Toward an Islamic reformation: Civil liberties, human rights and international law, Syracuse, 1990.

An Naqim, Abdullahi Ahmed, and Francis Deng, 'Self determination and unity: The case of Sudan', *Law and Society*, 18 (1997), pp. 199 223.

Bibliography

694

Cambridge Histories Online © Cambridge University Press, 2011

Butenschøn, Nils A., Uri Davis and Manuel Hassassian (eds.), *Citizenship and the state in the*

Middle East: Approaches and applications, Syracuse, 2000.

Hamidullah, Muhammad, Muslim conduct of state, rev. 5th edn, Lahore, 1968.

Heater, Derek, A brief history of citizenship, Edinburgh, 2004.

Primary sources

Ibn Qayyim al Jawziyya, Shams al Din Abi qAbd Allah Muh.ammad ibn Abi Bakr, Ah.kam ahl

al Dhimma, ed.S.

ubh. 1 alS.

alih. , 4th edn, Beirut, 1994.

Muh.ammad Abu Yusuf, Kitab al Kharaj, Cairo, 1963.

Secondary sources

Alam, Muza!ar, The language of political Islam in India c. 1200 1800, Delhi, 2004.

An Na`im, Abdullahi Ahmed, 'Human rights and the challenge of relevance: The case of

collective rights', in Monique CastermansHolleman, Fried van Hoof and Jacqueline

Smith (eds.), The role of the nation state in the twenty !rst century: Human rights, international

organizations and foreign policy. Essays in honour of Peter Baehr, TheHague, 1998, pp. 3 16.

An Naqim, Abdullahi Ahmed (ed.), Human rights in cross cultural perspectives: Quest for

consensus, Philadelphia, 1992.

An Naqim, Abdullahi Ahmed, J. D. Gort, H. Jansen and H. M. Vroom, Human rights and

religious values: An uneasy relationship?, Grand Rapids, MI, 1995.

Ashraf, Kunwar Muhammad, An overview of Indian Muslim politics (1920 1947), trans.

- Jaweed Ashraf, New Delhi, 2001.
- Bloom, Irene, J. Paul Martin and Wayne L. Proudfoot (eds.), Religious diversity and human rights, New York, 1996.
- Braude, Benjamin, and Bernard Lewis (eds.), Christians and Jews in the Ottoman Empire: The functioning of a plural society, New York, 1982.
- Byrsk, Alison, Globalization and human rights, Berkeley, 2002.
- Cassese, Antonio, Self determination of peoples: A legal reappraisal, Cambridge, 1995.
- Coulson, N. J., A history of Islamic law, Edinburgh, 1964.
- Coskun, Üçok, 'Tanzimat'tan önce Osmanlı Devleti'nde hukuk', in Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye ansiklopedisi, Istanbul, 1985 , vol. II, pp. 574 9.
- Dalacoura, Katerina, Islam, liberalism and human rights: Implications for international relations, London, 1998.
- Deng, Francis M., War of visions, Washington, DC, 1995.
- Eryılmaz, Bilal, Osmanlı devletinde gayrimüslim teba'nın yönetimi, Istanbul, 1990.
- Fazlur Rahman, Islam, 2nd edn, Chicago, 1979.
- Gülsoy, Ufuk, Osmanlı gayrimüslimlerinin askerlik serüveni, Istanbul, 1999.
- Habib, Muhammad, 'Life and thought of Ziauddin Barani', Medieval India Quarterly, 3 (1958), pp. 197 252.
- Hallaq, Wael B., Authority, continuity and change in Islamic law, Cambridge, 2001.
- A history of Islamic legal theories: An introduction to Sunni usul al-fiqh, Cambridge, 1997.

Ilesanmi, Simeon O., 'Constitutional treatment of religion and the politics of human rights

in Nigeria', African Affairs, 100 (2001), pp. 529-54.

Imber, Colin, *Ebups suqud: The Islamic legal tradition*, Edinburgh, 1997.

Jok, Madut Jok, *War and slavery in Sudan*, Philadelphia, 2001.

Bibliography

695

Cambridge Histories Online © Cambridge University Press, 2011

Kenanoglu, Kenan, *Osmanlı millet sistemi: Mit ve gerçek*, Istanbul, 2004.

Khadduri, Majid, *Islamic law of nations: Shaybani's siyar*, Baltimore, 1966.

War and peace in the law of Islam, Baltimore, 1955.

Komeili, Mahadi, *The rights of minorities in Islam*, New Dehli, 2004.

Krikorian, Mesrob K., *Armenians in the service of the Ottoman Empire 1860-1908*, London, 1978.

Küçük, Cevdet, 'Osmanlılarda "Millet Sistemi" ve Tanzimat', in *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*

Türkiye ansiklopedisi, Istanbul, 1985, vol. IV, pp. 1007-24.

Kymlicka, Will, *Multicultural citizenship: A liberal theory of minority rights*, Oxford, 1995.

Mardin, Serif, *Türkiyepde toplum ve siyaset*, Istanbul, 1995.

Ortaylı, İlber, 'Osmanlı İmparatorluğu'nda millet', in *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye*

ansiklopedisi, Istanbul, 1986, vol. IV, pp. 996-1001.

Piscatori, James, *Islam in a world of nation states*, Cambridge, 1986.

Runzo, Joseph, Nancy M. Martin and Arvind Sharma (eds.), *Human rights and responsibilities*

in the world religions, Oxford, 2003.

Shaw, Stanford J., *Jews of the Ottoman Empire and the Turkish republic*, New York, 1991.

Stewart, Devin J., Islamic legal orthodoxy: Twelver Shiite responses to the Sunni legal system, Salt

Lake City, 1998.

Taha, Mahmoud Mohamed, The second message of Islam, trans. Abdullahi Ahmed An Naqim,

Syracuse, 1987.

United Nations, Human rights: A compilation of international instruments, New York, 1994,

vol. I.

Yeor, Bat, The dhimmi: Jews and Christians under Islam, Rutherford, NJ, 1985.

Zubaida, Sami, Islam, the people and the state: Essays on political ideas and movements in the

Middle East, 2nd edn London, 1993.

The qulama-p: scholarly tradition and new public commentary

Eickelman, Dale F., Knowledge and power in Morocco: The education of a twentieth century

notable, Princeton, 1985.

Eickelman, Dale F., and James Piscatori, Muslim politics, Princeton, 1996.

Hefner, Robert W., and Muhammad Qasim Zaman (eds.), Schooling Islam: The culture and

politics of modern Muslim education, Princeton, 2007.

Mallat, Chibli, The renewal of Islamic law: Muhammad Baqer as Sadr, Najaf and the Shiqi

International, Cambridge, 1993.

Mir Hosseini, Ziba, Islam and gender: The religious debate in contemporary Iran, Princeton, 1999.

Mottahedeh, Roy P., *The mantle of the Prophet: Religion and politics in Iran*, Oxford, 2000.

Robinson, Francis, *The qulamap of Farangi Mahall and Islamic culture in South Asia*, London, 2001.

Vogel, Frank E., *Islamic law and legal system: Studies of Saudi Arabia*, Leiden, 2000.

Zaman, Muhammad Qasim, *The ulama in contemporary Islam: Custodians of change*, Princeton, 2002.

Zeghal, Malika, *Gardiens de l'islam: Les ulama d'al Azhar dans l'Egypte contemporaine*, Paris, 1995.

Primary sources

Banuri, Muhammad Yusuf, *Maqarif al sunan*, 6 vols., Karachi, 1986 9.

Bayyinat (Karachi), January February 1978.

Bijnori, Muhammad Mus.t.

afa, Islam awr qaqliyyat:H.

all al intibahat al mufida, az ifadath.

akim

al ummat ...Ashraf qAlı Thanawı, 2 vols., Lahore, 1977.

Gılanı, Manaz.

ir Ah. san, Ih.at.

a i Dar al qUlum main bite huwe din, ed. Iqjaz Ah.

mad Aqz.

amı,

Deoband, n.d.

al Kashmirı, Anwarshah, Fayd. al barı qalaS. ah. ih.

al Bukharı, compiled by Muhammad Badr i

qAlam Mirathı, 4 vols., Deoband, 2000.

Ikfar al mulh.idin fid. aruriyyat al dın, 2nd edn, Dabhel, 1988.

Al Tasrih.

bi ma tawatara fi nuzul al masih.

, ed. qAbd al Fattah.

Abu Ghudda, Halab, 1965.

Khomeini, Ruhollah, Islam and revolution: Writings and declarations of Imam Khomeini, ed.

and trans. Algar, Hamid, Berkeley, 1981.

Metcalf, Barbara D., Perfecting women: Maulana Ashraf qAli Thanawi's Bihishti Zewar:

A partial translation with commentary, Berkeley, 1990.

al Qarad.awı, Yusuf, Fus.ul !pl qaqıda baynapl salaf wapl khalaf, Cairo, 2005.

Ibn al qarya waql kuttab, 3 vols. to date, Cairo, 2002 6.

Kayfa nataqamal maqal turath wapl tamadhub wapl ikhtilaf, Cairo, 2001.

Malamih. al mujtamaq al muslim alladhı nunshiduh, Beirut, 1996.

Al Marjaqiyya al qulya !pl Islam lipl Qurpan wapl sunna, Cairo, n.d. (c. 1992).

Al Muslimun waql qawlama, Cairo, 2000.

Nah.w wah.da !kriyya li qamiln li'l Islam, Cairo, 1991.

Risalat al Azhar, Cairo, 1984.

Al Siyasa al sharqiyya fid. awp nus.us.

al shariqa wa maqas.

idih, Beirut, 2000.

Qut.b, Sayyid, Fiz. ilal al Qurpan, 6 vols., Beirut, 1973 4; trans. M. A. Salahi and A. A. Shamis

as In the shade of the Qurpan, 8 vols. to date, Leicester, 1999 .

Rid.a, Muh.ammad Rashıd, Tafsır al Qurpan alh.

akım, al mashhur bi Tafsır al Manar, ed.

Ibrahim Shams al Dın, 12 vols., Beirut, 1999.

as. S.

adr Muh.ammad Baqir, Lessons in Islamic jurisprudence, trans. Roy P. Mottahedeh, Oxford, 2003.

Shaltut, Mah.

mud, Tafsir al Qurpan al karim: Al ajzap al qashara al qula, 4th printing, Cairo, n.d.

al Shawkanı, Muh.ammad, Irshad al fuh. ul ila tah.qıq alh.aqq min qilm al us.ul, Cairo, 1327.

T.

abat.aba pı, Sayyid Muh.ammadH.

usayn, Al Mizan fi tafsir al Qurpan, 20 vols., Beirut, n.d.

Thanawı, Ashraf qAlı, Bayan al Qurpan, 12 vols., Lahore, n.d.

(photomechanical reprint of the 2nd edn published in 1353).

Al Mas.alih. al qaqliyya liql ah.kam al naqliyya, 3 vols., Lahore, 1964 (!rst published in

1915 16). Also see Bijnorı, Muh.ammad Mus.t.

afa, and Metcalf, Barbara.

qUthmanı, Muh.ammad Taqı, Takmilat fath. al mulhim, 3 vols., Karachi, 1407.

qUthmanı,Z.

afar Ah.

mad, Iqlapal sunan, 21 vols., Karachi, 1414.

qUthmanı,Z.

afar Ah.

mad, et al., Ah.kam al Qurpan, 5 vols., Karachi, 1987.

Secondary sources

- Akhavi, Shahrugh, 'Contending discourses in Shīqī law on the doctrine of Wilayat al Faqih', *Iranian Studies*, 29, 3 4 (1996), pp. 229 68.
- qAt.iyya, Muh.yi al dīn, et al, *Dalīl mupallafat alh. adīth al sharīf al mat.buqa al qadīma wa'l jadīda*, 2 vols., Beirut, 1995.
- Brown, Nathan J., 'Shariqa and state in the modern Middle East', *IJMES*, 29 (1997), pp. 359 76.
- Dabashi, Hamid, *Theology of discontent: The ideological foundations of the Islamic Revolution in Iran*, New York, 1993.
- al Dhahabī, Muh.ammadH. usayn, *Al Tafsīr waql mufasssīrun*, 3 vols., Cairo, 1961 2.
- Eickelman, Dale F., 'Mass higher education and the religious imagination in contemporary Arab societies', *American Ethnologist*, 19, 4 (1992), pp. 643 55.
- Fischer, Michael M. J., and Mehdi Abedi, *Muslims through discourse: Cultural dialogues in postmodernity and tradition*, Madison, 1990.
- Friedmann, Yohanan, *Prophecy continuous: Aspects of Ah.madī religious thought and its medieval background*, Berkeley, 1989.
- Gonzales Quijano, Yves, *Les gens du livre: Édition et champ intellectuel dans l'Égypte républicaine*, Paris, 1998.
- Haykel, Bernard, *Revival and reform in Islam: The legacy of Muhammad al Shawkani*, Cambridge, 2003.

- Jansen, J. J. G., *The interpretation of the Koran in modern Egypt*, Leiden, 1974.
- Kifner, John, 'Massacre draws self criticism in Muslim press', *New York Times*, 9 September 2004, p. A8.
- Kondu, qAbd al Rah.man, *Al Anwar: Shaykh alh. adithh. ad.rat qallama Muh.ammad Anwarshah Kashmiri ki sawanih. h. ayat awr kamalat wa tajalliyyat*, Delhi, 1976.
- Krämer, Gudrun, 'Drawing boundaries: Yusuf al Qarad.awi on apostasy', in Gudrun Krämer and Sabine Schmidtke (eds.), *Speaking for Islam: Religious authorities in Muslim societies*, Leiden, 2006, pp. 181 217.
- MacFarquhar, Neil, 'Muslim scholars increasingly debate unholy war', *New York Times*, 10 December 2004, pp. A1, A10.
- Metcalf, Barbara D., *Islamic revival in British India: Deoband, 1860 1900*, Princeton, 1982.
- Philips, Alan, "'Devil" sheikh preaches moderation and respect...' *Daily Telegraph* (London), 10 July 2004, p. 8.
- Saleh, Walid A., *The formation of the classical tafsir tradition: The Qurpan commentary of al Thaqlabi (427/1035)*, Leiden, 2004.
- Salvatore, Armando, *Islam and the political discourse of modernity*, Reading, 1997.

Skovgaard Petersen, Jakob, 'The global mufti', in Birgit Schaebler and Leif Stenberg (eds.),

Globalization and the Muslim world, Syracuse, 2004, pp. 153 65.

Troll, Christian W., Sayyid Ahmad Khan: A reinterpretation of Muslim theology, Delhi, 1978.

Yusuf, Muh.ammad Khayr Ramad.an, Al Muqjam al mus.annaf li mupallafat alh.

adith al sharif,

3 vols., Riyad, 2003.

Zaman, Muhammad Qasim, Ashraf qAlı Thanawi: Islam in modern South Asia, Oxford, 2008.

'The scope and limits of Islamic cosmopolitanism and the discursive language of the

qulamap', in miriam cooke and Bruce Lawrence (eds.), Muslim networks from Hajj to hip

hop, Chapel Hill, 2005, pp. 84 104.

'Tradition and authority in Deobandi madrasas of South Asia', in Robert W. Hefner and

Muhammad Qasim Zaman (eds.), Schooling Islam: The culture and politics of modern

Muslim education, Princeton, 2007, pp. 61 86.

'The qulamap of contemporary Islam and their conceptions of the common good', in

Armando Salvatore and Dale F. Eickelman (eds.), Public Islam and the common good,

Leiden, 2004, pp. 129 55.

Zebiri, Kate, Mah.mud Shaltut and Islamic modernism, Oxford, 1993.

Sufism and neo-ufism

Baldick, Julian, *Mystical Islam: An introduction to Sufism*, New York, 1989.

Burke, Edmund, III, and Ira M. Lapidus (eds.), *Islam, politics, and social movements*, Berkeley, 1988.

Encyclopaedia of Islam, 12 vols., 2nd edn, Leiden, 1954 2004.

Ernst, Carl W., 'Ideological and technological transformations of contemporary Sufism', in

miriam cooke and Bruce Lawrence (eds.), *Muslim networks from Hajj to hip hop*, Chapel

Hill, 2005, pp. 191 207.

de Jong, Frederick, and Bernd Ratke (eds.), *Islamic mysticism contested: Thirteen centuries of controversies and polemics*, Leiden, 1999.

Keddie, Nikki R. (ed.), *Scholars, saints, and Sufis: Muslim religious institutions since 1500*, Berkeley, 1972.

Levtzion, Nehemiah, and John O. Voll (eds.), *Eighteenth century renewal and reform in Islam*, Syracuse, 1987.

Martin, Richard C. (ed.), *Encyclopedia of Islam and the modern world*, New York, 2004.

O'Fahey, Rex S., and Bernd Radtke, 'Neo Sufism reconsidered' *Der Islam*, 70 (1973), pp. 52 87.

Popovic, Alexandre, and Gilles Veinstein (eds.), *Les ordres mystiques dans l'Islam:*

Cheminevements et situation actuelle, Paris, 1985.

Les voies d'Allah: Les ordres mystiques dans l'Islam des origines à aujourd'hui, Paris, 1996.

Rahman, Fazlur, Islam, 2nd edn, Chicago, 1979.

Trimingham, J. Spencer, The Su! Orders in Islam, with a new foreword by John O. Voll, New York, 1998.

Secondary sources

Abun Nasr, Jamil M., A history of the Maghrib in the Islamic period, Cambridge, 1987.

The Tijaniyya: A Su! order in the modern world, Oxford, 1965.

Bennigsen, Alexandre, and S. Enders Wimbush, Mystics and commissars: Su!sm in the Soviet Union, Berkeley, 1985.

Brenner, Louis, West African Su!: The religious heritage and spiritual search of Cerno Bokar

Saalif Taal, Berkeley, 1984.

Brenner, Louis (ed.) Muslim identity and social change in sub Saharan Africa, Bloomington, 1993.

Clancy Smith, Julia A., Rebel and saint: Muslim notables, populist protest, colonial encounters (Algeria and Tunisa, 1800 1904), Berkeley, 1994.

Cornell, Vincent J., Realm of the saint: Power and authority in Moroccan Su!sm, Austin, 1998.

Cruise O'Brien, Donal B., The Mourides of Senegal: The political and economic organization of an Islamic brotherhood, Oxford, 1971.

- Diouf, Mamadou, 'The Senegalese Murid trade diaspora and the making of a vernacular cosmopolitanism', *Public Culture*, 12, 3 (2000), pp. 679 702.
- Ernst, Carl W., and Bruce B. Lawrence, *Su! martyrs of love: The Chishti Order in South Asian and beyond*, New York, 2002.
- Evans Pritchard, E. E., *The Sanusi of Cyrenaica*, Oxford, 1949.
- Geaves, Ron, *The Su!s of Britain: An exploration of Muslim identity*, Cardiff, 2000.
- Harrison, Christopher, *France and Islam in West Africa, 1860 1960*, Cambridge, 1988.
- Hermansen, Marcia, 'Hybrid identity formations in Muslim America: The case of American Su" movements', *Muslim World*, 90 (2000), pp. 158 78.
- Hiskett, Mervyn, *The development of Islam in West Africa*, London, 1984.
- Inayat Khan, Pirzade Zia (ed.), *A pearl in wine: Essays on the life, music and Su!sm of Hazrat Inayat Khan*, New Lebanon, 2001.
- Kane, Ousmane, 'Muslim missionaries and African states', in S. H. Rudolph and J. Piscatori (eds.), *Transnational religion and fading states*, Boulder 1997, pp. 47 62.
- Lewisohn, Leonard, 'An introduction to the history of modern Persian Su"sm, Part II: A sociocultural profile of Su"sm, from the Dhahabi Revival to the present day', *BSOAS*, 62, 1 (1999), pp. 36 59.
- Mardin, S,erif, *Religion and social change in modern Turkey: The case of Bediuzzaman Said Nursi*, Albany, 1989.

- Martin, Bradford G., Muslim brotherhoods in nineteenth century Africa, Cambridge 1976.
- Metcalf, Barbara D., ““Remaking ourselves” : Islamic self fashioning in a global movement of spiritual renewal’, in Martin E. Marty and R. Scott Appleby (eds.), Accounting for fundamentalisms, Chicago, 1995, pp. 706 29.
- O’Fahey, R. S., Enigmatic saint: Ahmad ibn Idris and the Idrisi tradition, Evanston, IL, 1990.
- Peacock, James L., Purifying the faith: The Muhammadijah movement in Indonesian Islam, Menlo Park, 1978.
- Rabbani, Wahid Bakhsh, Islamic Su!sm, Kuala Lumpur, 1984; reprinted 1992.
- Riddell, Peter G., Islam and the Malay Indonesian world: Transmission and responses, Honolulu, 2001.
- Sanyal, Usha, Devotional Islam and politics in British India: Ahmad Riza Khan Barelwi and his movement, 1870 1920, Delhi, 1996.
- Triaud, Jean Louis, and David Robinson (eds.), La Tijâniyya: Une confrérie musulmane à la conquête de l ’Afrique, Paris, 2000.
- Troll, Christian (ed.), Islam in India: Studies and commentaries, vol. II: Religion and religious education, New Delhi, 1985.
- Woodward, Mark R., Islam in Java: Normative piety and mysticism in the sultanate of Yogyakarta, Tucson, 1989.

Islamic political thought

Brown, L. Carl, Religion and state: The Muslim approach to politics, New York, 2000.

Enayat, Hamid, Modern Islamic political thought, Austin, 1982.

Primary sources

Abd al Raziq, Ali, Al Islam wa pUsul alH.

ukm, Cairo, 1925, trans. L. Bercher as

‘L’Islam et les bases du pouvoir’, REI, 7 (1930), pp. 353 91, and 8 (1934), pp. 163 222.

Asad, Muhammad, The principles of state and government in Islam, Berkeley, 1961.

al Banna, H.

asan, Five tracts of Hasan al Banna, trans. Charles Wendell, Berkeley and Los Angeles, 1975.

Khomeini, Ruhollah, Islam and revolution: Writings and declarations of Imam Khomeini

(1941 1980), trans. and annotated by Hamid Algar, Berkeley, 1981.

Kurzman, Charles (ed.), Liberal Islam: A sourcebook, Oxford, 1998.

Modernist Islam, 1840 1940: A sourcebook, Oxford, 2002.

Maududi, Abu Aqla, ‘Political and constitutional thought of Islam’, part 2 of his

The Islamic law and constitution, trans. and ed. Khurshid Ahmad, Lahore, 1960,

pp. 129 350.

Naqini, Muh.ammadH.

usayn, Tanbih al umma wa tanzih al Milla ya Hukumat az nasari Islam,

Tehran, [1955?].

Rid.a, Rashid, Al Khilafa, aw al qimama al qUz.ma, Mis.r, 1922, reprinted Qahira, 1988.

al Tunisi, Khayr al Din, Aqwam al masalik fi maqrifat pah.wal al mamalik,
trans. with intro
duction and notes by L. Carl Brown as The surest path: The political treatise
of a
nineteenth century Muslim statesman, Cambridge, MA, 1967.

Secondary sources

Arnold, Thomas Walker, The caliphate, reissued with a concluding chapter by
Sylvia

G. Haim, London, 1965.

Ayubi, Nazih, Political Islam: Religion and politics in the Arab world, London
and New

York, 1991.

Choueiri, Youssef M., Islamic fundamentalism, London, 1997.

Hourani, Albert, Arabic thought in the liberal age, 1798 1939, London, 1962.

Jadaane, Fahmi, 'Notions of the state in contemporary Arab Islamic writings',
in Ghassan Salame (ed.), The foundations of the Arab state, London, 1987,
pp. 112 48.

Keddie, Nikki, and Yann Richard, 'Modern Iranian political thought', in Nikki
Keddie,

Modern Iran: Roots and results of revolution, New Haven, 2003, pp. 170 213.

Lewis, Bernard, The political language of Islam, Chicago, 1988.

Mardin, S,erif, 'The Islamic intellectual heritage of the Young Ottomans', in
S,erif Mardin,

The genesis of Young Ottoman thought, Princeton, 1962, pp. 81 106.

Milner, A. C., 'Islam and the Muslim state', in M. B. Hooker (ed.), Islam in
South East Asia,

Leiden, 1983, pp. 23 49.

Piscatori, James, Islam in a world of nation states, Cambridge, 1986.

Rahnema, Ali (ed.), Pioneers of Islamic revival, London, 1994.

Rosenthal, E. I. J., *Islam in the modern national state*, Cambridge, 1965.
Sivan, Emmanuel, *Radical Islam: Medieval theology and modern politics*,
New Haven,
1985.

Women, family and the law: the Muslim personal status law debate in Arab states

Abu Odeh, Lama, 'Modernizing Muslim family law: The case of Egypt',
Vanderbilt Journal
of Transnational Law, 37 (2004), p. 1043.
Moors, Annalies, 'Debating Islamic family law: Legal texts and social
practices', in Margaret
C. Meriwether and Judith E. Tucker (eds.), *A social history of gender in the
modern
Muslim Middle East*, Boulder, 1999, pp. 141-75.
Welchman, Lynn, *Women and Muslim family laws in Arab states: An
overview of contemporary
textual development and advocacy*, Amsterdam, 2007.

Primary sources

Benyahya, Muhammad (ed.), *Al Mudawwana al jadida li al usra*, Rabat, 2004.
al Sharif, Muhammad al Habib, *Majallat al ahwal al shakhsiyya; jumaq wa
taqliq*, Soussa 1997.

Secondary sources

Abdo, Nahla, 'Muslim family law: Articulating gender, class and the state',
*International
Review of Comparative Public Policy*, 9 (1997), pp. 169-93.
Abu Odeh, Lama, 'Egyptian feminism: Trapped in the identity debate', in
Yvonne

- Yazbeck Haddad and Barbara Freyer Stowasser (eds.), *Islamic law and the challenge of modernity*, Walnut Creek, 2004, pp. 183 211.
- ‘Modern family law, 1800 present. Arab states’, *Encyclopedia of women and Islamic cultures*, 6 vols. Leiden and Boston, 2003 7, vol. II, pp. 459 62.
- Abu Zahra, Muhammad, *Al Ah.wal al shakhsiya*, Cairo, 1957.
- Ahmed, Leila, *Women and gender in Islam: Historical roots of a modern debate*, New Haven, 1992.
- El Alami, Dawoud, and Doreen Hinchclie, *Islamic marriage and divorce laws of the Arab world*, London, 1996.
- Anderson, Norman *Law reform in the Muslim world*, London, 1976.
- An Naiqm, Abdullahi Ahmed (ed.), *Islamic family law in a changing world: A global resource book*, London, 2002.
- Arabi, Oussama, ‘The dawning of the third millennium on shari qa: Egypt’s law no. 1 of 2000, or women may divorce at will’, *Arab Law Quarterly*, 16, 1 (2001), pp. 2 21.
- Badran, Margot, *Feminists, Islam and nation: Gender and the making of modern Egypt*, Princeton, 1995.
- Bennoune, Karima, ‘Between betrayal and betrayal: Fundamentalism, family law and feminist struggle in Algeria’, *Arab Studies Quarterly*, 17 (1995), pp. 51 76.
- Buskens, Léon, ‘Islamic commentaries and French codes: The confrontation and accom

modation of two forms of textualization of family law in Morocco', in Hank Driesen

(ed.), *The politics of ethnographic reading and writing: Confrontations of western and*

indigenous views, Fort Lauderdale, 1993, pp. 65 100.

Islamitisch rechten en familiebetrekkingen in Morokko, Amsterdam, 1999.

'Recent debates on family law reform in Morocco: Islamic law as politics in an emerging

public sphere', *ILS*, 10, 1 (2003), pp. 70 131.

Chamari, Alya Chérif, *La femme et la loi en Tunisie*, Casablanca 1991.

Charrad, Mounira, *States and women's rights: The making of postcolonial Tunisia, Algeria and*

Morocco, Berkeley, 2001.

El Cheikh, Nadia, 'The 1998 proposed civil marriage law in Lebanon: The reaction of

the Muslim communities', *Yearbook of Islamic and Middle Eastern Law*, 5 (1998 9),

pp. 147 61.

Chekir, Ha!dha, *Le statut des femmes entre les texts et les résistances: Le cas de la Tunisie*, Tunis

2000.

Chemais, Amina, 'Obstacles to divorce for Muslim women in Egypt', in Homa Hoodfar

(ed.), *Shifting boundaries in marriage and divorce in Muslim communities*, Grabels, 1996,

pp. 120 41.

Coulson, Noel, and Doreen Hinchcli"e, 'Women and law reform in contemporary Islam',

in Lois Beck and Nikki Keddie (eds.), *Women in the Muslim world*, Cambridge, MA,

1978, pp. 37 51.

Cuno, Kenneth, 'Shariqa court regulations in late nineteenth century Egypt: The effect on marital relations', paper to the Symposium on Family, Gender and Law, University of Illinois, 2004.

Daoud, Zakya, 'En marge de la conférence mondiale des femmes de Pékin: La stratégie des féministes maghrébines', *Monde Arabe, Maghreb Machrek*, 150 (1995), pp. 105 21.

Dennerlein, Bettina 'Changing conceptions of marriage in Algerian personal status law', in R. S. Khare (ed.), *Perspectives on Islamic law, justice and society*, Lanham, 1999, pp. 123 41.

'Islam, Recht under gesellschaftlicher Transformation: Zur Entwicklung des algerischen Personalstatus seit 1962', Ph.D. thesis, Free University of Berlin, 1996.

Dupret, Baudouin, 'Legal pluralism, normative plurality and the Arab world', in Baudouin Dupret, Maurits Berger and Laila al Zwaini (eds.), *Legal pluralism in the Arab world*, The Hague, 1999, pp. 29 40.

Esposito, John L., and Natana J. DeLong Bas, *Women in Muslim family law*, 2nd edn, Syracuse, 2001.

Fahmi, Hoda, *Divorcer en Égypte: Étude de l'application des lois du statut personnel*, Cairo, 1987.

Fawzi, Essam, 'Muslim personal status law in Egypt: The current situation and possibilities of reform through internal initiatives', in Lynn Welchman (ed.), *Women's rights and Islamic family law: Perspectives on reform*, London, 2004, pp. 17-94.

Hammami, Rema, and Penny Johnson, 'Equality with a difference: Gender and citizenship in transitional Palestine', *Social Politics* (Fall 1999), pp. 315-43.

al Haq, Al Marpa wa'l qadala wa'l qanun, Ramallah, 1995.

Hatem, Mervat, 'Economic and political liberalisation in Egypt and the demise of state feminism', *IJMES*, 24 (1992), pp. 231-51.

Hélie Lucas, Marie Aimée, 'The preferential symbol for Islamic identity: Women in Muslim personal status laws', in Valentine M. Moghadam (ed.), *Identity politics and women: Cultural reassertions and feminisms in international perspective*, Boulder, 1994, pp. 391-407.

Hijab, Nadia, *Womanpower: The Arab debate on women at work*, Cambridge 1988.

Hoodfar, Homa, 'Circumventing legal limitation: Mahr and marriage negotiation in Egyptian low income communities', in Homa Hoodfar (ed.), *Shifting boundaries in marriage and divorce in Muslim communities*, Grabels, 1996, pp. 120-41.

Jad, Islah, 'The NGOization of the Arab women's movements', *Review of Women's Studies*, 2 (2004), pp. 42-56.

Kandiyoti, Deniz, 'Bargaining with patriarchy', *Gender and Society*, 2, 3 (1988), pp. 274 90.

'Introduction', in Deniz Kandiyoti (ed), *Women, Islam and the state*, Philadelphia, 1991, pp. 1 21.

Layish, Aharon, *Women and Islamic law in a non Muslim state*, Jerusalem, 1975.

Mahmood, Tahir, *Statutes of personal law in Islamic countries history, texts and analysis*, 2nd edn, New Delhi, 1995.

Mallat, Chibli, 'Shi'ism and Sunnism in Iraq: Revisiting the codes', in Chibli Mallat and

Jane Connors (eds.), *Islamic family law*, London, 1990, pp. 71 91.

Mayer, Ann Elizabeth, 'Internationalizing the conversation on Arab women's rights: Arab

countries face the CEDAW Committee', in Yvonne Yazbeck Haddad and Barbara

Freyer Stowasser (eds.), *Islamic law and the challenge of modernity*, Walnut Creek, 2004,

pp. 133 60.

Messick, Brinkley, *The calligraphic state: Textual domination and history in a Muslim society*,

Berkeley, 1993.

Mir Hosseini, Ziba, *Marriage on trial: A study of Islamic family law*, London, 2000.

Molyneux, Maxine, 'Women's rights and political contingency: The case of Yemen,

1990 1994', *MEJ*, 49, 3 (1995), pp. 418 31.

Moors, Annalies, 'Public debates on family law reform: Participants, positions and styles of

argumentation in the 1990s', ILS, 10, 1 (2003), pp. 1 11.

Women, property and Islam: Palestinian experiences 1920 1990, Cambridge, 1995.

Moosa, Ebrahim, 'The poetics and politics of law after empire: Reading women's rights in the contestation of law', UCLA Journal of Near Eastern Law, 1 (2001 2), pp. 1 46.

Najjar, Fawzi, 'Egypt's laws of personal status', Arab Studies Quarterly, 10 (1988), pp. 319 44.

Nasir, Jamal J., The Islamic law of personal status, 2nd edn, London, 1990.

Rahman, Fazlur, 'A survey of the modernization of Muslim family law', IJMES, 11 (1980), pp. 451 65.

Shaham, Ron, Family and the courts in modern Egypt: A study based on decisions by the shariqa court 1900 1955, Leiden, 1997.

'State, feminists and islamists The debate over stipulations in marriage contracts in

Egypt', BSOAS, 62 (1999), pp. 462 83.

al Sawi, Muhammad Ahmad (ed.), AIH.is.a.

d: qAman qala al khulq, Cairo, 2003.

Shehada, Nahda, 'Women's experience in the shari qa court of Gaza City: The multiple

meanings of maintenance', Review of Women's Studies, 2 (2004), pp. 57 71.

Singerman, Diane, 'Rewriting divorce in Egypt: Reclaiming Islam, legal activism and

coalition politics', in Robert W. Hefner (ed.), Remaking Muslim politics: Pluralism,

contestation, democratization, Princeton and Oxford, 2005, pp. 161 88.

- Sonbol, Amira El Azhary, 'Muslim women and legal reform: The case of Jordan and women's work', in Yvonne Yazbeck Haddad and Barbara Freyer Stowasser (eds.), Islamic law and the challenges of modernity, Walnut Creek, 2004, pp. 213 32.
- 'Taqa and modern legal reform: A rereading', Islam and Christian Muslim Relations, 9, 3 (1998), pp. 285 94.
- Sonbol, Amira El Azhary (ed.), Women, the family, and divorce laws in Islamic history, Syracuse, 1996.
- Stowasser, Barbara Freyer, and Zeinab Abul Magd, 'Tahlil marriage in shariqa, legal codes, and the contemporary fatwa literature', in Yvonne Yazbeck Haddad and Barbara Freyer Stowasser (eds.), Islamic law and the challenges of modernity, Walnut Creek, 2004, pp. 161 81.
- Tadrus, Marlene, 'Qanun al khulq fi'ls. ahafa al mis.rıya', in Muhammad Ahmad al Sawi (ed.), AIH. is.a. d: qAman qala al khulq, Cairo, 2003, pp. 83 100.
- Tucker, Judith, In the house of the law: Gender and Islamic law in Syria and Palestine, 17th 18th centuries, Berkeley, 1998.
- 'Revisiting reform: Women and the Ottoman Law of Family Rights, 1917', Arab Studies Journal, 1 (1996), pp. 4 17.

- Welchman, Lynn, *Beyond the code: Muslim family law and the sharqia judiciary in the Palestinian West Bank*, The Hague, 2000.
- ‘In the interim: Civil society, the sharqı judiciary and Palestinian personal status law in the transitional period’, *ILS*, 10, 1 (2003), pp. 34 69.
- Women and Muslim family laws in Arab states*, Amsterdam, 2007.
- Welchman, Lynn (ed.), *Women’s rights and Islamic family law: Perspectives on reform*, London, 2004.
- White, Elizabeth H., ‘Legal reform as an indicator of women’s status in Muslim nations’, in Lois Beck and Nikki Keddie (eds.), *Women in the Muslim world*, Cambridge, MA, 1978, pp. 52 68.
- Women Living under Muslim Laws, Knowing our rights: Women, family, laws and customs in the Muslim world*, Lahore, 2003.
- Wurth, Anna, ‘Mobilising Islam and custom against statutory reform: Bayt alt.aqa in Yemen’, in Baudouin Dupret and François Burgat (eds.), *Le shaykh et le procureur: Systèmes coutumiers et pratiques juridiques au Yémen et en Égypte*, CEDEJ, Egypte/Monde Arabe no. 1 3 série, Cairo, 2005, pp. 289 308.
- Al Shariqa ! Bab al Yaman: Recht, Richter und Rechtspraxis an der familien rechtlicher Kammer des Gerichtes Sud Sanaa 1983 1995*, Berlin, 2000.
- ‘Stalled reform: Family law in post unification Yemen’, *ILS*, 10, 1 (2003), pp. 12 33.

Wynn, Lisa, 'Marriage contracts and women's rights in Saudi Arabia', in Homa Hoodfar (ed.), *Shifting boundaries in marriage and divorce in Muslim communities*, Grabels, 1996, pp. 106-20.

Zul'car, Mona, and Hoda al Sadda, 'Hawl mashruq tat.awwir namudhij qaqd al zawaj', Hagar, 34 (1996), pp. 251-9.

Culture and politics in Iran since the 1979 revolution

Abrahamian, Ervand, *Khomeinism: Essays on the Islamic Republic*, Berkeley, 1993.

Bakhash, Shaul, *The reign of the Ayatollahs: Iran and the Islamic revolution*, rev. edn, New York, 1990.

Boroujerdi, Mehrdad, *Iranian intellectuals and the West: The tormented triumph of nativism*, Syracuse, 1996.

Keddie, Nikki R., *Modern Iran: Roots and results of revolution*, new edn, New Haven, 2006.

Moaveni, Azadeh, *Lipstick jihad: A memoir of growing up Iranian in America and American in Iran*, New York, 2005.

Sciolino, Elaine, *Persian mirrors: The elusive face of Iran*, New York, 2000.

Wright, Robin, *The last great revolution: Turmoil and transformation in Iran*, New York, 2000.

Primary sources

Khomeini, Ruhollah, Islam and revolution: Writings and declarations of Imam Khomeini, trans.

and annotated by Hamid Algar, Berkeley, 1981.

Khomeini, Ruhollah, Islamic Government, Spring!eld, VA, 1979.

Shariqati, Ali, Marxism and other Western fallacies: An Islamic critique, trans. R. Campbell,

Berkeley, 1980.

On the sociology of Islam, trans. Hamid Algar, Berkeley, 1979.

Secondary sources

Abrahamian, Ervand, The Iranian Mojahedin, London, 1989.

Tortured confessions: Prisons and public recantations in modern Iran, Berkeley, 1999.

Afary, Janet, and Anderson, Kevin B., Foucault and the Iranian revolution: Gender and the seductions of Islamism, Chicago, 2005.

Afkhami, Mahnaz, and Erika Friedl (eds.), In the eye of the storm: Women in post revolutionary Iran, Syracuse, 1994.

Arjomand, Said Amir, The turban for the crown: The Islamic revolution in Iran, New York, 1988.

Bayat, Asef, Workers and revolution in Iran, London, 1987.

Beeman, William O., The Great Satan vs. the mad mullahs: How the United States and Iran demonize each other, Chicago, 2008.

Behrooz, Maziar, Rebels with a cause: The failure of the left in Iran, London, 1999.

Chehabi, H. E. Iranian politics and religious modernism: The liberation movement of Iran under the shah and Khomeini, Ithaca, 1990.

- Dabashi, Hamid, *Theology of discontent: The ideological foundation of the Islamic revolution in Iran*, New York, 1993.
- Esfandiari, Haleh, *Reconstructed lives: Women and Iran's Islamic revolution*, Washington, DC, 1997.
- Gulf 2000 website on Iran, <http://gulf2000.columbia.edu/iran.shtml>.
- Howard, Jane, *Inside Iran: Women's lives*, Washington, DC, 2002.
- Keddie, Nikki R., *Iran and the Muslim world: Resistance and revolution*, London, 1995.
- Keddie, Nikki R., *Women in the Middle East: Past and present*, Princeton, 2007.
- Keddie, Nikki R. (ed.), *Religion and politics in Iran*, New Haven, 1983.
- Martin, Vanessa, *Creating an Islamic state: Khomeini and the making of a new Iran*, London, 2000.
- Menashri, David, *Post revolutionary politics in Iran: Religion, society and power*, London, 2001.
- Mir Hosseini, Ziba, *Islam and gender: The religious debate in contemporary Iran*, Princeton, 1999.
- Moin, Baqer, *Khomeini: The life of the ayatollah*, London, 1999.
- Paidar, Parvin, *Women and the political process in twentieth century Iran*, Cambridge, 1995.
- Parsi, Trita, *Treacherous alliance: The secret dealings of Israel, Iran, and the U.S.*, New Haven, 2007.
- Poya, Maryam, *Women, work and Islamism: Ideology and resistance in Iran*, London, 1999.

Ritter, Scott, Target Iran: The truth about the White House's plans for regime change, New York, 2006.

Slavin, Barbara, Bitter friends, bosom enemies: Iran, the U.S., and the twisted path to confrontation, New York, 2007.

Takeyh, Ray, Hidden Iran: Paradox and power in the Islamic Republic, New York, 2006.

Tapper, Richard (ed.), The new Iranian cinema: Politics, representation and identity, London, 2002.

Vahdat, Farzin, God and juggernaut: Iran's intellectual encounter with modernity, Syracuse, 2002.

Modern Islam and the economy

Ahmad, Mumtaz, 'Islamic fundamentalism in South Asia: The Jamapat i Islami and the Tablighi Jamaat of South Asia', in Martin E. Marty and R. Scott Appleby (eds.),

Fundamentalisms observed, Chicago, 1991, pp. 457 530.

Behdad, Sohrab, 'Property rights in contemporary Islamic economic thought: A critical perspective', Review of Social Economy, 47 (1989), pp. 185 211.

Haneef, Mohamed Aslam, Contemporary Islamic economic thought: A selected comparative analysis, Kuala Lumpur, 1995.

Kuran, Timur, Islam and mammon: The economic predicaments of Islamism, Princeton, 2004.

‘Islamic redistribution through zakat: Historical record and modern realities’, in

Michael Bonner, Mine Ener and Amy Singer (eds.), Poverty and charity in medieval

contexts, Albany, 2003, pp. 275 93.

Rodinson, Maxime, Islam et capitalisme, Paris, 1966, trans. Brian Pearce as Islam and capita

lism, New York, 1973.

Primary sources

Chapra, Umar, Islam and the economic challenge, Leicester, 1992.

Ghazali, Aidit, Development: An Islamic perspective, Petaling Jaya, Malaysia, 1990.

Ghazanfar, S. M., Medieval Islamic economic thought: Filling the great gap in European economics,

London, 2003.

Ha!ar, Ahmad R., ‘Economic development in Islam in Western scholarship’, Islam and the

Modern Age, 6, 2 (1975), pp. 5 22, and 6, 3 (1975), pp. 5 29.

Hussain, Muhammad, Development planning in an Islamic state, Karachi, 1987.

Iqbal, Mohammad, Thoughts and reflections of Iqbal, ed. Syed Abdul Wahid, Lahore, 1964.

Kassis, Hanna E., A concordance of the Qurpan, Berkeley, 1983.

Khan, Mohsin S., and Abbas Mirakhor (eds.), Theoretical studies in Islamic banking and

"nance, Houston, 1987.

Mannan, Muhammad Abdul, Islamic economics: Theory and practice, Lahore, 1970.

- Mawdudi, Sayyid Abul Aqla, 'Formal and real Islam differentiated', in Selected speeches of Mawlana Mawdudi, vol. I, trans. S. Zakir Aijaz, Karachi, 1981, orig. Urdu edn, 1945, pp. 37 42.
- Islam and ignorance, Lahore, 1976, orig. Urdu edn, 1941.
- Let Us Be Muslims, Kuala Lumpur, 1990, orig. Urdu edn, 1940.
- Naqvi, Syed Nawab Haider, Perspectives on morality and human well being: A contribution to Islamic economics, Leicester, 2003.
- Qurpan, trans. Marmaduke Pickthall as The glorious Koran, New York, 1992, orig. 1909
- Qut.b, Sayyid, Social justice in Islam, trans. John D. Hardie, New York, 1970, orig. Arabic edn., 1948.
- Pakistan Statistical Yearbook, Karachi, 1989.
- Rahman, Fazlur, 'Islam and the problem of economic justice', Pakistan Economist, 14 (24 August 1974), pp. 14 39.

Secondary sources

- Aziz, K. K., The making of Pakistan: A study in nationalism, London, 1967.
- Banani, Amin, The modernization of Iran, 1921 1941, Stanford, 1961.
- Clark, Grace, 'Pakistan's zakat and qushr as a welfare system', in Anita M. Weiss (ed.), Islamic reassertion in Pakistan: The application of Islamic laws in a modern state, Syracuse, 1986, pp. 79 95.
- El Ashker, Ahmed Abdel Fattah, and Muhammad Sirajul Haq, Institutional framework of

- zakah: Dimensions and implications, Jeddah, 1995.
- El Gamal, Mahmoud A., 'An economic explication of the prohibition of gharar in classical Islamic jurisprudence', *Islamic Economic Studies*, 8 (2001), pp. 29 58.
- Islamic Finance: Law, economics and practice, Cambridge, 2006.
- Henry, Clement M. (ed.), 'Special issue: Islamic banking', *Thunderbird International Business Review*, 41 (1999), pp. 357 609.
- Hourani, Albert, *Arabic thought in the liberal age, 1798 1939*, Cambridge, 1983.
- Huntington, Samuel P., 'The clash of civilizations', *Foreign Affairs*, 72 (1993), pp. 22 49.
- Ibrahim, Mahmood, *Merchant capital and Islam*, Austin, 1990.
- Kuran, Timur, 'Islam and underdevelopment: An old puzzle revisited', *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 153 (1997), pp. 41 71.
- 'The Islamic commercial crisis: Institutional roots of economic underdevelopment in the Middle East', *Journal of Economic History*, 63 (2003), pp. 414 46.
- 'The logic of financial westernization in the Middle East', *Journal of Economic Behavior and Organization*, 56 (2005), pp. 593 615.
- Lewis, Bernard, *The emergence of modern Turkey*, 2nd edn., London, 1968.
- Lewis, Mervyn K., and Latifa M. Algaoud, *Islamic banking*, Cheltenham, UK, 2001.
- Mayer, Ann Elizabeth, 'Islamization and taxation in Pakistan', in Anita M. Weiss (ed.), *Islamic reassertion in Pakistan: The application of Islamic laws in a modern state*, Syracuse,

1986, pp. 59 77.

Mustapha, Nik, bin Hj. Nik Hasan, 'Zakat in Malaysia Present and future status', Journal of

Islamic Economics, 1 (1987), pp. 47 75.

Nasr, Seyyed Vali Reza, Mawdudi and the making of Islamic revivalism, Oxford, 1996.

Patel, Rashida, Islamisation of laws in Pakistan?, Karachi, 1986.

Rodinson, Maxime, Muhammad, trans. AnneCarter, NewYork, 1980, original French edn 1968.

Scott, James, 'Resistance without protest and without organization: Peasant opposition to

the Islamic zakat and Christian tithe', CSSH, 29 (1987), pp. 417 52.

Udovitch, Abraham L., Partnership and profit in medieval Islam, Princeton, 1970.

Al Yassini, Ayman, Religion and state in the Kingdom of Saudi Arabia, Boulder, 1985.

Islamic knowledge and education in the modern age

Berkey, Jonathan, The transmission of knowledge in medieval Cairo: A social history of Islamic education, Princeton, 1992.

Brenner, Louis, Controlling knowledge: Religion, power and schooling in a West African Muslim society, Bloomington, 2001.

Eickelman, Dale F., Knowledge and power in Morocco: The education of a twentieth century notable, Princeton, 1985.

Fortna, Benjamin C., Imperial classroom: Islam, the state, and education in the late Ottoman

Empire, Oxford, 2000.

Grandin, Nicole, and Marc Gaborieau (eds.), *Madrasa: La transmission du savoir dans le*

monde Musulman, Paris, 1997.

Hefner, Robert W., and Muhammad Qasim Zaman (eds.), *Schooling Islam: The culture and*

politics of modern Muslim education, Princeton, 2007.

Makdisi, George N., *The rise of colleges: Institutions of learning in Islam and the West*,

Edinburgh, 1981.

Metcalf, Barbara Daly, *Islamic revival in British India: Deoband, 1860 1900*, Princeton, 1982.

Ringer, Monica M., *Education, religion, and the discourse of cultural reform in Qajar Iran*, Costa

Mesa, CA, 2001.

Robinson, Francis, *The qulamap of Farangi Mahall and Islamic culture in South Asia*, London,

2001.

Sikand, Yoginder, *Bastions of the believers: Madrasas and Islamic education in India*,

New Delhi, 2005.

Zaman, Muhammad Qasim, *The ulama in contemporary Islam: Custodians of change*,

Princeton, 2002.

Zeghal, Malika, *Gardiens de l'islam: Les oulémas d'Al Azhar dans l'Égypte contemporaine*,

Paris, 1996.

Secondary sources

Ahmed, Leila, *Women and gender in Islam: Historical roots of a modern debate*, New Haven, 1992.

Arjomand, Said Amir, 'The law, agency, and policy in medieval Islamic society:

Development of the institutions of learning from the tenth to the fifteenth century',

CSSH, 41, 2 (1999), pp. 263-93.

The turban for the crown: The Islamic revolution in Iran, New York, 1988.

Azra, Azyumardi, Dina Afrianty and Robert W. Hefner, 'Pesantren and madrasa: Muslim

schools and national ideals in Indonesia', in Robert W. Hefner and Muhammad

Qasim Zaman (eds.), *Schooling Islam: The culture and politics of modern Muslim education*,

Princeton 2007, pp. 172-98.

Berkey, Jonathan, *The formation of Islam: Religion and society in the Near East, 600-1800*,

Cambridge, 2003.

Brown, L. Carl, *Religion and state: The Muslim approach to politics*, New York, 2000.

Bulliet, Richard W., *Islam: The view from the edge*, New York, 1994.

Burhanudin, Jajat, and Dina Afrianty (eds.), *Mencetak Muslim modern: Peta pendidikan Islam*

Indonesia, Jakarta, 2006.

Chamberlain, Michael, *Knowledge and social practice in medieval Damascus, 1190-1350*,

Cambridge, 1994.

Delanoue, Gilbert, 'L'enseignement religieux Musulman en Égypte du XIXe au XXe siècle:

Orientations générales', in Nicole Grandin and Marc Gaborieau (eds.),
Madrasa: La
transmission du savoir dans le monde Musulman, Paris, 1997, pp. 93 108.
Dho!er, Zamakhsari, The pesantren tradition: The role of the kyai in the
maintenance of
traditional Islam in Java, Tempe, 1999.
Eickelman, Dale F., 'Mass higher education and the religious imagination in
contemporary
Arab societies', American Ethnologist, 19, 4 (1992), pp. 1 13.
Esposito, John L., and Dalia Mogahed, Who speaks for Islam? What a billion
Muslims really
think, New York, 2007.
Fattah, Moataz A., Democratic values in the Muslim world, Boulder, 2006.
Findley, Carter Vaughn, 'Knowledge and education in the modern Middle
East: A com
parative view', in Georges Sabagh (ed.), The modern economic and social
history of the
Middle East in its world context, Cambridge, 1989, pp. 130 54.
Gade, Anna M., Perfection makes practice: Learning, emotion, and the recited
Qur'ân in
Indonesia, Honolulu, 2004.
Grandin, Nicole, 'Politique d'enseignement religieux et culture arabo
islamique au
Soudan', in Nicole Grandin and Marc Gaborieau (eds.), Madrasa: La
transmission du
savoir dans le monde Musulman, Paris, 1997, pp. 242 61.
Hefner, Robert W., 'God's law revisited: Human rights and democracy in
contemporary
Indonesian Islam', in Thomas Bancho" and Robert Wuthnow (eds.), Religion
and the

global politics of human rights (forthcoming).

Hillenbrand, R., 'Madrasa architecture', EI2.

Hu", Toby, The rise of early modern science: Islam, China, and the West, 2nd edn, Cambridge, 2003.

International Crisis Group, 'Jemaah Islamiyah in South East Asia: Damaged but still

dangerous', Asia Report, Jakarta and Brussels, 26 August 2003, no. 63.

'Pakistan: Madrasas, extremism and the military', Asia Report, 36, Islamabad and Brussels, 2002 3.

Jacob, Xavier, 'L'enseignement religieux en Turquie de la fin de l'empire ottoman à nos

jours', in Nicole Grandin and Marc Gaborieau (eds.), Madrasa: La transmission du

savoir dans le monde Musulman, Paris, 1997, pp. 109 38.

Kaplan, Sam, The pedagogical state: Education and the politics of national culture in post 1980

Turkey, Stanford, 2006.

Lindberg, David C., The beginnings of Western science: The European scientific tradition in

philosophical, religious, and institutional context, 600 B.C. to A.D. 1450, Chicago, 1992.

Menashri, David, Education and the making of modern Iran, Ithaca and London, 1992.

Mottahedeh, Roy, The mantle of the Prophet: Religion and politics in Iran, Oxford, 2000,

orig. 1985.

'The transmission of learning: The role of the Islamic northeast', in Nicole Grandin and

- Marc Gaborieau (eds.), *Madrasa: La transmission du savoir dans le monde Musulman*, Paris, 1997, pp. 61 70.
- Norris, Pippa, and Ronald Inglehart, *Sacred and secular: Religion and politics worldwide*, Cambridge, 2004.
- Sabra, A. I., 'The appropriation and subsequent naturalization of Greek science in medieval Islam', *History of Science*, 25 (1987), pp. 223 43.
- Tarrow, Sidney, *Power in movement: Social movements and contentious politics*, 2nd edn, Cambridge, 1998.
- Taylor, Christopher S., *In the vicinity of the righteous: Ziyara and the veneration of Muslim saints in late medieval Egypt*, Leiden, 1999.
- United Nations Development Programme and Arab Fund for Economic and Social Development, *Arab human development report 2003: Building a knowledge society*, New York, 2003.
- Van Bruinessen, Martin, 'Shari`a court, tarekat and pesantren: Religious institutions in the Banten Sultanate', *Archipel*, 50 (1995), pp. 165 200.
- Veinstein, Gilles, 'Le modèle ottoman', in Nicole Grandin and Marc Gaborieau (eds.), *Madrasa: La transmission du savoir dans le monde Musulman*, Paris, 1997, pp. 71 81.
- Wickham, Carrie Rosefsky, *Mobilizing Islam: Religion, activism, and political change in Egypt*, New York, 2002.

Wiktorowicz, Quintan, Islamic activism: A social movement approach, Bloomington, 2004.

History, heritage and modernity: cities in the Muslim world

Bodenstein, Ralph, Hans Gebhardt and Dorothee Sack et al., History, space and social conflict

in Beirut: The Quarter of Zokak el Blat, Beirut, 2005.

Chalcraft, John, The striking cabbies of Cairo and other stories: Crafts and guilds in Egypt,

1863 1914, Albany, 2003.

Elsheshtawy, Yasser (ed.), Planning Middle Eastern cities: An urban kaleidoscope in a globalizing

world, London, 2004.

Gregory, Derek, The colonial present, Oxford, 2005.

Katz, Kimberly, Jordanian Jerusalem: Holy places and national spaces, Gainesville, 2005.

La!, Nora, Une ville du Maghreb entre ancien régime et réformes ottomans: Genèse des institutions

municipales à Tripoli de Barbarie (1795 1911), Paris, 2002.

Munif, Abdelrahman, Cities of Salt, New York, 1989.

Philipp, Thomas, Acre: The rise and fall of a Palestinian city World economy and local politics,

New York, 2002.

Raymond, André, Grand villes arabes à l'époque ottomane, Paris, 1985.

Skovgaard Petersen, Jakob, and Hans Chr. Korsholm Nielsen, Middle Eastern cities,

1900 1950: Public places and public spheres in transformation, Proceedings of the Danish

Institute in Damascus, Aarhus, 2001.

Vacher, Helène, *Projection coloniale et ville rationalisée: Le rôle de l'espace colonial dans la constitution de l'urbanisme en France*, Aalborg, 2001.

Primary sources

Belediye Kanunu, see Basbakanlık Arsivi, Yıllık Esas Evrakı, 37/302/47 112 (Istanbul, 1877).

Secondary sources

Abbas, Hamid, *Story of the great expansion*, Jeddah, 1996.

Abouseif, Doris, *Azbakiyya and its environs, from Azbak to Ismaql, 1476 1979*, Cairo, 1985.

Abu Lughod, Janet, 'The Islamic city: Historic myth, Islamic essence and contemporary relevance', *IJMES*, 19 (1987), pp. 155 76.

Rabat: Urban apartheid in Morocco, Princeton, 1980.

'Tale of two cities: The origins of modern Cairo', *CSSH*, 7 (1965), pp. 429 57.

al Asad, Mohammad, 'The Mosque of al Rifaqi in Cairo', *Muqarnas*, 10 (1993), pp. 108 24.

'The Mosque of Muhammad qAli in Cairo', *Muqarnas*, 9 (1992), pp. 39 55.

Alcalay, Ammiel, *After Jews and Arabs: The remaking of Levantine culture*, Minneapolis, 1993.

alSaiyyad, Nezar (ed.), *Hybrid urbanism: On the identity discourse and the built environment*,

Westport, 2001.

Alsayyad, N., I. Bierman and N. Rabbat (eds.), *Making Cairo medieval*, Lanham, 2005.

Arnaud, Jean Luc, *Le Caire: Mise en place d'une ville moderne, 1867 1907*, Paris, 1998.

Awad, Mohamed Fouad, 'Italian influence on Alexandria's architecture (1834 1985)',

Environmental Design, 9/10 (1992), pp. 72 85.

Bastéa, Eleni, The creation of modern Athens: Planning the myth, Cambridge, 2000.

Bozdog˘ an, Sibel, Modernism and nation building: Turkish architectural culture in the early republic, Seattle, 2002.

Burke, Edmund, III, 'The "rst crisis of Orientalism, 1890 1914', in J. C. Vatin (ed.),

Connaissances du Maghreb: Sciences sociales et colonialisation, Paris, 1984, pp. 213 26.

Çelik, Zeynep, Displaying the Orient: Architecture of Islam at nineteenth century world's fairs,

Berkeley and Los Angeles, 1992.

The remaking of Istanbul: Portrait of an Ottoman city in the nineteenth century, Berkeley and

Los Angeles, 1986.

Urban forms and colonial confrontations: Algiers under French rule, Berkeley and Los Angeles,

1997.

Cohen, J. L., N. Oulebsir and Y. Kanoun (eds.), Alger: Paysage urbain et architectures,

1800 2000, Besançon, 2003.

Cohen, William, Urban government and the rise of the French city: Five municipalities in the

nineteenth century, New York, 1998.

Crinson, Mark, Empire building: Orientalism and Victorian architecture, London, 1996.

Descriptions de l'Égypte, 2 vols., Paris, 1818.

Doumani, Beshara, Rediscovering Palestine: Merchants and peasants in Jabal Nablus, Berkeley

and Los Angeles, 1996.

Dumont, Paul, and François Géorgeon, 'Un bourgeois d'Istanbul au début du XX Siècle',

Turcica, 17 (1985), pp. 125 83.

Eldem, Edhem, Daniel Go#mann and Bruce Masters (eds.), The Ottoman city between East

and West: Aleppo, Izmir and Istanbul, Cambridge, 1999.

Ergin, Osman Nuri, Mecelle yi umur ı ̃ belediye, Istanbul, 1922.

Eton, William, A survey of the Turkish Empire, 3rd edn., London, 1801.

Fanon, Frantz, A dying colonialism, New York, 1967.

The wretched of the earth, London, 1990.

Findley, Carter V., 'An Ottoman Occidental in Europe: Ahmed Midhat meets Madame

Gulnar', American Historical Review, 103, 1 (1998), pp. 15 49.

Gaube, Heinz, and Eugen Wirth, Aleppo, Wiesbaden, 1984.

Geertz, Cli!ord, 'Toutes directions: Reading the signs in an urban sprawl', IJMES, 21 (1989),

pp. 291 306.

Géorgeon, F., and P. Dumont (eds.), Vivre dans l'Empire Ottoman: Sociabilités et relations

intercommunitaires (XVIII XX. siècles), Paris, 1997, pp. 17 32.

Godoli, Ezio, and Diana Barillari, Istanbul 1990: Art Nouveau architecture and interiors, New

York, 1996.

Goldziher, Ignaz, Gesammelte Schriften, 6 vols., Hildesheim, 1967 73.

Tagebuch, Leiden, 1978.

Gropius, Walter, The new architecture and the Bauhaus, Cambridge, MA, 1996.

- Grunebaum, Gustave E. von, *Islam: Essays in the nature and growth of a cultural tradition*, Westport, 1961.
- ‘Die Islamische Stadt’, *Saeculum* (1955), pp. 138 53.
- Hakim, Besim, *Arabic Islamic cities: Building and planning principles*, London, 1986.
- Hanssen, Jens, *Fin de siècle Beirut: The making of an Ottoman provincial capital*, Oxford, 2005.
- Hanssen, Jens, Thomas Philipp and Stefan Weber, *The empire in the city: Arab provincial capitals in the late Ottoman Empire*, Beirut, 2002.
- Hurgronje, C. Snouck, *Mekka*, 2 vols., The Hague, 1888.
- Ilbert, Robert, *Alexandrie, 1830 1930*, 2 vols., Cairo, 1996.
- Jabra, Jabra Ibrahim, *Princesses’ Street: Baghdad memories*, Fayetteville, 2005.
- La", Nora (ed.), *Municipalités méditerranéennes: Les réformes urbaines ottomans au miroir d’une histoire comparée*, Berlin, 2005.
- Laroui, Abdallah, *The crisis of the Arab intellectual: Traditionalism or historicism?*, Berkeley and Los Angeles, 1984.
- L’idéologie arabe contemporaine: Essai critique*, Paris, 1967.
- Launay, Marie de, *Osmanli Imparatorlug’u mimarisi*, Istanbul, 1998.
- Lespès, René, *Alger: Étude de géographie et d’histoire urbaine*, Paris, 1930.
- LeVine, Mark, *Overthrowing geography: Ja!a, Tel Aviv, and the struggle for Palestine, 1880 1948*, Berkeley and Los Angeles, 2005.
- Lynch, Kevin, *The image of the city*, 24th edn, Cambridge, MA, 1996.

McKay, Sherry, 'Mediterraneanism: The politics of architectural production in Algiers

during the 1930s', *City & Society*, 12 (2000), pp. 79 102.

Makdisi Khury, Ilham, 'Levantine trajectories: Formulation and dissemination of radical

ideas in and between Beirut, Alexandria, and Cairo, 1860 1914', Ph.D. thesis, Harvard

University, 2003.

Marçais, William, 'L'islamisme et la vie urbaine', in William Marçais, *Articles et conferences*,

Paris, 1961.

Marcus, Abraham, *The Middle East on the eve of modernity: Aleppo in the 18th century*,

New York, 1989.

Mitchell, Timothy, *Colonising Egypt*, Cambridge, 1989.

Bibliography

713

Cambridge Histories Online © Cambridge University Press, 2011

Mubarak, qAli, *Al Khit.at. al tawfiqiyya al jadida li Mis.r al Qahira wa muduniha wa biladiha al*

qadima wa al mashhura, 20 vols., Bulaq, 1888.

Najjar, Jamil Musa, *Al Idara al quthmaniyya fi wilayat Baghdad: Min qahd walı Midh. at Pasha ila*

nihayat alh.

ukm al quthmani, 1869 1917, Cairo, 1991.

Nalbantog˘ lu, G. B., and C. T. Wong (eds.), *Postcolonial space(s)*, New Haven, 1997.

Nasr, J., and M. Volait (eds.), *Urbanism: Imported or exported: Native aspirations and foreign*

plans, Chichester, 2003.

Nora, Pierre, *Zwischen Geschichte und Gedächtnis*, Frankfurt, 1998.

Ortayli, İlber, *Tanzimattan sonra mahalli idareler (1840 1878)*, Ankara, 1974.

Pollak, M. (ed.), *The education of the architect*, Cambridge, MA, 1997.

Posener, Julius, *Fast so alt wie das Jahrhundert*, Berlin, 1990.

Prakash, Gyan, 'Writing post Orientalist histories of the third world: Perspectives from

Indian historiography', *CSSH*, 32 (1990), pp. 383 408.

Quataert, Donald, *Social disintegration and popular resistance in the Ottoman Empire, 1882 1908*,

New York, 1983.

Raymond, André, *Cairo*, Cambridge, MA, 2000.

'Islamic city, Arab city: Orientalist myths and recent views', *British Journal of Middle East*

Studies, 21, 1 (1994), p. 3 18.

Reid, Donald Malcolm, *Whose Pharaohs? Archaeology, museums, and Egyptian national identity*

from Napoleon to World War I, Berkeley and Los Angeles, 2002.

Reilly, James, *A small town in Syria: Ottoman Hama in the eighteenth and nineteenth centuries*,

Bern, 2002.

Reimer, Michael, *Colonial bridgehead: Government and society in Alexandria, 1807 1882*,

Boulder, 1997.

'Reorganizing Alexandria: The origins and history of the Conseil de l'Ornatu', *Journal of*

Urban History, 19, 3 (1993), pp. 55 83.

Rosenthal, Steven, *The politics of dependency: Urban reform in Istanbul*, Westport, 1980.

- Sardar, Ziauddin, *Desperately seeking paradise: Journeys of a sceptical Muslim*, London, 2004.
- Sauvaget, Jean, *Alep: Essai sur le développement d'une grande ville syrienne*, Paris, 1951.
- 'Esquisse d'une histoire de la ville de Damas', *REI*, 8 (1934), pp. 421-80.
- Schlör, Joachim, *Tel Aviv: From dream to city*, London, 1999.
- Segal, Ra!, and Eyal Weizman, *A civilian occupation: The politics of Israeli architecture*, London and Tel Aviv, 2003.
- Sennett, Richard (ed.), *Classic essays on the culture of cities*, New York, 1969.
- Shields, Sarah, *Mosul before Iraq: Like bees making !ve sided cells*, New York, 2000.
- Shuval, Tal, *La ville d'Alger vers la !n du XVIII siècle: Population et cadre urbain*, Paris, 1998.
- Tabet, Jad, *Al Iqmar wa al maslah.a al qamma. F1 al turath wa alh. adatha: madina alh. arb wa zakira al mustaqbal*, Beirut, 1996.
- T. arawina, Muh.ammad Salim, *Qad.ap Yafa fi al qahd al quthani: Dirasat idariyya iqtis.adiyya ijtima.qiyya*, [n.p.], 2000.
- Tocqueville, Alexis de, 'Essay on Algeria', in Alexis de Tocqueville, *Writings on empire and slavery*, ed. and trans. Jennifer Pitts, Baltimore, 2001.
- Tourneau, Roger, *Fès avant le protectorat*, Casablanca, 1949.

Ursinus, Michael, 'Midhat Efendi und der Alte Orient', in Michael Ursinus, Quellen zur Geschichte des Osmanischen Reiches und ihre Interpretation, Istanbul, 1995, pp. 157 64.

Bibliography

Volait, Mercedes, Architectes et architectures de l'Egypte moderne, 1830 1950: Genèse et essor d'une expertise locale, Paris, 2005.

Heliopolis: Un ensemble urbaine moderne en Egypte, 1905 2005, CD ROM, 2005.

Vulor, Ena, Colonial and anti colonial discourses: Albert Camus and Algeria, Washington, DC, 2000.

Watenpaugh, Keith, Being modern in the Middle East: Revolution, nationalism, colonialism and the Arab middle class, Princeton, 2006.

Watenpaugh, Keith, Edouard Métenier, Jens Hanssen and Hala Fattah, Opening the doors: Intellectual life and academic conditions in post war Baghdad ([www.hnet.org/about/press/opening doors/](http://www.hnet.org/about/press/opening%20doors/)).

Weber, Max, The city, New York, 1958.

Wirtschaft und Gesellschaft, Tübingen, 1980.

Weber, Stefan, Damascus: Ottoman modernity and urban transformation (1808 1918), 2 vols., Aarhus, 2009.

Wiet, Gaston, Mohammed Ali et les beaux arts, Cairo, 1950.

Wright, Gwendolyn, The politics of design in French colonial urbanism, Chicago, 1991.

Islamic philosophy and science

Aziz Ahmad, Islamic modernism in India and Pakistan, Oxford, 1967.

Hourani, Albert, Arabic thought in the liberal age, 1798 1939, Cambridge, 1983.

Ihsanoglu, E., K. Chatzis and E. Nicolaidis (eds.), Multicultural science in the Ottoman empire,

Turnhout, 2003.

Iqbal, Sir Muhammad, The reconstruction of religious thought in Islam, Lahore, 1989.

Lowry, J., D. Stewart and S. Toorawa, Law and education in medieval Islam: Studies in memory

of Professor George Makdisi, Cambridge, 2004.

Nasr, S. H., and O. Leaman (eds.), History of Islamic philosophy, 2 vols., London, 1996.

Rahman, F., Islam, Chicago, 1979.

Primary sources

Fakhr al Dīn al Rāzī, Muh.as.s.

al afkar al mutaqqdimin wa al mutapakhkhirin, Cairo, 1978.

al Ghazālī, Abu H. amid, The incoherence of the philosophers (Tahafut al falasifa), trans.

M. E. Marmura, 2nd edn, Provo, UT, 2000.

Ibn Taymiyya, Muwafaqats.

ah.ih.

al manqul lis.

ar.ih.

al maqqul, Beirut, 1997.

Muqin al Dīn Ajmerī, Muqin al Mant.iq, Karachi, 1967.

Najm al Din al Katibi, *Al Risala al Shamsiyya*, ed. and trans. A. Sprenger, Bibliotheca

Indica: A collection of Oriental works, no. 88: First appendix to the dictionary of

technical terms used in the sciences of Mussulmans, containing the logic of the

Arabians, Calcutta, 1854; Sprenger's partial translation completed in N. Rescher,

Temporal modalities in Arabic logic, Dordrecht, 1967, pp. 39 45; corrections in

N. Rescher and A. vander Nat, 'The theory of modal syllogistic in medieval Arabic philosophy', in N. Rescher et al. (eds.), *Studies in modality*, Oxford, 1974,

pp. 17 56.

Secondary sources

Adamson, P., and Richard Taylor (eds.), *The Cambridge companion to Arabic philosophy*, Cambridge, 2005.

Aminrazavi, Mehdi, 'Persia', in Seyyed Hossein Nasr and Oliver Leaman (eds.), *History of Islamic philosophy*, London, 1996, pp. 1037 50.

Brentjes, Sonja, 'The location of ancient or "rational" sciences in Muslim educational landscapes', *Bulletin of the Royal Institute for Inter Faith Studies*, 4 (2002), pp. 47 71.

'The Ottoman Empire: Storehouse, client, and testing ground for the Scientific Revolution', paper read at the conference on 'The Scientific Revolution in multi-cultural perspective', University of Oklahoma, 7 8 April 2003.

- Habib, S. I., 'Delhi Tibbiya College and Hakim Ajmal Khan's crusade for indigenous medicine systems in late 19th and early 20th century India', in E. Ihsanoglu (ed.), Science in Islamic civilization, Istanbul, 2000, pp. 257 65.
- Hahn, Lewis., Randall Anxier and Lucian Stone, Jr (eds.), The philosophy of Seyyed Hossein Nasr, Chicago, 2001.
- Haq, S. Nomanul, 'Occult sciences and medicine', in Robert Irwin (ed.) The New Cambridge history of Islam, vol. IV: Islamic cultures and societies to the end of the eighteenth century, Hodgson, Marshall G. S., The venture of Islam, 3 vols., Chicago, 1977.
- Hoodbhoy, P., Islam and Science, London, 1991.
- Hu", Toby, The rise of early modern science: Islam, China, and the west, 2nd edn., Cambridge, 2003.
- 'The rise of modern science: A reply to George Saliba', Bulletin of the Royal Institute for Inter Faith Studies, 4 (2002), pp. 115 28.
- Huntington, S. P., 'The clash of civilizations', Foreign Affairs, 72 (1993), pp. 22 49.
- Ihsanoglu, E., Science, technology and learning in the Ottoman Empire, Aldershot, 2004.
- Janssens, J., An annotated bibliography on Ibn Sina (1970 1989), Leuven, 1991.
- An annotated bibliography on Ibn Sina: First supplement (1990 1994), Louvain la Neuve, 1999.

- Lambton, A. K., 'Social change in Persia in the nineteenth century', in A. Hourani,
P. Khoury and M. Wilson (eds.), *The modern Middle East*, Berkeley, 1993.
- Lapidus, I., *A history of Muslim societies*, Cambridge, 1988.
- Makdisi, G., *The rise of colleges: Institutions of learning in Islam and the West*, Edinburgh, 1981.
- Malik, J., 'Letters, prison sketches and autobiographical literature: The case of Fadl e Haqq
Khairabadi in the Andaman Penal Colony', *The Indian Economic and Social History Review*, 43 (2006), pp. 77 100.
- Menocal, Maria Rosa, 'The myth of Westernness in medieval literary historiography', in
E. Qureshi and M. Sells (eds.), *The new crusades*, New York, 2003.
- Mohammad, A. H. H., 'Notes on the reception of Darwinism in some Islamic countries', in
E. Ihsanoglu (ed.), *Science in Islamic civilization*, Istanbul, 2000, pp. 245 55.
- al Nisa, Q., *Al qAllama Fadl Haqq al Khairabadi*, Hyderabad, 1399/1989.
- Popper, Karl R., 'Epistemology without a knowing subject', in Karl R. Popper, *Objective
knowledge: an evolutionary approach*, rev. edn., Oxford, 1979, pp. 106 52.
- Rizvi, Sajjad, 'Mysticism and philosophy: Ibn qArabi and MullaS. adra', in P. Adamson and
R. Taylor (eds.), *The Cambridge companion to Arabic philosophy*, Cambridge, 2005.
- Sabra, A. I., 'The appropriation and subsequent naturalization of Greek science in medieval
Islam: A preliminary statement', *History of Science*, 25 (1987), pp. 223 43.
- Sabra, A. I., 'Situating Arabic science: Locality versus essence', *Isis*, 87 (1996), pp. 654 70.

Saliba, George, 'Flying goats and other obsessions: A response to Toby Hu!'s "Reply"',

Bulletin of the Royal Institute for Inter Faith Studies, 4 (2002), pp. 129-41.

Shayegan, Daryush, Henry Corbin: La topographie spirituelle de l'Islam iranien, Paris, 1990.

Street, T., 'Logic', in P. Adamson and R. Taylor (eds.), The Cambridge companion to Arabic

philosophy, Cambridge, 2005.

Zaman, Muhammad Qasim, The ulama in contemporary Islam: Custodians of change,

Princeton, 2002.

Ziai, Hossein, 'Recent trends in Arabic and Persian philosophy', in P. Adamson and

R. Taylor (eds.), The Cambridge companion to Arabic philosophy, Cambridge, 2005.

The press and publishing

Atiyeh, George N. (ed.), The book in the Islamic world, New York, 1995.

Baron, Beth, The women's awakening in Egypt: Culture, society, and the press, New Haven, 1994.

Buheiry, Marwan R., Intellectual life in the Arab east, 1890-1939, Beirut, 1981.

Eickelman Dale F., and Jon W. Anderson (eds.), New media in the Muslim world: The emerging public sphere, 2nd edn, Bloomington, 2003.

Hafez, Kai (ed.), Mass media, politics and society in the Middle East, Cresskill, NJ, 2001.

Hanebutt Benz, Eva, et al. (eds.), Middle Eastern languages and the print revolution,

Mainz, 2002.

Herzog, Christoph, et al. (eds.), *Presse und Öffentlichkeit im Nahen Osten*, Heidelberg, 1995.

'The introduction of the printing press in the Middle East', special issue of *Culture and*

History (Oslo), 16 (1997).

Krymskii, Agathangel E"moovich, *Istoria novoi Arabskoi literaturyi*, Moscow, 1971.

McFadden, Tom J., *Daily journalism in the Arab states*, Columbus, OH, 1953.

Messick, Brinkley, *The calligraphic state: Textual domination and history in a Muslim Society*,

Berkeley, 1993.

Pedersen, Johannes, *The Arabic book*, trans. G. French and R. Hillenbrand, Princeton, 1984.

S.

abat, Khalil, *Taprikh alt.*

ibaqa fi al sharq al qarabi, Cairo, 1958.

al Shayyal, Jamal al Din, *Taprikh al tarjama walh.*

araka al thaqa"yya fi qas.r Muh.ammad

qAlı, Cairo, 1951.

Primary sources

Akhbar al Yawm (Cairo).

De Kay, James, *Sketches of Turkey in 1831 and 1832*, New York, 1833.

Al qIrfan (Sidon).

Al Istiqlal (Cairo).

Al Jinan (Beirut).

Al Kitab al dhahabi li yubil al muqtat.af al khamsini 1876 1926, Cairo, 1927.

Al Manar (Cairo).

al Mars.afi,H.

usayn, Risalat al kalim al thaman, Cairo, 1881.

Al Muqtabas (Cairo/Damascus).

Al Muqtat.af (Beirut/Cairo).

Nur al Islam (Cairo).

Takvim i Vekayi (Istanbul).

White, Charles, Three years in Constantinople, 3 vols., London, 1946.

Secondary sources

Abd Allah, Umar F., The Islamic struggle in Syria, Berkeley 1983.

Abu Manneh, Butrus, 'Sultan Abdulhamid and Shaikh Abulhuda Al Sayyadi', MES,

15 (1979), pp. 131 53.

Adam, Ahmat B., The vernacular press and the emergence of modern Indonesian consciousness

(1855 1913), Ithaca, 1995.

Ahmad, Nazir, Oriental presses in the world, Lahore, 1985.

Avery, Peter, 'Printing, the press and literature in modern Iran', in P. Avery, G. R. G. Hambly and C. Melville (eds.) The Cambridge history of Iran, vol. VII, From

Nadir Shah to the Islamic Republic, Cambridge, 1991, pp. 815 69.

Ayalon, Ami, 'Hassun and Shidyayq: Pencraft and survival in mid nineteenth century

Istanbul', in Jayne L. Warner (ed.), Cultural horizons, Syracuse, 2001, pp. 59 68.

The press in the Arab Middle East: A history, New York, 1995.

Ayish, Muhammad I., 'The changing face of Arab communications: Media survival in the

information age', in Kai Hafez (ed.), Mass media, politics and society in the Middle East,

Cresskil, NJ, 2001, pp. 111 36.

- Browne, Edward G., *The press and poetry of modern Persia*, Los Angeles, 1983 (first published Cambridge, 1914).
- Chelkowski, Peter, and Hamid Dabashi, *Staging a revolution: The art of persuasion in the Islamic Republic of Iran*, London, 2000.
- Cole, Juan, 'Printing and urban Islam in the Mediterranean world, 1890 1920', in Leila Fawaz and C. A. Bayly (eds.), *Modernity and culture from the Mediterranean to the Indian Ocean*, New York, 2002, pp. 344 64.
- Emin, Ahmed, *The development of Turkey as measured by its press*, New York, 1914.
- Floor, Willem M., 'The first printing press in Iran', *ZDMG*, 130 (1980), pp. 369 71.
- Gerçek, Selim Nüzhet, *Türk gazetecilig'i*, Istanbul, 1931.
- Gdoura, Wahid, *Le début de l'imprimerie arabe à Istanbul et en Syrie: Évolution de l'environnement culturel (1706 1787)*, Tunis, 1985.
- Ghobrial, John Paul. 'Diglossia and the "methodology" of Arabic print', a paper presented at the international symposium on 'The history of printing and publishing in the languages and countries of the Middle East', Paris, 2 4 November 2005.
- Hayba, Muhammad Mansur, *Al-Sihaf al-Islamiyya fi Misr bayna qAbd al Nasir wal Sadat*, Cairo, 1990.

- Heyworth Dunne, J., 'Printing and translation under Muhammad qAlı of Egypt', JRAS (July 1940), pp. 325 49.
- 718
- Hourani, Albert, Arabic thought in the liberal age, 1798 1939, Oxford, 1962.
- Ilyas, Juzıf, Tat.awwur als.
- ih.afa al Suriyya fi mipat qam, 1865 1965, 2 vols., Beirut, 1982 3.
- Jansen, Johannes J. G., The neglected duty: The creed of Sadat's assassins and Islamic resurgence in the Middle East, New York, 1986.
- Jayyid, Ramzı Mıkhapıl, Tat.awwur al khabar fi als.
- ih.afa al mis.riyya, Cairo, 1985.
- Metcalf, Barbara D., Islamic revival in British India: Deoband, 1860 1900, Princeton, 1982.
- Neumann, Christoph K., 'Book and newspaper printing in Turkish, 18th 20th centuries', in Eva Hanebutt Benz et al. (eds.), Middle Eastern languages and the print revolution, Mainz, 2002, pp. 227 48.
- Nus.ayr, qAyda,H.
- arakat nashr al kutub fi mis.r fi al qarn al tasiq qashr, Cairo, 1994.
- Al Kutub allatı nushirat fi mis.r fi al qarn al tasiq qashr, Cairo, 1990.
- O'Fahey, Sean, "'His master's voice": The Su!s, the Mahdists and printing', in 'The introduction of the printing press in the Middle East', special issue of Culture and History, 16 (1997), pp. 136 44.
- Rawan, Shir Mohammad, 'Interaction between traditional communication and modern

- media: Implications for social change in Iran and Pakistan', in Kai Hafez (ed.), Mass media, politics and society in the Middle East, Cresskill, NJ, 2001, pp. 175-96.
- Robinson, Francis, 'Technology and religious change: Islam and the impact of print', Modern Asian Studies, 27 (1993), pp. 229-51.
- Roper, Geoffrey, 'The printing press and change in the Arab world', in Sabrina Alcorn Baron, Eric N. Lindquist and Eleanor F. Shevlin (eds.), Agent of change: Print culture studies after Elizabeth Eisenstein, Amherst and Washington, DC, 2007, pp. 251-67.
- Rugh, William, Arab mass media, London, 2004.
- Schulze, Reinhard, 'The birth of tradition and modernity in 18th and 19th century Islamic culture the case of printing', in 'The introduction of the printing press in the Middle East', special issue of Culture and History, 16 (1997), pp. 29-72.
- al-Sulhi, Ahmad, Ah. mad Faris al Shidyah: Atharuhu wa qas. ruhu, Beirut, 1987.
- al-Tarrāzī, Fāḥim, Taprikh al-Sulhi. afa al qArabiyya, 4 vols., Beirut, 1913-33.
- Tauber, Eliezer, The emergence of the Arab movements, London, 1993.
- UNESCO, Basic facts and figures 1952, Paris, 1952.
- Statistical yearbook 1980, Paris, 1980.
- Statistical yearbook 1999, Paris, 1999.
- Verdery, N., 'The publications of the Bulaq press under Muhammad Ali of Egypt', JAOS, 91 (1971), pp. 129-32.

Watson, William J., 'Ibrahim Muteferrika and Turkish incunabula', JAOS, 88 (1968), pp. 435-41.

The modern art of the Middle East

Ali, W., *Modern Islamic art*, Gainesville, 1997.

Ali, W. (ed.), *Contemporary art from the Islamic world*, Amman, 1987.

Ankori, G., *Palestinian art*, London, 2006.

Balaghi, S., and L. Gumpert (eds.), *Picturing Iran: Art, society and revolution*, London, 2002.

Bahnasi, A., *Ruwwad al fann alh.*

adith !ql bilad al qarabiyya, Beirut 1985.

Daftari, F., *Without boundary: Seventeen ways of looking*, New York, 2006; published in

conjunction with the exhibition 'Without boundary: Seventeen ways of looking', at

the Museum of Modern Art, New York, 26 February-22 May 2006.

Guesdon, Marie Geneviève, and Annie Vernay Nouri (eds.), *L'art du livre arabe du manu*

script au livre d'artiste, Paris, 2001.

al Haidari, Buland, 'The influence of Arab culture on contemporary Arab artists', UR, 1981,

pp. 10-27.

Karnouk, L., *Modern Egyptian Art*, Cairo, 2005.

Lloyd, F. (ed.), *Displacement and difference: Contemporary Arab culture in the diaspora*,

London, 1999.

Naef, S., *A la recherche d'une modernité Arabe*, Geneva, 1996.

L'art de l'écriture arabe: Passé et présent, Geneva, 1992.

Y a t il une 'question de l'image' en Islam, Geneva, 2004.

Nashashibi, S. M., *Forces of change: Artists of the Arab world*, Washington, DC, 1994.

Porter, V., *Word into art: Artists of the modern Middle East*, London, 2006; published in

conjunction with the exhibition 'Word into art: Artists of the modern Middle East

18 May to 3 September 2006' at the British Museum.

Secondary sources

The Atlas Group and Walid Raad, *The truth will be known when the last witness is dead:*

Documents from the Fakhouri File, 2 vols., Cologne, 2004.

Azar, A., *La peinture moderne en Egypte*, Cairo, 1961.

Blair, S., *Islamic calligraphy*, Edinburgh, 2006.

Issa, R., R. Pakbaz and D Shayagan, *Iranian contemporary art*, London, 2001; published

in conjunction with the exhibition 'Iranian Contemporary Art' at the Barbican Art

Gallery 12 April 3 June 2001.

Campbell, C. (ed.), *Bellini and the East*, London, 2006; published in conjunction with

the exhibition 'Bellini and the East' at the Isabella Gardner Museum, Boston

14 December 2005 26 March 2006, and National Gallery, London 12 April 25 June 2006.

Chelkowski, P., 'The art of revolution and war: The role of the graphic arts in Iran', in

S. Balaghi and L. Gumpert (eds.), *Picturing Iran: Art, society and revolution*, London,

2002, pp. 127 41.

‘Narrative painting and painting recitation in Qajar Iran’, *Muqarnas*, 6 (1990), pp. 98 112.

The cosmos of Arabic calligraphy: The works of Fupad Kouichi Honda, Tokyo, 2006.

Cotter, S. (ed.), *Out of Beirut*, Oxford, 2006; published in conjunction with the exhibition

‘Out of Beirut’ at Modern Art Oxford, 13 May 16 July 2006.

Daftari, F., ‘Another modernism: An Iranian perspective’, in S. Balaghi and L. Gumpert

(eds.), *Picturing Iran: Art, society and revolution*, London, 2002, pp. 39 87.

Egyptian landscapes: Fifty years of tapestry weaving at the Ramses Wissa Wassef Art Centre, Oxford, 1985.

Ekhtiar, M., ‘Nasir al Din Shah and the Dar al Funun: The evolution of an institution’,

Iranian Studies, 34 (2001), pp. 153 65.

‘From workshop and bazaar to academy: Art training and production in Qajar Iran’, in

L. Diba (ed.), *Royal Persian paintings: The Qajar epoch 1785 1925*, London, 1998.

Engelstad, S., ‘Tendenser i Moderne Egyptisk Maleri’, Ph.D, University of Bergen, 1994,

trans. as *Tendencies in modern Egyptian painting*, available only at <http://folk.uio.no/sveinen/egypt>.

Erol, T. ‘Painting in Turkey in XIX and early XXth century’, in O. Grabar and G. Renda

(eds.), *A history of Turkish painting*, Seattle and London, 1988, pp. 87 236.

Galloway, D. (ed.), *Parviz Tanavoli: Sculptor, writer & collector*, Tehran, 2000.

- Gumpert, L. 'Reflections on the Abby Grey Collection', in S. Balaghi and L. Gumpert (eds.), *Picturing Iran: Art, society and revolution*, London, 2002, pp. 17-19.
- Hasan Çelebi, Hattı'n Çelebisi, Istanbul, 2003.
- The International Collection of the Tehran Museum of Contemporary Art, Tehran 2005.
- Issa, R., 'Borrowed ware', in *Iranian contemporary art*, London, 2001; published in conjunction with the exhibition 'Iranian Contemporary Art' at the Barbican Art Gallery 12 April-3 June 2001.
- Jabra, J. I., *La peinture contemporaine en Iraq*, Baghdad, 1970.
- Karnouk, L., *Contemporary Egyptian art*, Cairo, 1995.
- Modern Egyptian art: The emergence of a national style*, Cairo, 1988.
- al Khamis, U., 'An historical overview 1900s-1990s', in M. Faraj (ed.), *Strokes of genius: Contemporary Iraqi art*, London, 2001, pp. 21-32.
- 'Lorna Selim remembers', in M. Faraj (ed.), *Strokes of genius: Contemporary Iraqi art*, London, 2001, pp. 41-6.
- Madra, B., and H. Dostoglu, Erol Akyavas, : *His life and works*, Istanbul, 2000.
- Makiya, K., writing as S. al Khalil, *The monument: Art, vulgarity and responsibilities in Iraq*, London, 1991.
- Mechter Atassi, S., 'Re-inscribing oneself into the Middle East: Etel Adnan and her "livres d'artiste" in the context of al-hurru'yya al-qarabiyya', *Beiruter Blätter Mitteilungen des*

Orient Instituts, 10 11 (2002 3).

Muda#ar, M., 'Iraq', in W. Ali (ed.), Contemporary art from the Islamic world, Amman, 1987.

Nasser, Gamal Abdel, Nasser speaks: Basic documents, trans. E. S. Farag, London, 1972.

Ölçer, N., et al., Images d'empire: Aux origines de la photographie en Turquie. Türkiye'de

fotog' ra!n öncüleri, trans. Yig' it Bener, Istanbul, [1993?].

Omar, M., Arabic calligraphy in art, Washington, DC, 1946.

Paker, S., 'Turkey', in Robin Ostle (ed.), Modern literature in the Near and Middle East

1850 1970, London, 1991.

Raby, J., Qajar portraits, London, 1999.

Renda, G., 'Ottoman painting and sculpture', in H. İnalçı'k, and G. Renda (eds.), Ottoman

civilisation, 2 vols., Ankara, 2002, vol. II, pp. 932 67.

'Traditional Turkish painting and the beginnings of Western trends', in O. Grabar and

G. Renda (eds.), A history of Turkish painting, Seattle and London, 1988, pp. 15 77.

al Said, S. H., Al Buqd al wah.

id aw al fann yastalhim alh.

arf, Baghdad, 1981.

Shabout, N. M., 'Modern Arab art and the metamorphosis of the Arabic letter', Ph.D.

thesis, University of Texas at Arlington, 1999 (published as Modern Arab art: Formation

of Arab aesthetics, Gainesville, 2007).

Shabout, N. M. (ed.), *Dafatir: Contemporary Iraqi book art*, Denton, TX, 2007.

Shirin Neshat, London, 2000; published in conjunction with the exhibition at the

Kunsthalle, Vienna, 31 March 4 June 2000, and the Serpentine Gallery, London,

28 July 3 September.

Wilson Goldie, K., 'Contemporary art practices in post war Lebanon: An introduction', in

S. Cotter (ed.), *Out of Beirut*, Oxford, 2006; published in conjunction with the exhibition 'Out of Beirut' at Modern Art Oxford, 13 May 16 July 2006.

Zakariya, Mohamed, Islamic calligrapher, Bellevue, WA, 2006; published in conjunction

with the exhibition at Bellevue Arts Museum, 21, September 2006 18 February 2007.

Cinema and television in islamic world

Abu Lughod, Lila, *Dramas of nationhood: The politics of television in Egypt*, Chicago, 2004.

Arasoughly, Alia, *Screens of life: Critical !lm writing from the Arab world*, Quebec, 1996.

Armes, Roy, *Postcolonial images: Studies in North African !lm*, Indianapolis, 2005.

Dwyer, Kevin, *Beyond Casablanca: M.A. Tazi and the adventure of Moroccan cinema*,

Indianapolis, 2004.

Gordon, Joel, *Revolutionary melodrama: Popular !lm and civic identity in Nasser's Egypt*,

Chicago, 2002.

Leaman, Oliver (ed.), Companion encyclopedia of Middle Eastern and North African !m,

New York, 2001.

Miles, Hugh, Al Jazeera: The inside story of the Arab news channel that is challenging the West,

New York, 2005.

Sakr, Naomi, Satellite realms: Transnational television, globalization and the Middle East,

London, 2001.

Sha!k, Viola, Arab cinema: History and cultural identity, Cairo, 1998.

Transnational Broadcasting Studies, 1998 2006, www.tbsjournal.com/;
continued as Arab

Media & Society after TBS Spring 2006 issue, www.arabmediasociety.org/.

Primary sources1

Akhir saqa (1933 to present).

Arabsat, <http://www.arabsat.com/>.

1. A condensed survey of cinema in the Arab world unfortunately must minimise citations of the main primary source, namely the !ms themselves. Leaman and Sha!k (see 'Suggestions for further reading' above) provide select !mographies for various national cinemas. Mah.mu[̄]d Qa[̄]sim's Dalī[̄] provides the most comprehensive !mography of all national cinemas in the Arab world. The work contains many mistakes, and is poorly organised. However, despite its shortcomings, Qa[̄]sim's book contains by far the most extensive and detailed source of information on Arab cinemas. Another casualty of

brevity is discussion of actors. Film stars are the primary organising principle for audiences. In other words, any sociological or historical study of Arab cinemas must account for the fact that the filmography of a given director means little to audiences and consumers, whereas the filmography of an actor is both the main selling point for producers, and the main point of identification for consumers. Hence Qasim's Mausumat al mumaththil provides a valuable alternative organisation of primary sources. The films themselves are available on an irregular basis from commercial distributors in the Arab world and in the West. Piracy is a massive problem. Many Egyptian classics have been purchased by satellite broadcasters, particularly Saudi businessman al Walid ibn Talaib's Rotana media company. Rotana owns some 2,000 titles, and broadcasts a mix of old and Al Ithnayn (1934-60). Al Kawakib (1932-4; 1949 to present). Nilesat, www.nilesat.com.eg/ Qasim, Mah. mud, Dalil al al'am " al qarn al qishrin fi Mis.r wa al qalim al qArabi, Cairo, 2002. Mausumat al mumaththil fi al sinima al qArabiyya, Cairo, 2004. Al Radyu al Mis. ri; later Al Idhaqa al Mis. riya and then Al Idhaqa wa al tili"zyun (1935 to present). AIS.

abah.

(1921 58).

Secondary sources

Alikhan, Jan, *Al Sınima fi al wat.an al qArabı*, Kuwait, 1982.

Alterman, Jon, *New media, new politics?: From satellite television to the internet in the Arab world*,

Washington, DC, 1998.

Armbrust, Walter, 'Egyptian cinema on stage and o!', in Andrew Shrock (ed.), *O# stage/on*

display: Intimacy and ethnography in the age of public culture, Stanford, 2005, pp. 69 100.

'Synchronizing watches: The state, the consumer, and sacred time in Ramadan tele

vision', in Birgit Meyer and Annalies Moors (eds.), *Religion, media and the public sphere*,

Bloomington, 2005, pp. 123 44.

Bahjat, Ah.mad Rapfat (ed.), *Mis.r: Mipat sanat sınima*, Cairo, 1996.

Boyd, Douglas, *Broadcasting in the Arab world: A survey of the electronic media in the Middle*

East, Ames, 1999.

Fawal, Ibrahim, Youssef Chahine, London, 2001.

Flibbert, Andrew, 'Commerce in culture: Institutions, markets, and competition in the

world "lm trade', Ph.D. thesis, Columbia University, 2001.

new "lms. The company is currently in the process of digitising its entire library. Many

other satellite channels broadcast "lms on a less systematic basis. Non

Egyptian "lms are

sometimes relatively accessible in Europe and the US through companies that cater to

art film and educational markets, though many films that show in film festivals are not

obtained by distributors at all (sometimes by the choice of the filmmakers, some of

whom lack trust in the distributors).

Aside from films, popular cinema magazines should also be considered a primary source

for the study of Arab cinemas. Magazines elaborate the personae of stars as much as film

narratives. They also provide an elective zone of exchange between film producers and

consumers. And perhaps most crucially, magazines (particularly illustrated weeklies) put

films in a context that is accessible to researchers a context that markets products and

lifestyles, but also one that juxtaposes cinema with wider issues, including politics and

religion. Because Egypt is by far the dominant producer of commercial films accessible to

large numbers of viewers, Egyptian film magazines are the most important in this regard.

The magazines listed here are a selection of prominent illustrated weeklies, and only titles

with fairly long runs. They include specialist film magazines and variety magazines with a

consistent interest in films and stars, including occasional special issues on cinema.

Aside from "eldwork derived research focusing on end users and producers, the main source for the study of television is broadcast content. Little television content is sold in recorded media. A few popular serials in VHS cassette and DVD can sometimes be found where "lms are sold, including in Arab communities in the West. However, the advent of transnational satellite broadcast has made sale of recorded television media essentially super#uous even within diaspora communities. Hence satellite broadcasts are the most practical means to gain access to broadcast content. Arabsat and Nilesat broadcasts can be accessed throughout the Middle East, and in much of Europe. The websites listed here give some basic information on channels and satellite coverage.

Hafez, Kai (ed.) Mass media, politics and society in the Middle East, New Jersey, 2001.

(ed.), Media ethics in the dialogue of cultures: Journalistic self regulation in Europe, the Arab world, and Muslim Asia, Hamburg, 2003.

Na!cy, Hamid, An accented cinema: Exilic and diasporic !mmaking, Princeton, 2001.

Sadoul, Georges (ed.), The cinema in the Arab countries, Beirut, 1966.

Shalk, Viola, Egyptian cinema: Gender, class, and nation, Cairo, 2007.

Sharaf al Dın, Duriya, Al Siyasa wa al sınıma fi Misr, 1961 1981, Cairo, 1992.

al Sharqawı, Jalal, Risala fi tarıkh al sınıma al qArabiya, Cairo, 1970.

Westminster papers in communication and culture: Islam and the media 3 (July 2006).

Electronic media and new Muslim publics

Anderson, Jon W., 'Des communautés virtuelles? Vers une théorie techno pratique

d'internet dans le monde arabe', *Maghreb Machrek*, 178 (2004), pp. 45 58.

'New media, new publics: Recon!guring the public sphere of Islam', *Social Research*,

70 (2003), pp. 887 906.

Bunt, Gary, *Islam in the digital age: E jihad, online fatwas and cyber Islamic environments*,

London, 2003.

Virtually Islamic: Computer mediated communication and cyber islamic environments, Cardi",

2000.

Eickelman, Dale F., and Jon W. Anderson (eds.), *New media in the Muslim world: The*

emerging public sphere, 2nd edn, Bloomington, 2003.

Ernst, Carl W., 'Ideological and technological transformations of contemporary Su!sm', in

miriam cooke and Bruce Lawrence (eds.), *Muslim networks from Hajj to hip hop*, Chapel

Hill, 2005, pp. 191 207.

Hirschkind, Charles, 'The ethics of listening: Cassette sermon audition in contemporary

Egypt', *American Ethnologist*, 28 (2001), pp. 623 50.

Lynch, Marc, *Voices of the new Arab public: Iraq, Al Jazeera, and Middle East politics today*,

New York, 2006.

Mandaville, Peter, Transnational Muslim publics: Reimagining the umma, London, 2003.

Sreberny Mohammadi, Annabelle, and Ali Mohammadi, Small media, big revolution:

Communication, culture and the Iranian revolution, Minneapolis and London, 1994.

Weimann, Gabriel, Terror on the internet: The new arena, the new challenges, Washington, DC,

2006.

Zeghal, Malika, 'The "recentering" of religious knowledge and discourse: The case of Al Azhar

in twentieth century Egypt', in Robert W. Hefner and Muhammad Qasim Zaman (eds.),

Schooling Islam: The culture and politics of modern Muslim education, Princeton, 2007,

pp. 107-30.

Primary sources

Bayynat (<http://english.bayynat.org.lb/>).

Bouti.com (www.bouti.com).

A brief history of the internet (www.isoc.org/internet/history/brief.shtml).

Cybermuslim (www.ou.edu/cybermuslim/).

IslamiCity (www.islamcity.com).

Islamonline.net (www.islamonline.net/english/index.shtml).

Al Manar (1898-1935).

Muslim Alliance of North America (www.mama.net.org).

University of Southern California Muslim Students Association (www.usc.edu/dept/MSA/).

Current version of earlier, pre-Web efforts by students to represent Islam on the internet.

Secondary sources

- Adams, Charles C., *Islam and modernism in Egypt: A study of the modern reform movement*
inaugurated by Mohammed qAbduh, London, 1933.
- Eickelman, Dale F., 'Mass higher education and the religious imagination in contemporary Arab societies', *American Ethnologist*, 19 (1992), pp. 643 55.
- Fandy, Mamoun, 'CyberResistance: Saudi opposition between globalization and localiza
tion', *CSSH*, 41 (1999), pp. 127 47.
- Gonzalez Quijano, Yves, *Les gens du livre: Édition et champ intellectuel dans l'Égypte repub
licaine*, Paris, 1998.
- Hefner, Robert W., 'Civic pluralism denied? New media and jihadi violence in Indonesia',
in Dale F. Eickelman and Jon W. Anderson (eds.), *New media in the Muslim world: The
emerging public sphere*, 2nd edn, Bloomington and Indianapolis, 2003, pp. 158 79.
- Metcalf, Barbara D., *Islamic revival in British India: Deoband, 1860 1900*, Princeton, 1982.
- Roy, Olivier, *The failure of political Islam*, Cambridge, 1994.
- Zeghal, Malika, 'Religion and politics in Egypt: The ulema of al Azhar, radical Islam, and
the state (1952 94)', *IJMES*, 31 (1999), pp. 371 99.

Abaza, M. (1993). "Some Reflections on the Question of Islam and Social Sciences in the Contemporary Muslim World," *Social Compass*, 40(2): 301–21.

Abaza, M. (1994). *Indonesian Students in Cairo: Islamic Education, Perceptions and Exchanges*. Paris: Association Archipel.

Abaza, M. (2000). "Sketches of Three Portraits of Hadhrami Origin Southeast Asians," in H. Buchholt and G. Stauth (eds.), *Yearbook of the Sociology of Islam: Investigating the South- South Dimension of Modernity and Islam: Circulating Visions and Ideas, Intellectual Figures, Locations* (Vol. 2). Hamburg: LIT Verlag.

Abaza, M. (2002). *Debates on Islam and Knowledge in Malaysia and Egypt: Shifting Worlds*. London and New York: RoutledgeCurzon.

Abaza, M., and G Stauth. (1990 [1988]). "Occidental Reason, Orientalism, Islamic Fundamentalism: A Critique," in M. Albrow and E. King (eds.), *Globalization, Knowledge and Society : Readings from International Sociology*. London: Sage.

Abed al- Jabri, M. (1995 [1994]). *Introduction à la critique de la raison arabe* (A.

Mahfoud and M. Geoffroy, tr.) Paris: Éditions de la Découverte & Institut du monde arabe.

Abed al- Jabri, M. (1999 [1994]). *Arab- Islamic Philosophy: A Contemporary Critique* (A. Abbassi, tr.) Austin: Center for Middle Eastern Studies, The University of Texas at Austin.

Abou el Fadl, K. (2001a). *And God Knows the Soldiers: The Authoritative and Authoritarian in Islamic Discourses*. Lanham, MD: University Press of America.

Abou el Fadl, K. (2001b). *Conference of the Books: The Search for Beauty in Islam*. Lanham, MD: University Press of America. no idea of a, b, or c

- Abou el Fadl, K. (2001c). *Rebellion and Violence in Islamic Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Abou el Fadl, K. (2002). "The Orphans of Modernity and the Clash of Civilizations," *Global Dialogue*, 4(2): 1–16.
- Abrahamian, E. (1993). *Khomeinism*. London: I.B. Tauris.
- Abu Rabi, I. M., and J. Scofield. (1990). "Search for a Method in Islamic Studies [Review Essay of *The Crisis of Modern Islam*, by B. Tibi]," *Hamdard Islamicus*, 13(1990): 75–89.
- Abul Fadl, M. (1990a). "Contrasting Epistemics: Tawhid, the Vocationist and Social Theory," *American Journal of Islamic Social Sciences*, 7(1): 15–38.
- Abul Fadl, M. (1990b). "The Enlightenment Revisited: A Review Essay," *American Journal of Islamic Social Sciences*, 7(3): 417–435.
- Abul Fadl, M. (1991). "Beyond Cultural Parodies and Parodizing Cultures: Shaping a Discourse," *American Journal of Islamic Social Sciences*, 8(1): 15–43.
- Abul Fadl, M. (1994). "Contemporary Social Theory: *Tawhidi* Projections," *American Journal of Islamic Social Sciences*, 11(3): 305–347.
- Abu Sulayman, A. (1993). *Crisis in the Muslim Mind* (Y. T. DeLorenzo, tr.) Herndon, VA: International Institute of Islamic Thought.
- Achcar, G. (1999). "La sociologie du pouvoir chez Ibn Khaldoun: une lecture weberienne," *Cahiers Internationaux de Sociologie*, 107: 369–88.
- Afary, J., and K. Anderson. (2005). *Foucault and the Iranian Revolution: Gender and the Seductions of Islamism*. Chicago: University of Chicago Press.
- Agger, B. (1981). "A Critical Theory of Dialogue," *Humanities in Society*, 4(1): 8–30.
- Ahmad, A. (1992). *In Theory: Classes, Nations, Literatures*. London and New

York: Verso.

Ahmad, A. (1997). "Postcolonial Theory and the "Post- " Condition," *The Socialist Register*: 353–81.

Ahmad, A. S. (1986). *Toward Islamic Anthropology*. Herndon, VA: International

Institute of Islamic Thought.

Ahmad, J. (1984 [1962]). *Gharb- Zadeji (Occidentosis)*(R. Campbell, tr.). Berkeley: Mizan Press.

Ahmad, Z. (2003). *The Epistemology of Ibn Khaldun*. London: RoutledgeCurzon.

Akhtar, S. (1989). *The Silence of God: Islam and Western Modernity*. New York: P. Lang.

Akhtar, S. (1990a). *A Faith for All Seasons: Islam and the Challenge of the Modern World*. Chicago: Ivan R. Dee, Inc.

Akhtar, S. (1990b). *The Light in the Enlightenment*. London: Grey Seal.

Alatas, S. F. (1993). "On the Indigenization of Academic Discourse," *Alternatives*, 18: 307–38.

Alatas, S. F. (1995). "The Sacralization of the Social Sciences: A Critique of an

Emerging Theme in Academic Discourse," *Archives de Sciences Sociales des Religions*, 91(juillet- septembre): 89–111.

Alatas, S. F. (2000). "Alatas and Shari'ati on Socialism: Autonomous Social Science and Occidentalism," in H. Buchholt and G. Stauth, (eds.), *Yearbook of the Sociology of Islam: Investigating the South- South Dimension of Modernity and Islam: Circulating Visions and Ideas, Intellectual Figures, Locations* (Vol. 2). Hamburg: LIT Verlag.

Alatas, S. H. (1977a). *Intellectuals in Developing Societies*. London: Frank

Cass.

Alatas, S. H. (1977b). *The Myth of the Lazy Native: A Study of the Image of the Malays, Filipinos, and Javanese from the Sixteenth to the Twentieth Century and its Functions in the Ideology of Colonial Capitalism*. London, Frank

Cass.

al- Alwani, T. J. (2005) *Issues in Contemporary Islamic Thought*. Herndon, VA:

International Institute of Islamic Thought.

Ali, M. M. (1999). "Reconstruction of Islamic Thought and Civilization: The Case of Islamization of Knowledge," *American Journal of Islamic Social Sciences*, 16(1): 93–109.

Anees, M. A. (1984). "Islamic Values and Western Science: A Case Study of Reproductive Biology," in Z. Sardar (ed.), *The Touch of Midas: Science, Values and the Environment in Islam and the West*. Manchester: Manchester University Press.

Anees, M. A. (1991). "Illuminating *Ilm*," in Z. Sardar (ed.), *How We Know: Ilm and the Revival of Knowledge*. London: Grey Seal.

Apel, K.- O. (1987). "Dilthey's Distinction between "Explanation" and "Understanding" and the Possibility of Its Mediation," *Journal of the History of Philosophy*, 25(1): 131–49.

Arif, M. (1987). "The Islamization of Knowledge and Some Methodological Issues

in Paradigm Building: The General Case of Social Science with a Special Focus

on Economics," *American Journal of Islamic Social Sciences*, 4(1): 51–71.

Arkoun, M. (1984a [1973]). *Essais sur la Pensée Islamique* (3e ed.). Paris: Éditions Maisonneuve et Larose.

- Arkoun, M. (1984b). *Pour une Critique de la Raison Islamique*. Paris: Éditions Maisonneuve et Larose. unsure which volume
- Arkoun, M. (1993). "Islam, Europe, Occident," in M. Arkoun, R. Leveau, and B. el- Jisr (eds.), *L'Islam et les Musulmans dans le Monde*. Beyrouth: Centre Culturel Hariri.
- Arkoun, M. (1994). *Rethinking Islam: Common Questions, Uncommon Answers* (R. Lee, tr.) Boulder, CO: Westview Press Inc.
- Arkoun, M. (1998). "Islam, Europe, the West: Meanings- at- Stake and the Willto- Power," in J. Cooper, R. L. Nettler, and M. Mahmoud (eds.), *Islam and Modernity: Muslim Intellectuals Respond*. London: I B Tauris.
- Arkoun, M. (2002). *The Unthought in Contemporary Islamic Thought*. London: Saqi Books in association with The Institute of Ismaili Studies.
- Arkoun, M., M. Borrman, and M. Arosio. (1982). *L'islam: Religion et Société*. Paris: Les Éditions du Cerf.
- Arnason, J. P. (2001). "Civilizational Patterns and Civilizing Processes," *International Sociology*, 16(3): 387–405.
- Arnason, J. P. (2002). *Civilizations in Dispute*. London: Sage.
- Arnason, J. P., and G. Stauth. (2004). "Civilization and State Formation in the Islamic Context: Re- Reading Ibn Khaldun," *Thesis Eleven*, 76 (February 2004): 29–47.
- Aron, R. (1964). *La philosophie critique de l'histoire: essai sur une théorie allemande de l'histoire* (3e ed.). Paris: J. Vrin.
- Asad, T. (1993). *Genealogies of Religion: Discipline and Reasons of Power in Christianity and Islam*. Baltimore and London: Johns Hopkins University

Press.

Asad, T. (2003). *Formations of the Secular: Christianity, Islam, Modernity*. Stanford: Stanford University Press.

al- Attas, S. M. N. (1969). *Preliminary Statement on a General Theory of the Islamization of the Malay- Indonesian Archipelago*. Kuala Lumpur: Deewan Bahasa Dan Perudka.

al- Attas, S. M. N. (1970). *The Mysticism of Hamzah Fansuri*. Kuala Lumpur: University of Malaya Press.

al- Attas, S. M. N. (1976). "Islam : The Concept of Religion and the Foundation of Ethics and Morality: A Lecture," Kuala Lumpur: Angkatan Belia Islam Malaysia.

al- Attas, S. M. N. (1979). "Preliminary Thoughts on the Nature of Knowledge and the Definition and Aims of Education," in S. N. al- Attas (ed.), *Aims and Objectives of Islamic Education*. Seven Oaks: Hodder and Stoughton.

al- Attas, S. M. N. (1985). *Islam, Secularism, and the Philosophy of the Future*. London and New York: Mansell Publishing.

al- Attas, S. S. (ed.). (1996). *Islam and the Challenge of Modernity: The Search for Islamic Authenticity*. Kuala Lumpur: International Institute of Islamic Thought and Civilization.

al- Azmeh, A. (1981). *Ibn Khaldun in Modern Scholarship: A Study in Orientalism*

(1st ed.). London: Third World Centre for Research and Publications.

al- Azmeh, A. (1986). *Arabic Thought and Islamic Societies*. London: Croom Helm.

- al- Azmeh, A. (1990 [1982]). *Ibn Khaldun*. London and New York: Routledge.
- al- Azmeh, A. (1993). *Islams and Modernities*. London and New York: Verso.
- al- Azmeh, A. (2001). "Civilization, Culture and the New Barbarians," *International Sociology*, 16(1).
- Baali, F. and Wardi, A. (1981). *Ibn Khaldun and Islamic Thought- Styles: A Social Perspective*. Boston: G. K. Hull and Company.
- Bakar, O. (1998). *Classification of Knowledge in Islam: A Study in Islamic Philosophies of Science*. Cambridge: Islamic Texts Society.
- Bakhtin, M. M. (1981). *The Dialogic Imagination: Four Essays*, (J. Michael Holquist, ed.). Austin: University of Texas Press.
- Bambach, C. R. (1995). *Heidegger, Dilthey, and the Crisis of Historicism*. Ithaca: Cornell University Press.
- Bamyeh, M. A. (1999). *The Social Origins of Islam: Mind, Economy, Discourse*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Barber, B. (1995). *Jihad Versus Mcworld*. New York: Times Books/Random House.
- Barlas, A. (2002). *Believing Women in Islam: Unreading Patriarchal Interpretations of the Quran*. Austin: University of Texas Press.
- Basha, A. F. (1992). "Islam, Modern Scientific Discourse, and Cultural Modernity: The Politics of Islamization of Knowledge as a Claim to Dewesternization," *American Journal of Islamic Social Sciences*, 9(Summer 1992): 279–83.
- Bauman, Z. (1978). *Hermeneutics and Social Science: Approaches to Understanding*. New York: Columbia University Press.
- Bauman, Z. (1988). "Is There a Postmodern Sociology?" *Theory, Culture and Society*, 5(2–3): 217–37.

- Ba- Yunus, I., and F. Ahmad. (1985). *Islamic Sociology*. Seven Oaks: Hodder and Stoughton.
- Becker, H. and H. Barnes (1961 [1938]). *Social Thought from Lore to Science*. New York, Dover Publications, Inc.
- Behnegar, N. (2003). *Leo Strauss, Max Weber, and the Scientific Study of Politics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bell, M., and M. Gardiner. (1998). *Bakhtin and the Human Sciences: No Last Words*. London and Thousand Oaks, CA: Sage.
- Berger, P. (1967). *Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*. New York: Anchor Books.
- Berger, P. (1969). *A Rumor of Angels: Modern Society and the Rediscovery of Religiosity*. New York: Anchor Books.
- Berger, P., and T. Luckmann. (1995). *Modernity, Pluralism and the Crisis of Meaning: The Orientation of Modern Man*. Gutersloh: Bertelsmann Foundation Publishers.
- Bernstein, R. J. (1983). *Beyond Objectivism and Relativism: Science, Hermeneutics and Praxis*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Bhabha, H. K. (1994). *The Location of Culture*. London and New York: Routledge.
- Binder, L. (1988). *Islamic Liberalism: A Critique of Development Ideologies*. Chicago: University of Chicago Press.
- Binder, L. (1990). "Binder's Response to Pervez Manzoor," *American Journal of Islamic Social Sciences*, 7(1): 85–88.
- Borradori, G. (ed.) (2003). *Philosophy in an Age of Terror: Dialogues with Jurgen Habermas and Jacques Derrida*. Chicago: University of Chicago Press.

Bouzid, A. T. (1998). *Man, Society, and Knowledge in the Islamist Discourse of Sayyid Qutb*. Unpublished Phd dissertation, Virginia Polytechnic Institute and State University.

Braudel, F. (1993). *A History of Civilizations*. New York: A. Lane.

Brodeur, P. (2001). "Review of Mohammed Bamyeh, *The Social Origins of Islam:*

Mind, Economy, Discourse," *The Muslim World*, 91(3 & 4): 511–15.

Buchholt, H., and G. Stauth. (eds.). (1999). *The Yearbook of the Sociology of Islam: Investigating the South- South Dimension of Modernity and Islam: Circulating Visions and Ideas, Intellectual Figures, Locations* (Vol. 2).

Hamburg: LIT Verlag.

Camic, C., P. S. Gorski, D. M. and Trubek. (2005). *Max Weber's Economy and*

Society: A Critical Companion. Stanford: Stanford University Press.

Camic, C., and H. Joas. (2004). *The Dialogical Turn: New Roles for Sociology in the Postdisciplinary Age: Essays in Honor of Donald N. Levine*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers.

Cardini, F. (2001). *Europe and Islam* (C. Beamish, tr.). Oxford and Malden, MA: Blackwell.

Casement, W. (1988). "Husserl and the Philosophy of History," *History and Theory*, 27(3): 229–40.

Chakrabarty, D. (2000) *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference*. Princeton: Princeton University Press

Choudhury, M. A., M. and Nadwi. (1992). "A Critical Examination of the Concept

of Islamization of Knowledge in Contemporary Times," *Humanomics*, 8(3–4): 60–107.

Christie, J. (1993). "The Human Sciences: Origins and Histories," *History of the*

Human Sciences, 6(1): 1–12.

Cooper, J., R. L. Nettler, and M. Mahmoud. (eds.). (1998). *Islam and Modernity:*

Muslim Intellectuals Respond. London: I B Tauris.

Cox, H. G. (1992). *Many Mansions: A Christian's Encounter with Other Faiths*

(2nd ed.). Boston: Beacon Press.

Crockett, C. (2005). "The Double Helix: Of Philosophical Theology," in A. Wiercinski (ed.), *Between Description and Interpretation: The Hermeneutic*

Turn in Phenomenology. Toronto: The Hermeneutic Press.

Dahrendorf, R. (1987). "Max Weber and Modern Social Science," in W. J. Mommsen and J. Osterhammel (eds.), *Max Weber and His Contemporaries*. London: Allen and Unwin.

Daud, W. M. N. W. (1989). *The Concept of Knowledge in Islam and Its Implications for a Developing Country*. London and New York: Mansell Publishing.

Davies, M. W. (1988). *Knowing One Another: Shaping an Islamic Anthropology*.

London and New York: Mansell Publishing.

Davies, M. W. (1991). "Rethinking Knowledge: 'Islamization' and the Future,"

Futures, 23(3): 231–47.

De Mul, J. (2004). *The Tragedy of Finitude: Dilthey's Hermeneutics of Life* (T.

Burret, tr.). New Haven: Yale University Press.

De Vriese, H., G. v. Eekert, G. Vanheeswijck, and K. Verrycken (eds.). (2003).

1830–1848, the End of Metaphysics as a Transformation of Culture. Louvain;

Dudley, MA: Peeters.

Deheuvais, L. W. (1991). *Islam et Pensée Contemporaine en Algérie: la revue al-Asala*

(1971–1981). Paris : Éditions du Centre Nationale de la Recherche Scientifique.

Derrida, J. (1976 [1967]). *Of Grammatology* (G. C. Spivak, tr.). Baltimore: Johns

Hopkins University Press.

Derrida, J. (2001). *On Cosmopolitanism and Forgiveness* (M. Dooley and M. Hughes, tr.). London and New York: Routledge.

Derrida, J., and G. Vattimo (eds.). (1998). *Religion*. Stanford: Stanford University

Press.

Detienne, M. (2000). *Comparer l'incomparable*. Paris: Éditions du Seuil.

Dilthey, W. (1954 [1907]). *The Essence of Philosophy* (S. Emery and W. Emery,

trs.). Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Dilthey, W. (1961). *Meaning in History: W. Dilthey's Thoughts on History and*

Society (H. P. Rickman, ed. and tr.). London: Allen and Unwin.

Dilthey, W. (1976). *Selected Writings* (H. P. Rickman, ed). Cambridge and New

York: Cambridge University Press.

Dilthey, W. (1977 [1894]). *Descriptive Psychology and Historical Understanding*

(R. Zaner and K. Heiges, trs.). The Hague: Nijhoff.

Dilthey, W. (1978). *Dilthey's Philosophy of Existence: Introduction to Weltanschauungslehre* (W. Kluback and M. Weinbaum, eds. and trs.).

Westport, CO: Greenwood Press

Dilthey, W. (1989 [1883]). *Introduction to the Human Sciences* (R. Makkreel and F. Rodi, eds. and trs, *Wilhelm Dilthey, Selected Works, v. 1*). Princeton: Princeton University Press.

Dilthey, W. (1996 [1860–1903]). *Hermeneutics and the Study of History* (R. Makkreel and F. Rodi, eds. and trs, *Wilhelm Dilthey, Selected Works, v. 4*). Princeton: Princeton University Press.

Dilthey, W. (2002 [1910]). *The Formation of the Historical World in the Human Sciences* (R. Makkreel and F. Rodi, eds. and trs, *Wilhelm Dilthey, Selected Works, v. 3*). Princeton: Princeton University Press.

Djegloul, A. (1984). *Trois Études sur Ibn Khaldun*. Algiers: Entreprise Nationale du Livre.

Donohue, J. J., and J. L. Esposito (eds.). (1982). *Islam in Transition: Muslim Perspectives*. New York and Oxford: Oxford University Press.

Dumont, L. (1977). *From Mandeville to Marx: The Genesis and Triumph of Economic Ideology*. Chicago: University of Chicago Press.

Dumont, L. (1980 [1970]). *Homo Hierarchicus: The Caste System and Its Implications* (Complete Revised English ed.). Chicago: University of Chicago Press.

Durkheim, E. (1964 [1893]). *The Division of Labor in Society* (G. Simpson, tr.). Glencoe, Ill: Free Press.

Durkheim, E. (1974). *Sociology and Philosophy* (D. F. Pocock, tr.). New York: The Free Press.

Durkheim, E. (1995 [1912]). *The Elementary Forms of Religious Life* (K. Fields, tr.). New York: The Free Press.

Durkheim, E., and M. Mauss. (1971). "Note on the Notion of Civilization" (B. Nelson, tr.). *Social Research*, 38(4): 808–13.

Eden, R. (1983). *Political Leadership and Nihilism: A Study of Weber and Nietzsche*. Tampa: University of Florida Presses.

Eickelman, D. (2000). "Islam and the Language of Modernity," *Daedalus*, 129(1): 119–35.

Eickelman, D., and J. Piscatori. (1990). "Social Theory in the Study of Muslim

Societies," in D. Eickelman and J. Piscatori (eds.), *Muslim Travellers: Pilgrimage, Migration and the Religious Imagination*. Berkeley: University of California Press.

Eisenstadt, S. (1982). "The Axial Age: The Emergence of Transcendental Visions

and the Rise of Clerics," *European Journal of Sociology*, 23(2).

Eisenstadt, S. (1985). "This Worldly Transcendentalism and the Structuring of the World: Weber's 'Religion of China' and the Format of Chinese History and Civilization," in A. Buss (ed.), *Max Weber in Asian Studies*. Leiden: E. J. Brill.

Eisenstadt, S. (1987). *European Civilization in a Comparative Perspective: A Study in the Relations between Culture and Social Structure*. Oslo: Norwegian University Press.

Eisenstadt, S. (2000a). "Fundamentalist Movements in the Framework of Multiple Modernities," in A. Hofert and A. Salvatore (eds.), *Between Europe and Islam: Shaping Modernity in a Transcultural Space*. Brussels: P. I. E. Peter

Lang.

Eisenstadt, S. (2000b). "Multiple Modernities," *Daedalus*, 129(1): 1–29.

Elmessiri, A. M. (1997a). "Features of the New Islamic Discourse," *Encounters*,

3(1): 45–63.

Elmessiri, A. M. (1997b). “The Dance of the Pen, the Play of the Sign: A Study in the Relationship between Modernity, Immanence, and Deconstruction,” *American Journal of Islamic Social Sciences*, 14(1): 1–12.

Enan, M. A. (1941). *Ibn Khaldun: His Life and Work*. Lahore: Sh. Muhammad Ashraf.

Ermarth, M. (1978). *Wilhelm Dilthey: The Critique of Historical Reason*. Chicago: University of Chicago Press.

Ermarth, M. (1981). “Review of Theodore Plantinga’s Historical Understanding in the Thought of Wilhelm Dilthey,” *History and Theory*, 20(3): 323–34.

Esack, F. (1997). *Quran, Liberation and Pluralism: An Islamic Perspective of Interreligious Solidarity against Oppression*. Oxford: Oneworld.

Esposito, J. L. (1999). *The Islamic Threat: Myth or Reality?* (3rd ed.). New York: Oxford University Press.

Esposito, J. L., and J. O. Voll. (2001). *Makers of Contemporary Islam*. New York: Oxford University Press.

Euben, R. (1997). “Premodern, Antimodern or Postmodern? Islamic and Western Critiques of Modernity,” *The Review of Politics*, 59(3): 429–59.

Euben, R. (1999). *Enemy in the Mirror: Islamic Fundamentalism and the Limits of Modern Rationalism: A Work of Comparative Political Theory*. Princeton: Princeton University Press.

al- Faruqi, I. (1962). *On Arabism: Urubah and Religion*. Amsterdam: Djambatan.

al- Faruqi, I. (1981a). “Introduction,” in I. al- Faruqi and A. Naseef (eds.),

Social and Natural Sciences: The Islamic Perspective. London: Hodder and Stoughton.

al- Faruqi, I. (1981b). "Islamizing the Social Sciences," in I. al- Faruqi and A. Naseef (eds.), *Social and Natural Sciences: The Islamic Perspective*. London: Hodder and Stoughton.

al- Faruqi, I. (1986). "Islamization of Knowledge: Problems, Principles and Perspectives," National Hijra Centenary Committee and The International Institute of Islamic Thought (eds.), *Knowledge for What? Proceedings and Papers of the Seminar on Islamization of Knowledge in Islamabad, 1982*. Islamabad: National Hijra Council.

al- Faruqi, I. (1988). "Islamization of Knowledge: Problems, Principles, and Prospective," in International Institute of Islamic Thought (ed.), *Islam: Source and Purpose of Knowledge: Proceedings and Selected Papers of Second Conference on Islamization of Knowledge 1402ah/1982ac*. Herndon, VA: International Institute of Islamic Thought.

al- Faruqi, I. (1989 [1984]) "Toward a Critical World Theology," in International Institute of Islamic Thought (ed.), *Toward Islamization of Disciplines: Proceedings and Selected Papers of the Third International Conference of Islamization of Knowledge*. Herndon, VA: International Institute of Islamic Thought.

al- Faruqi, I. (1992 [1982]). *Al- Tawheed: Its Implications for Thought and Life*.

Herndon, VA: The International Institute of Islamic Thought.

al- Faruqi, I., and L. L. al- Faruqi. (1986). *The Cultural Atlas of Islam*. New York: Macmillan.

al- Faruqi, I. R., and A. O. Nasseef (eds.). (1981). *Social and Natural Sciences:*

- The Islamic Perspective*. London: Hodder and Stoughton.
- al- Faruqi, I. R., and A. O. Naseef (eds.). (1982). *Essays in Islamic and Comparative Studies: Papers Presented to the Islamic Studies Group of American Academy of Religion*. Herndon, VA: International Institute of Islamic Thought.
- Fay, B. (1998). "Review of David Roberts' Nothing but History: Reconstruction and Extremity after Metaphysics," *History and Theory*, 37(1): 83–93.
- Featherstone, M. (1991). *Consumer Culture and Postmodernism*. London: Sage Publications.
- Fischel, W. J. (1952). *Ibn Khaldun and Tamerlane*. Berkeley: University of California Press.
- Fischel, W. J. (1967). *Ibn Khaldun in Egypt: His Public Functions and His Historical Research, 1382–1406*. Berkeley: University of California Press.
- Fischer, M., and M. Abedi. (1990). *Debating Muslims*. Madison, WI: University of Wisconsin Press.
- Fischel, W. (1952) *Ibn Khaldun and Tamerlane: Their Historic Meeting in Damascus, A.D. 1401 (803 A.H.). A study based on Arabic Manuscripts of Ibn Khaldun's "Autobiography," with a translation into English, and a commentary*. Berkeley: University of California Press.
- Foucault, M. (1971). *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*. New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1972). *The Archaeology of Knowledge*. New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1980). *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings*,

- 1972–197 (C. Gordon, ed. and tr.). New York: Pantheon Books.
- Franco, C. (2001). *Europe and Islam* (C. Beamish, tr.). Oxford and Malden, MA: Blackwell Publishers.
- Frietag, M. (2001). “The Contemporary Social Sciences and the Problem of Normativity,” *Thesis Eleven*, 65(May): 1–25.
- Frohman, L. (1995). “Neo- Stoicism and the Transition to Modernity in Wilhelm Dilthey’s Philosophy of History,” *Journal of the History of Ideas*, 56(2): 263–87.
- Gadamer, H. G. (1976 [1966]). *Philosophical Hermeneutics* (D. Linge, ed. and tr.). Berkeley: University of California Press.
- Gadamer, H. G. (1982 [1960]). *Truth and Method*. New York: Crossroad.
- Gaonkar, D. P. (2001). “On Alternative Modernities,” in D. P. Gaonkar (ed.), *Alternative Modernities*. Durham, NC: Duke University Press.
- Gauchet, M. (1997 [1985]). *The Disenchantment of the World: A Political History of Religion* (O. Burge, tr.). Princeton: Princeton University Press.
- Gellens, S. (1990). “The Search for Knowledge in Medieval Muslim Societies: A Comparative Approach,” in D. Eickelman and J. Piscatori (eds.), *Muslim Travelers: Pilgrimage, Migration and the Religious Imagination*. Berkeley: University of California Press.
- Gellner, E. (1981). *Muslim Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gellner, E. (1982). “Review of Fuad Baali and Ali Wardi’s *Ibn Khaldun and Islamic Thought- Styles*,” *The British Journal of Sociology*, 33(2): 295–96.
- Gellner, E. (1985). *Islamic Dilemmas: Reformers, Nationalists, Industrialization:*

- The Southern Shore of the Mediterranean*. Berlin; New York: Mouton Publishers.
- Gellner, E. (1992). *Postmodernism, Reason and Religion*. London and New York: Routledge.
- Gerth, H., and C. W. Mill (eds.). (1946a). *From Max Weber: Essays in Sociology*. New York: Oxford University Press.
- Gerth, H., and C. W. Mills. (1946b). "Introduction: The Man and His Work," in H. Gerth and C. W. Mills (eds.), *From Max Weber: Essays in Sociology*. New York: Oxford University Press.
- Ghamari- Tabrizi, B. (1998). *Islamism and the Quest for Alternative Modernities*. Unpublished PhD dissertation, University of California, Santa Cruz, Department of Sociology; advisor: Paul Lubeck.
- Ghamari- Tabrizi, B. (2004a). "Contentious Public Religion: Two Conceptions of Islam in Revolutionary Iran: Ali Shari'ati and Abdolkarim Soroush," *International Sociology*, 19(4): 504–23.
- Ghamari- Tabrizi, B. (2004b). "Loving America and Longing for Home: Ismail Al- Faruqi and the Emergence of the Muslim Diaspora in North America," *International Migration*, 42(2): 61–86.
- Gibb, H. A. R. (1933). "The Islamic Background of Ibn Khaldun's Political Theory," *Bulletin of the School of Oriental Studies*, 7(1): 23–31.
- Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*. Stanford: Stanford University Press.
- Gole, N. (1996). *The Forbidden Modern: Civilization and Veiling*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

- Gole, N. (2000). "Snapshots of Islamic Modernities," *Daedalus*, 129(1): 91–117.
- Gulalp, H. (1995). "Islamism and Postmodernism," *Contention: Debates in Society, Culture, and Science*, 4(2): 59–73.
- Habermas, J. (1972 [1968]). *Knowledge and Human Interests* (J. Shapiro, tr.). London: Heinemann Educational Books.
- Habermas, J. (1981). "Modernity Versus Postmodernity," *New German Critique*, 22(winter): 3–14.
- Habermas, J. (1984 [1981]). *The Theory of Communicative Action: Reason and the Rationalization of Society*, v. 1 (T. McCarthy, tr.). Boston: Beacon Press.
- Habermas, J. (1987a). *The Philosophical Discourses of Modernity: Twelve Lectures* (F. Lawrence, tr.). Cambridge: Polity Press.
- Habermas, J. (1987b [1981]). *The Theory of Communicative Action: Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason*, v. 2 (T. McCarthy, tr.). Boston: Beacon Press.
- Habermas, J. (1988 [1967]). *On the Logic of the Social Sciences* (S. W. Nichol森 and J. A. Stark, tr.). Cambridge, MA: The MIT Press.
- Habermas, J. (1990 [1983]). *Moral Consciousness and Communicative Action* (C. Lenhardt and S. W. Nichol森, tr.). Cambridge, MA: The MIT Press.
- Habermas, J. (1992 [1988]). *Postmetaphysical Thinking: Philosophical Essays* (W. M. Hohengarten, tr.). Cambridge, MA: The MIT Press.
- Habermas, J. (1996 [1992]). *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy* (W. Rehg, tr.). Cambridge, MA: The MIT Press.

- Habermas, J., et al. (2010). *An Awareness of What is Missing: Faith and Reason in a Post- Secular Age*. (C. Cronin, tr.). Malden, MA: Polity Press.
- Haddad, Y. (ed.). (1991). *The Muslims of America*. New York: Oxford University Press.
- Hahn, L. E., R. E. Auxier, and L. W. Stone, Jr. (eds). (2001). *The Philosophy of Seyyed Hossein Nasr*. Chicago: Open Court Publishing Company.
- Hall, S., and B. Gieben (eds). (1992). *The Formation of Modernity*. Cambridge, MA: Polity Press.
- Hall, S., D. Held, and T. McGrew (eds). (1992). *Modernity and Its Futures*. Cambridge, MA: Polity Press.
- Harrington, A. (1999). "Objectivism in Hermeneutics? Gadamer, Habermas, Dilthey," *Philosophy of the Social Sciences*, 30(4): 491–507.
- Harrington, A. (2001a). "Dilthey, Empathy and Verstehen," *European Journal of Social Theory*, 4(3): 311–29.
- Harrington, A. (2001b). *Hermeneutic Dialogue and Social Science: A Critique of Gadamer and Habermas*. London and New York: Routledge.
- Harvey, D. (1989). *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change*. Cambridge, MA: Blackwell.
- Hassan, R. (2002). *Faithlines: Muslim Conceptions of Islam and Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Hefner, R. W. (1998). "Multiple Modernities: Christianity, Islam, and Hinduism in a Globalizing Age," *Annual Review of Anthropology*, 27: 83–104.
- Heilbron, J., L. Magnusson and B. Wittrock (1998). *The Rise of the Social*

- Sciences and the Formation of Modernity: Conceptual Change in Context, 1750–1850*. Dordrecht and Boston: Kluwer Academic Publishers.
- Hekman, S. J. (1986). *Hermeneutics and the Sociology of Knowledge*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Heller, A. (1990). *Can Modernity Survive?* Cambridge: Polity Press.
- Heller, A. (1993). *A Philosophy of History in Fragments*. Cambridge, MA: Blackwell Publishers.
- Heller, A. (1999). *A Theory of Modernity*. Malden, MA: Blackwell Publishers.
- Hennis, W. (1983). “Max Weber’s Central Question,” *Economy and Society*, 12(2): 135–80.
- Hennis, W. (1988). *Max Weber: Essays in Reconstruction* (K. Tribe, tr.). London and Boston: Allen & Unwin.
- Hodges, H. A. (1944). *Wilhem Dilthey: An Introduction*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co
- Hodges, H. A. (1952). *The Philosophy of Wilhelm Dilthey*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Hodgson, M. (1977 [1974]). *The Venture of Islam: Conscience and History in a World Civilization* (3 Vols). Chicago: University of Chicago Press.
- Hofert, A., and A. Salvatore (eds). (2000a). *Between Europe and Islam: Shaping Modernity in a Transcultural Space*. Brussels and New York: P.I.E.-Peter Lang.
- Hofert, A., and A. Salvatore (2000b). “Beyond the Clash of Civilizations: Transcultural Politics between Europe and Islam,” in A. Hofert and A. Salvatore, A. (eds.), *Between Europe and Islam: Shaping Modernity in a Transcultural Space*. Brussels and New York: P.I.E.-Peter Lang.

Hoodbhoy, P. (1991). *Islam and Science: Religious Orthodoxy and the Battle for*

Rationality. London: Zed Books.

Hourani, A. H. (1983). *Arabic Thought in the Liberal Age, 1798–1939*.

Cambridge and New York: Cambridge University Press.

Hourani, A. H. (1991). *Islam in European Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.

Houston, C. (1998). “Alternative Modernities: Islamism and Secularism on Charles Taylor,” *Critique of Anthropology*, 18(2): 234–40.

Houston, C. (1999). “Civilizing Islam, Islamist Civilizing? Turkey’s Islamist

Movement and the Problem of Ethnic Difference,” *Thesis Eleven*, 58(Aug): 83–98.

Houston, C. (2001). “The Brewing of Islamist Modernity: Tea Gardens and Public Space in Istanbul,” *Theory, Culture and Society*, 18(6): 77–98.

How, A. (1995). *The Habermas-Gadamer Debate and the Nature of the Social:*

Back to Bedrock. Aldershot: Avebury.

Howard, T. A. (2000). *Religion and the Rise of Historicism: W.M.L. De Wette, Jacob Burckhardt, and the Theological Origins of Nineteenth-Century Historical Consciousness*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hoy, D. C. (ed.) (1986). *Foucault: A Critical Reader*. Oxford and New York: Basil Blackwell.

Huff, T. E. (1984). *Max Weber and the Methodology of the Social Sciences*. New

Brunswick, NJ: Transaction Books.

Huff, T. E. (1999). “Introduction,” in T. E. Huff and W. Schluchter (eds.), *Max*

Weber and Islam. New Brunswick, NJ: Transaction Books.

Huntington, S. (1993). "The Clash of Civilizations," *Foreign Affairs*, Summer, 22–49.

Huntington, S. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Touchstone.

Ibn Khaldun, A. R. (1958a [1374–6]). *Shifa Al- Sail Li- Tadhib Al- Masail* [*The Healing of the Seeker*] (Muhammad Ibn Tawit Tanji, ed.). Istanbul: Ankara Universitesi Ilahiyat Fakultesi Yayinlari.

Ibn Khaldun, A. R. (1958b [fourteenth century]). *The Muqaddimah: An Introduction to History*, 3 vols. (F. Rosenthal, ed. and tr.). New York: Pantheon Books.

Idris, J. S. (1975). *Islamic Social Science: Its Meaning and Desirability*. Proceedings of the Fourth Annual Convention of the Association of Muslim Social Scientists, Indianapolis

Idris, J. S. (1977). *The Process of Islamization*. Indianapolis: Muslim Students Association.

Idris, J. S. (1987). "The Islamization of the Sciences: Its Philosophy and Methodology," *American Journal of Islamic Social Sciences*, 4(2): 201–08.

International Institute of Islamic Thought (ed.). (1988). *Islam: Source and Purpose of Knowledge*. Herndon, VA: International Institute of Islamic Thought.

International Institute of Islamic Thought (ed.). (1989). *Toward Islamization of Disciplines*. Herndon, VA: International Institute of Islamic Thought.

Iqbal, M. (1934). *The Reconstruction of Religious Thought in Islam*. London: Oxford University Press.

Irfani, S. (1996). "New Discourses and Modernity in Postrevolutionary Iran,"

- American Journal of Islamic Social Sciences*, 13(1): 13–27.
- Isin, E. (2002). “Citizenship after Orientalism,” in E. Isin and B. Turner (eds.), *Handbook of Citizenship Studies*. London: Sage.
- Issawi, C. (ed.). (1987 [1950]). *An Arab Philosophy of History: Selections from the Prolegomena of Ibn Khaldun of Tunis (1332–1406)*. Princeton: The Darwin Press.
- Johnson, S. A. (1981). “The “Umranic Nature of Ibn Khaldun’s Classification of the Sciences,” *Muslim World*, 81 (3–4): 254–61.
- Kalin, I. (2001). “The Sacred Versus the Secular: Nasr on Science,” in L. E. Hahn, R. E. Auxier, and L. W. Stone Jr. (eds.), *The Philosophy of Seyyed Hossein Nasr*. Chicago and La Salle: Open Court Publishing.
- Kant, I. (1950 [1783]). *Prolegomena to Any Future Metaphysics*. Indianapolis: Bobbs- Merrill Company.
- Karamustafa, A. (2003) “Islam: A Civilizational Project in Progress,” in O. Safi (ed.), *Progressive Muslims: On Gender, Justice and Pluralism*. Oxford: Oneworld.
- Kazami, Y. (1998). “Reclaiming the Tradition : An Essay on the Condition of the Possibility of Islamic Knowledge,” *American Journal of Islamic Social Sciences*, 15(Sum 1998): 97–108.
- Keenan, W. (2003). “Rediscovering the Theological in Sociology,” *Theory, Culture and Society*, 20(1): 19–42.
- Kepel, G. (2002 [2000]). *Jihad : The Trail of Political Islam* (A. F. Roberts, tr.). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Khan, M. A. M. (1999). “Self and Knowledge,” *American Journal of Islamic*

- Social Sciences*, 16(Spring 1999): v–xi.
- Khuri, R. K. (1998). *Freedom, Modernity, and Islam: Towards a Creative Synthesis*. Syracuse: Syracuse University Press.
- Knight, K. (ed.). (1998). *The Macintyre Reader*. Notre Dame: Notre Dame University Press.
- Kurzman, C. (ed.). (1998). *Liberal Islam: A Source Book*. New York: Oxford University Press.
- Kurzman, C. (ed.). (2002). *Modernist Islam, 1840–1940: A Source Book*. Oxford and New York: Oxford University Press.
- Lacoste, Y. (1984 [1966]). *Ibn Khaldun: The Birth of History and the Past of the Third World*. London: Verso
- Lakhsassi, A. (1982). *The Epistemological Foundations of the Sciences in Ibn Khaldun's Muqaddimah*. Unpublished PhD Dissertation, University of Manchester.
- Lakhsassi, A. (1984). "Review of Fuad Baali and Ali Wardi's Ibn Khaldun and Islamic Thought- Styles," *International Journal of Middle East Studies*, 16(3): 413–16.
- Lakhsassi, A. (1996). "Ibn Khaldun," in S. H. Nasr and O. Leaman (eds.), *History of Islamic Philosophy, Part I*. London and New York: Routledge.
- Langman, L., and D. Morris (2002). "Islamic Modernity: Barriers and Possibilities," *Logos*, 1(2): 66–82.
- Laroui, A. (1987). *Islam et Modernité*. Paris: Éditions la découverte.
- Laroui, A. (1997). *Islamisme, modernisme, libéralisme: esquisses critiques*. Casablanca: Centre Culturel Arabe.

- Lash, S., and S. Whimster (eds). (1987). *Max Weber, Rationality and Modernity*.
London: Allen and Unwin.
- Latour, B. (1993). *We Have Never Been Modern*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Lawrence, B. B. (1984). "Introduction: Ibn Khaldun and Islamic Ideology," in B. B. Lawrence (ed.), *Ibn Khaldun and Islamic Ideology*. Leiden: E.J. Brill.
- Lewis, B. (2002) *What Went Wrong? Western Impact and Middle Eastern Response*. New York: Oxford University Press.
- Linge, D. (1976). "Editor's Introduction," in *Philosophical Hermeneutics by Hans- Georg Gadamer* (D. Linge, ed. and tr.). Berkeley: University of California Press.
- Lotfalian, M. (2001). "Knowledge Systems and Islamic Discourses," *Cultural Dynamics*, 13(2): 231–43.
- Lotfalian, M. (2004). *Islam, Technoscientific Identities, and the Culture of Curiosity*. Lanham, MD: University Press of America.
- Löwith, K. (1960 [1949]). *Meaning in History*. Chicago: University of Chicago Press.
- MacIntyre, A. (1979). "Social Science Methodology as the Ideology of Bureaucratic Authority," in M. Falco (ed.), *Through the Looking Glass: Epistemology and the Conduct of Enquiry*. Lanham, MD: University Press of America.
- MacIntyre, A. (1981). *After Virtue: A Study in Moral Theory*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Mahdi, M. (1964 [1957]). *Ibn Khaldun's Philosophy of History: A Study in the Philosophic Foundation of the Science of Culture, 2nd ed.* Chicago: University of Chicago Press.

- Mahmud, S. (1996). "Interview with Talal Asad: Modern Power and the Reconfiguration of Religious Traditions," *Stanford Electronic Humanities Review*, 5(1). Available at: <http://www.stanford.edu/group/SHR/5-1/text/asad.html>
- Makkreel, R. A. (1980). "Review of Michael Ermath's Wilhelm Dilthey: The Critique of Historical Reason." *History and Theory*, 19(3): 353-62.
- Makkreel, R. A. (1990). "Traditional Historicism, Contemporary Interpretations of Historicity, and the History of Philosophy," *New Literary History*, 21(4): 977-91.
- Makkreel, R. A. (1992 [1975]). *Dilthey: Philosopher of the Human Studies*. Princeton: Princeton University Press.
- Manent, P. (1998). *The City of Man* (M. A. LePain, tr.). Princeton: Princeton University Press.
- Manzoor, S. P. (n.d.). "Desacralizing Secularism". Retrieved 09/02/2005 from the World Wide Web: www.pmanzoor.info/Des-Sec.htm
- Manzoor, S. P. (1984). "Environment and Values: The Islamic Perspective," in Z. Sardar (ed.), *The Touch of Midas: Science, Values and the Environment in Islam and the West*. Manchester: Manchester University Press.
- Manzoor, S. P. (1989). "The Crisis of Muslim Thought and the Future of the Ummah," *An Early Crescent: The Future of Knowledge and the Environment in Islam*. London and New York: Mansell.
- Manzoor, S. P. (1990). "Islamic Liberalism and Beyond," *American Journal of Islamic Social Sciences*, 7(1): 77-88.
- Manzoor, S. P. (1999). "Modernity, Transcendence and Political Theory," *Encounters*, 5(1): 47-62.

- Manzoor, S. P. (2001). "Metaphysics or Politics? The Clash between Two Orthodoxies," *The Muslim World Book Review*, 22(1): 3–13.
- Manzoor, S. P. (2003). "Modernity and Nihilism: Secular History and Loss of Meaning," *The Muslim World Book Review*, 23(2): 5–15.
- Marshall, P., and R. Vandervennen (eds.). (1988). *Social Science in Christian Perspective*. Lanham, MD: University Press of America.
- Martin, D. (1997). *Reflections on Sociology and Theology*. Oxford: Clarendon Press.
- Martin, D., J. O. Mills, and W. S. F. Pickering. (1980). *Sociology and Theology: Alliance or Conflict?* London: The Harvester Press.
- Martin Munoz, G. (ed.). (1999). *Islam, Modernism and the West*. London: I B Tauris.
- Marty, M. E., and R. S. Appleby (eds.). (1994). *Accounting for Fundamentalisms: The Dynamic Character of Movements* (Vol. IV). Chicago: University of Chicago Press.
- Masud, K. (2004). "The Adab [Etiquette] of Dissent and Dialogue: Interview with Khalid Masud by Farish A. Noor." Online article: www.muslimwakeup.com/main/archives/2004/03/the_adab_of_dis.php
- Mawdudi, A. A. (1990 [1940]). *Towards Understanding Islam* (K. Ahmad, tr.). Lahore: Idara Tarjuman- ul- Quran Ltd.
- Megill, A. (1997). "Why Was There a Crisis of Historicism? A Review of Charles Bambach, Heidegger, Dilthey, and the Crisis of Historicism," *History and Theory*, 36(3): 416–29.
- Mernissi, F. (1991). *The Veil and the Male Elite: A Feminist Interpretation of*

- Women's Rights in Islam*. New York: Addison- Wesley.
- Mesure, S. (1990). *Dilthey et la fondation des sciences historiques*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Michelfelder, D. P., and R. E. Palmer. (1989). *Dialogue and Deconstruction: The Gadamer-Derrida Encounter*. Albany: State University of New York Press.
- Milbank, J. (1991). *Theology and Social Theory: Beyond Secular Reason*. Oxford: Basil Blackwell
- Milbank, J., G. Ward, and C. Pickstock (1998). *Radical Orthodoxy: A New Theology*. London and New York: Routledge.
- Mommsen, W. J. and J. Osterhammel (eds). (1987). *Max Weber and His Contemporaries*. London: Allen & Unwin.
- Morrow, R. (1994). *Critical Theory and Methodology*. Thousand Oaks: Sage.
- Murata, S. (1992). *The Tao of Islam: A Sourcebook on Gender Relationships in Islamic Thought*. Albany: State University of New York Press.
- Murdock, G. (1997). "The Re- Enchantment of the World: Religion and the Transformations of Modernity," *Rethinking Media, Religion, and Culture*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Murphy, N. C., and G. F. R. Ellis (1996). *On the Moral Nature of the Universe: Theology, Cosmology, and Ethics*. Minneapolis: Fortress Press.
- Mutahhari, M. (1985). *Fundamentals of Islamic Thought: God, Man and the Universe* (R. Campbell, tr.). Berkeley: Mizan Press.
- Mutahhari, M. (1986). *Social and Historical Change: An Islamic Perspective* (R. Campbell, tr.). Berkeley: Mizan Press.
- Nadarajah, M. (1997). "Civilizations and Counter- Sociological Discourse,"

Social Action, 47(Jan.- Mar.): 88–109.

an- Naim, A. (1990). *Toward an Islamic Reformation: Civil Liberties, Human Rights and International Law*. Syracuse: Syracuse University Press.

Nasr, S. H. (1975). *Islam and the Plight of Modern Man*. London and New York:

Longman.

Nasr, S. H. (1987a). *Islamic Art and Spirituality*. Albany: State University of New York Press.

Nasr, S. H. (1987b). *Traditional Islam in the Modern World*. London and New York: KPI.

Nasr, S. H. (1989). *Knowledge and the Sacred*. Albany: State University of New

York Press.

Nasr, S. H. (1993a [1964]). *An Introduction to Islamic Cosmological Doctrines*

(revised ed.). Albany: State University of New York Press.

Nasr, S. H. (1993b). *The Need for a Sacred Science*. Albany: State University of

New York Press.

Nasr, S. H. (1996). *Religion and the Order of Nature*. New York and Oxford: Oxford University Press.

Nasr, S. H. (2001a). "Reply to Ernest Wolf- Gazo," in L. E. Hahn, R. E. Auxier,

and L. W. Stone Jr. (eds.), *The Philosophy of Seyyed Hossein Nasr*. La Salle: Open Court Publishing.

Nasr, S. H. (2001b). "Reply to Ibrahim Kalin," in L. E. Hahn, R. E. Auxier, and

L. W. Stone Jr. (eds.), *The Philosophy of Seyyed Hossein Nasr*. La Salle: Open Court Publishing.

Nasr, S. H. (2001c). "Reply to Shu- Hsien Liu," in Hahn, L. E. Hahn, R. E. Auxier, and L. W. Stone Jr. (eds.), *The Philosophy of Seyyed Hossein Nasr*. La Salle: Open Court Publishing.

Nelson, B. (1973). "Civilizational Complexes and Intercivilizational Encounters,"

Sociological Analysis, 34(2): 79–105.

Nelson, B. (1976a). "On Orient and Occident in Max Weber," *Social Research*,

43(1): 114–29

Nelson, B. (1976b). "Vico and Comparative Historical Civilizational Sociology,"

Social Research, 43(4): 874–81.

Nelson, B. (1981). *On the Roads to Modernity: Conscience, Science and Civilizations. Selected Writings* (T. Huff, ed.). Totowa, NJ: Rowman and Littlefield.

Nielson, D. (1999). *Three Faces of God: Society, Religion and the Categories of*

Totality in the Philosophy of Emile Durkheim. Albany: State University of New York Press.

Nielson, D. (2001). "Rationalization, Transformations of Consciousness and Intercivilizational Encounters: Reflections on Benjamin Nelson's Sociology of Civilizations," *International Sociology*, 16(3): 406–20.

Nietzsche, F. (1967 [1911]). *The Will to Power* (W. Kaufman, ed.; W. Kaufman

and R. J. Hollingdale, tr.). New York: Vintage Books.

Nietzsche, F. (1974 [1887/1884]). *The Gay Science; with a Prelude in Rhymes and an Appendix of Songs*, W. A. Kaufmann (ed.& tr.). New York: Vintage Books.

- Oakes, G. (1977). "Introduction," in G. Oakes (ed.), *Critique of Stammerer*. New York: The Free Press.
- Oakes, G. (1988). *Weber and Rickert: Concept Formation in the Cultural Sciences*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Panikkar, R. (1979). *Myth, Faith and Hermeneutics: Cross-Cultural Studies*. New York and Toronto: Paulist Press.
- Panikkar, R. (1999 [1978]). *The Intrareligious Dialogue* (2nd rev. ed.). New York: Paulist Press.
- Pickthall, M. (n.d.). *The Meaning of the Glorious Quran: An Explanatory Translation with Arabic Text*. Karachi: Taj Company.
- Pieterse, J. N. (1996). "A Severe Case of Dichotomic Thinking: Bassam Tibi on Islamic Fundamentalism," *Theory, Culture and Society*, 13(4): 123–26.
- Plantinga, T. (1980). *Historical Understanding in the Thought of Wilhelm Dilthey*. Toronto and Buffalo: University of Toronto Press.
- Polet, J. (1994). "Taking the Old Gods with Us: Gadamer and the Role of *Verstehen* in the Human Sciences," *The Social Sciences Journal*, 31(2): 171–96.
- Qutb, S. (1970 [1953]). *Social Justice in Islam*. New York: Octagon Books.
- Rabi, M. M. (1967). *The Political Theory of Ibn Khaldun*. Leiden: E.J. Brill.
- Rabinow, P. (ed.). (1984). *The Foucault Reader*. New York: Pantheon Books.
- Rahman, F. (1982). *Islam and Modernity: Transformation of an Intellectual Tradition*. Chicago: University of Chicago Press.
- Rahman, F. (1988). "Islamization of Knowledge: A Response," *American Journal of Islamic Social Sciences*, 5(1): 3–11.
- Rahman, F. (1989 [1980]). *Major Themes of the Quran*. Minneapolis: Bibliotheca

Islamica.

Ramadan, T. (1999). *To Be a European Muslim: A Study of Islamic Sources in the European Context*. Leicester: The Islamic Foundation.

Ramadan, T. (2001). *Islam, the West and the Challenges of Modernity*, (S. Amghar, tr.). Leicester: The Islamic Foundation.

Rand, C. G. (1964). "Two Meanings of Historicism in the Writings of Dilthey, Troeltsch, and Meinecke," *Journal of the History of Ideas*, 25(4): 503–18

Rickert, H. (1986 [1902]). *The Limits of Concept Formation in Natural Science:*

A Logical Introduction to the Historical Sciences (abridged edition), (G. Oakes, ed. & tr.). Cambridge: Cambridge University Press.

Rickman, H. P. (ed.) (1961) *Meaning in History: W. Dilthey's Thoughts on History and Society*. London: Allen and Unwin.

Rickman, H. P. (1979). *Wilhelm Dilthey, Pioneer of the Human Studies*. Berkeley:

University of California Press.

Rickman, H. P. (1988). *Dilthey Today: A Critical Appraisal of the Contemporary*

Relevance of His Work. New York: Greenwood Press.

Ricoeur, P. (1981). *Hermeneutics and Human Sciences: Essays on Language,*

Action, and Interpretation (J. B. Thompson, tr.). Cambridge: Cambridge University Press.

Ringer, F. K. (1997). *Max Weber's Methodology: The Unification of the Cultural*

and Social Sciences. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Ritzer, G. (1992) *Contemporary Sociological Theory*. New York: McGraw-Hill.

- Roberts, D. D. (1995). *Nothing but History: Reconstruction and Extremity after Metaphysics*. Berkeley: University of California Press.
- Robertson, R. (1992). *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London: Sage Publications.
- Rodinson, M. (1974 [1966]). *Islam and Capitalism* (B. Pearce, tr.). London: Pantheon Books.
- Rosenthal, F. (ed. and tr.) (1958). *The Muqaddimah: An Introduction to History*, 3 vols. New York: Pantheon Books.
- Rosenthal, F. (1970). *Knowledge Triumphant: The Concept of Knowledge in Medieval Islam*. Leiden: E. J. Brill. Rosenthal, F. (1984). "Ibn Khaldun in His Time," in B. B. Lawrence (ed.), *Ibn Khaldun and Islamic Ideology*. Leiden: E. J. Brill.
- Roth, G. (1978 [1968]). "Introduction" in M. Weber, *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology* (G. Roth and C. Wittich, eds.). Berkeley: University of California Press.
- Roth, G., and W. Schluchter (1979). *Max Weber's Vision of History: Ethics and Methods*. Berkeley: University of California Press.
- Roth, G., and C. Wittich (eds). (1978). *Max Weber's Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Berkeley: University of California Press.
- Roy, O. (1994 [1992]). *The Failure of Political Islam* (C. Volk, tr.). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Roy, O. (2004). *Globalized Islam: The Search for a New Ummah*. New

York: Columbia University Press in association with Centre d'Études et de Recherches Internationales.

Rutherford, J. (1990). "The Third Space: Interview with Homi Bhabha," in J. Rutherford (ed.), *Identity and the Cultural Politics of Difference*. London: Lawrence and Wishart.

Sachedina, A. A. (2001). *The Islamic Roots of Democratic Pluralism*. Oxford and New York: Oxford University Press.

de Sacy, S. (1826–1827 [1806]). *Chrestomathie Arabe, Ou, Extraits De Divers*

Écrivains Arabes, Tant En Prose Qu'en Vers, a l'usage des Eleves de l'Ecole Speciale Des Langue. Paris: Imprimerie impériale

Safi, L. M. (1992). *The Challenge of Modernity: The Quest for Authenticity in the Arab World*. Unpublished PhD Dissertation, Wayne State University.

Safi, L. M. (1993). "The Quest for an Islamic Methodology: The Islamization of Knowledge in Its Second Decade," *American Journal of Islamic Social Sciences*, 10(1 (Spring): 23–48.

Safi, O. (ed.). (2003). *Progressive Muslims: On Justice, Gender and Pluralism*.

Oxford: Oneworld.

Sahgal, G., and N. Yuval- Davis (eds.). (1992). *Refusing Holy Orders*.

London:

Virago.

Said, E. W. (1978). *Orientalism* (1st ed.). New York: Pantheon Books. Said, E. W.

(1981). *Covering Islam: How the Media and the Experts Determine How We See the Rest of the World*. London and New York: Routledge and Kegan Paul.

Said, E. W. (1993). *Culture and Imperialism*. New York: Knopf.

Said, E. W. (1995). "Orientalism, an Afterword," *Raritan*, 14(3): 32–59.

- Saltzman, J. (2001). "The Concept of Spiritual Knowledge in the Philosophy of Seyyed Hossein Nasr," in L. E. Hahn, R. E. Auxier, and L. W. Stone Jr. (eds.), *The Philosophy of Seyyed Hossein Nasr*. La Salle: Open Court Publishing Co.
- Salvatore, A. (1997). *Islam and the Political Discourse of Modernity*. Berkshire: Ithaca Press.
- Salvatore, A., and D. Eickelman (eds.). (2004). *Public Islam and the Common Good*. Leiden: E. J. Brill.
- Samartha, S. (1981). "Dialogue as a Continuing Christian Concern," in J. Hick and B. Hebblethwaite (eds.), *Christianity and Other Religions: Selected Readings*. Philadelphia: Fortress Press.
- Sardar, Z. (1984a). "Introduction: Islamic and Western Approaches to Science," in Z. Sardar (ed.), *The Touch of Midas: Science, Values and the Environment in Islam and the West*. Manchester: Manchester University Press.
- Sardar, Z. (ed.). (1984b). *The Touch of Midas: Science, Values, and Environment in Islam and the West*. Manchester: Manchester University Press.
- Sardar, Z. (1985). *Islamic Futures: The Shape of Ideas to Come*. London and New York: Mansell Publishing.
- Sardar, Z. (1987). *The Future of Muslim Civilization* (2nd ed.). London and New York: Mansell Publishing.
- Sardar, Z. (1989a). *Explorations in Islamic Science*. London; New York: Mansell Publishing.
- Sardar, Z. (1989b). "Introduction," in Z. Sardar (ed.), *An Early Crescent: The Future of Knowledge and the Environment in Islam*. London and New York:

Mansell Publishing.

Sardar, Z. (1989c). "Islamization of Knowledge: A State of the Art Report," in Z. Sardar (ed.), *An Early Crescent: The Future of Knowledge and the Environment in Islam*. London and New York: Mansell Publishing.

Sardar, Z. (ed.). (1991). *How We Know: Ilm and the Revival of Knowledge*. London: Grey Seal.

Sardar, Z. (1998). *Postmodernism and the Other: The New Imperialism of Western Culture*. London and Chicago: Pluto Press.

Sardar, Z. (2003). *Islam, Postmodernism and Other Futures: A Ziauddin Sardar*

Reader (S. Inayatullah and G. Boxwell, eds.). London: Pluto Press

Saul, J. R. (1993 [1992]). *Voltaire's Bastards: The Dictatorship of Reason in the*

West. Toronto: Penguin Books.

Saunders, J. J. (1966). "Review of Muhsin Mahdi's Ibn Khaldun's Philosophy of History," *History and Theory*, 5(3): 342–47.

Sayyid, B. S. (1997). *A Fundamental Fear: Eurocentrism and the Emergence of Islamism*. London and New York: Zed Books.

Scheler, M. (1972 [ca. 1910]). *Ressentiment* (L. Coser, ed; W. Holdheim, t r.). New York: Schocken Books.

Schlegel, F. v. (1971 [1828]). *The Philosophy of History; in a Course of Lectures*,

Delivered at Vienna (J. B. Robertson, ed. & tr.) (7th rev. ed.). St. Clair Shores, MI: Scholarly Press.

Schluchter, W. (1981). *The Rise of Western Rationalism: Max Weber's Developmental History* (G. Roth, t r.). Berkeley: University of California Press.

- Schluchter, W. (1996). *Paradoxes of Modernity: Culture and Conduct in the Theory of Max Weber* (N. Soloman, tr.). Stanford: Stanford University Press.
- Schluchter, W. (1999). "Hindrances to Modernity: Max Weber on Islam," in T. E. Huff and W. Schluchter (eds.), *Max Weber & Islam*. New Brunswick, NJ: Transaction.
- Schmidt, N. (1967 [1930]). *Ibn Khaldun, Historian, Sociologist and Philosopher*. New York: AMS Press.
- Schroeder, R. (1992). *Max Weber and the Sociology of Culture*. London: Sage Publications.
- Sedgwick, M. (2004). *Against the Modern World: Traditionalism and Secret Intellectual History of the Twentieth Century*. New York: Oxford University Press.
- Shaikh, N. (2002). Interview with Talal Asad. *AsiaSource*. Retrieved 09/16/2004 from: www.asiasource.org/news/special_reports/asad.cfm
- Shariati, A. (1979). *On the Sociology of Islam* (H. Algar, tr.). Berkeley: Mizan Press.
- Shariati, A. (1980). *Marxism and Other Western Fallacies: an Islamic Critique* (R. Campbell, tr.) Berkeley: Mizan Press.
- Shehadi, F. (1984). "Theism, Mysticism and Scientific History in Ibn Khaldun," in M. Marmura (ed.), *Islamic Theology and Philosophy: Studies in Honor of George F. Hourani*. Albany: State University of New York Press.
- Shils, E. (1987). "Max Weber and the World since 1920," in W. J. Mommsen and

- J. Osterhammel (eds.), *Max Weber and His Contemporaries*. London: Allen and Unwin.
- Shils, E., and H. Finch (eds). (1949). *Max Weber on the Methodology of the Social Sciences*. Glencoe, Ill: The Free Press.
- Sica, A. (1988). *Weber, Irrationality, and Social Order*. Berkeley: University of California Press.
- Simmel, G. (1977 [1905]). *The Problems of the Philosophy of History: An Epistemological Essay* (G. Oakes, ed. & tr.). New York: The Free Press.
- Singer, B. (2004). "Montesquieu, Adam Smith and the Discovery of the Social," *Journal of Classical Sociology*, 4(1): 31–57
- de Slane, B. W. M. (1862–1868). *Prolégomènes Historiques D'ibn Khaldoun, Traduits En Français Et Commentes*. Paris: Académie des Inscriptions et Belles- Lettres.
- Smart, B. (1996). "Postmodern Social Theory," in B. Turner (ed.), *The Blackwell Companion to Social Theory*. Oxford and Cambridge, MA: Blackwell.
- Smith, H. (2001). "Nasr's Defense of the Perennial Philosophy," in L. E. Hahn, R. E. Auxier, and L. W. Stone Jr. (eds.), *The Philosophy of Seyyed Hossein Nasr*. La Salle: Open Court Publishing.
- Sorokin, P. A. (1962). *Social and Cultural Dynamics*. New York: Bedminster Press.
- Soroush, A. (2000). *Reason, Freedom, and Democracy in Islam: Essential Writings of "Abdolkarim Soroush*, (M. Sadri and A. Sadri, eds. and trs.). New York: Oxford University Press.
- Spencer, H. (1961 [1881]). *The Study of Sociology*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

- Spencer, H. (1971). *Herbert Spencer: Structure, Function and Evolution* (S. Andreski, ed.). London: Thomas Nelson and Sons.
- Spencer, T. (2005). "Review of Robert J. Richards, the Romantic Conception of Life: Science and Philosophy in the Age of Goethe," *H- German, H- Net Reviews, March 2005*: www.h-net.msu.edu/reviews/showrev.cgi?path=188211118171816
- Spengler, J. (1964). "Economic Thought of Ibn Khaldun," *Comparative Studies in Society and History*, 6(3): 268–306.
- Spengler, O. (1970 [1918]). *The Decline of the West* (2 vols.). New York: Knopf.
- Spickard, J. (2001). "Tribes and Cities: Towards an Islamic Sociology of Religion," *Social Compass*, 48(1): 103–16.
- Spivak, G. C. (1988). "Can the Subaltern Speak?" in C. Nelson and L. Grossberg (eds.), *Marxism and the Interpretation of Culture*. Urbana- Champagne, Ill: University of Illinois Press.
- Stauth, G. (1998). "Islam and Modernity: The Long Shadow of Max Weber," in G. Stauth (ed.), *Islam—Motor or Challenge of Modernity* (Vol. 1). Hamburg: LIT Verlag.
- Stauth, G. (2002). *Politics and Cultures of Islamization in Southeast Asia: Indonesia and Malaysia in the Nineteen- Nineties*. Bielefeld: Transcript Verlag.
- Stauth, G., and B. Turner (1988). *Nietzsche's Dance: Resentment, Reciprocity and Resistance in Social Life*. Oxford and New York: Blackwell.
- Stenberg, L. (1996). *The Islamization of Science: Four Muslim Positions Developing an Islamic Modernity*. Lund: Religionshistoriska avdelningen

Lunds universitet.

Strauss, L. (1953). *Natural Right and History*. Chicago: University of Chicago Press.

Strauss, L. (1968). *Liberalism: Ancient and Modern*. New York: Basic Books.

Tabatabai, M. H. (1980). *Usul- E- Falsafa Wa Ravish- E- Realism (The Principles*

of Philosophy and the Methodology of Realism). Qum: Intisharat- i- Islami.

Taylor, C. (1985). *Philosophy and the Human Sciences*. Cambridge and New York: Cambridge University Press.

Taylor, C. (1997). "Foreword" in M. Gauchet, *The Disenchantment of the World: A Political History of Religion*. Princeton: Princeton University Press.

Taylor, C. (2001 [1995]). "Two Theories of Modernity," in P. Goankar (ed.), *Alternative Modernities*. Durham: Duke University Press.

Taylor, J. V. (1981 [1977]). "The Theological Basis of Interfaith Dialogue," in J. Hick and B. Hebblethwaite (eds.), *Christianity and Other Religions: Selected Readings*. Philadelphia: Fortress Press.

Tehrani, M., and D. Chappell (eds.). (2002). *Dialogue of Civilizations: A New*

Peace Agenda for a New Millennium. London and New York: I.B. Tauris Publishers in association with The Toda Institute for Global Peace and Policy Research.

Teigas, D. (1995). *Knowledge and Hermeneutic Understanding: A Study of the*

Habermas-Gadamer Debate. London and Cranbury, NJ: Bucknell University Press and Associated University Presses.

Tenbruck, F. (1980). "The Problem of Thematic Unity in the Works of Max Weber" (S. Whimster, tr.), *British Journal of Sociology*, 31(3): 316–51.

- Tibi, B. (1988 [1981]). *The Crisis of Modern Islam: A Preindustrial Culture in the Scientific-Technological Age*, (J. v. Sivers, tr.). Salt Lake City: University of Utah Press.
- Tibi, B. (1990). *Islam and the Cultural Accommodation of Social Change*, (C. Johnson- Krojzlov, tr.). Boulder, CO: Westview Press.
- Tibi, B. (1995). "Culture and Knowledge: The Politics of Islamization of Knowledge as a Postmodern Project? The Fundamentalist Claim to De-Westernization," *Theory, Culture and Society*, 12(1): 1–24.
- Tibi, B. (2001). *Islam between Culture and Politics*. New York: Palgrave.
- Toynbee, A. (1935). *A Study of History*. London: Oxford University Press.
- Tracy, D. (1981). *The Analogical Imagination: Christian Theology and the Culture of Pluralism*. New York: Crossroad.
- Turki, A. M. (2002). "Arab Reason Versus Western Reason? Theses on the Rationality Debate in the Arab- Islamic World," in W. Ruff (ed.), *Islam and the West: Judgments, Prejudices, Political Perspectives*. Munster: Agenda-Verlag.
- Turner, B. (1974). *Weber and Islam: A Critical Study*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Turner, B. (1978). *Marx and the End of Orientalism*. London: George Allen & Unwin.
- Turner, B. (1985 [1981]). "State, Religion and Minority Status. A Review Article," *Comparative Studies in Society and History*, 27(2): 304–11.
- Turner, B. (1986). "Review of the *American Journal of Islamic Studies* and *Islamic Sociology*," *The Sociological Review*, 34(3): 716–19.
- Turner, B. (1993 [1992]). *Max Weber: From History to Modernity*. London; New York: Routledge.

Turner, B. (1994). *Orientalism, Postmodernism and Globalism*. London and New York: Routledge.

Turner, B. (2001). "Cosmopolitan Virtue: On Religion in a Global Age," *European Journal of Social Theory*, 4(2).

Turner, B. (2003). "Class, Generation and Islamism: Towards a Global Sociology of Political Islam. A Review Article," *British Journal of Sociology*, 54(1): 139–47.

Vahdat, F. (2003). "Critical Theory and the Islamic Encounter with Modernity," in M. Thompson (ed.), *Islam and the West: Critical Perspectives on Modernity*.

Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

van Eekert, G. (2003). "The Blind Spot in Current Philosophical Discourse on 'the End of Metaphysics,'" in H. De Vriese, G. v. Eekert, G. Vanheeswijck, and K.

Verrycken, (eds.), *1830–1848, the End of Metaphysics as a Transformation of Culture*. Louvain: Peeters.

Vattimo, G. (1988). *End of Modernity: Nihilism and Hermeneutics in Postmodern*

Culture (J. Snyder, tr.). Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Vico, G. (1961 [1744]). *The New Science of Giambattista Vico* (T. G. Bergin and

M. H. Fisch, eds. and trs.). Garden City: Anchor Books

Voegelin, E. (1952). *The New Science of Politics: An Introduction*. Chicago: University of Chicago Press.

Voll, J. O. (1996). "The Mistaken Identification of 'the West' with 'Modernity,'" "

American Journal of Islamic Social Sciences, 13(1): 1–12.

Vrieze, M. (1988). “The Fiasco of the Sociology of Knowledge,” in P. Marshall

and R. Vandervennen (eds.), *Social Science in Christian Perspective*. Lanham, MD: University Press of America.

Wadud, A. (1999). *Quran and Woman: Rereading the Sacred Text from a Woman’s Perspective* (2nd ed.). Oxford: Oxford University Press.

Walgate, R. (1984). “Science in Islam and the West: Synthesis by Dialogue,” in

Z. Sardar (ed.), *The Touch of Midas: Science, Values and the Environment in Islam and the West*. Manchester: Manchester University Press.

Walter, E. V. (ed.). (1985). *Civilizations East and West: A Memorial Volume for*

Benjamin Nelson. Atlantic Highlands, NJ: Humanities Press.

Weber, A. (1947). *Farewell to European History; or, the Conquest of Nihilism* (R. F. C. Hull, tr.). London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co.

Weber, A., and R. B. Perry (1925). *History of Philosophy*. New York: Scribner.

Weber, M. (1946a [1919]). “Politics as a Vocation,” in H. Gerth and C. W. Mills

(eds. and trs.). *From Max Weber: Essays in Sociology, Edited and Translated by H. H. Gerth and C. W. Mills*. New York: Oxford University Press.

Weber, M. (1946b [1915]). “Religious Rejections of the World and Their Directions,” in H. Gerth and C. W. Mills (eds. and trs.). *From Max Weber: Essays in Sociology*. New York: Oxford University Press.

Weber, M. (1946c [1919]). “Science as a Vocation,” in H. Gerth and C. W. Mills

(eds. and trs.), *From Max Weber: Essays in Sociology*. New York: Oxford University Press.

Weber, M. (1946d [1915]). "The Social Psychology of the World Religions" in H.

Gerth and C. W. Mills (eds. and trs.), *From Max Weber: Essays in Sociology*. New York: Oxford University Press.

Weber, M. (1949a [1905]). "Critical Studies in the Logic of the Cultural Sciences,"

The Methodology of the Social Sciences (E. Shils and H. Finch, eds. & trs.). Glencoe, Ill: The Free Press.

Weber, M. (1949b [1904]). "Objectivity in Social Science and Social Policy," *The Methodology of the Social Sciences* (E. Shils and H. Finch, eds. & trs.). Glencoe, Ill: The Free Press.

Weber, M. (1949c [1917]). "The Meaning of Ethical Neutrality in Sociology and

Economics," *The Methodology of the Social Sciences* (E. Shils and H. Finch, eds. & trs.). Glencoe, Ill: The Free Press.

Weber, M. (1958 [1904]). *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* (T. Parsons, tr.). New York: Scribner.

Weber, M. (1975a [1905]). "Knies and the Problem of Irrationality: The Irrationality of Action," *Roscher and Knies: The Logical Problems of Historical Economics* (G. Oakes, ed. and tr.). New York: The Free Press.

Weber, M. (1975b [1903–1905]). *Roscher and Knies: The Logical Problems of Historical Economics* (G. Oakes, ed. and tr.). New York: The Free Press.

Weber, M. (1975c [1903]). "Roscher's 'Historical Method,'" *Roscher and Knies:*

The Logical Problems of Historical Economics (G. Oakes, ed. and tr.). New York: The Free Press.

Weber, M. (1977 [1907]). *Critique of Stammler* (G. Oakes, ed. & tr.). New York:

The Free Press.

Weber, M. (1978 [ca. 1914]). *Economy and Society: An Outline of Interpretive*

Sociology (G. Roth and C. Wittich, eds.). Berkeley: University of California Press.

Westby, D. L. (1991). *The Growth of Sociological Theory: Human Nature, Knowledge and Social Change*. Englewood Cliffs, CA: Prentice- Hall, Inc.

Whimster, S., and S. Lash (1987). "Introduction," in S. Lash and S. Whimster (eds.), *Max Weber, Rationality and Modernity*. London: Allen & Unwin.

White, H. (1959). "Review Article of Ibn Khaldun's *Muqaddima, an Introduction to History* (Franz Rosenthal, tr.), *Comparative Studies in Society and History*, 2(1): 110–25.

Wiercinski, A. (ed.). (2002). *Between the Human and the Divine: Philosophical and Theological Hermeneutics*. Toronto: The Hermeneutic Press.

Winch, P. (1964). "Understanding a Primitive Society," *American Philosophical Quarterly*, 1: 307–24.

Winch, P. (1972 [1964]). *Ethics and Action*. London: Routledge and Kegan Paul.

Winch, P. (1990 [1958]). *The Idea of a Social Science and Its Relation to Philosophy*. (2nd ed.). London: Routledge.

Winter, E. (2004). *Max Weber et les relations ethniques: du refus du biologisme racial à l'état multinational*. Sainte- Foy, Qué: Presses de l'Université Laval.

Wolf- Gazo, E. (1992). "Postmodernism's Critique of the Enlightenment," *Journal*

of Islamic Research, 6(1): 1–16.

Wolf- Gazo, E. (2001). "Nasr and the Quest for the Sacred," in L. E. Hahn, R. E.

Auxier, and L. W. Stone Jr. (eds.), *The Philosophy of Seyyid Hossein Nasr*. La Salle, Ill: Open Court Publishing.

Wolf- Gazo, E. (2005). Max Weber and Islam. *ISIM Review*, 16, 44–45

Yassine, A. Q. (1998). "Understanding Modernity on One's Own Terms," *American Journal of Islamic Social Sciences*, 15(Summer 1998): 47–61.

Zaccai- Reyners, N. (1995). *Le Monde De La Vie*. Paris: Cerf.

Zubaida, S. (1993 [1989]). *Islam, the People and the State: Essays on Political*

Ideas and Movements in the Middle East (2nd ed.). London: I. B. Tauris.

• کتاب‌شناسی نسبت مطالعات فلسفی و کلامی اسلامی جدید با بنیادها و مسائل علوم انسانی

Abas, Husen. *Indonesian as a Unifying Language of Wider Communication and Sociolinguistic*

Perspective. Canberra: Pacific Linguistic, The Australian National University, 1987.

Abbas, K.H. Siradjuddin. *I#tiqad Ahlussunnah Wal-Jama"ah*. Jakarta: Pustaka Tarbiyah, 1997.

#Abduh, MuÈammad. *The Theology of Unity*, translated by IsÈÈq MusÈad and Kenneth

Cragg. London: George Allen & Unwin, 1966.

Abdullah, Taufik. *Schools and Politics: The Kaum Muda Movement in West Sumatra*

- (1927-1933). Ithaca, New York: Cornell Modern Indonesia Project, 1971.
- . and Sharon Siddique (eds.) *Tradisi dan Kebangkitan Islam di Asia Tenggara*. Jakarta: LP3ES, 1989.
- Abdurrahman, Moeslim. *Islam Transformatif*. Jakarta: Pustaka Firdaus, 1995.
- Abrahamov, Binyamin. *Islamic Theology: Traditionalism and Rationalism*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1998.
- . *Anthropomorphism and Interpretation of the Qur"šn in the Theology of al-Qšsim Ibn IbršhÊm Kitšb al-Mustarshid*. Leiden and New York: E.J. Brill, 1996.
- Adams, Charles C. *Islam and Modernism in Egypt: A Study of the Modern Reform Movement Inaugurated by MuÈammad #Abduh*. New York: Russel & Russel, 1968.
- Ahmad, H.A. Malik. *Akidah, Pembahasan-pembahasan Mengenai Allah dan Taqdir*. Jakarta: al-Hidayah, 1983.
- Ahmed, Akbar S. *Postmodernism and Islam: Predicament and Promise*. London and New York: Routledge, 1992.
- and Hastings Donnan (eds.). *Islam, Globalization and Postmodernity*. London and New York: Routledge, 1994.
- Alfian. *Muhammadiyah: The Political Behavior of Muslim Modernist Organization Under the Dutch Colonialism*. Yogyakarta: Gadjah Mada Press, 1989.
- #AlÎ, #Abdullah Yâsuf. *The Meaning of the Holy Qur"šn*. Brenton, Maryland: Amana Corporation, 1992.

- Ali, Fachry and Bahtiar Effendy. *Merambah Jalan Baru Islam: Rekonstruksi Pemikiran Islam Indonesia Masa Orde Baru*. Bandung: Mizan, 1986.
- Ali-Fauzi, Ihsan and Haidar Bagir (eds.) *Mencari Islam*. Jakarta: Formaci and Mizan, 1990.
- Allard, Michel. *Le Problème des attributs divins dans la doctrine d'al-Ash'ari et de ses premiers grands disciples*. Beirut: Imprimerie Catholique, 1965.
- Amin, M. Masyhur (ed.) *Teologi Pembangunan: Paradigma Baru Pemikiran Islam*. Yogyakarta: LKPSM-NU, 1988.
- Amrullah, Sabaruddin and Viva Yoga Mauladi (eds.) *HMI dalam Sorotan Pers*. Jakarta: Pengurus Besar HMI, 1997.
- Anam, Choirul. *Pertumbuhan dan Perkembangan Nahdlatul Ulama*". Sala: Jatayu, 1985.
- Al-Andalâsî, Ibn 'azm. *Ilm al-Kalâm al-Madhhab Ahl al-Sunnah wa'l-Jamâ'ah*, ed. by A'îmad al-Saqî. Cairo: al-Maktabat al-Thaqafî, 1989.
- Anderson, Benedict R. O'G. *Language and Power: Exploring Political Cultures in Indonesia*. Ithaca and London: Cornell University Press, 1990.
- Anshari, Endang Saifuddin. *Kritik atas Faham dan Gerakan "Pembaharuan" Drs. Nurcholish Madjid*. Bandung: Bulan Sabit, 1973.
- . and Syafiq A. Mughni. *A. Hassan Wajah dan Wajah Seorang Mujtahid*. Bangil, al-Muslimun, 1985.

- . and M. Amien Rais (eds.) *Pak Natsir 80 Tahun: Penghargaan dan Penghormatan Generasi Muda*. Jakarta: Media Dakwah, 1988.
- Appel, Willa. *Cults in America: Programmed for Paradise*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1983.
- Arslan, Al-Amir Shakib, *Mengapa Kaum Muslimin Mundur dan Mengapa Kaum Selain Mereka Maju*, translated by Moenawar Chalil. Jakarta: Bulan Bintang, 1976.
- Al-Ash'ari, Abū al-ʿasan al-ʿAlī b. Ismāʿīl. *Al-Ibṣnah #an Uṣṣāl al-Diyṣnah*. Beirut: Dār al-Kitāb al-ʿArabī, 1990.
- . *Al-Ibṣnah #an Uṣṣāl al-Diyṣnah (The Elucidation of Islam's Foundation)*, translated by Walter C. Klein. New Haven: American Oriental Society, 1940.
- . *Maqṣṣat al-Islāmīyāt wa-Ikhtilāf al-Muṣallāt*, ed. by Hellmut Ritter. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1963.
- Al-ʿAsqalānī, Ibn ʿajar. *Fatḥ al-Bṣrī bi-Sharḥ al-Bukhārī*. Beirut: Dār al-Maʿrifah, 1980, vol. 1.
- Asy'ari, K.H. Hasyim. *Qanun Asasi Nahdlatul Ulama*". Kudus: Menara, 1969.
- Al-Attas, Syed Muhammad Naquib. *A Commentary on the Uṣṣāt al-ʿiddiq of Nār al-Dīn al-Rṣnīr*. Kuala Lumpur: Ministry of Culture Malaysia, 1989.
- . *The Oldest Known Malay Manuscript: A 16th Century Malay Translation of the #Aqṣ'id of al-Nasafī*. Kuala Lumpur: Department of Publications University of

Malaya, 1988.

Azhari, Muntaha and Abdul Mun'im Saleh (eds.) *Islam Indonesia Menatap Masa Depan*.

Jakarta: Perhimpunan Pengembangan Pesantren dan Masyarakat, 1989.

Aziz, Rs. Abd. *Konsepsi Ahlussunnah wal-Jamaah dalam Bidang Aqidah dan Syari'ah*.

Pekalongan: Bahagia, 1990.

Badawi, H.A. *Diktat Peladjaran Kursus/Latihan Pimpinan Muhammadiyah di Jogjakarta*.

Yogyakarta: PP. Muhammadiyah, 1962.

Al-Baghdādî, Abū Manẓūr #Abd al-Qāshir b. #shir. *Kitāb al-Farq bayn al-Firqah wa-Bayān*

al-Firqat al-Najiyah Minhā. Cairo: al-Ma#shrif, 1910.

———. *Moslem Schism and Sects (al-FarĀ Bain al-FirāĀ): Being the History of the Various*

Philosophic Systems Developed in Islam, translated by Kate Chambers Seelye. New

York: AMS Press, 1966.

Bagir, Haidar. *Satu Islam, Sebuah Dilema*. Bandung: Mizan, 1986.

Al-BḡqillīnĒ, MuĒammad b. al-#ayyib. *Al-TamhĒd fĒ'l-Radd #alḡ al-MulĒidah al-Mu#aāĒilah*

wa'l-Rḡfi-ah wa'l-Khawḡrij wa'l-Mu#tazilah. Cairo: Dḡr al-Fikr al-#ArabĒ, 1947.

Baso, Ahmad. *Civil Society versus Masyarakat Madani: Arkeologi Pemikiran "Civil Society"*

dalam Islam Indonesia. Bandung: Pustaka Hidayah, 1999.

Basry, Hasan. *Tegakkan Tauhid Tumbangkan Syirik*. Solo: Ramadhani, 1991.

Basyir, H.A. Azhar. *Pendidikan Agama Islam I (Aqidah)*. Yogyakarta: Perpustakaan

- Fakultas Hukum Universitas Islam Indonesia, 1995.
- Beatty, Andrew. *Varieties of Javanese Religion: An Anthropological Account*
Cambridge:
Cambridge University Press, 1999.
- Bellah, Robert N. *Beyond Belief: Essays on Religion in a Post-Traditional World*. New York
and London: Harper & Row, 1970.
- Benda, Harry J. *The Crescent and the Raising Sun: Indonesian Islam under the Japanese Occupation 1942-1945*. The Hague: W. van Hoeve, 1958.
- and John A. Larkin with Sydney L. Mayer Jr. *The World of Southeast Asia: Selected Historical Readings*. New York: Harper & Row, 1967.
- Bilal, M. Wasim. *Mistik dalam Suluk Pasisiran*. Yogyakarta: Yayasan Ilmu Pengetahuan dan Kebudayaan Panunggalan, 1988.
- Binder, Leonard. *Islamic Liberalism: A Critique of Development Ideologies*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1988.
- Boland, B.J. *The Struggle of Islam in Modern Indonesia*. The Hague: Martinus Nijhoff, 1982.
- Boullata, Issa J. *Trends and Issues in Contemporary Arab Thought*. Albany: SUNY Press, 1990.
- Bouyges, Maurice. *Essai de Chronologie des Oeuvres de al-Ghazali (Algazel)*. Beirut: Imprimerie Catholique, 1959.

- Bowen, John R. *Muslim Through Discourse: Religion and Ritual in Gayo Society*. Princeton: Princeton University Press, 1993.
- Bowker, John. *The Oxford Dictionary of World Religions*. Oxford and New York: Oxford University Press, 1997.
- Brockelmann, Carl. *Geschichte der Arabischen Litteratur*. Leiden: E.J. Brill, 1943-1949, 2 vols.
- Bruinessen, Martin van. *Kitab Kuning, Pesantren dan Tarekat: Tradisi-tradisi Islam di Indonesia*. Bandung: Mizan, 1995.
- Budiman, Arief (ed.). *State and Civil Society in Indonesia*. Clayton, Victoria: Centre of Southeast Asian Studies, Monash University, 1990.
- Carvalho, Bosco and Dasrizal (eds.) *Aspirasi Umat Islam Indonesia*. Jakarta: Lembaga Penunjang Pembangunan Nasional, 1983.
- Cederroth, Sven. *Survival and Profit in Rural Java: The Case of an East Javanese Village*. Surrey, Great Britain: Curzon Press, 1995.
- Chaidar, Al. *Pemilu 1999: Pertentangan Ideologis Partai-partai Islam versus Partai-partai Sekuler*. Jakarta: Darul Falah, 1999.
- Chalil, K.H. Moenawar. *Kembali kepada Al-Qur'an dan As-Sunnah: Suatu Muqaddimah Bagi Himpunan Hadis-hadis Pilihan*. Jakarta: Bulan Bintang, 1991.
- Connolly, Peter (ed.), *Approaches to the Study of Religion*. London and New York: Cassell,

1999.

Cutler, Allan H. and Helen E. Cutler. *The Jews as Ally of the Muslim: Medieval Roots of*

Anti-Semitism. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 1986.

Al-Da#j#n, Sa#âd b. #Abd al-#AzÊz. *Manhaj al-Im#m M#lik fÊ Ithb#t al-#AqÊdah*. Cairo:

Maktabat Ibn TaymÊyah, 1995.

Dalton, Bill. *Indonesia Handbook*. Chico, California: Moon Publication, 1988.

Davis, Gloria. *What is Modern Indonesian Culture?* Athens, Ohio: 1979.

Dhofier, Zamakhsyari. *Tradisi Pesantren: Studi tentang Pandangan Hidup Kyai*. Jakarta:

LP3ES, 1982.

Dimont, Max I. *The Indestructible Jews: Is There a Manifest Destiny in Jewish History?*

New York: The New American Library, 1971.

———. *Jews, God and History*. New York: New American Library, 1962.

Djaelani, Abdul Qadir. *Menelusuri Kekeliruan Pembaharuan Pemikiran Nurcholish Madjid*.

Bandung: Yadia, 1994.

Djaja, Tamar. *Riwayat Hidup A. Hassan*. Jakarta: Mutiara, 1980.

Drewes, G.W.J. *The Admonitions of Seh Bari: 16th Century Javanese Muslim Text, Attributed*

to Saint Bonang. The Hague: Nijhoff, 1969.

Duny#, Sulym#n. *Al-Shaykh MuÈammad #Abduh bayn al-Fal#sifah wa 'l-Kal#mÊyÊn*. Cairo:

#Is# al-B#bÊ al-\alabÊ, 1958.

Effendy, Bahtiar. *Islam dan Negara: Transformasi Pemikiran dan Praktik Politik Islam di*

Indonesia. Jakarta: Paramadina, 1998.

Endress, Gerhard. *An Introduction to Islam*, translated by Carole Hillenbrand.
New

York: Columbia University Press, 1988.

Engineer, Asghar Ali. *Islam and Liberation Theology: Essays on Liberative
Elements In Islam*.

New Delhi: Sterling Publishers, 1990.

Esack, Farid. *Qur"ʃn, Liberation & Pluralism: An Islamic Perspective of
Inter-religious Solidarity
against Oppression*. Oxford: Oneworld, 1997.

Fahd, Toufic. *Le panthéon de l'Arabie central à la veille de l'hégire*. Paris:
Librairie Orientaliste

Paul Geuthner, 1968.

Fakhry, Majid. *A History of Islamic Philosophy*. New York and London:
Columbia

University Press, 1970.

Farah, Caesar E. *Islam: Beliefs and Observance*. New York: Barron's, 2000.

Federspiel, Howard M. *Persatuan Islam: Islamic Reform in Twentieth Century
Indonesia*.

Ithaca, New York: Cornell University, 1970.

———. *Indonesia in Transition: Muslim Intellectuals and National
Development*. New York:

Nova Science Publishers, 1998.

———. *Muslim Intellectuals and National Development in Indonesia*. New
York: Nova

Science Publishers, 1991.

———. *Popular Indonesian Literature of the Qur"ʃan*. Ithaca, New York:
Cornell Modern

Indonesia Project, 1994.

- Fishman, Joshua A. (ed.) *Advance in Language Planning*. The Hague: Mouton, 1974.
- Foroohar, Manzar. *The Catholic Church and Social Change in Nicaragua*. Albany: SUNY, 1989.
- Frank, Richard M. *Al-Ghazâlî and the Ash'arite School*. Durham and London: Duke University Press, 1994.
- Freire, Paulo. *Pedagogy of the Oppressed*. New York: Continuum, 1993.
- Gatje, Helmut. *The Qur"ân and its Exegesis: Selected Texts with Classical and Modern Muslim Interpretations*, translated by Alford T. Welch. London: Routledge & Kegan Paul, 1976.
- Geertz, Clifford. *The Religion of Java*. New York: The Free Press of Glenco, 1960.
- . *Islam Observed: Religious Development in Marocco and Indonesia*. New Haven and London: Yale University Press, 1968.
- Al-Ghazâlî, Abû 'l-Hasan. *The Ninety-nine Beautiful Names of God: al-Maqâd al-Asnâ Fî Sharh Amsm" Allâh al-usnâ*, translated with notes by David Burrell and Nazih Daher. Cambridge: The Islamic Texts Society, 1992.
- . *Fayṣal al-Tafriqah bayn al-Islâm wa 'l-Zandaqah*, ed. by Sulaymân Dunyâ. Cairo: #Isâ al-Bâb al-'alabî, 1961.
- Gibb, H.A.R. *Mohammedanism: An Historical Survey*. London and New York: Oxford University Press, 1970.

- Gimaret, Daniel. *Les noms divins en Islam: exégèse lexicographique et théologique*. Paris: Cerf, 1988.
- Goldziher, Ignaz. *Introduction to Islamic Theology and Law*, translated by Andras and Ruth Hamori. Princeton: Princeton University Press, 1981.
- Graaf, H.J. de and Theodore G. Th. Pigeaud. *Kerajaan-kerajaan Islam di Jawa: Peralihan Dari Majapahit ke Mataram*. Jakarta: Graffitipers, 1986.
- Grunebaum, G.E. von (ed.) *Theology and Law in Islam*. Wiesbaden: Otto Harrosowitz, 1971.
- Hadikusuma, Djarnawi. *Ahlus Sunnah wal Jama'ah Bid'ah Khurafat*. Yogyakarta: Persatuan, 1996.
- . *Matahari-matahari Muhammadiyah*. Yogyakarta: Persatuan, 1980.
- . *Aliran Pembaharuan Islam: Dari Jamaluddin Al-Afghani sampai KHA. Dahlan*. Yogyakarta: Persatuan, n.d.
- . *Kitab Tauhid*. Yogyakarta: Persatuan, 1987.
- Hadjid, K.R.H. *Adjaran K.H.A. Dahlan dengan 17 Kelompok Ajat2 Al-Qur'an*. Yogyakarta: Jajasan Dana Bantuan Tjalon Haji Indonesia, n.d.
- . *Falsafah Ajaran K.H. Ahmad Dahlan*. Yogyakarta: Siaran, n.d.
- Haidar, M. Ali. *Nahdatul Ulama dan Islam di Indonesia: Pendekatan Fikih dalam Politik*. Jakarta: Gramedia, 1994.
- Haji Abdul Malik Karim Amrullah (Hamka). *Peladjaran Agama Islam*. Jakarta: Bulan

Bintang, 1956.

———. *Kenang-kenangan Hidup*. Kuala Lumpur: Pustaka Antara, 1966.

———. *Tafsir al-Azhar*. Jakarta: Pustaka Panjimas, 1983-1988, 15 vols.

Abd Allāh (ed.) *Aq'adat al-Firqat al-Najiyah (Ahl al-Sunnah wa'l-Jam'ah)*. Beirut:

Dār al-Jayl, 1987.

Hakim, H. Lukman (ed.) *Menggugat Gerakan Pembaharuan Keagamaan: Debat Besar "Pembaharuan*

Islam." Jakarta: Lembaga Studi Informasi Pembangunan, 1995.

Haley, George T., Chin Tiong Tan and Usha V. Haley. *New Asian Emperors: The*

Overseas Chinese, Their Strategies and Competitive Advantages. Oxford: Butterworth

Heinemann, 1998.

Halimuddin. *Kembali kepada Akidah Islam*. Jakarta: Rineka Cipta, 1990.

Hallaq, Wael B. *A History of Islamic Legal Theories: An Introduction to Sunn' Uḥāl al-Fiqh*.

Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1997.

Hanafi, Ahmad. *Theology Islam (Ilmu Kalam)*. Jakarta: Bulan Bintang, 1982.

———. *Pengantar Theology Islam*. Jakarta: Pustaka Al-Husna, 1980.

Hanafi, Hassan. *Islam in the Modern World*. Cairo: The Anglo-Egyptian Bookshop,

1995.

———. *Al-D'En wa'l-Thawrah f' Miḥr*. Cairo: Maktabat al-Madbāl', 1988-1989, 8

vols.

———. *Min al-Aq'adah il' al-Thawrah: Mu'awalat li-Iḥdat Bin' Uḥāl al-D'En*. Cairo:

Maktabat al-Madbāl', 1988, 5 vols.

- Hardjowirogo, Marbangun. *Adat Istiadat Jawa Sedari Seseorang Masih Dalam Kandungan Hingga Sesudah Ia Tiada Lagi*. Bandung: Patma, 1980.
- Hassan, Ahmad. *At-Tauhied*. Bangil: Persatuan Islam Bahagian Pustaka, 1958.
- . *Islam dan Kebangsaan*. Bangil: Al-Lisan and Persatuan Islam Bahagian Pustaka, 1941.
- . *Pengajaran Shalat*. Bangil: Pustaka Tamaam, 1991.
- . *Sua"al-Djawab*. Bangil: Persatuan Islam Bahagian Pustaka, 1958, vols. 1-8, 11-15.
- . *An-Nubuwah*. Malang: Bupemi, n.d.
- . *Is Muhammad a True Prophet?*, translated by K.A. Abdul Wahid. Bangil: Persatuan Islam, n.d.
- Hassan, Muhammad Kamal. *Muslim Responses to "New Order" Modernization in Indonesia*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 1982.
- Hasyim, Umar. *Muhammadiyah Jalan Lurus dalam Tajdid, Dakwah, Kaderisasi dan Pendidikan: Kritik dan Terapinya*. Surabaya: Bina Ilmu, 1990.
- Henderson, John B. *The Construction of Orthodoxy and Heresy: Neo-Confucian, Islamic, Jewish, and Early Christian Patterns*. Albany: SUNY, 1998.
- Hidayat, Komaruddin and Ahmad Gaus (eds.). *Passing Over: Melintasi Batas Agama*. Jakarta: Gramedia, 1998.
- Hinnells, John R. *A New Dictionary of Religions*. Oxford: Blackwell, 1995.

- Hodgson, Marshall G. *The Venture of Islam: Conscience and History in a World Civilization*.
Chicago: The University of Chicago Press, 1974, vol. 2.
- Holt, Claire (ed.) *Culture and Politics in Indonesia*. Ithaca and London: Cornell University Press, 1972.
- Holt, P.M., Ann K.S. Lambton and Bernard Lewis. *The Cambridge History of Islam*.
Cambridge: Cambridge University Press, 1970, vol. 1.
- Hooker, M. B. (ed.) *Islam in Southeast Asia*. Leiden: E.J. Brill, 1983.
———. *Islamic Law in South-east Asia*. Singapore and Oxford: Oxford University Press, 1984.
- Hourani, George F. *Islamic Rationalism: The Ethics of #Abd al-Jabb#r*. Oxford: Clarendon Press, 1971.
- Husnuddu"at, Sukarnawadi H. *Meluruskan Bid'ah*. Surabaya: Dunia Ilmu, 1997.
- Ibn Taym#yah. *Q#idah Jal#lah f# al-Tawassul wa 'l-Was#lah*, ed. by al-Sayyid Jam#l.
Beirut: D#r al-Kit#b al-#Arab#, 1985.
———. *Al-Siy#sat al-Shar#yah f# Isl# al-R# wa 'l-Ra#yah*, edited by Mu#ammad al-Mub#rak. Beirut: D#r al-Kutub al-#Arab#, 1966.
———. *#Aq#dat Ahl al-Sunnah wa 'l-Jam#ah wa 'l-Fiqat al-N#jiyah*, ed. by #Abd al-Razz#q #Af#f#. Egypt: An#r al-Sunnah al-Mu#ammad#, 1358 A.H.
———. *Ibn Taymiyah's Against the Greek Logician*, translated with introduction and

notes by Wael B. Hallaq. Oxford: Clarendon Press, 1993.

———. *Struggle against Popular Religion: With an Annotated Translation of His "Kitāb*

Iqtidāṣ" aḥ- 'irṣā al-Mustaqīm Mukhṣlafat Aḥḥab al-Jaḥm, translated and edited by

Muhammad Umar Memon. The Hague: Mouton, 1976.

———. *Naq. al-Manāiq*, ed. by Muḥammad b. ḥAbd al-Razzāq ḥamzah et al. Cairo:

al-Sunnah al-Muḥammadīyah, 1951.

———. *Minḥaj al-Sunnah al-Nabawīyah fī Naq. Kalām al-Shāḥ wa 'l-Qadarīyah*. Cairo:

Maābaḥat al-Kubrī al-Aḥmirīyah, 1903, vol. 3.

———. *Al-Jawāb al- 'aḥḥ li-man Baddala Dīn al-Masḥ*. Beirut:

Maābaḥat al-Majd al-

Tijrīyah, n.d., vol. 2.

———. *Al-Tawassul wa 'l-Wasḥlah*. Riyā: Dār al-Iftā", 1984.

Ibrahim, Ahmad et al. (eds.) *Readings on Islam in Southeast Asia*. Singapore: Institute

of Southeast Asian Studies, 1985.

Ilyas, Yunahar. *Kuliah Aqidah Islam*. Yogyakarta: LPPI-Universitas Muhammadiyah

Yogyakarta, 1993.

———. and others (eds.) *Muhammadiyah dan NU: Reorientasi Wawasan Keislaman*. Yogyakarta:

Kerjasama LPPI UMY, LKSM NU dan PP Al-Muhsin, 1993.

Jay, Robert R. *Religion and Politics in Rural Central Java*. New Haven: Yale University,

Southeast Asia Study, 1963.

- Jainuri, Achmad. *Muhammadiyah: Gerakan Reformasi Islam di Jawa pada Awal Abad Keduapuluh*. Surabaya: Bina Ilmu, 1981.
- JazâlÊ, MuÈammad b. Sulaymşn. *Dalş"il al-Khayrşta wa-Shawşriq al-Anwşr fÊ-Dhikr al-'alşta #alş al-NabÊy al-Mukhtşr*. Beirut: Dşr Maktabat al-ayşh, 1987.
- Al-JuwaynÊ, Imşm al-aramayn. *Luma# al-Adillah fÊ Qawş#id #Aqş"i Ahl al-Sunnah Wa'l-*
- Jamş#ah*, ed. by FawqÊyah \usayn MaÈmâd. Beirut: #Alam al-Kutub, 1987.
- Kamal, Musthafa, et al. *Muhammadiyah Sebagai Gerakan Islam*. Yogyakarta: Persatuan, 1988.
- Karim, M. Rusli (ed). *Muhammadiyah dalam Kritik dan Komentari*. Jakarta: Rajawali, 1986.
- . *Negara dan Peminggiran Islam Politik: Suatu Kajian Mengenai Implikasi Kebijakan Pembangunan bagi Keberadaan "Islam Politik" di Indonesia Era 1970-an dan 1980-an*. Yogyakarta: Tiara Wacana, 1999.
- Kennedy, Hugh. *The Prophet and the Age of the Caliphates: The Islamic Near East from the Sixth to the Eleventh Century*. London and New York: Longman, 1986.
- Kipp, Rita Smith. *Dissociated Identities: Ethnicity, Religion, and Class in an Indonesian Society*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1993.
- . and Susan Rodgers (eds.) *Indonesian Religions in Transition*. Tucson: The University of Arizona Press, 1987.

Koentjaraningrat. *The Javanese Culture*. Singapore: Oxford University Press, 1985.

Kuntowijoyo. *Paradigma Islam: Interpretasi untuk Aksi*. Bandung: Mizan, 1998.

Latief, H.M. Hasjim. *Nahdlatul Ulama" Penegak Panji Ahlussunnah Wal-Jama"ah*. Surabaya:

Pengurus NU Wilayah Jawa Timur, 1979.

Leur, J.C. van. *Indonesian Trade and Society: Essays in Asian Social and Economic History*.

The Hague: W. van Hoeve, 1967.

Lev, Daniel S. *Islamic Courts in Indonesia: A Study in the Political Bases of Legal Institutions*.

Berkeley: University of California: 1972.

Levtzion, Nehemia (ed.) *Conversion to Islam*. New York: Holmes & Meier, 1979.

Lewis, Bernard (ed.), *Islam and the Arab World: Faith, People, Culture*.

Toronto: McClelland
and Stewart, 1976.

Lewis, James R. *Cults in America: A Reference Handbook*. Santa Barbara, California:

ABC-CLIO, 1998.

Liddle, R. William. *Leadership and Culture in Indonesian Politics*. Sydney: Asian Studies

Association of Australia and Allen & Unwin, 1996.

Lubis, Arbiyah. *Pemikiran Muhammadiyah dan Muhammad Abduh: Suatu Studi Perbandingan*.

Jakarta: Bulan Bintang, 1993.

Maarif, Ahmad Syafii. *Membumikan Islam*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar, 1995.

Machasin. *Menyelami Kebebasan Manusia: Telaah Kritis terhadap Konsepsi Al-Qur'an*. Yogyakarta:

INHIS-Pustaka Pelajar, 1996.

Madjid, Nurcholish. *Dialog Keterbukaan: Artikulasi dalam Wacana Sosial Politik Kontemporer*.

Jakarta: Paramadina, 1998.

———. *Cita-cita Politik Islam Era Reformasi*. Jakarta: Paramadina, 1999.

———. *Islam Agama Kemanusiaan: Membangun Tradisi dan Visi Baru Islam Indonesia*.

Jakarta: Paramadina, 1995.

———. *Islam Kemodernan dan Keindonesiaan*. Bandung: Mizan, 1992.

———. *Islam Doktrin dan Peradaban: Sebuah Telaah Kritis tentang Masalah Keimanan*

Kemanusiaan dan Kemoderenan. Jakarta: Paramadina, 1992.

———. *Kaki Langit Peradaban Islam*. Jakarta: Paramadina, 1997.

———. *Nilai Identitas Kader*. Jakarta: Pengurus Besar Himpunan Mahasiswa Islam,

1986.

———. *Pintu-pintu Menuju Tuhan*. Jakarta: Paramadina, 1994.

———. *Tradisi Islam: Peran dan Fungsinya dalam Pembangunan di Indonesia*. Jakarta:

Paramadina, 1997.

———. *Tidak Ada Negara Islam: Surat-surat Politik Nurcholish Madjid – Mohamad Roem*.

Jakarta: Djambatan, 1997.

Mahasin, Aswab (ed.) *Ruh Islam dan Budaya Bangsa: Agama dan Problem Masa Kini*.

Jakarta: Yayasan Festival Istiqlal, 1996.

Makdisi, George. *The Rise of Colleges: Institutions of Learning in Islam and the West*.

Edinburgh: Edinburgh University Press, 1981.

Makka, Makmur and Dhuroruddin Mashad. *ICMI: Dinamika Politik Islam di Indonesia*.

Jakarta: Pustaka Cidesindo, 1997.

Manger, Leif (ed.). *Muslim Diversity: Local Islam in Global Contexts*. Surrey, England:

Curzon Press, 1999.

Mansoer, K.H. Mas. *Risalah Tauhid dan Sjirik*. Surabaya: Peneleh, 1970.

———. *12 Tafsir Langkah Muhammadiyah*, ed. by Abdul Munir Mulkhan.

Yogyakarta:

Persatuan, 1973.

Mangunwijaya, Y.B. et al. *Spiritualitas Baru: Agama dan Aspirasi Rakyat*.

Yogyakarta:

Dian Interfidei, 1994.

Martin, Richard C. (ed.), *Approaches to Islam in Religious Studies*. Tucson: The University

of Arizona Press, 1985.

——— and Mark Woodward, with Dwi S. Atmaja. *Defenders of Reason in Islam:*

Mu#tazilism from Medieval School to Modern Symbol. Oxford: Oneworld, 1997.

Al-Mas#âdÊ. *Murâj al-Dhahab wa-Ma#dinat al-Jawhar*. Beirut: J§mi#ah Lubn§nÊyah,

1965, vol. 3.

McCarthy, Richard J. *The Theology of al-Ah#arÊ*. Beirut: Imprimerie Catholique,

1953.

- McClelland, David C. *The Achieving Society*. Princeton, New Jersey: D. van Nostrand, 1961.
- Miller, David. *Principles of Social Justice*. Cambridge and London: Harvard University Press, 1999.
- Miskawayh, Abū #Alî b. MuÈammad. *The Eclipse of the Abbasid Caliphate: Original Chronicles of the Fourth Islamic Century*, translated by A.H. Amedroze and D.S. Margoliouth. Oxford: Basil Blackwell, 1921, vol 4.
- Muchtarom, Zaini. *Santri dan Abangan di Jawa*. Jakarta: INIS, 1988.
- Mughni, Syafiq A. *Hassan Bandung Pemikir Islam Radikal*. Surabaya: Bina Ilmu, 1994.
- Muhammadiyah, Pimpinan Pusat. *Himpunan Putusan Tarjih*. Yogyakarta: PP. Muhammadiyah Majlis Tarjih, 1976.
- . *Muqaddimah, Anggaran Dasar, Anggaran Rumah Tangga Muhammadiyah: Keputusan Muktamar ke-41 (AD) dan Tanwir Tahun 1987 (ART)*. Yogyakarta: PP. Muhammadiyah, 1990.
- . *Keputusan Muktamar Muhammadiyah ke-43 Beserta Makalah Prasarannya*. Yogyakarta: Suara Muhammadiyah, 1995.
- . *Pedoman Bermuhammadiyah*. Yogyakarta: PP. Muhammadiyah Badan Pendidikan Kader, 1990.

- Mu#in, K.H.M. Taib Thahir Abd. *Ilmu Kalam*. Jakarta: Widjaya, 1981.
- Mulkhan, Abdul Munir. *Masalah-masalah Teologi dan Fiqih dalam Tarjih Muhammadiyah*. Yogyakarta: Sipress, 1994.
- . *Warisan Intelektual K.H. Ahmad Dahlan dan Amal Muhammadiyah*. Yogyakarta: Persatuan, 1990.
- Mâs§, Jal§l MuÈammad. *Nash"at al-Ash#arÊyah wa-Taãawwuruh§*. Beirut: D§r al-Kit§b al-Lubn§nÊ, 1982.
- Musthafa, K.H. Bisjri. *Risalah Ahlussunnah Wal-Djama"ah*. Kudus: al-Ibriz, 1967.
- Muzani, Saiful (ed.). *Pembangunan dan Kebangkitan Islam di Asia Tenggara*. Jakarta: LP3ES, 1993.
- Nakamura, Mitsuo. *The Crescent Arises over the Banyan Tree: A Study of the Muhammadiyah Movement in a Central Javanese Town*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press, 1983.
- Nasution, Harun. *Muhammad Abduh dan Teologi Rasional Mu#tazilah*. Jakarta: Universitas Indonesia Press, 1987.
- . *Refleksi Pembaharuan Pemikiran Islam 70 Tahun Harun Nasution*. Jakarta: Panitia Penerbitan Buku dan Seminar 70 Tahun Harun Nasution and Lembaga Studi Agama dan Filsafat, 1989.
- . *Islam Rasional: Gagasan dan Pemikiran Prof. Dr. Harun Nasution*. Bandung: Mizan,

1996.

———. *Islam Ditinjau dari Berbagai Aspeknya*. Jakarta: UI-Press, 1979, 2 vols.

———. *Teologi Islam: Aliran-aliran, Sejarah, Analisa Perbandingan*. Jakarta: UI-Press, 1986.

———. *Falsafat dan Mistisisme dalam Islam*. Jakarta: Bulan Bintang, 1973.

Natsir, Mohammad. *Kebudayaan Islam dalam Perspektif Sejarah*, edited by E. Saifuddin

Anshari. Jakarta: Girimukti Pasaka, 1988.

Nieuwenhuijze, C.A.O. *Aspects of Islam in Post-Colonial Indonesia: Five Essays*. The

Hague: W. van Hoeve, 1958.

Noer, Deliar. *The Modernist Muslim Movement in Indonesia (1900-1942)*.

Singapore:

Oxford University Press, 1973.

Nur, Abd. Rahim. *Percaya kepada Taqdir Membawa Kemajuan atau Kemunduran*. Surabaya:

Bina Ilmu, 1987.

Nuridin, H.M. Amin and Afifi Fauzi Abbas (eds.) *Sejarah Pemikiran dalam Islam:*

Teologi/Ilmu Kalam. Jakarta: Pustaka Antara & LSIK, 1996.

Ormsby, Eric. *Theodicy in Islamic Thought: The Dispute over al-Ghazâlî's "Best of All Possible*

Worlds'. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1984.

Panitia Peringatan 75 Tahun Kasman. *Hidup Itu Berjuang: Kasman Singodimedjo 75*

Tahun. Jakarta: Bulan Bintang, 1982.

- Peacock, James L. *Indonesia: An Anthropological Perspective*. Pacific Palisades, California: Goodyear, 1973.
- . *Muslim Puritans: Reformist Psychology in Southeast Asian Islam*. Berkeley: University of California Press, 1978.
- Peters, F.E. *A Reader on Classical Islam*. Princeton: Princeton University Press, 1993.
- Pickthall, Marmaduke. *The Meaning of the Glorious Koran: An Explanatory Translation*. London: George Allen and Unwin, 1948.
- Pigeaud, Theodore G. Th. and H.J. de Graaf, *Islamic States in Java 1500-1700*. The Hague: Martinus Nijhoff, 1976.
- Pines, Shlomo. *Studies in Islamic Atomism*, translated by Michael Schwarz. Jerusalem: The Magnes Press, The Hebrew University, 1997.
- Piscatori, James P. (ed.) *Islam in the Political Process*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
- Al-Qushayrî, Muslim b. al-ajjaj. *‘aÈÈÈ Muslim*. Beirut: #Izz al-DÈn, 1987, vol 1.
- Rahardjo, M. Dawam. *Intelektual Intelegensia dan Perilaku Politik Bangsa: Risalah Cendekiawan Muslim*. Bandung: Mizan, 1993.
- Rahbar, Daud. *God of Justice: A Study in the Ethical Doctrine of the Qur'an*. Leiden: E.J. Brill, 1960.

- Rahman, Fazlur. *Islam*. Chicago: University of Chicago Press, 1979.
- Rais, M. Amien. *Membangun Politik Adiluhung: Membumikan Tauhid Sosial, Mene- gakkan Amar Ma"ruf Nahi Munkar*. Bandung: Zaman Wacana Pustaka, 1998.
- . *Tauhid Sosial: Formula Menggempur Kesenjangan*. Bandung: Mizan, 1998.
- . *Visi dan Missi Muhammadiyah*. Yogyakarta: Suara Muhammadiyah, 1997.
- . *Refleksi Amien Rais dari Persoalan Semut sampai Gajah*. Jakarta: Gema Insani Press, 1997.
- Rasyidi, H.M. *Documents pour servir a l'histoire de l'Islam à Java*. Paris: Ecole Francaise d'Extrême-Orient, 1977.
- . *Koreksi Terhadap Dr. Harun Nasution tentang "Islam Ditinjau dari Berbagai Aspeknya."* Jakarta: Bulan Bintang, 1977.
- Reid, Anthony. *Southeast Asia in the Age of Commerce 1450-1680*. New Haven and London: Yale University Press, 1993, 2 vols.
- Ricklefs, M.C. *A History of Modern Indonesia c. 1300 to the Present*. London: The Macmillan Press, 1981.
- . *Modern Javanese Historical Tradition: A Study of an Original Kartasura Chronicle and Related Materials*. London: School of Oriental and African Studies, 1978.
- (ed.). *Islam in the Indonesian Social Context*. Clayton, Victoria: Centre of Southeast Asian Studies, Monash University, 1991.

Ri·ş, MuÈammad RashÊd. *TşrÊkh al-Ustşdh al-Imşm al-Shaykh MuÈammad #Abduh*.

Cairo: al-Manşr, 1344 A.H, 2 vols.

Riddle, Peter G. and Tony Street (eds.) *Islam: Essays on Scripture, Thought and Society*

A Festschrift in Honour of Anthony H. Johns. Leiden and New York: E.J. Brill,

1997.

Al-RudhrşwşrÊ, £ahÊr al-DÊn. *Dhayl Kitşb Tajşrub al-Umam*, edited by H.F. Amedroze.

Baghdad: al-Muthannş, 1919, vol. 3.

al-RâmÊ, Yşqât. *Kitşb Irshşd al-ArÊb ilş Ma#rifat al-AdÊb or Dictionary of Learned Men of*

Yşqât, edited by D.S. Margoliouth. London: Luzac, 1925, vol. 2.

Russell, Bertrand. *A History of Western Philosophy*. New York: Simon and Schuster,

1972.

Rusydi, H. *Pribadi dan Martabat Buya Prof. Dr. Hamka*. Jakarta: Pustaka Panjimas,

1983.

———. *Kenang-kenangan 70 Tahun Buya Hamka*. Jakarta: Pustaka Panjimas, 1983.

Al-Sa#dÊ, #Abd al-Malik #Abd al-RaÈmşn. *SharÈ al-NasafÊyah fÊ'l-#Aqş'id al-IslşmÊyah*.

Baghdad: Dşr Maktabat al-Anbşr, 1988.

Salam, Solichin. *Wali Sanga dalam Perspektif Sejarah*. Jakarta: Kuning Mas, 1989.

‘alÊbş, JamÊl. *al-Mu#jam al-FalsafÊ*. Beirut and Cairo: Dşr al-Kitşb al-LubnşnÊ and

Dşr Al-Kitşb al-MiBrÊ, 1978, vol. 1.

- Salim, Arskal. *Partai-partai Islam dan Relasi Agama – Negara*. Jakarta: JPPR, 1999.
- Schacht, Joseph. *An Introduction to Islamic Law*. Oxford: Clarendon Press, 1996.
- Schrieke, B. *Indonesian Sociological Studies: Selected Writings*. The Hague: W. van Hoeve, 1966.
- Al-Shahrastānī, Muḥammad b. ʿAbd al-Karīm. *Kitāb al-Milal wa 'l-Niḥāl*. Cairo: al-ʿAlabī, 1968.
- Shāmī, Yaʿyū. *Al-Shirk al-Jāhilī wa-ṣliḥat al-ʿArab al-Maʿbūdah qabl al-Islām*. Beirut: Dār al-Fikr al-Lubnānī, 1986.
- Shiddieqy, Muhammad Hasbi Ash-. *Kriteria Sunnah & Bid'ah*. Semarang: Rizki Putra, 1998.
- Shimogaki, Kazuo. *Between Modernity and Post-Modernity: The Islamic Left and Dr. Hasan Hanafi's Thought, A Critical Reading*. Niigata, Japan: Chuto Kenkyujo, 1988.
- Sim, Stuart (ed.). *The Icon Critical Dictionary of Postmodern Thought*. Cambridge: Icon Books, 1999.
- Simon, Gottfried. *The Progress and Assert of Islam in Sumatra*. London: Marshall Brothers, 1912.
- Simuh. *Mistik Islam Kejawaen Raden Ngabehi Ronggowarsito: Suatu Studi terhadap Serat Wirid Hidayatjati*. Jakarta: UI-Press, 1988.
- . *Sufisme Jawa: Transformasi Tasawwuf Islam ke Mistik Jawa*. Yogyakarta: Bentang

Budaya, 1995.

Al-Simrî, Jâbir Zayd #^d. *Al- 'ifşat al-KhabarÊyah bayn al-MuthbitÊn wa 'l-Mu"awwilÊn*

Bayanan wa-Ta"βÊlan. Khartoum: al-Dşr al-SâdşnÊyah li'l-Kutub, 1995.

Sitompul, Agus Salim. *HMI dalam Pandangan Seorang Pendeta: Antara Impian dan Kenyataan*.

Jakarta: Gunung Agung, 1984.

———. *Pemikiran HMI dan Relevansinya dengan Sejarah Perjuangan Bangsa Indonesia*.

Yogyakarta: Aditya Media, 1997.

Sjadzali, Munawir. *Islam Realitas Baru dan Orientasi Masa Depan Bangsa*.

Jakarta: UIPress,

1993.

———. *Bunga Rampai Wawasan Islam Dewasa Ini*. Jakarta: UI-Press, 1994.

———. *Kontekstualisasi Ajaran Islam: 70 Tahun Prof. Dr. H. Munawir Sjadzali, M.A.*

Jakarta: IPHI and Paramadina, 1995.

Smith, Christian. *The Emergence of Liberation Theology: Radical Religion and Social Movement*

Theory. Chicago: The University of Chicago Press, 1991.

Smith, David H. *Becoming Modern: Individual Change in Six Developing Countries*. Cambridge,

Mass.: Harvard University Press, 1974.

Smith, Jonathan Z. *The Harpercollins Dictionary of Religion*. New York: HarperCollins,

1995.

Soebardi, S. *The Book of Cabolek: A Critical Edition with Introduction, Translation and*

- Notes. A Contribution to the Study of Javanese Mystical Tradition.* The Hague: Nijhoff, 1975.
- Stoddard, Phillip H., David C. Cuthell and Margaret W. Sullivan (eds.) *Change and the Muslim World.* Syracuse: Syracuse University Press, 1981.
- Al-Subġnġ, Shaykh Ja#far. *Tawassul Tabarruk Ziarah Kubur Karamah Wali Termasuk Ajaran Islam: Kritik atas Faham Wahabi*, translated by Zahir and Ahmad Najib. Bandung: Pustaka Hidayah, 1995.
- ‘ubġġ, Aġmad Maġmġd. *Fġ #ilm al-Kalġm: Dirġsah Falsafġyah li-Arġ" al-Firaq al- Islġmġyah fġ Uġġl al-Dġn.* Beirut: Dġr al-Nahġat al-#Arabġyah, 1985, 2 vols.
- Sujarwanto et al (eds.) *Muhammadiyah dan Tantangan Masa Depan: Sebuah Dialog Intelektual.* Yogyakarta: Tiara Wacana, 1990.
- Sujatmo. *Reorientasi dan Revitalisasi Pandangan Hidup Jawa.* Semarang: Dahara Prize, 1992.
- Sunyoto, Agus. *Sejarah Perjuangan Sunan Ampel: Taktik dan Strategi Dakwah Islam di Jawa Abad 14-15.* Surabaya: LPLI-Sunan Ampel, n.d.
- Surty, Muhammad Ibrahim.
- Swartz, Marlin L. *Studies on Islam.* New York and Oxford: Oxford University Press, 1981.
- Syamsuddin, M. Din (ed.). *Muhammadiyah Kini & Esok.* Jakarta: Pustaka Panjimas,

1990.

Syukriyanto A.R. and Abdul Munir Mul Khan (eds.) *Pergumulan Pemikiran dalam Muhammadiyah*.

Yogyakarta: Sypress, 1990.

Al-•abarÊ. *The History of al-•abarÊ (TŞrÊkh al-Rusul wa 'l-Mulk)*, translated by Yohanan

Friedmann. Albany: SUNY Press, 1992, vol. 12.

Al-TaftŞzŞnÊ, Mas#åd b. #Umar Sa#d al-DÊn. *SharÈ al-#AqŞ" id al-NasafÊyah*. Dersaadet:

Sirket-i Sahafiye-yi Osmaniye Matbaasi, 1908.

———. *A Commentary on the Creed of Islam Sa#d Al-DÊn al-TaftŞzŞnÊ on the Creed of Najm*

al-DÊn al-NasafÊ, translated with Introduction and notes by Earl Edgar Elder.

New York: Columbia University Press, 1950.

Tamara, M. Natsir. *Indonesia in the Wake of Islam, 1965-1985*. Kuala Lumpur: Institute

of Strategic and International Studies, 1986.

———. and Buntaran Sanusi (eds.) *Hamka di Mata Hati Umat*. Jakarta: Sinar Harapan, 1984.

Tanja, Victor I. *Himpunan Mahasiswa Islam: Sejarah dan Kedudukannya di Tengah Gerakangerakan*

Muslim Pembaharu di Indonesia. Jakarta: Sinar Harapan, 1991.

Tanter, Richard and Kenneth Young (eds.) *The Politics of Middle Class Indonesia*. Clayton,

Victoria: Centre of Southeast Asian Studies, Monash University, 1990.

Tayob, Abdulkader. *Islam: A Short Introduction*. Oxford: Oneworld, 1999.

Tebba, Sudirman. *Islam Orde Baru: Perubahan Politik dan Keagamaan*.

Yogyakarta: Tiara

Wacana, 1993.

Tim Pembina al-Islam dan Kemuhammadiyah, Universitas Muhammadiyah Malang. *Muhammadiyah: Sejarah, Pemikiran dan Amal Usaha*. Malang: Pusat Dokumentasi

dan Publikasi Universitas Muhammadiyah Malang, 1990.

Waardenburg, Jaques (ed.). *Scholarly Approaches to Religion, Interreligious Perceptions and*

Islam. Bern and New York: Peter Lang, 1995.

Wahid, Abdurrahman. *Muslim di Tengah Pergumulan*. Jakarta: Leppenas, 1981.

Ward, Ken. *The 1971 Election in Indonesia: An East Java Case Study*.

Clayton, Victoria:

Centre of Southeast Asian Studies, Monash University, 1974.

Watt, W. Montgomery. *Early Islam: Collected Articles*. (Edinburgh:

Edinburgh University

Press, 1990.

———. *Free Will and Predestination in Early Islam*. London: Luzac & Co., 1948.

———. *The Formative Period of Islamic Thought*. Edinburgh: Edinburgh University

Press, 1973.

———. *Islamic Creeds: A Selection*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1994.

———. *Bell's Introduction to the Qur'an*. Edinburgh: Edinburgh University Press,

1977.

———. *The Faith and Practice of Al-Ghazâlî*. Chicago: Kazi Publications, 1982.

Wensinck, A.J. *The Muslim Creed: Its Genesis and Historical Development*. Cambridge:

Cambridge University Press, 1932.

———. *Concordance et indices de la tradition musulmane: les six livres, le Musnad d'al- D>§rimÊ,*

le Muwaããa" de Malik, le AÈmad ibn \anbal. Leiden and New York: E.J.

Brill,

1992.

Wertheim, W.F. *Indonesian Society in Transition: A Study in Social Change.*

The Hague:

W. van Hoeve, 1964.

Westerlund, David and Ingvar Svanberg. *Islam Outside the Arab World.* New York: St.

Martin's Press, 1999.

Wiriyosukarto, Amir Hamzah. *Kiyai Haji Mas Mansur: Kumpulan Karangan Tersiar.*

Yogyakarta: Persatuan, 1992.

Wisnar, Adolph L. *A Study in Tolerance as Practiced by Muhammad and His Immediate*

Successors. New York: Columbia University Press, 1927.

Wolfson, Harry Austryn. *The Philosophy of the Kalam.* Cambridge and

London: Harvard

University Press, 1976.

Woodward, Mark R. (ed.). *Toward a New Paradigm: Recent Developments in Indonesian*

Islamic Thought. Tempe: Arizona State University, Program for Southeast Asian

Studies, 1996.

———. *Islam in Java: Normative Piety and Mysticism in the Sultanate of Yogyakarta.* Tucson:

The University of Arizona Press, 1989.

Yusuf, M. Yunan. *Teologi Muhammadiyah: Cita Tajdid dan Realitas Sosial*. Jakarta: IKIP

Muhammadiyah Jakarta Press, 1995.

———. *Corak Pemikiran Kalam Tafsir Al-Azhar: Sebuah Telaah tentang Pemikiran Hamka*

dalam Teologi Islam. Jakarta: Pustaka Panjimas, 1990.

Al-Zabêdê, Zayn al-Dên AEmad b. #Abd al-LaãEf. *Mukhtaßar 'aÈÈÈ al-BukhârÈ (al-TajrÈd*

al-'arÈÈÈ). Beirut: D§r al-Naf§"is, 1986.

Zoetmulder, P.J. *Pantheism and Monism in Javanese Suluk Literature and Indian Mysticism*

in an Indonesian Setting, edited and translated by M.C. Ricklefs. Leiden: KITLV

Press, 1995.

———. *The Cultural Background of Indonesian Politics*. Columbia, South Carolina: The

Institute of International Studies, 1967.

Zuhri, Saifuddin. *Menghidupkan Nilai-nilai Ahlussunnah wal Jama"ah dalam Praktek*. Jakarta:

Pucuk Pimpinan IPNU, 1976.

• کتابشناسی اسلام و مدرنیته

Tamimi, Azzam (2001) 'Democracy in Islamic Political Thought' available at [www.ii-pt.com/web/papers/democracy, htm](http://www.ii-pt.com/web/papers/democracy.htm).

Tamimi, Azzam (2002) 'Review of Bassam Tibi's *Islam: Between Politics and Culture*', at www.ii-pt.com.

Tibi, Bassam (1998) *The Challenge of Fundamentalism: Political Islam and the*

- New World Disorder*. Berkeley CA: University of California Press.
- Tibi, Bassam (2001) *Islam Between Culture and Politics*. Basingstoke: Palgrave.
- Tisdall, William St-Clair (1894) *The Religion of the Crescent*. London: SPCK.
- Tisdall, William St-Clair (1905) *The Original Sources of the Qur'an*. London: SPCK
- al-Turabi, Hassan (1983) 'The Islamic State', pp. 241-51 in Esposito, John L. (ed.), *Voices of Resurgent Islam*. New York: OUP.
- Uris, Leon (1984) *The Hajj*. New York: Doubleday.
- al-Uwaydidi, Nur Eddin (2003) 'Those Who Die Fighting US Occupation Forces are Martyrs: Qaradawi', by www.islamonline.net/english/news/2003-01/28/article08shtml.
- Vakili, Valla (2001) 'Abdolkarim Soroush and Critical Discourse in Islam', pp. 150-76 in Esposito, John and VollJ. (eds), *Makers of Contemporary Islam*. New York: OUP.
- Voll, John O. (1983) 'Renewal and Reform in Islamic History: Tajdid and Islah', pp. 32-47 in Esposito, John L. (ed.), *Voices of Resurgent Islam*. New York: OUP.
- Wahba, W. H. (1966a) *The Ordinances of Government of Al-Mawardi (974—1058)*. Reading: Garnet Publishing for the Centre for Muslim Contribution to Civilization.
- Wahba, W. H. (1966b) 'Introduction', pp. xiii-xvii in *The Ordinances of Government of Al-Mawardi (974-1058)*, translated and edited by W. Wahba. Reading: Garnet Publishing for the Centre for Muslim Contribution to Civilization.
- Walker, Mary (1995) *A World Where Womanhood Reigns Supreme*, Call to Islam Website, http://www.zawaj.com/articles/womanhood_supreme.html

- Wansborough, John (1977) *Quranic Studies: Sources and Methods of Scriptural Interpretation*. Oxford: OUP.
- Wansborough, John (1978) *The Sectarian Milieu: Content and Composition of Islamic Salvation History*. Oxford: OUP.
- Warrack, Ibn (2002) *What the Qur'an Really Says: Language, Text and Commentary*.
Buffalo NY: Prometheus Books.
- Watt, W. Montgomery (1953) *Muhammad at Mecca*. Oxford: OUP.
- Watt, W. Montgomery (1968) *Islamic Political Thought*. Edinburgh:
Edinburgh:
University Press.
- Watt, W. Montgomery (1988) *Islamic Fundamentalism and Modernity*.
London:
Routledge.
- Werbner, Prina (2002) 'Stamping the Earth with the Name of Allah: Zikr and the Sacralizing of Space Among British Muslims', pp. 167-85 in
- Metcalf, Barbara Daly (ed.), *Making Muslim Space In North America and Europe*. Berkeley CA: University of California Press.
- Wright, Robin (1996) 'Islam and Liberal Democracy: Two Visions Of Reformation \ *Journal of Democracy* 7.2, pp. 64-75.
- Yahya, Harun (2003) *Islam Denounces Terrorism*. Elmhurst NY: Tahrike Tarsile
- Quran (full text online at <http://www.harunyahya.com/terrorism1.php>).
- Yaqub, Shagufta (2001) 'Ambassador of Dialogue', *Q-News, The Muslim Magazine*, July, www.q-news.com.
- Ye'or, Bat (1996) *The Decline of Eastern Christianity Under Islam: From Jihad to*

- Dhimmitude*. Madison NJ: Farleigh Dickinson University Press.
- Yoffe, Emily (2001) 'The Islam Scholar US Politicians Like to Listen To'. *Slate*, November. Available at <http://slate.msn.com/?id=2058632>.
- Zaid, Nasr Hamid Abu (1998) 'Divine Attributes in the Qur'an: Some Poetic Aspects', pp. 190-211 in Cooper, John, Nettler, Ronald and Mahmoud, Mohamed, *Islam and Modernity: Muslim Intellectuals Respond*. London: I. B. Tauris.
- Zaid, Nasr Hamid Abu and Nelson, Esther R. (2004) *Voice of an Exile: Reflections on Islam*. Westport CT: Praeger.
- Zakaria, Rafiq (1988) *The Struggle Within Islam: The conflict between religion and politics*. Harmondsworth: Penguin.
- Zarkashi, Badr al-Din (1958) *al-burhan fi ulum al-qur'an*, 4 Vols. Cairo: Halabi.
- Zarkashi, Imam Badr al-Din (1980, 2nd edn) *Al-Ijaba li 'irad ma Istadrakathu 'A 'isha ala al-Sahaba*. Beirut: al-Maktab al-Islami.
- Zullum, Abdul Qadeem (1998) *How the Khalifate was Destroyed*. London: al-Khilafah Publications (and at <http://www.hizb-ut-tahrir.org/english/books/>).

• کتاب‌شناسی جهانی شدن و علوم انسانی

- Baudrillard, Jean (1968) *The System of Objects*, London: Verso.
- (1975) *The Mirror of Production*, New York: Telos Press.
- (1995) *The Gulf War Did Not Take Place*, Bloomington, IN: Indiana University Press.
- (1996) *Simulation and Simulacra*, Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Beck, Ulrich (2000) *What is Globalization?* Cambridge: Polity Press

- Berger, Peter L. (ed.) (1999) *The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics*, Grand Rapids: Eerdmans.
- Beyer, P. (1994) *Religion and Globalization*, London: Sage.
- Brydon, Diana and Coleman, William D. (eds) (2009) *Renegotiating Community: Interdisciplinary Perspectives, Global Contexts*, Vancouver, Toronto: UBC Press.
- Calhoun, Craig (2007) *Nations Matter: Culture, History, and the Cosmopolitan Dream*, London: Routledge.
- Castells, Manuel (1996) *The Rise of Network Society*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Davis, M. (1992) *Beyond Blade Runner: Urban Control – the Ecology of Fear*, Westfield: Open Media.
- DeBord, Guy (1967) *La société du spectacle*, Paris: Buchet-Chastel.
- Diessenbacher, H. (1998) *Kriege der Zukunft: Die Bevölkerungsexplosion gefährdet den Frieden*, Munich: Hanser.
- Drache, Daniel (with Marc D. Froese) (2008) *Defiant Publics: The Unprecedented Reach of the Global Citizen*, Cambridge: Polity Press.
- Durkheim, Emile (2001) *The Elementary Forms of the Religious Life*, Oxford: World Classics.
- Gibson, William (1984) *Neuromancer*, New York: Ace Books.
- Grewal, David Singh (2008) *Network Power: The Social Dynamics of Globalization*, New Haven, CT: Yale University Press.
- Habermas, Jürgen (1989) *The Structural Transformation of the Public Sphere*, Cambridge: Polity Press.
- Hebdige, Dick (1979) *Subculture: The Meaning of Style*, London: Methuen.

- Held, David, McGrew, Anthony, Goldblatt, David and Perraton, Jonathan (1999) *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*, Cambridge: Polity Press.
- Hopkins, Dwight N. (2001) 'The Religion of Globalization' in Dwight N. Hopkins, Lois Ann Lorentzen, Eduardo Mendieta and David Batstone (eds) *Religions/Globalizations: Theories and Cases*, Durham, NC: Duke University Press, pp. 7–32.
- Huntington, S. (1993) 'The Clash of Civilizations', *Foreign Affairs* 72(3): 22–48.
- (1996) *The Clash of Civilizations: Remaking of World Order*, New York: Touchstone.
- Jones, S. (ed.) (1994) *Cybersociety*, London: Sage.
- Kant, Immanuel (1992) *Perpetual Peace: A Philosophical Sketch*, London: Thoemmes Press.
- Keane, John (2003) *Global Civil Society?* Cambridge, Cambridge University Press.
- Laven, Mary (2002) *Virgins of Venice: Enclosed Lives and Broken Vows in the Renaissance Convent*, London: Viking Books.
- Lyotard, J.-F. (1984) *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, Manchester: Manchester University Press.
- Malthus, Thomas (1970) *Essay on the principle of population as it affects the future improvement of society*, Harmondsworth: Penguin.
- Mandaville, Peter (2001) *Transnational Muslim Politics: Reimagining the Umma*, London: Routledge.
- Ong, Aihwa (1999) *Flexible Citizenship: The Cultural Logics of Transnationality*, Durham, NC: Duke

University Press.

Robertson, Roland (1992) *Globalization: Social Theory and Global Culture*, London: Sage.

Rojek, Chris and Turner, Bryan S. (eds) (1993) *Forget Baudrillard?* London: Routledge.

Scheper-Hughes, Nancy and Wacquant, Loic (eds) (2003) *Commodifying Bodies*, London: Sage.

Sennet, Richard (1998) *The Corrosion of Character: The Personal Consequences of Work in the New Capitalism*, New York: W.W.Norton.

Shamir, Ronen (2005) 'Without Borders? Notes on Globalization as a Mobility Regime', *Sociological Theory* 23 (2): 197–217.

Shklar, Judith N. (1991) *American Citizenship: The Quest for Inclusion*, Cambridge: Harvard University Press.

Stone, A. R. (1991) 'Will the Real Body Please Stand Up? Boundary Stories about Virtual Cultures' in

M. Benedikt (ed.) *Cyberspace: First Steps*, London: MIT Press.

Turner, Bryan S. (2001) 'The Erosion of Citizenship', *British Journal of Sociology* 52 (2): 189–209.

——(2007a) 'The Futures of Globalization' in George Ritzer (ed.) *The Blackwell Companion to Globalization*, Oxford: Blackwell, pp. 675–92.

——(2007b) 'The Enclave Society: Towards a Sociology of Immobility', *European Journal of Social Theory* 10 (2): 287–303.

Turner, Bryan S. and Rojek, Chris (2001) *Society & Culture: Principles of Scarcity and Solidarity*, London: Sage.

- Vidal, Gore (2002) *Perpetual War for Perpetual Peace*, Los Angeles: Thunder's Mouth Press.
- Walker, James W. St. G. and Andrew S. Thompson (eds) (2009) *Critical Mass: The Emergence of Global Civil Society*, Wilfred Laurier University Press.
- Watters, Ethan (2003) *Urban Tribes: A Generation Redefines Friendship, Family and Commitment*, London: Bloomsbury.
- Wise, J. McGregor (2009) *Cultural Globalization: A User's Guide*, Oxford: Wiley-Blackwell.
- Young, Michael and Willmott, Peter (1957) *Family and Kinship in East London*, London: Routledge.

• کتاب‌شناسی اقتصاد اسلامی

- Abdou, Isaa, *Economics in the Qur"àn and Sunnah*, Dar al-Ma"arif, 1982.
- Abdullah, Ahmad Ali, "Zakatable Funds of the State and Modes of their Collection", in Ahmed A. F. El-Ashker and Muoeammad Sirajul Haq, (eds.), *Institutional Framework of Zakàh: Dimension and Implications*, Islamic Research and Training Institute, Islamic Development Bank, 1995.
- Abdel-Rasul, A, *Shari"ah as the Basis of Constitution, al Sahri"ah ka asas lil dustoor*, Dar al-Ma"arif, 1975 (in Arabic).
- Abù-Al"Ala" Al-Maududi, *The Islamic law and constitution*, trns. and ed. Khurshid

- Ahmad, Islamic Publication, Lahore, 1st ed 1955, 7th ed. 1980.
- Abù-Saud, M., “The Economic Order within the General Conception of Islamic Way of Life”, *Islamic Review*, Vol. 55, no. 2, February 1967, and no. 3 March 1967.
- , “Money, Interest and Qirad”, in K. Ahmad (ed.), *Studies in Islamic Economics*, Islamic Foundation, 1980.
- , *Contemporary Zakat*, Zakat and Research Foundation, USA, 1988.
- Abù-Ubaid al-Qasim, *Book of Wealth, Kitàb al-Amwàl*, edited by M. K. Harras, Dar al-Kutub al-Ilmiyyah, Academic Book House, 1986, (in Arabic).
- Abù-Yùsùf, *Book of Kharàj, Kitàb al-Kharàj*, trans. Ali, Abid Ahmad & A. H. Siddiqui, Islamic Book Centre, 1979.
- , *Book of Kharàj, Kitàb al-Kharàj*, Dar al-Ma"arif for Publication and Distribution, 1979 ed. (in Arabic).
- Abù-Zahrah, M, Zakah, *Second Conference of the Academy of Islamic Research, Al-Azhar University*, Cairo, 1965, pp. 123–65.
- Abù-Zayd, S. M., *Al-OEisbah in Muslim Egypt: from the Islamic Conquests to the Mamlùk Era, (al-OEisbah fi Misr al-Islamiah)*, al-Hai"ah al-Misriyyah al-A"mah lil-Kitab, Book Public Egyptian Organisation, 1986 (in Arabic).
- Ahmad, I., “Ibn Taimiyah on Islamic Economics”, *Voice of Islam*, Karachi, August 1961.

Ahmad Khurshid (ed.), *Islam: its Meaning and Message*, Islamic Council of Europe, 1975.

Ahmad, Khurshid, and Zafar Ishaq Ansari, (eds.), *Islamic Perspectives: Studies in Honour of Sayyid Abul A'ala al-Maududi*, Islamic Foundation in association with Saudi Publishing House, 1979.

Ahmad, K., "Economic Development in an Islamic Framework", in Ahmad, Khurshid, (ed.), *Studies in Islamic Economics*, Islamic Foundation, 1980.

Ahmad, Khurshid, (ed.), *Studies in Islamic Economics*, A Selection of papers presented to the First International Conference on Islamic Economics held at Makkah under the auspices of King Abdul-Aziz University, Jeddah, (February 21–26, 1976), Islamic Foundation, 1980.

——, "Foreword" to S. N. H. Naqvi, *Ethics and Economics*, The Islamic Foundation, 1981.

Ahmed, Ziauddin, Munawar Iqbal and M. Fahim Khan (eds.), *Fiscal Policy and Resource Allocation in Islam*, Institute of Policy Studies, and International Centre for Research in Islamic Economics, 1983.

Al-Agamy, Abù-al-Yazid, *Means of Glorious Shari'ah, Kitàb al-Zari'ah fi Makarim al-Shari'ah*, Dar al-Sahwah for Publication and Distribution, and Dar Al-Wafa' for Publication and Distribution, Egypt, 1985 (in Arabic).

Al-Aqqàd, Abbàs Mahmoud, *The Truth of Islam and the Fallacious Claims of its Opponents*,

haqai"q al-islam wa abteel khusomehi, Dar al-Kitàb al-Arabi, 1966 (in Arabic).

Al-Aḡfahànì, Al-Ràghib, *Means of Glorious Shari"ah, al-Zari"ah fi Makarim al-Shari"ah*,

edited by Abù-al-Yazìd al-Agamy, Dar al-flahwah for Publication and Distribution,

1985 (in Arabic).

Al-Balaûrì, Ahmed ibn Yahya ibn Gabir, *Islamic Conquests, Futuh al-Buldan*, Arabic

Book Publication, 1901 (in Arabic).

Al-Dimashqì, Ja" afer ibn Ali, *Good Trading, al-Isharah fi Maoeàsin al-Tijarah*, in Shawqi

Ahmed Donia, *Series on Prominent Scholars in Islamic Economics*, al-Khirrijìn Bookshop,

al-Riyadh, Saudi Arabia, 1984 (in Arabic).

Al-Fangari, M. Sh., *Social Security in Islam, al-Islam wa al-Dhaman al-Igtimai*, Egyptian

Book Public Organisation, 3rd ed. 1990, (in Arabic).

——, "The Islamic Approach to Economic", in International Centre for Research

on Islamic Economics, *Islamic Economics: Selected Researches from the First International*

Conference on Islamic Economics, King Abdel-Azìz University, 1980 (in Arabic).

Al-Ghazàli, Abù Hamid, *Revival of science of religion, Ioeya" Ulùm al-Dìn*, trans. Fazulul-

Karim, Vol. I, Book Lovers Bureau, Lahore, n.d.

—, *Al-Mustarfa" fi ilm al-Usul*, Maktabah Al-Tijariyah Al-Kubra, Cairo, 1937 (in Arabic).

Al-Ghazàli, Abdel-Hamid, *Man is the Basis of the Islamic Strategy for Economic Development*,

IRTI, Islamic Development Bank. 1994, p. 64.

Al-Gizìri, A., *Islamic Jurisprudence According to the Four Main Schools of Thought, al-fiqh*

ala al-mazahib al-arba"ah, al-Tijariah al-Kubra Publication, Cairo, 1972 (in Arabic).

Al-Jarhi, M. A., "A Monetary and Financial Structure for an Interest-free Economy:

Institutions, Mechanism and Policy", International Seminar on Monetary and Fiscal Economics of Islam, Islamabad, January 1981, 32 pp.

Al-Kalby, Muoeammad ibn Ahmad, *Jurisprudence Laws, al-qwanìn al-fiqhiyyah*, Dar al-

Kitàb al-Arabi, 1989 (in Arabic).

Al-Khisht, Muoeammad Uthmàn, (ed.), *Earnings and Asceticism, al-Muoeàsibì's al-Makasib*,

al-Rizq al-Halal wa Haqiqat al-Tawakkul ala Allah, Maktabat al-Qur"àn for Publication

and Distribution, 1983, (in Arabic).

Al-Khun, Mustafa Saìd, *A Historical Study of Jurisprudence and its Principles, dirasah*

tarikhiyah lil fiqhi was usulihì, United Distribution Company, 1984, (in Arabic).

Al-Maqrizi, T. A. ibn Ali, *learning lessons from the history of nations, al-Maw"iz wa al-Ii "tibar*

fi zikre al-Khitat wa al-Aathaar, Nile Publisher, 1324 H, quoted in Philip Hitti, 1963.

- Al-Màwardì, Abù-al-OEassan Ali ibn Muoeammad, *State Ordinance and Religious Deputy*,
Al-Aoekàm al-Sùltàniyyah wal Wilayat al-Diniyyah, Dar of Academic Books,
Beirut,
1985 edition. (in Arabic).
- Al-Misri, R., “Suftaja: a Key to Understanding Ribà in Islam”, *Journal of Research in Islamic Economics*, vol. 2, no. 1, 1984.
- , “Islamic Banking System: Characteristics and Problems”, al-Nizam al-Masrafi fi al-Islam: khasa"isuhi and muskilatuhu, in International Centre of Research in Islamic Economics, *Studies in Islamic Economics: Selected Researches from the Second International Conference on Islamic Economics*, King Abdel-Azìz University, 1985 (in Arabic).
- Al-Muoeàsibì, Abdùllah ibn al-OEàarith, *Earnings and Asceticism, al-Makasib wa al-Wara"*,
edited by Muoeammad Uthmàn al-Khisht, Maktabat al-Qur"àn for Publishing and Distribution, 1983, (in Arabic).
- Al-Nabrawi, F., and M N Mihanna, *Development of Political Islamic Thought, ta~awwur al-fikre al-siyasi fi al-Islam*, two volumes, Dar al-Maarif, 1982 (in Arabic).
- Al-Naggar, A., *An Introduction to Economic Theory: the Islamic Approach, Mùqaddimah lil nazariah al-iqtisadiyah: manhag al-sahwah al-Islamiah*, Dar-al-Fikr, 1973 (in Arabic).
- , *Banks Without Interest, bunuk bila fawa"id*, King Abdel-Azìz University, 1976 (in

Arabic).

Al-Neim, A., *Taxation System in Islam and its Applicability to Saudi Arabia, al nizam al dharibi fi al Islam wa tatbeeqahu ala al mamlakah alsaudiah al Arabiyah*, Dar el-Irshad, 1969, In Arabic.

Al-Omar, Fouad Abdullah, "General Administrative and Organisational Aspects of Zakàh", in Ahmed A. F. El-Ashker and Muoeammad Sirajul Haq, (eds.), *Institutional Framework of Zakàh: Dimension And Implications*, Islamic Research and Training Institute, Islamic Development Bank, 1995.

Al-Qardawi, Yùsùf, *Jurisprudence of Zakàh, Fiqh al-Zakàh*, 2 vols., Mu"assasat al-Resàlah, 1981 (in Arabic).

Al-Qattan, Manna", *Legislation and Islamic Jurisprudence, al-tashrì" wa al-fiqh fi al Islam*, Mu"assasat al-Resàlah, 1986 (in Arabic).

Al-Qattan, Manna', *Researches in the Sciences of Qùr "àn, mabahith fi ulum al-Qùr "àn*, Dar al-Ma"arif for Publication and Distribution, 1992, (in Arabic).

Al-Qurashi, M., *Ma"alim al-Qùrbah fi Aoekàm al-OEisbah*, Arabic text in R. Levi (ed.),

"Ma"alim al-Qurba fi Aoekàm al-OEisbah", Cambridge University Press, 1938.

Al-Qusi, A.M., *Ribà, Islamic Law and Interest*, PhD hesis, Temple University, 1982.

Al-Rayyis, M.D., *al-Kharàj and the financial system of the Islamic state, al-Kharàj wal nuzum*

al-maliah fi al Islam, Dar al-Ansar, 1977 (in Arabic).

Al-Raysoony, Ahmed, *The Theory of Intention in the Jurist al-Shàtibì's Thinking, Nazariyat*

al-Maqasid inda al-Imam al-Shàtibì, the International Institute of Islamic Thinking, 1995

Al-Sawory, Ahmad Ali Muoeammad, Legal, Administrative and Financial Control

of Zakàh, in Ahmed A. F. El-Ashker and Muoeammad Sirajul Haq, (eds.), *Institutional*

Framework of Zakàh: Dimension and Implications, Islamic Research and Training

Institute, Islamic Development Bank, 1995.

Al-Shaibànì, Muoeammad ibn-al-OEassan, *Earnings of a Clean Living, al-Iktisàb fi al-Rizk*

al-Mustatab, edited by M. Arnos, al-Baz Publishing and Distribution, Makkah,

1986 (in Arabic).

Al-Sharief al-Radhie, *Imam Ali's Nahg al-Balaghah*, Dar al-Ma"arif Publisher, n.d. (in

Arabic).

——, *Nahg al-Balaghah: a selection of what al-Sharìf al-Radhie has chosen of the Speeches of*

Saiyyidna Amir of the Faithful Ali Ibn Abi Taleb, Peace be upon him, with exaplanatory notes

of Imam Muoeammad Abdou, Former Egyptian Mufti, Dar of Academic Books Publication,

1990 (in Arabic).

Al-Shàtibì, Abù Ishaq Ibràhìm, *Al-Muwañiqat fi Usul al-Sharì"ah*, Maktaba al-Tujariyah

al-Kubra, Cairo, n.d., (in Arabic).

Al-Suyùty, Galal-Addìn, *The History of Caliphs, Tarikh al-Khulafa"*, ed. By Muoeammad

M. Abdel-Hamid, al-Maktabah al-Tujariyyah al Kubra, 1964 (in Arabic).

Al-çabari, Abù Ja'afar Muoeammad ibn Jarìr., *History of Nations and Kinds (Tarikh alumam*

wal-shua'ooob), al-Istiqaama Publication, Cairo, 1939, Dar of Academic Books Publication, Beirut, 1991 (in Arabic).

Al-Zarqani, Muoeammad ibn Abdel-Baqi ibn Yùsuf Al-Misri Al-Azhari Al-Maliki (d.

1713), *Commentary of Zarqani on Imam Màlik's Muwatta"*, *sharh Al-Zarqani ala muwatta"*

Imama Màlik, Dar of Academic Books Publication, 1990 (in Arabic).

Al-Zoibidy, Omar, "Single Currency' Key to Success' of Custom Union", Arab

News, Jeddah, 27th March 2002.

Al-Zuhaili, Wahbah, *Islamic Jurisprudence and its Sources, (al-fiqh al-Islamic wa adellatahu)*,

Dar Al-Fikre, Damasqus, 3rd ed., 1989 (in Arabic).

Ansari, Z., "An Early Discussion on Islamic Jurisprudence", in Khurshid Ahmad

and Zafar Ishaq Ansari, (eds.), *Islamic Perspectives: Studies in Hounour of Sayyid Abul A"ala*

al-Maudouì, Islamic Foundation in association with Saudi Publishing House, 1979.

Arberry, A. J., "Mysticism", in P. M. Holt, Ann K. S. Lambton and Bernard Lewis

(eds.), *The Cambridge History of Islam*, Volume 2B, Cambridge University Press, 1990.

Ariff, Mohammad. (ed.), “Monetary and Fiscal Economics of Islam”, selected papers

presented to the International Seminar on the Monetary and Fiscal Economics (held in Makkah, Saudi Arabia in 1978), International Centre for Research in Islamic Economics, King Abdel-Aziz University, 1982.

—, “Islamic Banking”, *Asian-Pacific Economic Literature*, Vol. 2, No. 2, September

1988, pp. 46–62.

Armstrong, Karen, *Islam: A Short History*, Phoenix Press, 2000.

Arnos, M., (ed.) *the book of Muoeammad ibn-al-OEassan Al-Shaibàni, Earnings of a Clean*

Living, al-Iktisàb fi al-Rizk al-Mustatab, al-Baz Publishing and Distribution, Makkah,

1986 (in Arabic).

Attiyah, Gamal al Dìn, *A Guide to Researcher in Islamic Economics, Dalil al-bahith fi 'liqtisad*

al-Islami, al-Muslim al-Mu'asir (Beirut), Nov. 1974: 142–151 (in Arabic).

Aznan, Syed Jaafar, “The Role of Islamic Development Bank (IDB) in the Promotion

of Intra–Regional-Trade Among OIC Countries”, paper presented at the OIC Business Forum, organized by the Asian Strategy and Leadership Institute (ASLI)

in conjunction with the 10th OIC Summit, 15–16 October, 2003, Putrajaya, Malaysia.

Bahar, Màlik al-Shu"ara, (ed.), *Mujmal al-Tawarikh*, A Compile of History, Tehran,

1939–1940 (From Udovitch, *The Islamic Middle East, 700–1900*).

- Baljon, J. M., "Social and Economic Ideas of Shah Wali-Allah", in Abul Hasan Hasan
Sadeq and Aidit Ghazàli (eds.), *Readings in Islamic Economic Thought*, Longman, Malaysia, 1992.
- Bàqir-al-Sadre, *Islamic Economics, Iqtisàduna*, Dar-al-Fikre, 1968 (in Arabic).
- Bari, Zohrul, *Re-Emergence of the Muslim Brothers in Egypt*, Lancers Books, New Delhi, 1995.
- Ben-Shemesh, A., *Taxation in Islam*, Vol. I, "Yahya Ben Adam's Kitàb al-Kharàj, Leiden E. J. Brill, 1965.
- , *Taxation in Islam*, Vol. II, "Qudama B. Ja'far's Kitàb al-Kharàj, Leiden E. J. Brill, 1967.
- , *Taxation in Islam*, Vol. III, "Abù-Yüsùf's Kitàb al-Kharàj", Leiden E. J. Brill, 1969.
- Bonne, Alfred, *The Economic Development of the Near East*, New York, 1945.
- Boulaki, J., "Ibn-Khaldùn: a Fourteenth Century Economist", *Journal of Political Economy*, vol. 79, no. 5, September-October 1971.
- Cahen, Claude, "Economy, Society and Institutions", in P. M. Holt (ed.), *The Cambridge History of Islam*, Vol. 2B, Cambridge University Press, 1970.
- Chapra, M. Umar, "Objectives of the Islamic Economic Order", in K Ahmad (ed.), *Islam: its Meaning and Message*, Islamic Council of Europe, 1975, (174–195).

- , *The Islamic Welfare State and its Role in the Economy*, in Khurshid Ahmad and Zafar Ishaq Ansari, (eds.), *Islamic Perspectives: Studies in Honour of Sayyid Abul A'ala al-Maudou'i*, Islamic Foundation in association with Saudi Publishing House, 1979.
- , *Towards a Just Monetary System*, the Islamic Foundation, 1985.
- , *The Future of Economics: an Islamic Perspective*, Islamic Foundation: England, 2000.
- Choudhury, Masudul Alam and Uzir Abù Màlik, *The Foundations of Islamic Political Economy*, St. Martins Press, 1992.
- Cleveland, W., *A History of the Modern Middle East*, Westview Press, 1994.
- Collard, D., *Atruism and Economy: A Study in Non-Selfish Econoics*, Martin Roberston, 1978
- Cook, M. A., (ed.), *Studies in the Economic History of the Middle East from the Rise of Islam to the Present Day*, Oxford University Press, 1970.
- Davidson, Lawrence, *Islamic Fundamentalism: An Introduction*, revised and updated edition, Greenwood Press, 2003.
- Della Vida, Giorgio Levi, “Pre-Islamic Arabia”, in Nabih Amin Faris (ed.), *The Arab Heritage*, Greenwood Press Publishers, 1944.
- Dessouki, A. E. H., (ed.), *Islamic Resurgence in the Arab World*, Praeger, 1982.
- Donahue, John J., and John L. Esposito (eds.), *Islam in Transition: Muslim Perspective*,

New York: Oxford University Press, 1982.

Donia, Shawqy Ahmed, *Islam and Economic Development, (al-Islam wa al Tanmiyah al*

Iqtisadiyah), Dar al-Fikre al-Arabi, 1979 (in Arabic).

——, *Series on Prominent Scholars in Islamic Economics*, al-Khirrijin Bookshop, al-Riyadh, Saudi Arabia, 1984 (in Arabic).

——, *The Economic Thought of Al-Ràghib Al-Aḡfahàni*, Om-Al-Qra University, Makkah, Saudi Arabia, 1987 (in Arabic).

El-Ashker, Ahmed, “On the Theory of Consumer Behaviour: a Socio-economic

Approach with an Islamic Emphasis”, *Social Science Working Paper No 57*, Paisley

College of Technology, 1983, 17pp

——, “On the Islamic Theory of Consumer Behaviour: an Empirical Inquiry in a

Non-Islamic Country”, *Economic Research Paper No 14*, Centre for Middle Eastern

and Islamic Studies, Univeristy of Durham, 1985, 18pp.

——, *The Islamic Business Enterprise*, Croom Helm, 1987.

——, “Towards an Islamic Stock Exchange in a Transitional Stage”, *Islamic Economic*

Studies, Islamic Development Bank, Vol. 3, No. 1, December 1995.

——, *Profit Index as a Replacement to LIBOR in Islamic Banking Operations and Investment*

Decision Making, Islamic research and Training Institute (IRTI), Islamic Development

Bank (IDB), 1995.

El-Ashker, Ahmed, and Muoeammad Sirajul Haq, (eds.), *Institutional Framework of Zakàh: Diemnsions and Implications*, Islamic Research and Training Institute (IRTI),

Islamic Development Bank (IDB), 1995.

Esposito, John L., *Islamic Threat: Myth or Reality?*, New York: Oxford University Press, 1999.

——, and John O. Voll, *Makers of Contemporary Islam*, Oxford University Press, 2001.

——, *Unholy War: Terrorin the Name of Islam*, Oxford University Press, 2002.

Euben, Roxanne L., *Enemy in the Mirror: Islamic Fundamentalism, a work of comparative political Theory*, Princeton University Press, Princeton, 1999.

Faridi, F. R., “A Theory of Fiscal Policy”, in Ahmed, Ziauddin, Munawar Iqbal and M Fahim Khan (eds.), *Fiscal Policy and Resource Allocation in Islam*, Institute of Policy Studies, and International Centre for Research in Islamic Economics, 1983.

Faris, Nbih Amin, (ed.), *The Arab Heritage*, Geenwood Press Publishers, 1944.

Fazlur Rahman, *Revival and Reform in Islam*, in Cambridge History of Islam, Cambridge University Press, 1970.

Ghazàli, Aidit, “Economic thought of Abd Allah OEàrith al-Muoeàsibi”, in Abdul

- Hasan M. Sadeq and Aidit Ghazàli (eds), *Readings in Islamic Economic Thought*, Longman Malaysia, 1992.
- Goitein, S. D., Letters and Documents on the India Trade in Medieval Times, *Islamic Culture*, 1963, July, pp. 188–205.
- , Commercial and Family Partnership in the Countries of Medieval Islam, *Islamic Studies*, Vol. 3, 1964, pp. 315–337.
- , *Studies in Islamic History and Institutions*, Leiden, 1966.
- , *A Mediterranean Society*, vol. 1, Economic Foundation, Berkeley and Los Angeles, University of California Press and Cambridge University Press, 1967.
- Harras, Muoeammad Khalil, (ed.), *Book of Welath, Kitàb al-Amwàl by Abù-Ubaid al-Qasim*, Academic Book House, 1986, (in Arabic).
- OEassan, OEussain OEamid, “Shari"ah rule on Insurance Contracts”, International Centre for Research on Islamic Economics, *Islamic Economics: Islamic Economics: Selected Researches from the First International Conference on Islamic Economics”*, King Abdel-Aziz University, 1980 (in Arabic).
- OEassan, OE. Ibràhìm., *The History of Islam*, Four Volumes, Egyptian Nahda Bookshop, 1959 (in Arabic).
- OEassanuzzaman, S. M., “Indexation—An Islamic Evaluation”, *Journal of Research in Islamic Economics*, International Centre for Research on Islamic Economics, King Abdel-Aziz University, 1985, pp. 31–54.

- Hitti, Philip K., *History of the Arabs: from the Earliest Times to the Present*, 8th Ed., Macmillan & Co., 1963.
- Holland, Muhtar (trans.), *Public duties in Islam: the institution of OEisbah, by al-Shaykh al-Imam ibn Taymīya*, The Islamic Foundation, 1983.
- Humphreys, R. S., "The Contemporary Resurgence in the Context of Modern Islam", in Dessouki, A. E. (ed.), *Islamic Resurgence in the Arab World*, Praeger, 1982.
- OEusayn, Taha, "The Future of Culture in Egypt," in John J. Donahue and John L. Esposito, (eds.), *Islam in Transition: Muslim Perspectives*, New York: Oxford University Press, 1982.
- Ibn-al-Atheer, *Complete Compilation of History, al-Kamel fi al-Tareehk*, no date (in Arabic).
- Ibn-al-Ukuwwah, Diya" al-Dīn Muahham al-Qurashi al-Shafi"i, *Ma"alim al-Qūrbah fia aoekàm al-OEisbah*, edited and translated by R. Levy, Luzak & Co., 1939.
- Ibn Khaldūn, *The Mūqaddimah: An Introduction to History*, Princeton University Press, 1958. Complete three volume English translations by Franz Rosenthal. An abridged English version by N. J. Dawood for Princeton University Press, 1967.
- Ibn Taymīya, *Public Duties in Islam: the Institution of OEisbah*, Muhtar Holland (trans.), Islamic Foundation, 1983.

International Centre for Research on Islamic Economics, *Islamic Economics: Selected*

Researches from the First International Conference on Islamic Economics, King Abdel-Aziz

University, 1980 (in Arabic).

——, *Studies in Islamic Economics: Selected Researches from The Second International Conference*

on Islamic Economics, King Abdel-Aziz University, 1985, (in Arabic).

Iqbal, Muoeammad, *The Reconstruction of Religion Thought in Islam*, Lahore: Muoeammad

Ashraf, 1968.

——, “Islam as a Social and Political Ideal”, in S. A. Vahid, (ed.), *Thoughts and*

Reflections of Iqbal, Lahore: Muoeammad Ashraf, 1964.

Iqbal, Munawar, “Pros and Cons of Indexation”, paper presented to the Workshop

on Indexation, Islamic Research and Training Institute, Islamic Development Bank, 1987, p. 35.

Isaa, Musa Adam, *The Effect of the Changes in the Value of Money and how it is Treated*

in Islamic Economics, a'athar al taghayyur fi qimat al-nuqood wa kaiifiyyat mu'alagatuha fi al-

Iqtisad al-Islami, Saleh Kamel Series in University Theses in Islamic Economics, Department

of Research and Development, Dallah al-Barkah Group, 1993 (in Arabic).

Islahi, Abdul Azim, *Economic Concepts of Ibn Taimiyah*, Islamic Foundation, Leicester, 1988.

Islamic Development Bank, *Annual Report*, 1423H, Jeddah, 2003.

Islamic Development Bank, Islamic Research and Training Institute, *The Financial*

- Resources in a Modern Society from an Islamic Perspective*, 1989.
- Islamic Research Institute, International Islamic University, 1987.
- Issawi, Charles, *An Arab Philosopher of History*, John Murray, 1950.
- Jalbani, G. N., “The Economic Thought of Shah Wali-Allah”, in Abul Hasan Sadeq and Aidit Ghazàli, (eds.), *Readings in Islamic Economic Thought*, Longman, Malaysia, 1992.
- James, Simon and Christopher Nobes, *The Economic of Taxation*, Philip Allan, 2nd ed., 1983.
- Jomo, K. S. (ed.), *Islamic Economic Alternatives*, Macmillan, London, 1992.
- Kahf, Monzer, “Taxation Policy in an Islamic Economy,” in Ahmed, Ziauddin, Munawar Iqbal and M. Fahim Khan (eds.), *Fiscal Policy and Resource Allocation in Islam*, Institute of Policy Studies, and International Centre for Research in Islamic Economics, 1983.
- , “A Contribution to the Theory of Consumer Behaviour in an Islamic Society”, in Khurshid Ahmad, *Studies in Islamic Economics*, International Centre for Research in Islamic Economics and Islamic Foundation, 1980.
- , (ed.), *Zakàh Training Package*, Islamic Research and Training Institute, Islamic Development Bank, 1994.
- (ed.), *Economics of Zakàh*, Islamic Research and Training Institute, Islamic Development Bank, 1994.

- Kettani, M. Ali, "The Muslim Minorities", in Khurshid Ahmad and Zafar Ishaq Ansari, (eds.), *Islamic Perspectives: Studies in Honour of Sayyid Abul A'ala al-Maudouï*, Islamic Foundation in association with Saudi Publishing House, 1979.
- Keynes, J. M., *The General Theory of Employment, Interest and Money*, Macmillan, London, 1936.
- Khallaf, Abdel Wahab, *the Science of Jurisprudence, ilm usul al-fiqh*, Dar al-Qalam Publishing and Distribution, 1942 (in Arabic).
- Khan, Muoeammad Akram, *Annotated Bibliography of Contemporary Economic Thought in Islam and Glossary of Economic Terms in Islam*, Islamic Education (Lahore), 1973.
- , *Islamic Economics: Annotated Sources in English and Urdu*, 2 vols., The Islamic Foundation, 1983 and 1991.
- , *Legal, Administrative and Financial Control of Zakàh*, in Ahmed A. F. El-Ashker and Muoeammad Sirajul Haq, (eds.), *Institutional Framework of Zakàh: Dimension and Implications*, Islamic Research and Training Institute, Islamic Development Bank, 1995.
- Khan, M. Fahim, "Theory of Consumer Behaviour in Islamic Perspective", in Ahmad and Kazim Raza Awan (eds.), *Lectures on Islamic Economics*, Islamic Research

and Training Institute, Islamic Development Bank, 1992.

Kuran, Timur, "The Economic System in Contemporary Islamic Thought", in K. S.

Jomo, (ed.), *Islamic Economic Alternatives*, Macmillan, London, 1992, pp. 9–47. An

earlier version is in *International Journal for Middle Eastern Studies*, vol. 18, no. 2, 1986,

pp. 135–164.

Lambton, A. K. S., "Reflections on the role of agriculture in medieval Persia", in

A. L. Udovitch (ed.), *The Islamic Middle East, 700–1900: Studies in Economic and*

Social History, The Darwin Press, 1981.

Lapidus, I. M., *Muslim Cities in the Latter Middle Ages*, Cambridge, Mass., 1967.

Lapidus, Ira M., "Arab Settlement and Economic Development of Iraq and Iran in

the age of the Umayyad and early Abbasid caliphs", in A. L. Udovitch (ed.), *The Islamic*

Middle East, 700–1900: Studies in Economic and Social History, The Darwin Press, 1981.

———, *A History of Islamic Society*, Cambridge University, 2002.

Levy, R., (ed.) *The Ma'alim al-Qurbah fi Aoekàm al-OEisbah of Diya" al-Din Muoeammad*

ibn Muoeammad al-Qurashi al-Shafi"i, known as ibn al-Ukhuwwa, printed by Cambridge

University Press and published by Luzac & Co., 1939 (edited in English with original text in Arabic).

Lewis, Bernard, "Politics and War", in Schacht, J. and C. E. Bosworth (eds.), *The*

- Legacy of Islam*, Oxford University Press, 1979 (156–209).
- Lombard, Maurice, *The Golden Age of Islam*, trans. Joan Spencer, North-Holland Publishing Company, 1975.
- Looney, Robert E., “The Gulf Co-operation Council’s Cautious Approach to Economic Integration”, *Journal of Economic Cooperation Among Islamic Countries*, Vol. 24, No. 2, April 2003, pp. 137–160.
- Mahdi, Mushin, *Ibn Khaldùn ‘s Philosophy of History*, George Allen and Unwin, 1957.
- Mahmoud, Abdel-Qader, *the Islamic Thought and the Opposing Philosophies, al-fikre al-Islami wa al-falsafat al-mu'arri'ah*, Egyptian Book Public Organisation, 1986 (in Arabic).
- Mallat, Chibli, “Muoeammad Baqer al-Sadr”, in Ali Rahnema (ed.), *Pioneers of Islamic Revival*, Zed Books, 1994, pp. 251–272.
- Mannan, M. A. *Islamic Economics: Theory and Practice*, Sh. Muammad Ashraf, 1970.
- Mannan, M. A. “Indexation in an Islamic Economy”, *Journal of Development Studies*, 1981, pp. 41–51.
- Mansfield, Peter, *The Arabs*, Penguin Books, 1982.
- Maunier, R., “Les Idees Economiques d’un Philosophe Arabe au XIV Siecle, Ibn Khaldùn”, *Revue d’Histoire Economique et Sociale*, Vol. 6, 1913, p. 409ff.
- Metwally, M. M., “Fiscal Policy in an Islamic Economy”, in Ahmed, Ziauddin,

- Munawar Iqbal and M. Fahim Khan (eds.), *Fiscal Policy and Resource Allocation in Islam*, Institute of Policy Studies, and International Centre for Research in Islamic Economics, 1983.
- Muoeammad, Mi"ràj, "Shah Wali-Allah's Concept of the Shari"ah, in Khurshid Ahmad, and Zafar Ishaq Ansari, (eds.), *Islamic Perspectives: Studies in Honour of Sayyid Abul A"ala al-Maudouì*, Islamic Foundation in association with Saudi Publishing House, 1979.
- Muoeammad, Faiz, "Relationship between Obligatory Official Zakàh Collection and Voluntary Zakàh Collection by Charitable Organisations", in Ahmed A. F. El-Ashker and Muoeammad Sirajul Haq, (eds.), *Institutional Framework of Zakàh: Diemnsions and Implications*, Islamic Research and Training Institute (IRTI), Islamic Development Bank (IDB), 1995.
- Muoeammad, Qutb Ibràhìm, *Fiscal Policy of Uthman ibn Affan, al-siyasah al-maliyyah le Utman ibn Affan*, Egyptian Book Public Organisation, 1986 (in Arabic)
- Mundell, Robert, "A Theory of Optimum Curency Areas", *American Economic Review*, Vol. 51, No. 3, 1961, pp. 509–517.
- McKee, A. F., "Social Economics and Values", *International Journal of Social Economics*, Vol. 9, No. 6/7, 1982, pp. 5–19.

McKinnon, Ronald, "Optimum Currency Areas", *American Economic Review*, Vol. 53,

No. 3, 1963, pp. 717–724.

Naqvi, S., *Ethics and Economics: an Islamic Thesis*, Islamic Foundation, 1981.

Nasr, Seyyed Hossein, and Oliver Leaman, *History of Islamic Philosophy*, Routledge,

1996, 2001.

Nasser Social Bank of Egypt, *Annual Reports*, and Law No. 66/1971 of the establishment

of the bank (in Arabic).

Nicholson, R. A., *Literary History of the Arabs*, Curzon Press, 1993 (first published in

1930).

Nitsch, T. O., "Economic Man, Socio-Economic Man, and Homo-Economicus-

Humanus", *International Journal of Social Economics*, Vol. 9, No. 6/7, 1982, 20–49pp.

Qattan, M. Khalil, "The Concept and Approach of Islamic Economics", in *International*

Centre for Research on Islamic Economics, *Islamic Economics: Selected Researches from the First International Conference on Islamic Economics*, King Abdel-Aziz

University, 1980 (in Arabic).

Qutb, Said, *Social Justice in Islam, al-adàlah al-ijtima"iyyah fi al-Islam*, Dar Al-Shrouk,

6th ed., 1979, (in Arabic)

Rahim, Abdel, *Annukatu wal uyuun: Tafsir al-Màwardi*, Dar of Acedmic Books Publication,

1993 (in Arabic).

Rahman, Afzalur, *Economic Doctorines of Islam: Banking and Insurance*, The Muslim

Schools Trust, London, 1979.

Rahnema, Ali (ed.), *Pioneers of Islamic Revival*, Zed Books, 1994.

Raymond, Andre, “The Economic Crisis of Egypt in the Eighteenth Century”, in

Udovitch, A. L. (ed.), *The Islamic Middle East, 700–1900: Studies in Economic and*

Social History, The Darwin Press, 1981.

Rodinson, Maxine, *Mohammad* (Trans. Anne Carter), Penguin, 1974.

—, *Islam and Capitalism*, (trans. B. Pearce), Penguin, 1980.

Roll, Eric, *A History of Economic Thought*, Faber and Faber Ltd., 1973.

Salama, Abdin Ahmad, “Empirical Economic Effects of Obligatory and Non-Obligatory Payment of Zakàh to the State”, in Ahmed A. F. El-Ashker and

Muohammad Sirajul Haq, (eds.), *Institutional Framework of Zakàh: Dimension and*

Implications, Islamic Research and Training Institute, Islamic Development Bank,

1995.

Sadeq, Abull OEassan M., and Aidit Ghazàli, (eds.), *Readings in Islamic Economic Thought*,

Longman Malaysia, 1992.

Sakr, Mohammad, *First International Conference on Islamic Economics: held in Makkah under*

the auspices of King Abdul-Aziz University, Jeddah, February 21–26, 1976, International

Centre for Research in Islamic Economics, King Abdul-Aziz University, Jeddah,

1979 (in Arabic).

—— “Islamic Economics: Concepts and Principles”, in International Centre for

Research on Islamic Economics, *Islamic Economics: Selected Researches from the First*

International Conference on Islamic Economics”, King Abdel-Aziz University, 1980 (in

Arabic).

Sagiv, David, *Fundamentalism and Intellectuals in Egypt, 1973–1993*, Frank Cass, 1995.

Sardar, Ziauddin, *The Future of Muslim Civilisation*, Croom Helm, 1979.

——, *Islamic Futures: the Shape of Ideas to come*, Selangor: Pelanduk Publications, 1985.

Schacht, J. and Bosworth, C. E., (eds.) *The Legacy of Islam*, Oxford University Press, 2nd ed., 1979.

Shahab, H. V. (ed), *Interest Free Banking: Introduction and Operation in Pakistan*, Asian

Secretarial International, Association of Islamic Banks, Karachi, 1982.

Shahid, I., “Pre-Islamic Arabia”, in *Cambridge History of Islam*, vol. 1, Cambridge

University Press, 1970.

Shakir, Ahmad Muoeammad (Abù al-Ashbal), (ed.), *Kitàb al-Karaj by Yahya ibn-Adam*

al-Qurashi, al-Ma"arif Publishing and Distribution House, 1979, (in Arabic).

Sharwani, H. K., *Studies in Muslim Political Administration*, Lahore, 2nd ed., 1945.

——, “Ibn-Taimiyah’s Economic Thought”, *Islamic Literature*, Lahore, vol. 8, no. 1,

January 1956.

- Siddiqi, Muoeammad, N., “Muslim Economic Thinking: a Survey of Contemporary Literature”, in Khurshid Ahmad (ed.), *Studies in Islamic Economics*, Islamic Foundation, 1980.
- , “Islamic Economic Thought: Foundation, Evolution and needed Direction”, in Abdul Hasan M. Sadeq and Aidit Ghazàli, (eds.), *Readings in Islamic Economic Thought*, Longman Malaysia, 1992.
- , *Banking Without Interest*, Islamic Publication Limited, Lahore, 1973.
- Sivan, Emmanuel, *Radical Islam: Medieval Theology and Modern Politics*, enlarged edition, Yale University Press, 1990.
- Smith, Adam, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Greenland and Norris, London 1805, (original 1776).
- Smith, Margaret, *An Early Mystic of Baghdad: A Study of the Life and Teaching of OEarith B. Asad al-Muoeasbì A.C. 781–857*, London: Sheldon Press, 1977.
- Spingler, I., “Economic Thought of Islam: Ibn-Khaldùn”, *Comparative Studies in Society and History*, the Hague, vol. 1, 1964.
- Suha Taji-Farouki and Basheer M. Nafi, (eds.) *Islamic Thought in the Twentieth Century*, I. B. Tauris, London, 2004
- Tawney, R. H., *Religion and the Rise of Capitalism: a Historical study*, Penguin, 1980
- Tower, Edward, “*The Theory of Optimal Currency Areas and Exchange Rate Flexibility*,”

- Princeton Special Papers in International Economics, Princeton University, 1976,
pp. 1–20.
- Tuma, Elias H., “Early Arab Economic Policies, 1st/7th–4th/10th Centuries”,
Islamic Studies, vol. 4, no. 1, March 1965, pp. 1–23.
- Udovitch, A. L., *Partnership and Profit in Medieval Islam*, Princeton University Press, 1970.
- (ed.), *The Islamic Middle East, 700–1900: Studies in Economic and Social History*, The Darwin Press, 1981.
- Watson, Andrew M., “A Medieval green revolution: new farming and corps techniques in the early Islamic world”, in A. L. Udovitch (ed.), *The Islamic Middle East, 700–1900: Studies in Economic and Social History*, The Darwin Press, 1981.
- Weiss, Dieter, “Ibn Khaldùn on Economic Transformation”, *International Journal of Middle Eastern Studies*, vol. 27, 1995, pp. 29–37.
- Wilson, Rodney, “Economic Changes and Reinterpretation of Islamic Social Values”, *British Society for Middle Eastern Studies Bulletin*, vol. 9, no. 2, 1982.
- , *Banking and Finance in the Arab Middle East*, Macmillan, 1983.
- (ed.), *Islamic Financial Market*, Croom Helm, 1990.
- , *Economics, Ethics, and Religion: Jewish, Christian and Muslim Economic Thought*, Macmillan, 1997.

- , “The Contribution of Muoeammad Bâqir al-Sadr to Contemporary Islamic Economic Thought”, *Journal of Islamic Studies*, vol. 9, no. 1, 1998, pp. 48–59.
- “Exchange Rate Issues for Muslim Countries”, *International Seminar on Macro Economics in Islamic Perspective*, International Islamic University Malaysia, September 2004, p. 17.
- , “the Development of Islamic Economics: Theory and Practice”, in Suha Taji-Farouki and Basheer M. Nafi, (eds.) *Islamic Thought in the Twentieth Century*, I. B. Tauris, London, 2004, pp. 195–222.
- World Development Indicators, World Bank, Washington, 2004.
- World Bank, *Country Statistical Profiles*, 2002.
- Yahya ibn-Adam al-Qurashi, *Kitâb al-Kharâj*, Shakir, Ahmad Muoeammad (ed.), Dar al-Ma"arif Publishing and Distribution, 1979 edition (in Arabic).
- Yusri, Abdel-Rahman, *Development of Economic Thought*, Dar of Egyptian Universities, 2nd ed., 1987, (in Arabic).
- Yusri, Abdel-Rahman, “Economic Relations Among Muslim Countries and their Effect on Economic Development”, in International Cente for Research on Islamic Economics, *Studies in Islamic Economics: Selected Researches from The Second Internaitonal*

Conference on Islamic Economics, King Abdel-Aziz University, 1985, pp. 265–314, (in

Arabic).

Zaim, Sabahuddin, “Contemporary Turkish Literature on Islamic Economics”, in

Khurshid Ahmad (ed.), *Studies in Islamic Economics*, the Islamic Foundation, 1980.

Zaki, OEassan Abbàs, “Economic Cooperation Among Muslim Countries”, in International Centre for Research on Islamic Economics, *Islamic Economics: Selected*

Researches from the First International Conference on Islamic Economics, King Abdel-Aziz

University, 1980, pp. 535–548, (in Arabic).

Zarqa, Mohammad Anas, “An Islamic Framework of Social Welfare Function and

Consumer Behaviour”, in International Centre for Research on Islamic Economics,

Islamic Economics: Selected Researches from the First International Conference on Islamic

Economics, King Abdel-Aziz University, 1980 (in Arabic), also translated to English

in Khurshid Ahmad (ed.), *Studies in Islamic Economics*, International Centre for

Research in Islamic Economics, and Islamic Foundation, 1980.

Zarqa, Mustapha Ahmed, “Insurance in Economics in General and the Stand of

Shari'ah on it” *Nizamu al-Ta'amin wa mawqi'oho fi al-maidan al-iqtisadi bi waghin a'am*

wa mauqifu al-Sahri'ah minho, in International Centre for Research on Islamic

Economics, *Islamic Economics: Selected Researches from the First International Conference*

on Islamic Economics, King Abdel-Aziz University, 1980 (in Arabic).

Websites

International Islamic University Malaysia, http://www.iiu.edu.my/about_iiu.html
January 2006

International Islamic University Islamabad, <http://www.iiu.edu.pk/> January 2006

Islamic Development Bank (IDB): <http://www.isdb.org/>, July 2004

Islamic Research and Training Institute (IRTI): <http://www.irti.org/>, July 2004

Islamic Foundation England: <http://www.islamic-foundation.org.uk/>, January 2006

Organization of the Islamic Conference (OIC): www.oic-oic.org/, July 2004

Perspective on World History and Current Events (PWHCE), *OEassan al-Banna: Founder*

of the Muslim Brotherhood, Ikhjwan al-Muslimun

<http://www.pwhce.org/maududi.html>

January 2006

Perspective on World History and Current Events (PWHCE), *Maulana Maududi:*

Radical Islam's Missing Link, <http://www.pwhce.org/maududi.html>

January 2006

World Bank, www.worldbank.org

Zahoor, A., "Abu al-Hasan al-Mawardi":

<http://www.users.erols.com./Zenithco>.

index, 1997

John Christie, J. (1993). "The Human Sciences: Origins and Histories,"

History of the

Human Sciences, 6(1): 1-12.

فصل ششم

جمع بندی تحلیلی

۶-۱ جمع‌بندی وضعیت‌شناسی تحول در علوم انسانی و تأملاتی انتقادی در باب آن

چنانکه در طرح‌نامه اولیه و در فصل اول همین پژوهش آوردیم در این طرح کوشیده‌ایم تا در گزینش منابع و تدوین نهایی، پرسش‌های زیر‌مبنای کار و راهنمای جست و جوی کتابشناختی ما قرار گیرد؛

۱- میزان بهره‌گیری مطالعات انجام شده در حوزه تحول علوم انسانی از سنت فکری ایرانی/اسلامی چقدر بوده است؟

۲- در میان مطالعات موجود، کدامیک راه‌کارهای عملیاتی بهتری برای حرکت از وضع موجود به وضع مطلوب علوم انسانی ارائه می‌دهند؟

۳- کدام رویکرد توانسته است فراتر از نقدهای سلبی به فلسفه علوم انسانی در غرب دیدگاه‌های ایجابی و تاسیسی ارائه کند؟

در این بخش پایانی می‌کوشیم تا با توجه به مطالعه کتابشناختی انجام شده و از آن مهم‌تر تا ضمن مرور تلاش‌های انجام شده در ایران معاصر که به نوعی خاستگاه تدوین یا توجه به این آثار بوده‌اند، به نوعی هر سه محور فوق را در اینجا و در قالب تحلیل نهایی ارائه دهیم. تردیدی نیست که پاسخ تفصیلی به سه پرسش خود محتاج توسعه مطالعاتی از سنخ مطالعه ما و مشارکت میان رشته‌ای اساتید علوم انسانی خواهد بود.

۶-۲ در پاسخ به پرسش اول که میزان بهره‌گیری مطالعات انجام شده در حوزه تحول علوم انسانی از سنت فکری ایرانی/اسلامی چقدر بوده است؟

باید گفت در جهان غرب با ظهور عصر روشنگری، علوم جدید جای مسیحیت سنتی را گرفتند و در نتیجه، دین از حوزه عمومی جوامع علمی کنار گذاشته شد. از این رو در غرب معاصر مسأله الهی کردن علم یا علم خدا‌باور مطرح شده است و کنفرانس‌هایی در این خصوص برگزار شده است که می‌توان به کنفرانس علم در یک زمینه خدا‌باور که در تابستان ۱۹۹۸ در کانادا برگزار شد، اشاره کرد.

در جهان اسلام علاوه بر عامل فوق، عوامل دیگری نیز در تسریع اسلامی کردن علوم مؤثر بوده‌اند. وجود علوم جدید و غیردینی برای فرهنگ جوامع دینی مسائلی به وجود آورده است. محیط‌های علمی جوامع اسلامی دچار یک نوع دوگانگی فرهنگی- تمدنی شده‌اند، افزون بر این، تامل در علت‌شناسی انحطاط مسلمین و پیشرفت غرب، معمولاً ذهن متفکران دینی را متوجه علوم (انسانی و طبیعی) به عنوان یکی از این علل و شاید مهم‌ترین علت، نموده است.

حاصل این وضع فرهنگی و تااملات به اندیشه اصلاح نظام آموزش مدرن غربی یا تاسیس نظام علمی نوین بر اساس آموزه‌های دینی و متناسب با شرایط فرهنگی اجتماعی جهان اسلام انجامید. در سال ۱۹۷۲ «جمعیت جامعه‌شناسان مسلمان» از طرف انجمن دانشجویان مسلمان در آمریکا و کانادا شکل گرفت. در همین دهه، تلاش برای اسلامی کردن دانش توسط نقیب العطاس و دیگران آغاز گردید که سعی داشتند بنیانهایی برگرفته از اندیشه اسلامی برای فعالیت‌های علمی فراهم کنند. در همین راستا نخستین همایش جهانی در باب تعلیم و تربیت اسلامی در سال ۱۹۷۷ در شهر مکه برگزار گردید. دومین همایش نیز در باب اقتصاد اسلامی در سال ۱۹۷۹ در شهر جدّه برگزار شد. اما شاید گسترده‌ترین و جدّی‌ترین این مساعی کارهایی باشد که گروهی از دانشمندان در «مؤسسه جهانی اندیشه اسلامی» که در سال ۱۹۸۱ تأسیس شد، انجام داده‌اند و می‌دهند. این دانشمندان تا به حال چهار همایش جهانی برپا کرده‌اند که یکی از آنها قبل از تأسیس این مؤسسه و در سال ۱۹۸۰ در اسلام‌آباد، درباره طرح برنامه آموزش بوده. سه همایش دیگر در سالهای ۱۹۸۱ در داکا در باب تحوّل کتابهای درسی، ۱۹۸۲ در جاکارتا، راجع به روش تدریس و ۱۹۸۷ در خارطوم، درباره راههای اسلامی کردن علوم انسانی و روشهای تربیتی برگزار شد. حاصل مساعی آنان در جهت اسلامی کردن علوم و معارف، در سلسله رساله‌ها و کتابهایی طبع و منتشر شده است. بعد از آن نیز در بسیاری از کشورهای اسلامی، از جمله عربستان سعودی، مالزی، اندونزی و پاکستان کوششهایی با هدف پدید آوردن علم دینی انجام گرفته است و همچنان ادامه دارد. همچنین بعضی از عالمان و متفکران اسلامی در انگلستان، کانادا، آمریکا و نیز ایران در این جهت فعالند. به طور خلاصه از نظر تاریخی، هسته آغازین آموزه علم دینی به زمان ظهور ناتوانی علوم جدید در شناخت جهان و انسان بر می‌گردد.

این گرایش در بین مسلمانها در قرن نوزدهم و پس از آشنایی با علوم جدید و گرفتار شدن کشورهای اسلامی در قلمرو نفوذ استعمار اروپایی شکل گرفته است (کافی، ۱۳۷۹: صص ۶۷-۳۶).

در ایران اما متفکران دینی قبل از انقلاب، استاد مطهری هرچند نامی از تاسیس علوم انسانی دینی به میان نیاوردند ولی از رهگذر نقادی بنیادهای علوم انسانی در غرب و ارایه مباحث بنیادین در فلسفه علوم انسانی گام‌های آغازین در این راه را برداشتند. سه گانه ایشان در فلسفه تاریخ در کنار آثاری چون جامعه و تاریخ در قرآن، نقدی بر مارکسیسم، تکامل اجتماعی انسان، اسلام و مقتضیات زمان و دیگر آثار فلسفی-کلامی استاد که در واقع قطعات پازل انسان‌شناسی، معرفت‌شناسی، وهستی‌شناسی دینی وی است، گام‌های نخست و در عین حال استوار در جهت تاسیس فلسفه علوم انسانی از منظری دینی است.

پس از انقلاب اسلامی و با شکل‌گیری دو جریان از حوزه علمیه قم این تلاش دنبال شد؛ جریان نخست به دنبال تهذیب علوم انسانی موجود از موضع اسلامی و بازسازی علوم انسانی اسلامی بود که از سوی آیت‌الله محمدتقی مصباح یزدی آغاز شد و به تأسیس دفتر همکاری حوزه و دانشگاه و در گام‌های بعد بنیاد فرهنگی باقرالعلوم (ع) و موسسه امام خمینی «ره» انجامید و جریان دوم، تاسیس دفتر مجامع مقدماتی فرهنگستان (آکادمی) علوم اسلامی از سوی سید منیرالدین حسینی شیرازی بود. جریان فرهنگستان علوم، علوم انسانی موجود را به لحاظ مبنایی، برخاسته از فلسفه مادی می‌داند و در طرحی حداکثری، در پی تأسیس دانش‌هایی کاملاً متفاوت با علوم انسانی غربی بود.

در مراکز غیر حوزوی، موسسات آموزشی پژوهشی همچون (دانشگاه امام صادق (ع))، (مدرسه عالی شهید مطهری)، (دانشگاه علوم اسلامی رضوی)، (پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی)، (پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی) و (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه) نیز از مؤسساتی هستند که ضمن اذعان به امکان و ضرورت اسلامی (یا بومی) سازی علوم انسانی، کوشیده‌اند تا گام‌های جدی در این راه بردارند (سپحانی ۱۳۸۶: ص ۳۲).

در سال‌های اخیر تلاش جدیدی برای تبیین مبانی فلسفی و روش‌شناسی علوم انسانی آغاز شده است.

۳-۶ تاسیس گروه فلسفه علوم انسانی در پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و انتشار فصلنامه تخصصی روش‌شناسی علوم انسانی

گروه فلسفه علوم انسانی در سال ۱۳۸۵ تأسیس شده است و به انجام پژوهش‌های عام بنیادین در حوزه‌های تحقیقاتی فلسفه علوم انسانی مبادرت دارد که برخی از آنها به شرح زیر است:

- پژوهش‌های بنیادین در زمینه فلسفه علم و مبانی علم‌شناسی فلسفی و بنیان‌های روش‌شناختی علوم با تأکید بر حوزه علوم انسانی. در این حوزه، مباحثی از قبیل معناشناسی و چیستی علوم انسانی، وجودشناسی علوم انسانی، تبیین پیش‌فرض‌ها و مبادی معرفت‌شناختی، منطقی و روش‌شناختی، وجودشناختی، فلسفی و متافیزیکی، کلامی و بالاخره پیش‌فرض‌های علم‌شناختی علوم انسانی به معنای عام، و علوم انسانی اسلامی به طور خاص، فرایند تولید علوم انسانی؛ بررسی اعتبار معرفت‌شناختی فراورده‌های علوم انسانی به معنای عام و نیز فراورده‌های حاصل از علوم انسانی و بالاخره مباحث مربوط به «منبع‌شناسی» و «روش‌شناسی» در علوم انسانی مد نظر است.
- بررسی پارادایم‌های علوم انسانی و سنجش و مقایسه آنها؛ در این محور، بررسی چیستی پارادایم، نظریه، مدل، تبیین روابط آنها و مباحث مربوط به نظریه‌پردازی در علوم انسانی، همچنین بررسی مدل‌های گوناگون در علوم انسانی و در علوم انسانی دینی، ارائه نمونه‌هایی از این مدل‌ها و نیز تبیین و بررسی معیار سنجش مدل‌ها مد نظر است.
- پژوهش دربارهٔ مناسبات علم و دین و ارزیابی دیدگاه‌های مختلف در مورد آن.
- پژوهش در باب دیدگاه‌های موجود و ممکن در باب علم دینی و نقادی آنها، تبیین فرایند تولید علم دینی، تبیین امکان و ضرورت علم دینی، چیستی علم دینی، تبیین ساختار و اجزای علم دینی، چیستی روش علم دینی، تبیین چیستی منابع نظریه‌های علم دینی، تبیین تفاوت‌های علوم انسانی دینی با علوم انسانی و علوم طبیعی رایج، بررسی کارایی مدل‌های پیشنهادی علم دینی و بالاخره بررسی پارادایم علم دینی.
- پژوهش در زمینه اجتهاد، روش‌شناسی، سنخ و فهم گزاره‌های دینی.

- تهیه و تدوین منابع و متون آموزشی در حوزه مباحث مربوط به فلسفه علوم انسانی و همین طور علم و دین.

۶-۳-۱ گروه فلسفه علوم انسانی اسلامی مؤسسه آموزش عالی حوزوی حکمت

در راستای فراهم آوردن زیر ساختهای تولید علوم انسانی اسلامی و طراحی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت به ویژه از طریق تربیت نیروی علمی متخصص متعهد و نظریه پرداز در چارچوب نقشه جامع علمی کشور بر اساس اساسنامه مصوب و نظامنامه حاضر، فعالیت می کند.

فصل اول: اهداف

- ۱- تولید، ارتقاء و توسعه علوم انسانی اسلامی؛
- ۲- مشارکت فعال و مؤثر در طراحی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت به ویژه از رهگذر تقویت و توسعه مطالعات بینا رشته‌ای؛
- ۳- تربیت نیروی متعهد، متخصص و نظریه پرداز مورد نیاز پژوهشگاه و دستگاههای علمی و اجرایی کشور و ملل اسلامی در زمینه های فوق از رهگذر اجرای آموزش پژوهش محور.

فصل دوم: اصول راهبردی

- ۱- پی گیری تحقق رهنمودهای حضرت امام خمینی (س) و رهبر معظم انقلاب اسلامی (دام ظلّه) و مراجع معظم تقلید (دامت برکاتهم) در راستای اهداف مؤسسه.
- ۲- تنظیم فعالیتها در چارچوب سیاستها و مقررات ابلاغی شورای عالی و مرکز مدیریت حوزه های علمی کشور.
- ۳- بهره برداری از استطاعت انباشته در گروههای علمی پژوهشکده ها و مؤسسات وابسته پژوهشگاه در راستای اهداف مؤسسه.
- ۴- تشکیل گروههای مطالعات بین رشته ای جهت پیوند زدن و هماهنگ سازی و بهره برداری از مطالعات انجام شده در گروههای پژوهشگاه.

۵- اهتمام به طراحی و جایگزین سازی نظام آموزشی اخلاق نمون، پژوهش محور، استعداد مدار، پرورش مآل به جای سنت آموزشی حافظه محور و فراگرفت مآل کنونی.

۶- تلاش در جهت احیاء هویت و مکانت تاریخی حوزه علمیه و ارتقاء منزلت ملی آن، و اهتمام به شناخت و روزآمدسازی و کاربرست سنتهای اصیل و آزموده حوزه کهن شیعه در زمینه تعلیم و تربیت و مدیریت و معیشت معنوی، ضمن اجتناب از افراط و تفریط.

۷- هماهنگی و تشریک مساعی با مؤسسات هم طراز و همسو برای هم افزایی سخت افزاری و نرم افزاری در راستای تحقق اهداف مؤسسه و پدیدآوری تجربه مدیریتی تربیتی کامیاب و قابل اقتباس.

۸- برنامه ریزی و تلاش ویژه برای ارتقای فکری و آگاهی دانش پژوهان از شبها و مباحث فکری نوپدید و ترویج آزاد اندیشی و نظریه پردازی و اهتمام به مهارت افزایی سازمانی، تحقیقی، تدریسی، و تربیتی مدیران، پژوهشگران، مدرسان و دانش پژوهان.

۹- اطلاع رسانی مؤثر و جهت بخش نسبت به شئون، سنتها و کارکرد حوزه ها، ایجاد انس و تصحیح نگرش نسل جدید نسبت به حوزه و نهاد روحانیت و تدبیر و تلاش برای جذب استعدادهای برتر جهت تحصیل در حوزه.

گروه فلسفه علوم انسانی اسلامی مؤسسه آموزش عالی حوزوی اندیشه، وابسته به پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی از نیمه آبان ماه سال ۱۳۹۰ فعالیت خود را در همین راستا در دو سطح کوتاه و بلند مدت، با توجه به وظایف و اهداف مشخص شده آغاز نموده است:

کوتاه مدت: تدوین نقشه راه تحول در علوم انسانی

بلند مدت: تدوین نظام موضوعات علوم انسانیا سلامی و تعریف پروژه های علمی و همچنین ساماندهی، مدیریت و راهبری موضوعات مرتبط با تحول علوم انسانی در پژوهشگاه مبتنی بر نقشه راه تدوین شده

اعضای شورای علمی این گروه نیز عبارتند از حجج اسلام آقایان: آذربایجانی، پیروزمند، حکمت‌نیا، سوزنچی، شاکرین رفیعی آتانی، عباسی، فتحعلی‌خانی، قائمی‌نیا، و میرمعزی.

آنچه در ادامه خواهد آمد، در راستای مأموریت کوتاه مدت گروه، یعنی تدوین نقشه راه تحول علوم انسانی است.

برای تدوین نقشه راه به صورت منطقی طی مراحل زیر ضروری است:

۱. مفهوم‌شناسی کلید واژه‌های تحول در علوم انسانی (علوم انسانی، علوم انسانی اسلامی و تحول)

۲. آسیب‌شناسی علوم انسانی در کشور و تعیین چالش‌های کلیدی

۳. تبیین برداشتها و رویکردهای مختلف در زمینه تحول علوم انسانی در کشور

۴. تبیین نظریات پیشرفت و تحول در علم

۵. بررسی و تحلیل عوامل مؤثر در تحول علوم انسانی و وزن‌دهی و اولویت‌بندی آنها عوامل معرفتی و

محتوایی (درونی) و جامعه‌شناختی و روان‌شناختی (بیرونی)

۶. تعیین و تحلیل عوامل کلیدی تحول علوم انسانی و تبیین نسبت و ارتباط آنها با دیگر عوامل

۷. تدوین نقشه راه تحول علوم انسانی

۶-۳-۲ گروه علمی فلسفه علوم انسانی مجمع عالی حکمت اسلامی

از سال ۱۳۹۰ از جمله گروه‌های علمی است که در حال حاضر دارای ۱۳ عضو فعال می‌باشد که بصورت مستمر هر دو هفته یکبار دوشنبه شب‌ها جلسه برگزاری می‌نمایند که موضوع علمی محور مباحث گروه می‌باشد که توسط اعضاء مورد بررسی و نقد قرار می‌گیرد. اکنون حجت الاسلام و المسلمین دکتر آذربایجانی مدیر گروه و جناب آقای سید محمدتقی موحد ابطحی دبیر علمی گروه فلسفه علوم انسانی را برعهده دارند.

۶-۳-۳ شورای تخصصی تحول و ارتقای علوم انسانی

به جهت تاکیدات و هشدارهای مقام معظم رهبری نسبت به وضعیت فعلی علوم انسانی در کشور، شورای عالی انقلاب فرهنگی با هدف ایجاد تحول و ارتقاء علوم انسانی طی مصوبه ای در جلسه ۶۵۰ مورخ ۱۳۸۸/۷/۲۱ « شورای تخصصی تحول و ارتقای علوم انسانی » را با هدف ابتدای علوم انسانی بر مبنای نظری جمهوری اسلامی و انسان‌شناسی اسلامی، اصلاح و ارتقای آموزش و پژوهش در علوم انسانی در جهت انطباق با سیاست‌ها و راهبردها و کارآمدسازی آن در شئون کشور و هماهنگی و هم افزا شدن نهادهای مسئول و فعال در حوزه علوم انسانی تاسیس کرده است.^۱

۶-۳-۴ پژوهشکده تحول و ارتقاء علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه شیراز

این پژوهشکده از اواخر سال ۱۳۹۱ در قالب شش گروه علمی (اقتصاد اسلامی، جامعه‌شناسی اسلامی، روان‌شناسی و علوم تربیتی اسلامی، مدیریت اسلامی، فلسفه‌ی اسلامی و روش تحقیق) آغاز به فعالیت نموده است.^۲

۶-۳-۵ مرکز پژوهش‌های علوم انسانی اسلامی صدرا

این مرکز در خردادماه سال ۱۳۸۷ و با مجوز رسمی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری با هدف انجام مطالعات تخصصی در حوزه مطالعات و مسائل علوم انسانی و اجتماعی در انواع و روش‌های گوناگون با انگیزه پاسخ‌گویی به نیازهای اساسی و حائز اولویت کشور در چارچوب مبنای ارزشی انقلاب اسلامی، تلاش برای پرورش استعدادهای انسانی در حوزه علوم انسانی و اجتماعی و تلاش برای گسترش زمینه نقد، نوآوری و نظریه پردازی در حوزه علوم انسانی و اجتماعی مبتنی بر جهان بینی اسلامی تاسیس شد، در خردادماه سال ۹۱

^۱- آدرس وبگاه شورا <http://oe.farhangoeim.ir>

^۲- رک به http://shirazu.ac.ir/index.php?cmodule=news&mode=view&news_id=2176

به مرکز پژوهش‌های «علوم انسانی اسلامی صدر» تغییر نام داد که از مهم‌ترین فعالیت‌های این مرکز برگزاری همایش بین‌المللی علوم انسانی اسلامی می‌باشد.^۱

۶-۳-۶ مرکز پژوهش‌های علوم اسلامی و انسانی معاونت پژوهش دفتر تبلیغات اسلامی خراسان رضوی

این مرکز با هدف بازشناسی آموزه‌های علوم اسلامی و تبیین نظام فرهنگی - اجتماعی و اقتصادی جامعه اسلامی در سال ۱۳۸۳ تأسیس شد. و در سال ۱۳۹۲ تبدیل به «مرکز پژوهش‌های علوم اسلامی و انسانی» و مرکزی از مراکز پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی شد.

پرداختن به امور پژوهشی به منظور گره‌گشایی از مشکلات پیچیده‌ی دنیای امروز و ارائه‌ی راهکارهایی متناسب با نیازهای کنونی، بخش مهمی از فعالیت‌های این مرکز پژوهشی است. محققان و پژوهشگران گروه‌های این مرکز پژوهشی آثار و نتایج مطالعات و آخرین یافته‌های علمی خود را در قالب طرح‌ها و پروژه‌های تحقیقاتی به عموم اهل نظر عرضه می‌دارند. برنامه‌های پژوهشی این مرکز که با رویکرد پاسخگویی به نیازهای روز کشور انجام می‌گیرد ارتباط و تعامل سازنده‌ای نیز با دانشوران و صاحب‌نظران دیگر مراکز و نهادهای مطالعاتی و تحقیقاتی در سطح کشور دارد. در حال حاضر بالغ بر دویست نفر از اساتید حوزه و دانشگاه با این مرکز پژوهشی همکاری دارند.

اهداف و راهبردهای مرکز پژوهش‌های علوم اسلامی و انسانی:

۱- نظریه‌پردازی و اندیشه‌سازی در عرصه مبانی علوم و فرهنگ اسلامی به منظور تأمین نیازهای فکری و فرهنگی مناطق اسلامی

۲- اجرای پروژه‌های بنیادی، کاربردی، میان‌رشته‌ای و تطبیقی در زمینه مبانی و اصول، الگوها، نظریه‌ها و مسایل اجتماعی دین در جهت تأمین نیازهای جامعه دینی و مدیریت کلام نظام اسلامی

^۱ - آدرس وبگاه موسسه <http://www.secsr.ac.ir/sadra>

۳- ارتباط و همکاری فعال با شخصیت‌ها، سازمان‌ها، نهادها، دانشگاه‌ها، پژوهشگاه‌های دولتی و خصوصی در داخل و خارج کشور در حوزه مبانی اسلامی و مطالعات فرهنگی به منظور پیشبرد اهداف پژوهشکده

۴- آماده‌سازی و انتشار فراورده‌های پژوهشی در قالب کتاب، نشریه، رسانه‌های دیداری و شنیداری، نرم‌افزار و پایگاه اطلاع‌رسانی.

۵- تلاش در جهت تحقق اهداف کلی دفتر که عبارت است از تولید نرم‌افزار اندیشه دینی و تأمین نیازهای معرفتی انسان امروز در عرصه فرهنگ

۶- پاسخ‌گویی به نیازهای علمی و شبهات نو پیدا، پرسش‌های جامعه اسلامی و محیط‌های علمی

۷- شناسایی نیازهای علمی - پژوهشی حوزه‌های علمیه و طلاب با استفاده از تکنیک‌های علمی جامعه‌شناختی به منظور برنامه‌ریزی اثربخش مطلوب در حوزه علمیه.

در سال‌های اخیر همایش‌هایی در جهت همین دغدغه برگزار شده (یا می‌شود) از جمله؛

۱. همایش مبانی فلسفی علوم انسانی، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۸۹
۲. همایش تحول در علوم انسانی، فرهنگستان علوم اسلامی، ۱۳۹۰
۳. همایش ملی روش تحقیق اسلامی در علوم انسانی، بسیج اساتید، ۱۳۹۰
۴. همایش ملی تمدن‌شناخت، دانشگاه شهید باهنر کرمان، ۱۳۹۰.
۵. اولین و دومین کنگره ملی علوم انسانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۰-۱۳۹۲
۶. نخستین همایش ملی ارزیابی جایگاه علوم انسانی، دانشگاه کاشان، ۱۳۹۰
۷. نخستین و دومین و سومین کنگره بین‌المللی علوم انسانی اسلامی، مرکز پژوهش‌های فرهنگی و اجتماعی صدر، ۱۳۹۱-۱۳۹۴
۸. همایش درباره علم دینی، کانون اندیشه جوان، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، ۱۳۹۱

و....^۱

۶-۴ در پاسخ به اینکه در میان مطالعات موجود، کدامیک راه کارهای عملیاتی بهتری برای حرکت از وضع موجود به وضع مطلوب علوم انسانی ارائه می دهند؟

به نظر می رسد مطالعه جدی دکتر محمد تقی ایمان در کتاب «روش شناسی اندیشمندان مسلمان در علوم انسانی» گام های روشمندتری نسبت به سایر مطالعات در این جهت می باشد. ایشان در این مطالعه به تفصیل به جریانهایی که در جهان اسلام در جهت تاسیس علوم انسانی اسلامی و به طور عام «علم دینی» فعالیت می کنند اشاره می کند؛ بحث از «ظهور جریان های احیاگرانه فکری»، و طرح فکری متفکرانی چون «اسماعیل را جا الفاروقی؛ تلفیق میراث اسلامی با میراث تفکر مدرن»، «سیدمحمد نقیب العطاس؛ آموزش و پرورش و علم اسلامی»، «ضیال الدین سردار و اجمالیون؛ علم اسلامی و اجتهاد»، «سیدحسین نصر؛ در جست و جوی "علم مقدس"»، «موریس بوکای؛ ارزیابی و حیانت قرآن زیر نور علم مدرن»، «مسعود العالم چودری؛ پارادایم جهانی و نظام جهانی اسلامی»، «ارزیابی سه مدل روش شناختی از علم دینی در ایران»، «رنالیسم مفهومی خلاقانه؛ ارائه مدلی روش شناختی از علم اسلامی» و «افق و چشم اندازهای نوین به علم اسلامی» (ایمان و کلاله ساداتی، ۱۳۹۲).

۶-۵ در پاسخ به این پرسش کلیدی که کدام رویکرد توانسته است فراتر از نقدهای سلبی به فلسفه علوم انسانی در غرب دیدگاه های ایجابی و تاسیسی ارائه کند؟

باید گفت ضمن اینکه نمی توان و نباید نقاط قوت گام های برداشته شده را نفی کرد، در رویکردهای فکری بعد از انقلاب نوعی اجماع بر سر چیستی، امکان و ضرورت، میزان، سطح، راهبرد و روش بومی (یا اسلامی) سازی علوم انسانی وجود ندارد. حتی کسانی که از اسلامی سازی علوم دفاع می کنند، از وحدت مبنا، روش و راهبرد برخوردار نیستند. مدافعان که بخش قابل توجهی از عالمان حوزه و دانشگاه هستند (آیت الله

^۱- برای اطلاع از این همایش ها به سایت هایی مانند <http://www.bahamayesh.com> مراجعه شود.

جوادی آملی، آیت الله مصباح، جریان فرهنگستان، موسسه حوزه دانشگاه، دکتر سید حسین نصر، دکتر مهدی گلشنی، دکتر خسرو باقری، دکتر حسین کچوییان، دکتر ابراهیم فیاض و... گاه با اتکاء به علوم اسلامی موجود (اعم از تفسیر حدیث کلام و فلسفه و عرفان اسلامی)، گاه با اتکاء به مباحثی که در فلسفه و تاریخ علم و مباحث فلسفه دین و کلام جدید در غرب مدرن مطرح شده و گاه با اتکاء به مباحثی که در دوره (یا وضع پست مدرن) مطرح شده و عمدتاً ناظر به نقد جهانشمولی فلسفه و علم غربی است کوشیده اند تا به نقادی وضع موجود علوم انسانی و ارایه راه حل برای برون رفت از بحرانهای موجود علوم انسانی پردازند.

منتقدان اما معتقدند که اسلامی کردن علوم و معارف توصیفی بشری نه ممکن است و نه مطلوب. علوم و معارف توصیفی انسان متجدد اصولاً و ذاتاً عیب و ایرادی ندارند تا بخواهیم چیز دیگری را جایگزین آنها کنیم. همه عیب و ایراد در علم‌زدگی یا علم‌پرستی^۱ است و اینکه اندیشه و تفکر چه در علوم تجربی و چه در علوم انسانی وطن و جغرافیا ندارد. اندیشه و تفکر فرا تاریخی است و اندیشه با اندیشه تحدید می‌شود. از این رو صرف این که خاستگاه یک اندیشه در غرب باشد، دلیل بر بطلان آن نیست.

---

^۱ -Scientism

Abstract

Bibliography of transformation of Humanities

This study tries for the first time in contemporary Iran to represent comprehensive bibliography of texts written in the three languages of Persian, Arabic and English that somehow directly or indirectly in the field of human sciences have evolved. actual and real change in the Humanities in the University and writings offer. In Arabic and English for Special list of major thematic breakdown is provided in this area.

Key words: transformation of Humanities, situational analysis, bibliography, books, Persian, English books, Arabic books.

**The Secretariat of Supreme Council
Cultural Revolution**

Bibliography of transformation of Humanities

Author: zeynab ansari

**Master: The Supreme Council of Cultural
Revolution**

**Scientific Office: The Council of Humanities
Promotion**

Sammer:2017